Mededelingen

van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw

nummer 33
augustus 2022

Uit het archief

Rijksarchief Antwerpen, Oud Gemeentearchief Hingene, D056/471

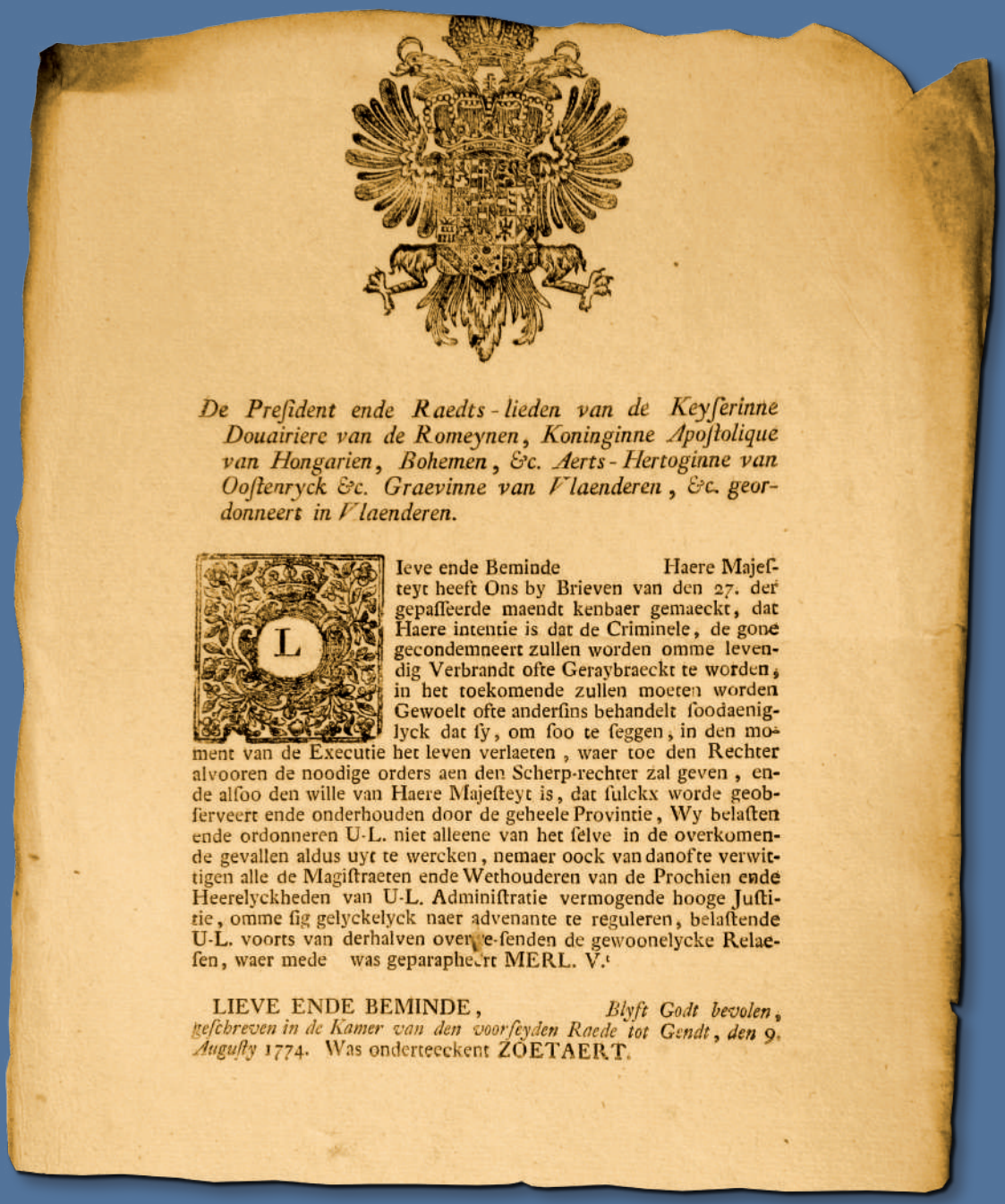

De Preſident ende Raedts-lieden van de Keyſerinne Douairiere van de Romeynen, Koninginne Apoſtolique van Hongarien, Bohemen, &c. Aerts-Hertoginne van Ooſtenryck &c. Graevinne van Vlaenderen, &c. geordonneert in Vlaenderen.

LIEVE ende Beminde Haere Majeſteyt heeft Ons by Brieven van den 27. der gepaſſeerde maendt kenbaer gemaeckt, dat Haere intentie is dat de Criminele, de gone gecondemneert zullen worden omme levendig Verbrandt ofte Geraybraeckt te worden, in het toekomende zullen moeten worden Gewoelt ofte anderſins behandelt ſoodaeniglyck dat ſy, om ſoo te ſeggen, in den moment van de Executie het leven verlaeten, waer toe den Rechter alvooren de noodige orders aen den Scherp-rechter zal geven, ende alſoo den wille van Haere Majeſteyt is, dat ſulckx worde geobſerveert ende onderhouden door de geheele Provintie, Wy belaſten ende ordonneren U-L. niet alleene van het ſelve in de overkomende gevallen aldus uyt te wercken, nemaer oock van danofte verwittigen alle de Magiſtraeten ende Wethouderen van de Prochien ende Heerelyckheden van U-L. Adminiſtratie vermogende hooge Juſtitie, omme ſig gelyckelyck naer advenante te reguleren, belaſtende U-L. voorts van derhalven overve-ſenden de gewoonelycke Relaeſen, waer mede was geparapheert MERL. V.

LIEVE ENDE BEMINDE, *Blyft Godt bevolen, geſchreven in de Kamer van den voorſeyden Raede tot Gendt, den 9. Auguſty* 1774. Was onderteeckent ZOETAERT.

Ordonnantie voor een 'menswaardiger' terechtstelling (1774)

Verantwoordelijke uitgever: Luc Rochtus, Van Breestraat 33, 2018 Antwerpen
Zetel van de Vereniging: Erfgoedhuis VHKB, W. d'Urselstraat 5, 2880 Hingene-Bornem (vanaf 1/10/2022: W. D'Urselstraat 20)
Secretaris: Achiel Calus, e-mail: heemkundekleinbrabant@gmail.com Rek. nr.: BE63 0682 0091 4208
Cover: Digitale fotomantage van het Landhuis in Bornem met het plan van architect Careels (© J. Winckelmans)
Redactie: Benny Croket
Realisatie en druk: N.V. Drukkerij Baeté, Puurs

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de vorm en de inhoud van de door hen ondertekende bijdragen.
Artikels mogen overgenomen worden mits bronvermelding en toestemming van auteur of uitgever.

Voorwoord van de voorzitter

L.S.,

Terwijl jij hopelijk intens aan het genieten was van de felle vakantiezon heeft onze hoofdredacteur Benny Croket even intens en hard gezwoegd om deze mededelingen nr. 33 klaar te stomen. Bijna 100 bladzijden boeiende heemkundige lectuur, zoals steeds.
En zoals we in het verleden reeds schreven: ook uw bijdrage is welkom in een volgende uitgave. Zo kunnen we steeds gevarieerde Mededelingen blijven brengen en tegelijk de toegang tot onze vereniging laagdrempelig houden.
Wij zijn als vereniging trots dat we jaarlijks een jaarboek kunnen publiceren met daarnaast een gratis Mededelingenblad van 100 blz. Ik meen dat geen enkele Heemkring in Vlaanderen dit ons nadoet.

Nu we het toch over een drempel hebben: het wordt een zeer druk najaar voor onze vereniging gezien wij ingevolge diverse gemeentelijke herstructureringen en het verwerven van ons huidige lokaal in Erfgoedhuis De Casteleyn door de Provincie Antwerpen dienen te verhuizen.
De Gemeente Bornem was echter zo bereidwillig om ons het voormalige gemeentehuis van Hingene ter beschikking te stellen, een drempel verder, aan de overzijde van de straat. Waarvoor onze gemeende dank aan de Gemeente.
Wie bij de toch wel omvangrijke verhuis een hand wil toesteken, mag steeds contact opnemen met één van onze bestuursleden.

Inmiddels veel leesgenot.
Luc Rochtus,
voorzitter van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw,
augustus 2022

Voor onderzoek in Erfgoedhuis VHKB ben je elke zaterdag welkom van 9u tot 12u30.
Bij voorkeur reserveren via heemkundekleinbrabant@gmail.com

Voor de snelle sprinters

Jaarboek 2021

Wielerhelden van Klein-Brabant

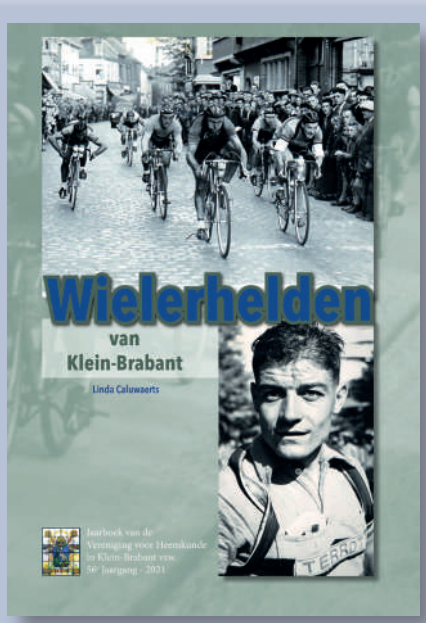

Dit jaarboek over de wielersport in Klein-Brabant kent een enorm succes bij zowel liefhebbers van heemkunde als wielerenthousiastelingen. Auteur Linda Caluwaerts neemt ons mee naar de rijke geschiedenis van de fiets en het wielrennen op nationaal en internationaal vlak en welke rol Klein-Brabant daarin speelde. Systematisch en met oog voor detail doet ze het wielerleven in onze regio uit de doeken. Niet alleen wat betreft de renners, want ook de lokale- en supportersclubs komen uitgebreid aan bod. In een gedetailleerde biografie, aangevuld met hun sportieve prestaties, komt u alles te weten over de belangrijkste renners uit Klein-Brabant.

Een jaarboek dat je moet gelezen hebben!
We hebben er nog slechts enkele over. Wees er dus snel bij.

Voor inlichtingen en bestellingen: zie cover achteraan

Gijzeling in De Swaene

Benny Croket

Op dinsdag 16 juni 1643 zitten in de schepenkamer van de Hingense herberg de Swaene de schepenen te vergaderen. In de andere kamer, waar herberg gehouden wordt, zijn op dat moment een groot aantal herberggasten aanwezig. Een groepje wordt gevormd door Peeter De Keersmaecker en de oud-schepenen Peeter Michiels en Jan Mangnus en zijn echtgenote Maria van Borm. Wat verder zitten Jacques Van Assche uit Liezele en Kalfortenaar Geeraert Peeters met nog iemand wat te drinken. Nog een groep van minstens acht man staat wat afgezonderd met veel lawaai te redetwisten. Het zijn: Peeter Vlamincx, Adriaen van de Vijver, Jan de Keersmaecker, Lieven Machiels, Jan Vervelst, Jan De Backer, Stoffel Vlamincx, Mathys Van Bosstraeten en nog enkele anderen.[1]

Het onderwerp van hun dispuut is dat ze tijdens het militair winterseizoen 1642-1643 opgezadeld waren geweest met soldaten, voor wie ze naar hun mening niet of te weinig waren vergoed. Militaire onkosten werden in principe terugbetaald uit de dorpskas. Voor het inkwartieren van officieren, soldaten en hun paarden werd een tarief vastgelegd, maar het waren wel de dorpelingen die logies gaven die het geld voor voeding en vuur moesten voorschieten. Die kosten mochten ze na het vertrek van hun ongenode gasten inbrengen, welke dan via de dorpslasten over de ganse dorpsgemeenschap werden verrekend à rato van het uitgebate grondoppervlak. Ze moesten bijgevolg wachten op hun centen en dat was voor velen niet evident. Bovendien was het een komen en gaan van legertroepen. Zo verbleven in 1641 al vijf compagnies Spanjaarden in Hingene-dorp en in november 1642 kwamen er nog eens vier compagnies bij. '*Trop is teveel,*' moeten ze gedacht hebben…

Hun ongenoegen moet dus groot geweest zijn en tijdens het verhitte gesprek geraken de ontevredenen overtuigd dat het dorpsbestuur hen te weinig ondersteunt. Samen hebben ze een petitie opgesteld waarin ze een correcte en vooral voldoende vergoeding eisen. Het is nu kwestie om daar zoveel mogelijk handtekens onder te krijgen. Mogelijk wordt hun gemoedstoestand extra beïnvloed door meerdere kannen bier en enkele roemers wijn. Op wie kunnen ze hun frustraties uitwerken? Dat is een meevaller, als zondebok zitten er toevallig twee oud-schepenen in de gelagzaal en die zullen het geweten hebben.

Al vloekend en tierend: '*Gij bloedzuipers!*' komt Van de Vijver, in de rug gesteund door zijn compagnons, richting oud-schepenen Mangnus en Michiels, duwt hen het document onder de neus en dreigt: '*Of ge nu akkoord zijt met ons of niet, jullie zullen dit voor vanavond tekenen en voor dat jullie naar buiten gaan of het zal jullie de hals kosten en met mijn tanden vaneen trekken!*' En ze voeren de daad bij het woord en laten hen niet meer gaan. De oud-schepenen zitten er beteuterd bij, zeker als hen nog verkondigd wordt: '*Schijt en pist in huis, want jullie gaan niet naar buiten.*' Waartoe Mangnus tweemaal genoodzaakt is en zijn water laat vloeien in een hoek van de gelagzaal. Matthys van Bosstraeten doet er nog een schepje bovenop tegen de oud-schepenen: '*Al zag ik tien of twaalf geuzen zich verbergen voor de rijkste deurwaarders, ik zou er geen schot op lossen, maar zeggen dat ze moeten meegaan met de dieven,*' wat in een tijd van oorlog een riskante uitspraak was, want geïnterpreteerd zou kunnen worden als heulen met de vijand. Ook Peeter de Keersmaecker moet tekenen, oordelen ze. Deze is echter niet erg gewillig, waarop Peeter Vlamincx hem vastgrabbelt en zijn jas in stukken trekt. De Keersmaecker tekent dan maar snel en geraakt al vechtende uit hun handen.

Verontrust door het geraas stapt meier Jan Van Damme binnen om de situatie te ontmijnen en Mangnus en Michiels te ontzetten. Hij spreekt de lawaaimakers rustig aan: '*Mannen, stelt jullie tevreden en laat hen gaan.*' Waaraan de twee gedupeerden braafjes toevoegen: '*Men zal jullie wel tegemoet komen,*' en tegen de meier: '*Ga maar door.*' Maar vanaf Jan Van Damme de deur achter zich sluit, krijgen de twee nog meer brutaliteiten te verduren.

Op het moment dat enkele van de rumoerige klanten in de kamer naast de schepenkamer zijn gedrongen en ook Peeter Vlamincx, Jan de Keersmaecker, Lieven Machiels en van de Vijver daar naartoe trekken, zien Pieter Michiels en Jan Mangnus en echtgenote de kans om te ontsnappen uit De Swaene. Vluchtende richting kasteel om daar het vege lijf te redden, worden ze achterna gezeten door Jan de Backer die hen naroept: '*Loop maar, we zullen jullie wel vinden!*'.

Eens iedereen buiten gaat het krakeel op straat verder. Jan Mangnus moet niet echt weggeraakt zijn, want krijgt een vuistslag van Lieven Machiels. Toch lukt het hem zich wat te verwijderen en beginnen ze met stenen naar elkaar te gooien. Jan Vervelst wil zich ook nog bewijzen en stoot en slaat met een kruk op de armen van de getormenteerde Mangnus. Deze kan toch ontsnappen en loopt het huis van meester chirurgijn Jan a Bovinia binnen, waar ook Pauwel Adriaenssen, baljuw van Mariekerke, en Lieven Wauters verschrikt door het raam naar de belhamels kijken.

De volgende ochtend is de rust teruggekeerd in Hingene-Dorp. Maar wat de dag ervoor gebeurde, kan voor de wethouders niet door de beugel. Dergelijk geweld kan niet getolereerd worden, is hun oordeel en er moet bijgevolg streng opgetreden worden tegen die geweldenaars. Ze dienen gestraft te worden, zeker ook als voorbeeld naar anderen toe. Maar hoe het verder verlopen is en of er echt een rechtszaak van gekomen is, zullen we denkelijk nooit weten, want de rechterlijke rol van die jaren is niet meer te vinden.

Noten

[1] RAA, D056/198, los stuk, 17/06/1643

Romeinse dakpannen en Merovingisch aardewerk in Klein-Brabant

Geert Segers

Het gebruik van dakpannen was onbekend in Gallië tot wanneer de Romeinse cultuur zich hier verspreidde. Het was een van de vele innovaties die de Romeinen in onze streken binnen brachten. Toch zou het nog wat duren eer er een meer veralgemeend gebruik was dat ook op het platteland zichtbaar werd.

Voorbeeld van een complete Romeinse dakpan

De dakpannen werden niet alleen gebruikt in de steden en forten, maar ook bij de villa's en meer en meer bij de plattelandsboerderijen (erven). De woonhuizen van deze erven waren in onze regio nog vervaardigd in hout en leem.

Op een aantal sites zoals in Petegem en Ename wordt vastgesteld dat deze dakpannen nog kunnen voorkomen tot de 12de eeuw en slechts verdwijnen bij het opkomen van de laat-middeleeuwse platte dakpannen met nokje.[1] Er is hieromtrent echter nog maar weinig onderzoek gebeurd en er zijn nog geen productiecentra bekend uit deze periode.

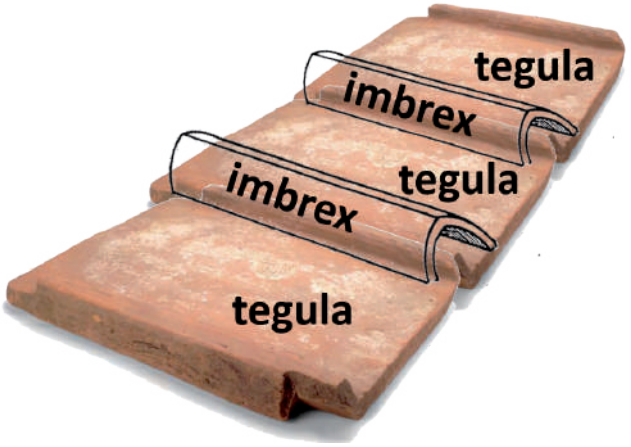

Tegulae en imbrices zoals deze op een dak gelegd werden (© G. Segers)

Een Romeinse dakpan ('*tegula'*) heeft een zeer typerende vorm met opzij twee opstaande randen (flenzen). Bovenaan zijn de *tegulae* wat breder dan onderaan. De vier hoeken hebben uitsnijdingen waardoor de pannen beter op elkaar passen. Over de naden tussen twee pannen werd een '*imbrex'* gelegd. Dit is een gewelfde dakpan. En om deze weer op elkaar te laten passen werden deze taps toelopend gemaakt. Ten slotte zijn er ook nog noktegels. Deze zijn te onderscheiden van de *imbrices* doordat ze niet taps toelopend zijn.

De vorm van deze *tegulae* was een evolutie van de oorspronkelijke Romeinse dakpannen die volledig vlak waren en die vervolgens een lip aan de bovenste korte zijde kregen zodat deze aan elkaar vastgehaakt konden worden. De dakpannen met twee opstaande randen zijn de laatste stap in de ontwikkeling. Alle dakpannen die we bij ons terugvinden behoren tot deze laatste stap.

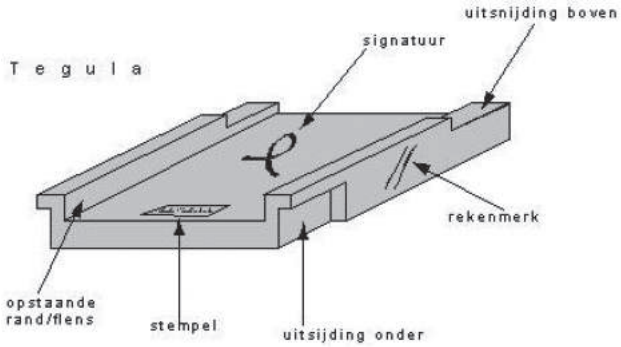

Onderdelen van een Romeinse dakpan

Soms werden stempels en/of signaturen op deze dakpannen aangebracht. Dergelijke stempels leveren dan een vrij nauwkeurige datering op. Vaak gaat het om aanduidingen van legioenen. Waar de maker de klei in de hoek van de mal heeft aangedrukt, gebruikte hij soms zijn duim of anders twee vingers, wat we soms nog kunnen zien bij de gebakken pannen. Op sommige dakpannen vindt men ook indrukken van dierenpoten (hond, vogel, …) terug of zelfs indrukken van (kinder)voeten. Tijdens het droogproces was er waarschijnlijk wel wat bedrijvigheid waardoor al eens een hond over de drogende dakpannen liep.

Uit onderzoek blijkt dat de pannen soms ook als vloer- of wandtegel werden gebruikt. De opstaande randen werden in dit geval dan verwijderd. Dakpannen kunnen ook gebruikt zijn voor kleinere daken van bijgebouwen of als verharding van paden. Ook voor de bekleding van haarden en ovens konden deze aangewend worden. Dit laatste was mogelijk het geval voor een deel dakpannen die in een kuil, samen met dikke wandfragmenten van een amfoor, bij de opgraving op het Landschapspark te Liezele gevonden werden en dakpannen die bij de opgraving te Lichter-Kalfort aan het licht kwamen.

Romeinse dakpannen werden in houten mallen vervaardigd. Een dakpan had een afmeting van 40 à 45 cm bij ca. 32 cm. Je kunt je dus het gewicht van een dergelijke dakbedekking voorstellen. De opgraving te Holdeurn, een belangrijke site nabij Nijmegen, toont aan dat de grootte van de dakpannen in de loop van de tijd afgenomen was. In de Romeinse periode was daar een productiecentrum voor baksteen, dakpannen en aardewerk.

Kuil met fragmenten van een dolium en Romeinse dakpannen (Liezele - Landschapspark) (© G. Segers)

De halfronde imbrices waren zowat even dik als de dakpannen waarop ze lagen: 2,5-3 cm. De lengte was tussen 35 en 40 cm en de breedte ca.16 cm.

Typologie uitsnijding onderaan de dakpan en datering		
Typologie Warry Engeland	Typologie Van Pruissen & Kars Nederland	Datering (n.C.)
A	E	40 – 120
B	F, G	100 – 180
C	C, D	160 - 280
D	A, B	240 - 380
R(eginaal)	-	300 -
-	H	?

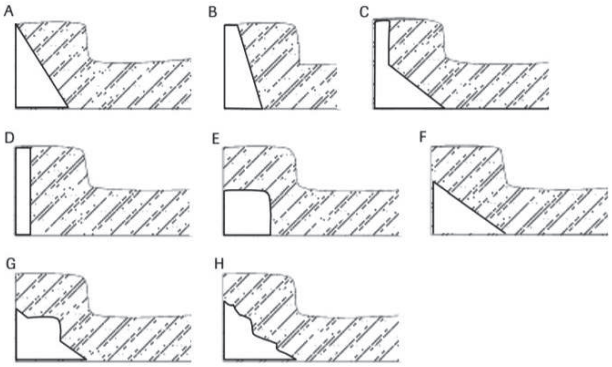

Typologie van Pruissen & Kars: uitsnijdingen[2]

Een typologie van de randvormen en de uitsnijdingen in Groot-Brittannië door P. Warry geeft een indicatie voor een vrij nauwkeurige datering van de *tegulae.*[3] Kars maakte nadien een Nederlandse typologie op die gekoppeld werd aan deze van Warry. Op basis van recente opgravingen lijkt deze laatste ook voor Vlaanderen toepasbaar. We gebruiken deze dan ook verder in dit artikel.

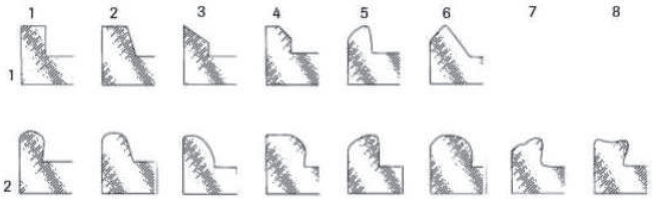

Randtypes. Types11-16 hebben minimaal één scherpe rand; 21-28 zijn afgerond bovenaan.

Fragment van dakpan met ophangingsholte (zandplaat bij Schelde te Bornem – bewaard in archief gemeentemuseum Temse) (© G. Segers)

De dakpannen dienden op een stevige houten dakstructuur geplaatst te worden. Om de dakpannen vast te maken aan deze structuur werd soms een gat gemaakt in de dakpan; hierdoor kon men met een nagel de pan bevestigen. De dakpan hierboven wordt bewaard in de reserves van het gemeentehuis te Temse en werd met vele andere gevonden in het opgespoten zand van een zandplaat van de Scheldeboord tegenover Temse. De dakpan vertoont een dergelijke ophangingsholte. Er zouden ook nagels bij gevonden zijn. De holte is duidelijk gemaakt na het bakken van de dakpan.

In heel wat villa's was ook een vloerverwarming aanwezig. Holle wandtegels *(tubuli)* zorgden ervoor dat de warmte ook door de muren heen kon gaan. Enkele fragmenten van dergelijke *tubuli* werden in Klein-Brabant gevonden bij de aanleg van de Zeesluis te Wintam.

Legende bij hoogtekaart pag. 7:

1. Boomstraat – Bornem (geen CAI[4]-nr)
2. Luipegem – Bornem (CAI101450)
3. Kloosterstraat – Bornem (CAI210655)
4. Kerk – Bornem (in fundament van de krocht) (CAI445)
5. Nattenhaasdonk – Hingene (CAI151347)
6. Zeesluis – Wintam (CAI102887)
7. Kouter – Eikevliet (CAI101448)
8. Lichter – Kalfort (CAI208321, CAI 220826, CAI 227083, CAI980656, CAI980860)
9. Landschapspark – Liezele (CAI983127)
10. Winkelveld – Kalfort (CAI982905, CAI220717)
11. Kerk – Puurs (in romaans fundament) (CAI101470)
12. Scheldeboord – Bornem (CAI100207)

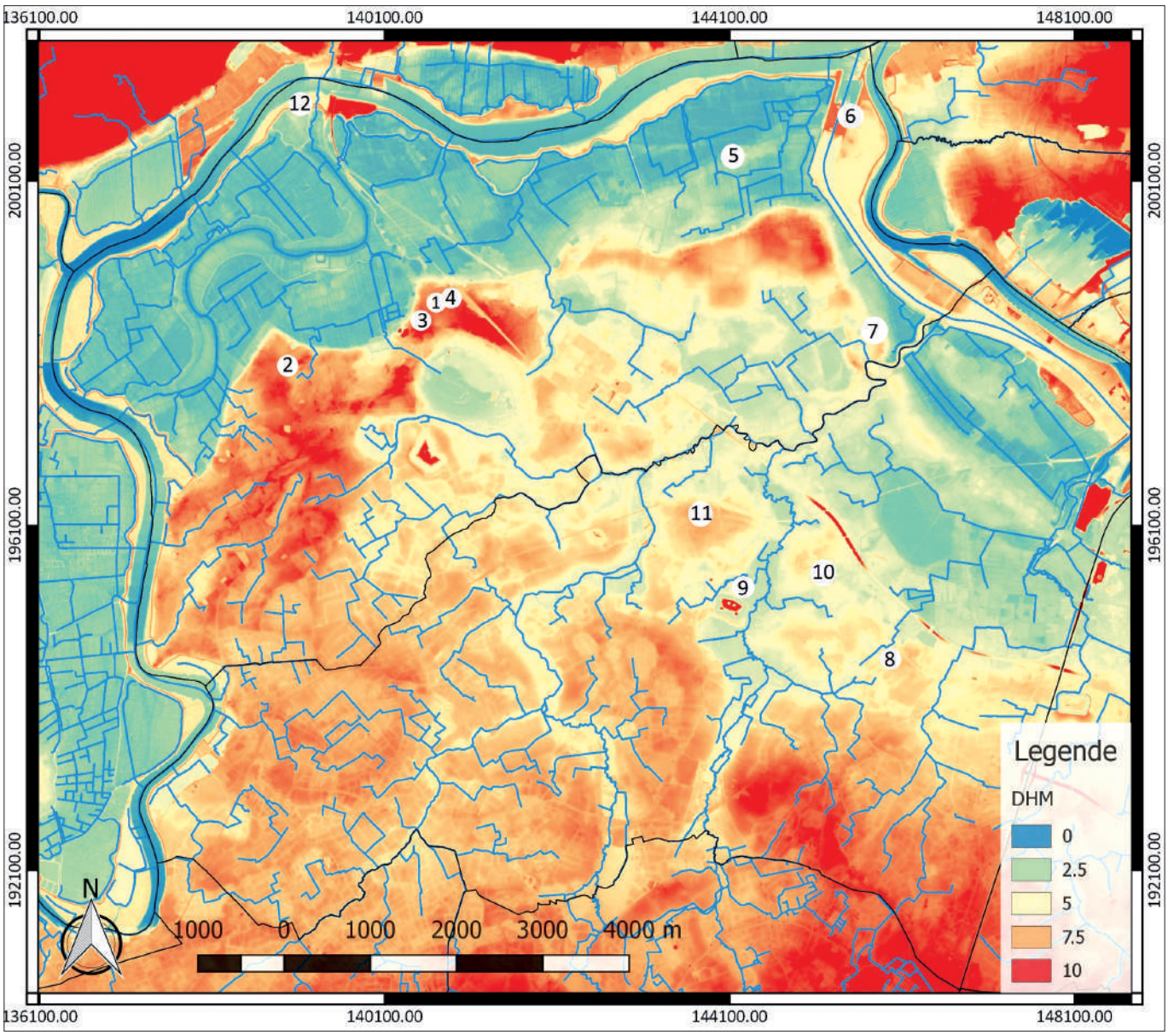

Momenteel bekende vindplaatsen van Romeinse dakpannen in Klein-Brabant, aangeduid op het Digitaal Hoogte Model van Vlaanderen.

Niet alle dakpannen die ooit gevonden werden, zijn nog bewaard. Sommige zijn dan weer wel bewaard, maar konden niet bekeken worden. Hieronder een overzicht van de vindplaatsen en een beschrijving van de gevonden dakpannen waarvan we gegevens ter beschikking hebben.

Bij de opgravingen van het Landschapspark te Liezele werden 209 fragmenten van *tegulae* en 111 fragmenten van *imbrices* gevonden.[5] Bij 109 van deze fragmenten kon de randvorm bepaald worden en van 25 fragmenten was er een uitsnijding zichtbaar. De dakpannen werden in twee waterputten en een kuil gevonden en konden aan huisplattegronden gelinkt worden. Wat de randvormen betreft is randvorm 24 verreweg het meest vertegenwoordigd. Randvormen die daarop gelijken, zoals 11 en 25, komen eveneens vaak voor. Bij de uitsnijdingen is het veel minder helder, dit komt doordat het merendeel van de uitsnijdingen slechts gedeeltelijk bewaard is gebleven. De schuine onderkant van die stukken wijst onder andere op de meest voorkomende uitsnijding: type C. Deze kan ook aan andere typen toe te wijzen zijn. Uitsnijdingen van type C zijn van 160-280 n.C. te dateren. Daarmee sluit de datering van het keramische bouwmateriaal aan bij die van het gevonden aardewerk.

Er konden ook drie fragmenten van *tubuli* herkend worden aan de kamstreken en kruisende lijnen die op de buitenzijde aangebracht waren. Op een aantal fragmenten van *tegulae* is een lijn, parallel aan de rand van de *tegula*, aangetroffen die mogelijk afkomstig is van een signatuur. Op een van de vlakken is een vogelpoot zichtbaar. Alle vondsten van deze site worden bewaard in het Onroerend erfgoeddepot van de stad Mechelen.

De opgravingen die voorafgingen aan de aanleg van Sportpark De Schans aan Lichter te Kalfort leverden eveneens materiaal uit de Romeinse periode op.[6] Er werden ruim 50 fragmenten keramisch bouwmateriaal gevonden, waaronder 21 fragmenten van *tegulae*. Het bouwmateriaal uit de Romeinse tijd bestaat uit diverse stukken die redelijk compleet zijn. Nagenoeg al het bouwmateriaal is aangetroffen in dezelfde context: een potstal.[7] De stukken van *bessales*[8] en *tegulae* zijn verbrand wat doet veronderstellen dat deze uit een haardplaats afkomstig zijn. Het materiaal is in de tweede helft van de 2de en 3de eeuw te dateren (150-300 n.C.). Vanwege het enkele stuk van een *imbrex* en de verbranding op één zijde van de meeste *tegulae* is het niet waarschijnlijk dat het materiaal op het dak gelegen heeft.

Bij de opgraving op het Winkelveld te Kalfort werden 5 fragmenten van *tegulae* en 6 van *imbrices* gevonden.[9] Er werden ook een 15-tal fragmenten gevonden die niet meteen tot een van deze categorieën kon herleid worden. De dakpannen bevonden zich in een Vroegmiddeleeuwse waterkuil (541-646 n.C.). Waarschijnlijk

Impressie van de opgraving te Lichter-Kalfort. Er werd ongeveer 15 ha. onderzocht. (© G. Segers)

gaat het om hergebruik. Slechts bij twee fragmenten was de flens bewaard. De randvorm van deze twee dakpannen kon bepaald worden: type 24 en type 28. Slechts bij één *tegula* was de uitsnijding bewaard, maar niet duidelijk: type A, B, C of F. Alle vondsten van deze site worden bewaard in het Onroerend erfgoeddepot van de stad Mechelen.

Bij proefsleuvenonderzoek te Nattenhaasdonk (Hingene) werden nabij de voormalige kerk enkele fragmenten van *tegulae* gevonden waarvan één met opstaande rand.[10] Ook in de collectie van Jean-Pierre Casteels bevindt zich een dakpanfragment met opstaande rand dat tijdens prospectie te Nattenhaasdonk gevonden werd.

Prospectie te Eikevliet leverde enkele randfragmenten van Romeinse dakpannen op. Twee randen met uitsnijding konden gedetermineerd worden als type 11C (160-280 n.C.). Verder was er nog een rand van type 11 en één van type 22. Ook een deel fragmenten van de vlakken van dakpannen kwamen aan het licht. Alle vondsten van deze site bevinden zich in de collectie van Geert Segers.

Bij prospectie te Luipegem konden fragmenten van type 11F en mogelijks 12F herkend worden. Beide hebben eenzelfde datering: 100-180 n.C. Van hetzelfde randtype, maar zonder nog aanwezige uitsnijding zijn nog een aantal fragmenten gevonden. Verder ook enkele tientallen fragmenten van vlakken van dakpannen en fragmenten van *imbrices* (de ronde dakpannen). Alle vondsten van deze site bevinden zich in de collectie van Geert Segers.

De tegulae werden dikwijls later als bouwmateriaal hergebruikt. Zo kon bij de opgraving in de Puurse Sint-Pieterskerk vastgesteld worden dat enkele van deze pannen in de fundering van Romaans muurwerk werden gebruikt[11] en hetzelfde geldt voor de krocht van de kerk te Bornem waar deze bij werkzaamheden in 1988 aan de buitenzijde zichtbaar waren.

In een aantal Merovingische begraafplaatsen vinden we ook recuperatie van Romeinse dakpannen terug. Het grafveld van Braives bijvoorbeeld bevat een aantal

Fragment van rand met uitsnijding type 11C (160 -280 n.C.) afkomstig van Eikevliet (© G. Segers)

graven met vloeren die gevormd worden door *tegulae* en ook werden dakpannen als steun onder het hoofd van de overledene gevonden als ook dakpannen op de overledene.[12]

De Romeinse tegelvormen zouden mogelijks nog tot in de 13de eeuw geproduceerd zijn zoals te Saran (Frankrijk) en Nijvel zou aangetoond zijn.[13] Ook voor dakpannen, gevonden bij de burcht te Londerzeel neemt men aan dat deze middeleeuws zijn. De redenering voor dit laatste is echter niet overtuigend: "*De afwezigheid van Gallo-Romeinse ceramiek doet ons vermoeden dat ook de Londerzeelse resten van dakbedekking uit de middeleeuwen stammen. Het overige vondstmateriaal in context B stamt trouwens steeds ten vroegste uit de volle middeleeuwen (11de-12de eeuw)*".[14] In dit laatste geval kunnen de dakpannen net zo goed van een nog niet gekende Romeinse site in de buurt komen. Voor zover mij bekend, zijn er nog geen productieplaatsen van dakpannen volgens de Romeinse traditie uit de Middeleeuwen bekend. Ook in de Karolingische curtis van Petegem en de Ottoonse partus van Ename komen deze pantypes als dakbedekking nog voor. Gezien de voornaamheid van deze sites en hun datering lijkt het onmogelijk dat het daar om Romeins recuperatiemateriaal gaat.[15]

Dakpannen die niet volledig meer waren en die na de Romeinse periode op meerdere plaatsen in onze regio aan de oppervlakte lagen (ondermeer bij verlaten

Fragment van een Romeinse dakpan met opstaande rand (flens) en uitsnijding boven (gevonden te Bornem-Luipegem) (© G. Segers)

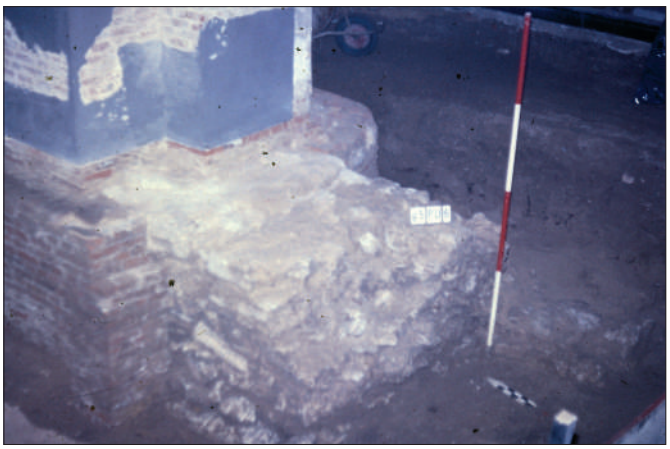

In de zuidoostelijke hoek van de deels bewaarde fundering van het romaanse schip van de Puurse kerk waren twee fragmenten van Romeinse tegulae verwerkt (© G. Segers)

erven) konden ook op nog een andere manier herbruikt worden. In de Merovingische periode was men voor lokaal aardewerk terug overgeschakeld op handgevormd aardewerk. Dit aardewerk werd *gemagerd*. Magering is het toevoegen van verschralingsmiddelen zoals zand, vuursteen, aardewerkgruis, stro, … om de klei meer werkbaar te maken en krimp en barsten tijdens het drogen tegen te gaan.

Heel typisch in de Merovingische periode (450-750 n.C.) zien we dat de potten overdadig veel dakpangruis en/of rood pottengruis als verschraling bevatten en dat dit duidelijk zichtbaar is aan de buitenzijde. Dit kenmerk is eigen aan de Schelde- en Leieregio. In het bij prospectie gevonden aardewerk op enkele sites zien we bovendien dat Klein-Brabant een overgangsregio vormt tussen de Kempische regio, waar ijzeroer gebruikt werd in deze periode en de regio ten zuiden van Klein-Brabant waar eerder kwarts en kiezel gebruikt werd. In het kustgebied gebruikte men dan weer meer organisch materiaal (*grass-tempered ware*) als magering[16]. In een aantal scherven die te Luipegem gevonden werden, zien we combinaties van deze verschralingsmethodes. We zitten hier duidelijk dus in een regio waar deze verschillende tradities gekruist worden.

LK1A/448

Potfragment met duidelijke dakpanverschraling uit de Merovingische periode (gevonden te Luipegem) (© G. Segers)

Literatuur:

BELIS B., 2021: *IJzertijd nederzetting aan Winkelveld te Puurs. Een archeologische opgraving aan Winkelveld te Kalfort, Puurs (gemeente Puurs-Sint-Amands)*, VEC rapport 125, 2021.

CLERBAUT, T., 2013: *"Et tegula tectas" On the production and distribution of architectural ceramics (building ceramics) in de Roman North.* 17de dag van het Romeins Aardewerk, Nijmegen, 7 juni 2013.

DE BRUYNE S. et al. 2015: *Daar bij Groot Cueteghem. Een rurale nederzetting uit de vroege en volle middeleeuwen te Hove*, in *Relicta. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen* 14, 205-286.

ERVYNCK A. (ed) 1994: *De "Burcht" te Londerzeel Bewoningsgeschiedenis van een motte en een bakstenen kasteel*, Archeologie in Vlaanderen Monografie 1.

JANSSEN M., 2011: *Merovingische begraafplaatsen in en rond de Belgische Haspengouw. Een studie naar het grafritueel en de plaats van de grafgiften*, Masterproof.

KARS, E.A.K., 2006: *Keramisch bouwmateriaal*, in J.P. Flamman & T.A. Goossens (red.), *Schipluiden, 'Harnaschpolder'. De inrichting en bewoning van het landschap in de Romeinse tijd (125-270 na. Chr.)* ADC Rapport 625, 28-32.

PIETERS M., DE GROOTE K., e.a., 1995-1996: *Tussen kapel en kerk: een archeologische kijk op de evolutie van de dorpskern van Moorsel (10de-20ste eeuw) (Aalst, prov. Oost-Vlaanderen)*, Archeologie in Vlaanderen V - 1995/1996, p. 131-157.

PRUISSEN, C., van & E.A.K. KARS, 2009: *Keramisch bouwmateriaal*, in: E. Eimermann (red.), *Cananefaatse boeren op de noordelijke oeverwal van de Gantel. Een archeologische opgraving aan de Juliahof te Wateringen, gemeente Westland* ADC Rapport 822, 129-134.

RYSSAERT C. e.a., 2016: *Een archeologische evaluatie en waardering van Bornem-Hingene, Pastoor Huveneersheuvel (Bornem, provincie Antwerpen)*, Vlaamse Overheid - Agentschap Onroerend Erfgoed.

SEGERS G., 2017: Sint-Pieterskerk te Puurs: kunst in overvloed, in: *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant. Vroeger en nu*, onder redactie van Croket B., Jaarboek Heemkundige Kring van Klein-Brabant, p. 18-69.

SMITH P. 1998-1999: *London's earliest medieval roofing tiles: a comparative study*, Medieval Ceramics 22-23, p. 66-71.

WARRY, P., 2006: *Tegulae - Manufacture, typology and use in Roman Britain*, in British Archaeological Reports British Series, 417.

VAN KERKHOVEN I. en HAZEN P.L.M., 2020: *Een loopgravenstelsel te midden van talrijke sporen. Een archeologische opgraving aan de Fortbaan te Liezele (Puurs)*, VEC rapport 79.

VERSTAPPEN, P., 2015: *Vroegmiddeleeuws handgevormd aardewerk in de provincie Antwerpen*, Terra Incognita, vol. 7, p. 93-106.

Noten

1 Pieters, 1995-1996, p. 140-141
2 Pruissen, C., van & E.A.K. Kars, 2009
3 Warry, P., 2006
4 De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) is een databank van 'waarnemingen' met een archeologische relevantie. In 2020 werd deze databank opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed.
5 Van Kerkhoven I. en Hazen P.L.M., 2020
6 Informatie verkregen van Peter Hazen (VEC). Het eindverslag van de volledige opgraving is nog in uitvoering.
7 Een potstal is een stal voor de dieren met een verdiept gedeelte waarin mest, vermengd met plaggen, zand en/of strooisel, werd bewaard. In de Romeinse periode was deze potstal aan een uiteinde van het woongedeelte gelegen.
8 Bessales zijn vierkante of ronde gebakken tegels. De naam bessalis heeft betrekking op de maat van de tegel en geeft aan dat ze 2/3 van een Romeinse voet (296 mm) meten.
9 Belis B., 2021
10 Ryssaert C. e.a., 2016, p. 223
11 Segers G., 2017, p. 26.
12 Janssen M., 2011
13 De Bruyne et al., 2015.
14 Ervynck A., 1994.
15 Pieters M., De Groote K., e.a., 1995-1996, p. 140-141.
16 Verstappen P., 2015

“Gare du Nord” ook voor Verhaeren poort tot Parijs

Paul Servaes

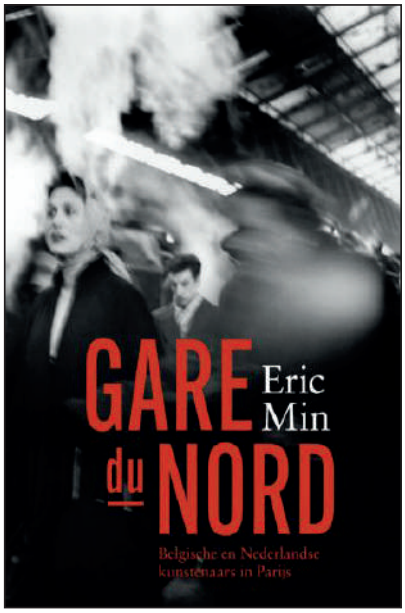

Eric Min van wie we al biografieën van James Ensor, Rik Wouters en Henri Evenepoel met vreugde mochten begroeten, schreef met “Gare du Nord, Belgische en Nederlandse kunstenaars in Parijs”, uitgegeven bij Pelckmans te Kalmthout, een compleet overzicht van het artistiek talent dat tussen 1850 en 1950 zijn toevlucht zocht in de Lichtstad Parijs op zoek naar erkenning. We kennen meestal de buitenlandse artiesten en schrijvers als Picasso, Zadkine, Brancusi, Chagall, Miro en nog vele anderen die in Parijs echt de doorbraak genoten waarop ze aasden of een opmerkelijke passage kenden in deze van creativiteit bruisende stad. Niet minder merkwaardig is de inbreng van Belgische en Nederlandse kunstenaars en schrijvers die ook eens in de verf mocht worden gezet. De titel “Gare du Nord” is uitermate goed gekozen, want wie met de trein vanuit België of Nederland naar Parijs spoort, vindt daar in het Noordstation het einde van de destijds nog lange rit. Het was en is nog altijd de toegangspoort tot de Franse hoofdstad.

Eric Min bracht in zijn uitvoerig verhaal een hele resem beroemdheden en minder bekenden voor het voetlicht. Emile Verhaeren, Antoine Wiertz, Adolphe Sax, Ary Scheffer, Félicien Rops, Kees Van Dongen, Jan Sluyters, Vincent Van Gogh, Piet Mondriaan, Frans Masereel, Leon Spilliaert, Rik Wouters, Georges Simenon en Hendrik Marsman vinden we zo naast elkaar. Het moet ons niet verbazen, want allen hoopten ze in het mondaine Parijs de eeuwige roem te vinden en vooral internationaal door te breken. Hun steile ambitie, jeugdige overmoed en honger naar wat nieuw is, dreef hen. Maar het is vaak een roemloze afgang en geenszins een opeenvolging van succesverhalen.

In velerlei opzichten is Emile Verhaeren een grote uitzondering. Dankzij de uitgeverij van Mercure de France te Parijs kreeg het werk van Emile Verhaeren een enorme verspreiding in de hele wereld, met goedkope dichtbundels die natuurlijk niet konden tippen aan de luxueuze bibliofiele exemplaren die Verhaerens vriend Edmond Deman op de markt bracht. Verhaeren krijgt een heel hoofdstuk in dit 468 bladzijden tellende boek dat uiteraard uitpakt, en wel op groot formaat over twee bladzijden, met het bekende schilderij “La Lecture” van Theo Van Rysselberghe, waarop de dichter voorleest aan zijn Franse vrienden. Verhaeren die zich voorgoed in de buurt van Parijs, te Saint-Cloud, zal vestigen met zijn vrouw en muze Marthe Massin, is ook als trouwe echtgenoot een voorbeeld voor de vele kunstenaars in Parijs die er meestal een liederlijk leven op na houden en soms aan een club hoerenlopers doet denken.

De reeks schrijvers en kunstenaars sloot Eric Min af met Hugo Claus en Elly Overzier in 1955. Voor Sylvia Kristel aan de zijde van Claus – of is het omgekeerd – is het nog te vroeg. De Nederlanders Simon Vinkenoog en Corneille zijn er wel.

“Gare du Nord” is als het ware een reisgids voor wie in Parijs zijn literaire en artistieke helden wil volgen, geen saai naslagwerk maar een levensechte vertelling. Hij krijgt er de correcte adressen bij, met straatnaam en huisnummer er bovenop, om het compleet te maken. De vele adressen, soms een tiental op één bladzijde, hinderen vaak de vlotte leesbaarheid van het boeiende verhaal dat Min ophangt van elke kunstenaar en zo een origineel idee gestalte heeft gegeven. Het is dan ook een rijk boek geworden door de vele details en het enthousiasme waarmee Eric Min de persoonlijkheden van de kunstenaars beschrijft. Af en toe staat hij wel op de rem om zijn vertelling niet te laten ontsporen. Bovendien zijn er de vele illustraties (met dank onder andere aan het Emile Verhaerenmuseum te Sint-Amands), die het boek nog interessanter maken. Ze zijn met veel zorg gekozen en zetten aan om her en der nog fragmenten te herlezen. Dit is ook het geval voor de bibliografie, die naar een ruim bronnenmateriaal verwijst. Het notenapparaat is indrukwekkend (bijna zestig bladzijden over drie kolommen) en bezorgt ons nog zinvolle typeringen van diverse protagonisten die het verhaal nog aantrekkelijker maken. In zijn genre kan men het alleszins uitermate geslaagd noemen. Laat ons ermee op stap gaan in het altijd overweldigende Parijs. Het stratenplan vooraan en achteraan in het boek zal onze leidsman zijn.

ERIC MIN
Gare du Nord
Belgische en Nederlandse Kunstenaars in Parijs (1850-1950)
Pelckmans Uitgevers
Kalmthout 2021 468 blz.
ISBN 978 04 6310 483 8

Het Landhuis van Bornem

Jos Winckelmans

Het voormalige gemeentehuis van Bornem aan het Kardinaal Cardijnplein kent een bewogen geschiedenis. Het begin van die geschiedenis vinden we in het 'Resolutieboek van den Lande van Bornhem', het verslagboek van het college van schepenen van het Land van Bornem.[1] Tijdens de zitting van 22 december 1780 werd de bouw van een 'Landhuys' besproken en op tafel lag het plan van de op het kasteel van Bornem verblijvende Adam Frans Simoneau, vader van de drie jaar later in Bornem geboren kunstschilder Frans Simoneau.[2] Het plan van Simoneau, die pas een paar weken ervoor de opdracht had gekregen, werd op dezelfde vergadering goedgekeurd.

Detail uit het kadasterplan van Gigault (1808) met het Landhuis (354) met de pomp tegen de zijgevel en de vrijheidsboom op de plaats waar vroeger de heerlijkheidspaal stond (©Geopunt)

De kostenstaat met een overzicht van benodigde materialen zou op de volgende vergadering verduidelijkt worden. Voor het aankopen van die materialen moest nog een bekwaam persoon gevonden worden, die ook als opzichter van de werken zou fungeren. Duidelijk was wel dat de kosten dienden gedragen te worden door de '*generaliteit deser Lande*'. Met andere woorden ook Hingene en Mariekerke betaalden mee volgens hun aandeel. Wat aanleiding zou geven tot een discussie met de schepenen van Hingene die enkel wilden tussenkomen in de kosten voor twee ruimten, namelijk de zaal waar zou vergaderd worden en de archiefkamer. Voor hun part mochten die van Bornem er zoveel kamers aan toevoegen als ze wensten of nog meer plans laten tekenen als ze wijzigingen nodig vonden, maar dan wel op hun eigen kosten.[3]

Het Landhuis voor 1914 (Verzameling Harry Van Lent)

In juni 1781 waren metselaars volop aan het bouwen, maar een exacte datum van ingebruikname hebben we niet gevonden. Ook is weinig geweten over hoe het gebouw de Boerenkrijg van 1798 overleefde. Maar wetende dat toen het archief in vlammen opging, doet vermoeden dat er heel wat schade was aan het Landhuis. Herstellingswerken zullen dus nodig geweest zijn.

Het Landhuis als gemeentehuis

Omdat door het Franse bestuur het Land van Bornem als organisatie was opgeheven, werd het Landhuis nu gebruikt als gemeentehuis van Bornem. Ook valt uit de verslagen van zowel gemeenteraad als schepencollege op te maken dat in 1821 nog een reeks herstellingen diende te gebeuren. Maar of die uitgevoerd werden? Feit is dat in 1822 met een 'Projet de Restauration' een gedeeltelijke heropbouw onder leiding van bouwmeester Vuillaume werd voorgesteld. We stelden wel vast dat vanaf dan gedurende dertig jaar geen herstellingen aan het gebouw meer werden vermeld.

Het Landhuis met tegen de zijgevel de monumentale dorpspomp (Verzameling Harry Van Lent)

Ook werd vanaf 1823 de benedenverdieping verhuurd als herberg. Aan de drankgelegenheid was een woonst voorzien en werd openbaar verpacht voor negen jaar. Als eerste huurder werd Judocus Laevaert ingeschreven. Hij had hiervoor 91 gulden veil en bleef drie huurtermijnen achter de tapkraan. In 1850 nam Sophia Van Zeebroeck het van hem over. Zij was vijf jaar daarvoor weduwe geworden van Joseph Van Gucht en bleef achter met zeven kinderen tussen zeven en eenentwintig jaar. Voor huur betaalde zij 400 francs, maar in 1867 kreeg ze 100 francs korting omdat de huurprijs onredelijk bleek te zijn.

In 1857 kreeg de arduinen trap van het Landhuis een broodnodige opfrissing en tegelijk werd het houtwerk geverfd en werden de muren gewit. Enkele jaren later stond de slechte staat van het gebouw alweer op de dagorde. Er was echter door andere prioriteiten geen geld voorhanden om dit aan te pakken. Zeven jaar later vielen er stenen van de kerktorenspil naar beneden en werd besloten de stenen toren – die we enigszins kunnen vergelijken met de hedendaagse Willebroekse

kerktoren – te vervangen door een traditionele houten spil met leien.[4] Gilles Van Doorslaer werd met de afbraak van de toren gelast. Bovendien moesten de oude schoolgebouwen en de onderwijzerswoning nieuw worden opgebouwd.[5] Tot overmaat van ramp heerste er cholera in de streek, die ook in Bornem vele slachtoffers maakte. Er volgden nog grote herstellingen in 1873, 1876, 1885 en 1889.

Kermis van Bornhem.

BAL ENTRÉE

by Mad. weduwe Van Gucht,

in het Gemeente-Huis,

Maandag 7 en Zondag 13 October 1867.

BAL GRATIS

Donderdag 10 October.

Bal in het Gemeentehuis tijdens Bornemkermis. Uit 'Het Nieuwsblad van het kanton Puers' (©Drukkerij Baeté-Puurs)

In 1896 kwam er protest van de Bornemse herbergiers, want zij voelden zich benadeeld omdat steeds meer notarissen kozen om openbare verkopen in het gemeentehuis te laten doorgaan. Die konden steeds op een ruime belangstelling rekenen van niet alleen nieuwsgierigen, maar vooral van kapitaalkrachtige kopers waardoor soms gelukkige verkopers. Die verkopen brachten geld in het laatje. Het protest werd door de raadsleden van tafel geveegd, de inkomsten waren immers welkom voor de gemeentekas. Anders zat men met een leegstaand gebouw zonder enig toezicht en moest zelfs iemand betaald worden om alles netjes te houden.

In 1908 werd andermaal een verzoek voor dure herstellingen ingediend. Herstellen bleek eigenlijk niet meer mogelijk. Daarom werd aan architecten gevraagd een ontwerp in te dienen voor de bouw van een nieuw gemeentehuis op de plaats van het Landhuis. Vier ontwerpers dienden een voorstel in: bouwmeester Veldeman uit Brussel, Ernest Pelgrims uit Antwerpen, Smet uit Puurs en de provinciale bouwmeester Edward Careels uit Lier.

Het eerste ontwerp van architect Veldeman voor restauratie en vernieuwing van het Landhuis (©GAB)

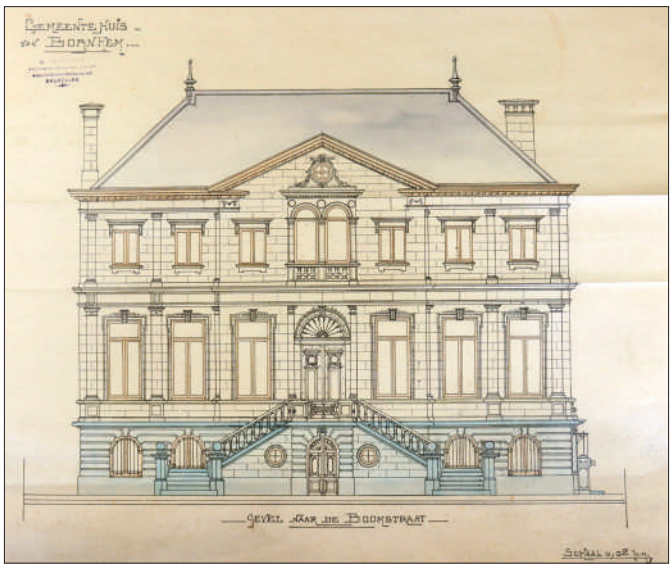

Het tweede ontwerp van Veldeman met verdieping (©GAB)

Het project van architect Veldeman bestond uit twee voorstellen, één als renovatie en opfrissing van het oude Landhuis en een tweede ontwerp met extra verdieping. Veldeman bleef wel trouw aan de neo-classicistische vormgeving van het oorspronkelijke gebouw. De verdieping gaf niet alleen meer ruimte, maar aan het gebouw veel meer allure, een gemeente als Bornem waardig.

Puursenaar Smet eiste zijn plan terug nadat het niet werd weerhouden en men hem geen vergoeding voor zijn werk wilde betalen. Uit de met waterverf ingekleurde schets van architect Pelgrims kunnen we afleiden dat het oude Landhuis diende afgebroken te worden. Hij voorzag als extra een toren, waar zich via een pui de ingang bevond, en een dak met een aantal dakkapelletjes. Bovendien zouden de Bornemnaren het uur kunnen aflezen op de klok in de toren.

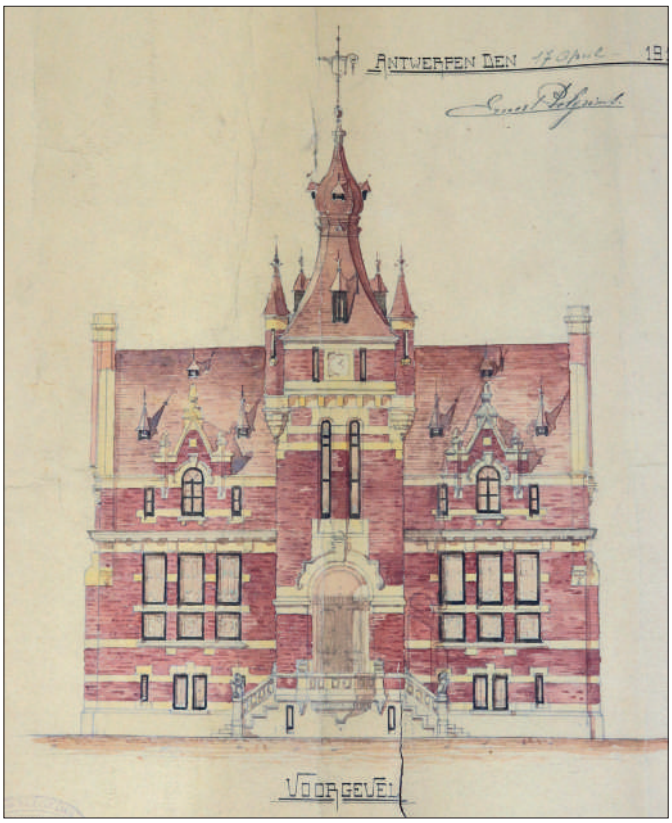

Ontwerp van architect Pelgrims (©GAB)

Met acht stemmen tegen twee onthoudingen werd op de gemeenteraad gekozen voor het neo-traditioneel ontwerp van architect Careels. De andere ontwerpen werden als 'oubollig' afgedaan. De provinciale bouwmeester voorzag in zijn plan een toren met daarop een neogotische, zeventien meter hoge torenspits die samen met het gebouw veertig meter hoog boven de Bornemse horizon zou reiken, in rechtstreekse concurrentie met de nabijgelegen kerktoren.

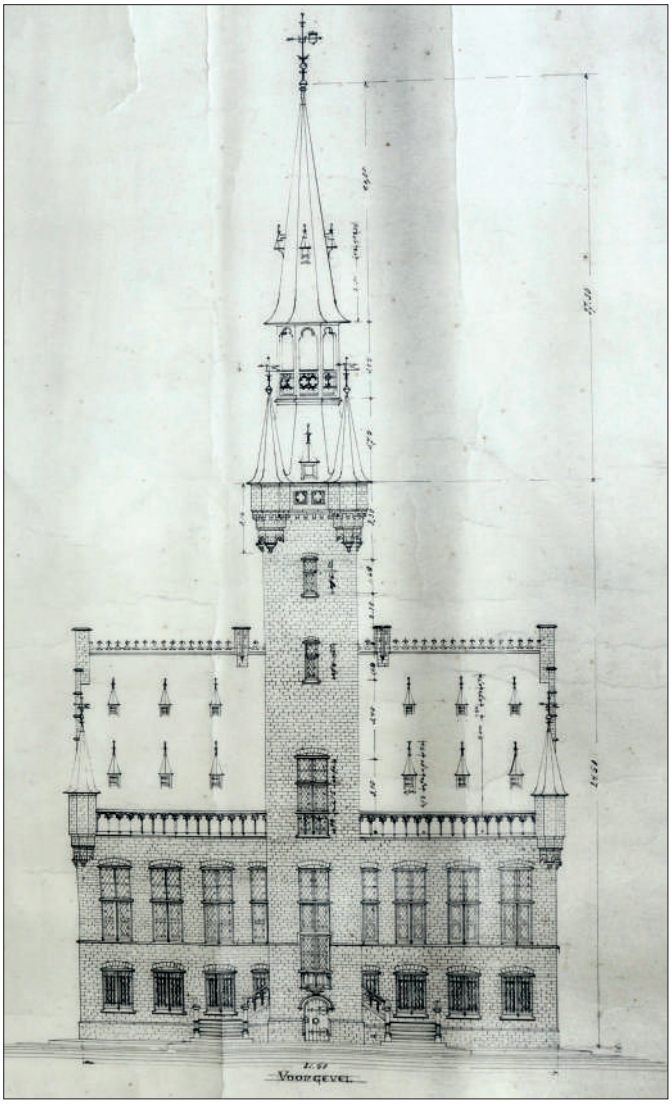

Voorgevel uit het plan van architect Careels met de immense toren (©GAB)

Tijdens de gemeenteraadszitting van 11 september 1913 werd een aannemer aangesteld: Prosper Bosteels uit Boom. Zijn bestek van 72.980 francs benaderde het dichtst de vooropgestelde begroting van 70.000 francs. Een lening was noodzakelijk en daarom werd er in 1914 een geopend ter waarde van 94.800 francs. In mate van noodwendigheid werd deze telkens met 10.000 francs gelicht.

In januari 1914 startten de werken en verliepen geheel volgens plan, tot ze plots werden gedwarsboomd. Want op 4 augustus 1914 vielen Duitse troepen ons land binnen. Het begin van de Eerste Wereldoorlog, die vier jaar zou duren. Het gemeentehuis was op dat ogenblik zo ver gevorderd dat het dak met leien kon worden gedekt. Het houten 'onderdak' was klaar en nog voor de winter was voorzien dat het regendicht zou zijn.

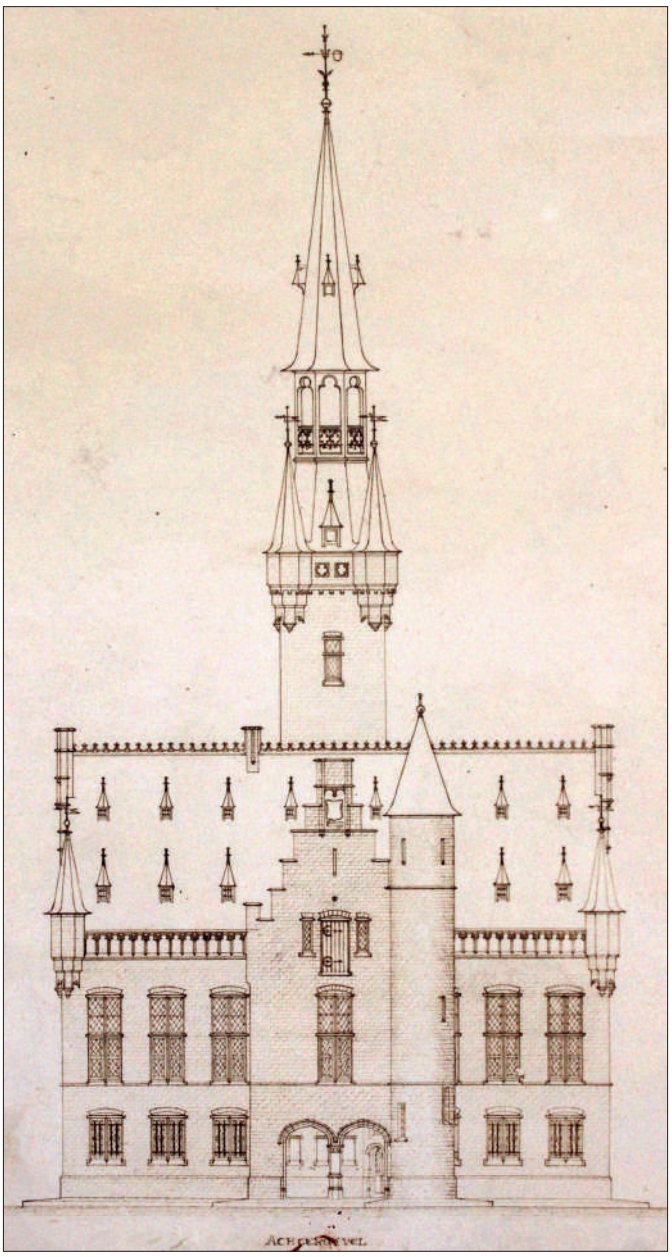

Achtergevel uit het plan van architect Careels (©GAB)

Alle bedrijvigheid viel echter stil. Om het dak en gebouw ietwat tegen regen en vocht te beschermen werd een laag bitumenpapier geplaatst. Dit was een noodoplossing en bij de eerste najaarsstorm lag al een deel van het 'pekpapier' op het kerkplein. Het hoeft niet gezegd dat het gebouw in vier jaar veel schade opliep. Het kwam dan wel ongeschonden uit het oorlogsgeweld, maar vooral de regen die vrij spel kreeg, zorgde voor ernstige schade.

Toen de oorlog op zijn laatste benen liep en de gemeente stilaan haar normale geplogenheden hervatte, werd een voorlopige vergaderruimte gezocht. Daartoe werd vanaf 3 juni 1918 in de Boomstraat 43 voor drie jaar het huis van Zenoide Brijs gehuurd tegen 1.000 francs per jaar.[6] Je zou veronderstellen dat één der eerste punten op de dagorde de afwerking van het gemeentehuis zou zijn. Niet dus, het gemeentebestuur had andere prioriteiten.

Tijdens de eerste oorlogsweken waren door de Belgische genietroepen 223 huizen platgebrand.[7] Zij stonden in het schootsveld van de forten en moesten verdwijnen. Na de oorlog kreeg elk gerechtelijk arrondissement een 'Rechtbank van Oorlogsschade' met aan het hoofd een 'Hoge Koninklijke commissaris'. Het gemeentebestuur was tussenpersoon om de getroffen inwoners bij te staan voor het invullen

Het gemeentehuis op het einde van de Eerste Wereldoorlog, met het dak bedekt met bitumenpapier, zonder ramen en deuren en een open toren langs waar het water ongestoord naar binnen kon (Archief Juliaan Maerevoet)

van de schadedossiers. Eens goedgekeurd zou die schade dan worden betaald dankzij de Duitse herstelbetalingen. Vanaf oktober 1919 mochten de schadedossiers worden ingeleverd.

Het Bornemse bestuur had haar hoop gesteld in deze herstelbetalingen om de grootste kosten van de afwerking van het gemeentehuis te betalen. Burgemeester Cammaert onderhandelde met de 'Hoge commissaris', maar deze gaf de burgemeester weinig hoop op financiële tegemoetkoming. De schade was immers niet rechtstreeks het gevolg van de oorlog en kon niet aanzien worden als oorlogsschade. De burgemeester liet zich niet zomaar afwimpelen en de 'Commissaris' beloofde te doen wat hij kon, na inzicht van de financiën in verband met de bouwwerken te hebben gekregen. Bouwkundige Van Dijck uit Willebroek, die door de gemeente was aangesteld voor hulp van de heropbouw der geteisterden en het opmaken van de rooilijnen, werd gevraagd om een overzicht van de werken en kosten op papier te zetten. Zijn overzicht was eerder teleurstellend:

Aanbesteding 1913:	72.980 fr.
Uitgevoerde werken:	45.000 fr.
Lening in 1913:	90.480fr. (94.800 fr. op 16/02/ 1914)
Rest van de lening:	41.287 fr.
Provincietoelage:	7.000 fr. (3.800 fr. ontvangen)
Geen staatstoelage	

Architect Van Dijck had ook een nieuw bestek gemaakt voor de voltooiingswerken: 160.707,75 fr.

De Boomstraat met op de achtergrond de onafgewerkte toren (Verzameling Harry Van Lent)

Op 26 juni 1920 kreeg de gemeenteraad deze cijfers gepresenteerd en het besluit was snel genomen. Er werd beslist om de dringendste werken, in samenspraak met bouwmeester Careels en aannemer Scholiers, zo goed mogelijk in eigen beheer uit te voeren. Vooreerst zou het dak worden aangepakt en dan zou men de noodzakelijkste ruimten afwerken.

Na de Eerste Wereldoorlog werden de dringendste werken gedaan met inwoners van de gemeente (Verzameling Harry Van Lent)

In de volgende raadsverslagen werd met geen woord gerept over de stand van zaken van het gebouw. Regelmatig was er wel melding van een lichting van 10.000 francs uit het resterende budget. Eind december 1922 werd genoteerd dat nog 8.988 fr beschikbaar was voor de afwerking. Dan bleef het opmerkelijk stil tot augustus 1927. Toen viel een brief in de bus afkomstig van de 'Hoge Koninklijke commissaris'. De Mechelse Rechtbank van Oorlogsschade had bij vonnis van 7 februari 1927 beslist tot het toekennen van een vergoeding voor oorlogsschade aan de gemeente Bornem van 121.078 francs, vermeerderd met de intresten van 5% per jaar, te rekenen vanaf 1 januari 1920.

De gemeenteraad besloot '*overwegende de dringende noodzakelijkheid het gemeentehuis te voltooien*' zo vlug mogelijk contact op te nemen met provinciaal architect Careels teneinde een nieuw bestek te ontvangen en een openbare aanbesteding uit te schrijven. Op 11 juni 1929 bezorgde Careels zijn bestek ten bedrage van 80.744,75 francs. Enkele maanden later, op 11 februari 1930 was er één bieding voor de werken. Aannemer Hendrik Aerts uit Mechelen wou deze voleindigen in vier maanden voor de som van 124.000 francs. De provincie beloofde nog een bijkomende toelage te voorzien. We kunnen ons voorstellen dat bij velen een zucht van verlichting opging. Na zestien bouwjaren was er eindelijk licht aan het einde van de tunnel.

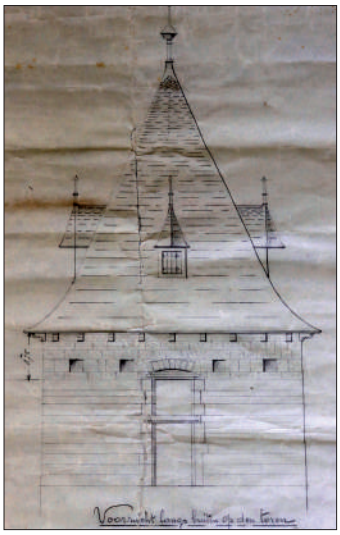

Alleen de zeventien meter hoge torenspits ontbrak. De toren werd daarom bekroond met een 'tijdelijk' eenvoudig tentdak, een ontwerp van de Bornemse aannemer en schepen Van Huffel, en dat mijn inziens meer aangepast is aan het gebouw dan de geplande neogotische spits.

Het Kerkplein midden jaren dertig gezien van op de brouwtoren van de familie Cammaert, met het monument der gesneuvelden en het Landhuis (Foto Marius Van Nisselroy)

De opening van het gemeentehuis zou eerst samenvallen met de Kantonnale Onafhankelijkheidsfeesten van 10 augustus 1930. Maar blijkbaar moet er een kink in de kabel gekomen zijn. In het verslag in 'Het Nieuwsblad van het kanton Puers' over de feestelijkheden van "100 jaar België" was de reporter immers vol lof over de festiviteiten en de prachtige stoet die door de straten stapte. De feestdag was al begonnen met een plechtige 'Hoogmis' en 'Te Deum' waarna een minimale ontvangst plaatsvond op het gemeentehuis, waar schepen Ernest Van Achter een heildronk uitbracht op het vorstenpaar. Vervolgens was er een feestmaal in 'den Bouw' waaraan de erevoorzitter, de leden van het feestcomité en de schepencolleges van de Klein-Brabantse gemeenten aanschoven met aan de eretafel burgemeester Peeters van Puurs, hertog d'Ursel, bestendig afgevaardigde Van Regenmortel, arrondissementscommissaris de Beughem, graaf de Marnix en de volksvertegenwoordigers De Keersmaecker en Borms, maar blijkbaar zonder burgemeester Daelemans. In de stoet stapten achthonderd figuranten mee door de Bornemse straten. De dag werd afgesloten met een concert van het 5e Linie-regiment aan het Warregaren en een 'tooverachtig' vuurwerk aan de Wiel. Het artikel eindigde met felicitaties aan het inrichtende comité: de heren Mannaert, De Ridder, Adriaensens, Cammaert, Anné, De Poorter, Lenaerts en Van Roie. Geen woord echter over de eventuele inhuldiging van het 'nieuwe' gemeentehuis en geen spoor van burgemeester Victor Daelemans.

Kerkplein met het Landhuis te Bornem (Verzameling Harry Van Lent)

Tijdens de gemeenteraad van 6 augustus 1930, vier dagen voor de voorziene opening van het gemeentehuis, was burgemeester Daelemans nochtans aanwezig, maar werd met geen woord over de stoet of de opening van het gemeentehuis gerept. Victor Daelemans was met 'de oude Roos' van katholieke strekking, maar was meer volksgezind en 'Vlaamser' dan zijn voorgangers, graaf de Marnix en Cammaert. Het werd hem niet gemakkelijk gemaakt en sommigen verweten hem steun te zoeken bij de tegenpartij.[8] Er was duidelijk wat aan de hand. De

GEMEENTE BORNHEM

INHULDIGING

GEMEENTEHUIS

EN

VLAG-INHULDIGING Concordia & Amicitia Boomstr.

OP ZONDAG 13 SEPT. 1931

Om 1 uur. — Feestzitting ten gemeentehuize.
waarna overhandiging van het nieuw vaandel «Concordia & Amicitia», door de gemeenteoverheid.

Om 2 uur — VORMING VAN DEN STOET in de Nieuwe Kouterstr.
WEGWIJZER: Statiestraat. Kapelstraat. Boomstraat.

VAN 3 TOT 8 U.

FESTIVAL

Begiftigd met 3000 fr. premies en medalies.
De Concerto's hebben plaats op 't Kerkplein, Warregaren en Statieplein.

Om 7 u. — Loting & Prijsuitdeeling ten gemeentehuize.

Om 8 1/2 uur. —

GROOTSCH NACHTTURNFEEST

door den Kath. Turnkring «Vroom & Vrij» van Bornhem.

N B. — De koeienkabes van het gemeentehuis uiten den dag toegankelijk zijn voor het publiek van 3 tot 6 uur.

Gedaan in zitting der Feestkommissie van 18 Dagst 1931

HET SCHEPENCOLLEGE:

De Sekretaris. JOS. GOIRIS.

De Burgemeester, d. d. E. VAN ACHTER.

«Nut en Vermaak», Statiestraat. PH. DE POORTER. — A. SPIESSENS.

«Concordia & Amicitia» Boomstraat. J. E. ANNÉ. H. VAN LENT.

«Zucht naar Kunst», Brouwstraat. H. MARTENS. — L. WEYMANS.

«Concordia & Amicitia» Kapelstraat. L. LENAERTS.

Turnkring «Vroom & Vrij». Eug. De Ridder.

Affiche voor de officiële inhuldiging van het gemeentehuis in augustus 1931 (©Archief VHKB)

volgende raadsvergaderingen werden steeds voorgezeten door de dienstdoende burgemeester Ernest Van Achter, dit tot de gemeenteraadverkiezingen van februari 1933, waarna dokter Renaat Van Lint de burgemeesterssjerp kreeg omgord.

En zo werd het gemeentehuis pas op 13 september 1931 ingehuldigd. Ook die dag ging er een stoet uit in Bornem-centrum, was er een concert, een tentoonstelling met werken van kunstfotograaf Lucien Felix en kunstschilder Tony Van Os en werd het vaandel van harmonie Concordia et Amicitia uit de Boomstraat ingehuldigd.

Een nieuw gemeentehuis

In juli 1953 kocht de gemeente het domein Hemelhof met het in 1831 gebouwde kasteel 'Geelhand' – 'Kasteeltje' in de volksmond – bijgebouwen en de duiventoren, dit alles op een grondoppervlak van 1 ha. Burgemeester René Van Eetvelt verdedigde deze aankoop en noemde het aanbod van de Turnhoutse eigenares Louise Marie Boenders-Kuyvers een opportuniteit, temeer daar de vraagprijs van 614.000 frank zeer redelijk was. De raad knikte instemmend, maar zag een probleem omdat sinds de overstromingen van februari 1953 een zevental dakloze personen of gezinnen in de gebouwen woonden.[9] Uiteindelijk werd een gerechtelijke procedure opgestart om deze mensen tegen midden juni 1954 uit de gebouwen te zetten.

Het domein was gekocht als openbaar nut, maar een echte bestemming was niet voorzien. Zo had schepen Albert Daelemans in september het 'Kasteeltje' in bruikleen gegeven aan de Rijksmiddelbare School, maar tijdens een erg onrustige

Een vrij ongezien beeld van het domein Hemelhof (Verzameling René Daelemans)

raadszitting werd geëist dat deze onderwijsinstelling binnen de drie weken de lokalen zou verlaten. In 1957 werden de bijgebouwen herbestemd als drankgelegenheid, restaurant en terras en verhuurd aan brouwerij-mouterij Geniets uit Puurs. De dancing met de toepasselijke naam 'Het Hemelhof' was tot ver buiten Bornem bekend. In diezelfde periode kocht de gemeente grond aan de Rijksweg om 'nieuwe' industrie aan te trekken. Door de terugval van de mandenmakerij was de werkloosheid immers dramatisch toegenomen en hoopte het bestuur met dit initiatief de tewerkstelling enigszins op te krikken.

De komst van de industrie veroorzaakte echter een toename aan administratie en nieuwe bevoegdheden die moesten worden ingevuld. Tijdens de raadsvergadering van november 1959 werd beslist om de administratieve diensten over te brengen naar het 'Kasteeltje'. Vanaf 3 oktober 1961 was dit realiteit en ook de Commissie van Openbare Onderstand en de Plaatselijke Rijksdienst voor Arbeidsbemiddeling kregen er een plaats. Enkel de politie bleef in het 'oude' gemeentehuis. In 1965 verhuisden de agenten naar de eerste verdieping en was er op de benedenverdieping een lokaal beschikbaar voor de werklozen, die er dagelijks hun 'dopkaart' moesten laten afstempelen. 'Het Kasteeltje' werd officieel geopend en ingewijd door pastoor Lindemans op 9 oktober 1961. In 1972 was ook dit gemeentehuis aan uitbreiding toe en het zou hier niet bij blijven.

Ondertussen hadden wakkere burgers de gedeeltelijke leegstand van het 'Landhuis' aangegrepen om hun kans te wagen. Op 4 januari 1963 werd de 'Kultuurkring' van Bornem boven de doopvont gehouden. Met de stuwende kracht van Juliaan Maerevoet, Jos Van Den Bossche, Justine De Clercq, Luc De Maeyer, Roger Verheyden en Karel De Schrijver werden plannen gesmeed om Bornem op de culturele kaart te zetten. In de eerste plaats via voordrachten en tentoonstellingen. Vooral voor dat laatste waren zij op zoek naar een geschikte locatie, liefst in het centrum en met enige uitstraling. Al begin april werd in het 'Landhuis' een eerste voordracht georganiseerd: de 'onderwereld' door Louis De Lentdecker. Een jaar later, op 18 juli 1964, opende de kring haar 'kunstgalerij het Landhuis' op de zolderruimte van het gebouw, die als permanente tentoonstellingsruimte werd ingericht. Marie Jose Suyckens mocht de spits afbijten met haar schilderijen. Vele kunstenaars beklommen de trappen van het 'Landhuis' en velen maakten hier bekendheid.

De tentoonstellingsruimte in het Landhuis waar later het Archief van Bornem werd ingericht (foto Jan Segers – archief Juliaan Maerevoet)

Op 5 juni 1976 opende cultureel centrum Ter Dilft de deuren en verkaste de cultuurkring naar een grotere tentoonstellingsruimte, zij het met enige weemoed aan het Landhuis. De zolderruimte werd jaren later ingericht als archiefruimte van de gemeente Bornem.

Momenteel is de benedenverdieping grotendeels ingenomen door Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, waar toeristen uitgebreide informatie krijgen over de bezienswaardigheden in onze regio. Verder is de raadzaal nog in gebruik voor officiële ontvangsten en huwelijken en tot voor corona vonden de vergaderingen van de gemeenteraad er plaats. Maar we moeten vaststellen dat na honderd jaar het Landhuis er nog altijd met zijn 'voorlopige' toren staat. Misschien is het maar beter zo.

Noten

1 Het eigenlijke resolutieboek is vermoedelijk bij de Brand van Bornem in 1798 vernietigd; er zijn nog wel uittreksels te vinden in het oud gemeentearchief van Hingene: RAA/D056/477

2 Frans Simoneau (°Bornem 26/05/1783 - +Londen 1859) werkte in Brussel en Parijs. Hij liet vooral portretten en romantische schilderwerken na.

3 RAA/D056/477

4 De stenen van de torenspil werden te koop aangeboden voor 500 francs; uiteindelijk werden ze gebruikt bij de verbetering van de wegen.

5 Het schoolgebouw was gelegen achter de huidige gebouwen van het 'Land van Bornem' (B482-483); dit betekende een hap uit het gemeentebudget van 5.100 francs

6 Zenoide Brijs was de dochter van Benedict en Joanna Maria Andries. Na de dood van moeder (+1884) en vader (+1895) woonden de twee zussen Valentina (°1855) en Zenoide (°1863) samen in de Boomstraat 43. Valentina stierf in 1902 en Zenoide woonde nog met dienstmeid Joanna Francisca Van Acoleyen uit Puurs in het pand. In januari 1914 verhuisde ze naar de Paterstraat in Turnhout en kwam het huis leeg te staan.

7 Tien procent van de huizen

8 Uit het werk 'Over ons Vader' De ervaringen van Renaat Van Lint als burgemeester van Bornem, door Antoon Van Lint

9 Leonard De Baerdemaecker, wed. Vleminckx-Pauwels, Carolus Peeters, Polydoor Koudijzer, wed. Van Gucht- Bijl, Frans d'Hertefelt en Cyriel De Maerschalk

In Memoriam schrijver en dichter Bart Plouvier

(Mortsel 17 juni 1951 - Mariekerke 29 december 2021)

Paul Servaes

De bekende schrijver en dichter Bart Plouvier overleed bij hem thuis te Mariekerke onverwacht op woensdag 29 december 2021 op 70-jarige leeftijd. Bart Plouvier, pseudoniem van Bart Van Schaeren, werd op 17 juni 1951 te Mortsel geboren en woonde ondermeer in Elversele, Sint-Niklaas en tenslotte te Mariekerke. Zijn omvangrijk oeuvre bevat naast bijdragen in talloze tijdschriften ook journalistiek werk, diverse romans, theaterteksten, kortverhalen, reisimpressies en sinds hij op pensioen was vooral poëzie. Zijn laatste dichtbundel "De zon regent koperen spijkers" kreeg als ondertitel "Mariekerkse gedichten". Hij woonde immers al enkele jaren te Mariekerke en was er verliefd geworden op de Schelde, zoals blijkt uit deze bundel en het gedicht "Zomerwandeling": *Ik loop langs de stroom, de zon regent koperen spijkers, pint mij vast op 't asfalt op de dijk. Ik roep, alleen de vogels reageren: in de top van een kastanjeboom tussen 't slib en in een eik langs de floue rand van 't bos. Pas als het koper koud en water wordt, kom ik langzaam los.*

In 1984 debuteerde hij met de romanachtige verhalenbundel "De maquette" waarin hij vertelt over zijn leven (van 1980 tot 1984) als matroos op de zeesleper "Esmeralda". Maar er zijn ook andere passages uit zijn avontuurlijk leven. In de jaren 1970-1980 was hij banjospeler in een bluegrassgroep of kwam aan de kost als barman, tuinier, bouwvakker, fabrieksarbeider, restauranthouder, brouwersgast, muzikant in Bobbejaanland en nog veel meer. Aan boord van de "Esmeralda" begint hij te schrijven met zijn eigen leven en de zee als inspiratiebronnen. In 1984 opent hij restaurant "Het Durmedal" te Elversele, waar hij in 1971 kwam wonen. Na een aantal verhalenbundels "Uit het meer. Kroniek van een dorp" (1990), "De reiziger, de veroveraar en de autochtoon. Reisimpressies" (1992) en "De kleuren van de zee" (1993) verschijnt in 1995 zijn eerste roman "Het gelag", deels autobiografisch en de eerste roman van een viertal over het fictieve dorp Gisrode. In 1998 sluit hij zijn restaurant en wordt voltijds schrijver.

In 1991 maakt hij zijn debuut als dichter met de bundel "Zaailingen". Hij vindt voor deze en latere bundels inspiratie in de plaatsen waar hij woonde of die hij bezocht. In 2000 schrijft hij vooral theater en in 2002 een kinderboek. In het seizoen 2006-2007 maakt hij met "En het dorp zal lachen" een tournee langs de culturele centra samen met Pjeroo Roobjee en Wigbert van Lierde. In 2010 publiceert hij "Entre deux mers" waarin hij dagboekfragmenten, brieven en overpeinzingen bundelt. Zijn 25ste boek heet "Genezijde" en verschijnt in 2012. Het zijn verhalen uit het fictieve dorp Gisrode. Zijn laatste drie dichtbundels verschijnen bij uitgeverij Vrijdag van Rudy Vanschoonbeek. Het zijn "De dagen zijn beschadigd" (2017), "Over de dingen" (2019) en zijn elfde en laatste dichtbundel "De zon regent koperen spijkers" (2021), die een veertigtal Mariekerkse gedichten bevat. Het zijn serene, eenvoudige verzen, klassiek van vormgeving en recht uit het hart van een weemoedige ziel. De gedichten staan meestal strak in het gelid en zijn niet bang van ritme en rijm. Ze blikken nostalgisch terug op het verleden of ontroeren door hun intimiteit. Titels als "De herfst komt naar Mariekerke", "Eb en vloed", "Ganzen boven Bornem", "Buiten zijn oevers", "Op de oever van de Schelde" en "Kasteel van Bornem" verwijzen naar zijn Klein-Brabantse inspiratiebronnen. Maar er is meer. In bijna alle gedichten is de Schelde alomtegenwoordig zoals in het werk van priester-dichter Jan Hammenecker uit Mariekerke van wie Bart Plouvier enkele versregels als leidmotief aanhaalt bij een gedicht. Nog directer is de intieme band bij het gelegenheidsgedicht bij de dood van Roger Borms in 2019. Hij is cavalerist bij de gendarmes, biljarter, cafébaas en trompettist. Die rechtstreekse band is er ook bij het gedicht opgedragen aan de makkers van Biljartclub B.C. Mariekerke. Bart Plouvier is een taalvirtuoos die met raak gekozen woorden een poëtische sfeer kan oproepen als geen ander. Dat hij met deze Mariekerkse gedichten zijn omvangrijk oeuvre afsluit stemt ons weemoedig, maar tevens blij omdat ze klinken als een liefdesverklaring aan zijn laatste verblijfplaats, het onverwachte slot voor een bewogen leven dat hier eindelijk rust vond.

Plouviers werk werd terecht herhaaldelijk bekroond. In 1993 kreeg hij de Ary Deelenprijs, het jaar daarop een prijs van de Vereniging ter bevordering van het Vlaams boekwezen en in 1994 en 2000 de Lode Baekelmansprijs. Met de roman "Het gelag" kwam hij zelfs op de longlist van de AKO-Literatuurprijs in 1995. Nu zwijgt de dichter voorgoed, maar leeft voort in zijn werk dat zal blijven boeien door zijn originaliteit, zijn vlotheid en zijn ongekunsteldheid.

Met Bart Plouvier verliest Klein-Brabant een eminent en productief auteur van wie we nog heel wat te verwachten hadden.

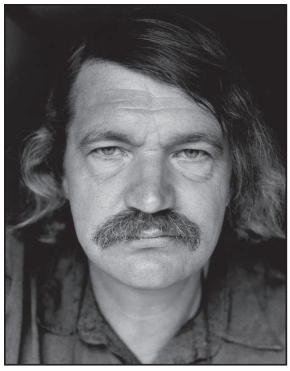

BART PLOUVIER
De zon regent koperen spijkers
Mariekerkse gedichten

Uitgeverij Vrijdag
Antwerpen 2021
46 blz.
ISBN 9789464340112

De Heren van Oyenbrugge en het domein Coolhem te Puurs

Chris Apers

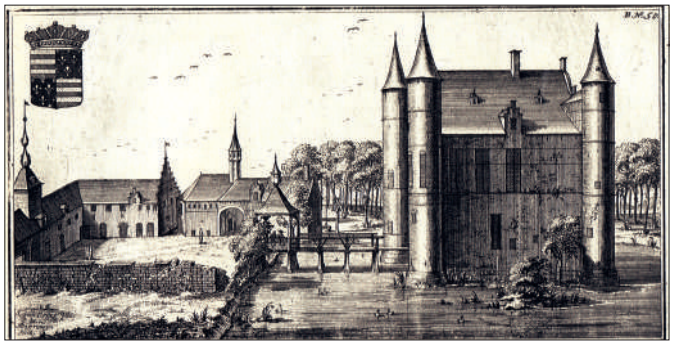

Het kasteel van Oyenbrugge in Grimbergen, opgericht in de 16de eeuw en afgebroken in 1755. Gravure van Harrewijn, Castella et Praetoria nobilium Brabantia, Le Roy, 1694

De heren van Oyenbrugge zijn in Puurs al heel lang gekend als de oudste eigenaars van het hof van Coolhem. Hendrik van Oyenbrugge verkocht in 1470 dit domein met al zijn landerijen, bossen en rechten aan de abdij van Sint-Bernards. Oudere originele gegevens over het hof van Coolhem zijn nergens terug te vinden, vandaar dat de meeste auteurs de stamreeks van deze familie weergeven om de middeleeuwse geschiedenis van de site in beeld te brengen. Tal van biografen en heemkundigen baseerden zich voor die genealogie rechtstreeks of onrechtstreeks op de gezinssamenstellingen uit het genealogisch standaardwerk *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne,* dat opgemaakt werd in de late 18de eeuw en aangevuld uitgegeven in de 19de eeuw.[1] In dit werk worden tien middeleeuwse generaties van Oyenbrugge opgesomd die vermoedelijk beginnen midden de 12de eeuw, ten tijde van de Grimbergse oorlog. Vermoedelijk, want zeven van die generaties kunnen zelfs niet in de tijd gesitueerd worden door het ontbreken van een datum, hetzij van geboorte, van overlijden of van een citaat. Bovendien gaven de auteurs nooit een bron weer waarop zij zich baseerden. Het voelt aan als lopen op glad ijs, want welke gegevens zijn correct en welke zijn verzinsels in die stamboom?

Leenmannen van de heren van Grimbergen

Het familiedomein van Oyenbrugge lag in het noorden van de parochie Grimbergen aan de Maalbeek. In de Grimbergse leenregisters staat het geregistreerd als een vol leen onder het feodale gezag van de twee heren van Grimbergen.[2]

In de 12de eeuw vormde het oorspronkelijke Land van Grimbergen één onverdeeld geheel onder de heerschappij van de familie van Grimbergen. Dat bleef zo tot de dood van stamvader Gerard II van Grimbergen. Die werd een laatste keer genoemd in een akte van 1180. Hij werd opgevolgd door zijn twee zonen, Gerard III (†1200) en Arnold III († 1212) van Grimbergen.[3] Die twee gaven elk hun titel 'Heer van het Land van Grimbergen' door aan hun respectieve nakomelingen. Ze behielden het oude machtsgebied van hun voorouders in gemeenschap, maar ze breidden elk afzonderlijk hun rechtsterritorium ook nog uit. Ieder van die twee heren had zijn eigen administratie met drossaards en klerken. Als het om leenpanden ging uit het oude rechtsgebied van hun gemeenschappelijke voorouders, dan werd dat aldus genoteerd in het register. De nieuwe feodale rechten die bijgevoegd waren na 1200, werden slechts onder één van de twee heren ingeschreven. Aangezien het domein ten Oyenbrugge onderworpen was aan beide heren, moet het een oud leen geweest zijn uit het gemeenschappelijk familiebezit van vóór het jaar 1180. De leden van het geslacht van Oyenbrugge moeten bijgevolg al van in de 12de eeuw leenmannen geweest zijn van de heren van Grimbergen.

De feiten volgens eigentijdse documenten

In de archiefstukken van de abdij van Grimbergen vinden we Arnold en Hendrik van Oyenbrugge als de oudst vermelde leden van dit geslacht, zoals het in het middeleeuwse heldenepos *De Grimbergse Oorlog* wordt beschreven; ze leefden echter niet in de 12de, maar in het begin van de 13de eeuw.[4] Op 23 februari 1208 waren de twee broers, Arnold en Hendrik, aanwezig bij de ruil van een stuk grond in Grimbergen. Op 24 maart 1217 waren dezelfde broers weer getuige bij een overeenkomst, ditmaal gesloten tussen de Grimbergse abt Hescelo en Gerard, heer van Grimbergen. Een maand later waren Arnold van Oyenbrugge en zijn zoon Hendrik present bij een verkoop van een perceel grond door Obinus van Beigem.[5] Arnold werd in die laatste akten ridder genoemd, maar dat betekent niet dat hij als adellijk mag beschouwd worden. Die ridders waren oorspronkelijk ruiters die door hun voorkomen de macht van hun heer moesten zichtbaar maken, ze moesten bereden zijn (*ritters*) en uitgedost met militaire uitrusting. Het moeten weliswaar bemiddelde lieden geweest zijn want een paard en wapenuitrusting waren kostbaar, maar in Brabant zou de term ridder pas eind 13de eeuw wijzen op een adellijke status, op voorwaarde dat hij ook voorafgegaan werd door de aanspreektitel "heer" (*dominus*).[6]

In 1224 bevestigde de deken van Brussel dat Hendrik van Oyenbrugge, ook een ruiter-ridder, een jaarrente van twintig Vlaamse schellingen had geschonken aan de abdij van Grimbergen voor de bekostiging van herdenkingsmissen voor hem en zijn vrouw Clementia en voor hun ouders. Hij hypothekeerde daarvoor een pand in Beigem, nu een deelgemeente van Grimbergen. Als getuigen bij deze gift traden onder meer zijn broer Arnold van Oyenbrugge op en diens zoon Zeger.[7] De familienaam van zijn echtgenote werd niet genoemd. Dat is niet ongewoon want tot in de 14de eeuw kreeg de gehuwde vrouw de familienaam van haar echtgenoot. Als ze al genoemd werd, was het meestal gewoon bij haar voornaam. In Mechelen veranderde dat gebruik geleidelijk vanaf de laatste decennia van de 14de eeuw.

In april 1233 was een Hendrik van Oyenbrugge – dezelfde als de vorige of een nakomeling? – getuige toen Arnold IV van Grimbergen twee bunder bos aan de abdij van Grimbergen schonk. Toen Godfried I van Perwez, heer van Grimbergen, in augustus 1237 zijn herentienden in de parochie Grimbergen afstond aan de abdij, was deze Hendrik ook present. In de maand mei 1261 was hij overleden, want toen schonk zijn weduwe Odilia twee bunder land aan de Tafel van de Heilige Geest van Grimbergen.[8] Dat is de laatste keer dat we de naam van Oyenbrugge terugvinden in het abdijarchief van Grimbergen. Het was alsof hun nakomelingen hun activiteiten elders ontplooid hadden en niet meer in Grimbergen verbleven.

Stamvader Jan I van Oyenbrugge

De eerstvolgende telg van Oyenbrugge, Jan I, verschijnt begin 13de eeuw een eind van de parochie Grimbergen vandaan, maar toch nog altijd in de entourage van een lid van de familie van Grimbergen. Jan I van Oyenbrugge verkocht op 15 mei 1307 het hof ten Esschene, een landgoed in de parochie Essene, tussen Affligem en Asse. Het bestond uit een huis met landerijen, beemden, weiden, waters en cijnzen. Het domein viel gedeeltelijk onder de leenheerlijkheid van Robert van Grimbergen, heer van Asse, en gedeeltelijk onder die van Willem van der Elst. De koper was de Brusselaar Renier van Eggloy. Diens zoon Renier junior was getrouwd met Isabella, de dochter van Robert van Grimbergen. Het goed ten Esschene was maar een tijdelijke investering geweest, want volgens de oorkonde had Jan I enkel het naakte eigendom verkregen van Jan van Esschene. Diens moeder Sophie droeg een week na deze verkoop haar vruchtgebruik op het domein ook over aan Renier van Eggloy.[9]

Jan I was de erfgenaam van het familiedomein in Grimbergen. Dat gaf hij door aan zijn nakomelingen. Daarenboven verwierf hij eind 13de en begin 14de eeuw twee cijnshoven in en rond Mechelen.[10] Cijnshoven werden in de late middeleeuwen opgericht door grootgrondbezitters die percelen grond in gebruik gaven aan derden tegen een vaste vergoeding, de grondcijns. Het gebruik van die percelen was erfelijk, zo evolueerde dit vruchtgebruik naar een vorm van grondbezit. De verkoop van een cijnsperceel werd pas officieel na de bekrachtiging voor het cijnshof dat werd voorgezeten door de cijnsheer en zijn mannen. De transacties in de Mechelse schepenregisters bevatten ook de namen van de cijnsheren van de verhandelde panden, waardoor we de opvolging door de nakomelingen van Jan I kunnen volgen.

Het Diepbroek en de Uutweert lagen tussen de Dijle en de Zenne, de Leuvense vaart bestond nog niet. Kadasterkaart Le Brun, ca. 1810. (©Beeldbank Mechelen)

Jan I verscheen eerst in Battel aan het hoofd van een cijnshof, in maart 1303. Tegen het einde van de 14de eeuw waren nog minstens achttien percelen cijnsplichtig aan dat hof. Die cijnspercelen lagen allemaal in het Diepbroek en de Uutweert, de laagst gelegen gronden in Battel; het ging overwegend over moerasachtige gronden tegen de Zenne. In de Uutweert in Battel lagen zelfs in 1392 nog cijnsgronden buitendijks.[11] Wanneer en hoe hij dat bezit verkregen had kan niet worden nagegaan, daarvoor zijn te weinig schepenbrieven bewaard gebleven. Maar het kan best zijn dat Jan I of zijn vader dat cijnshof zelf hadden opgericht om grote stukken van de brede, natuurlijke Zennebedding te laten afdammen om die op termijn uit te baten als biezen- of houtwinningsgronden. De Vlaamse graaf Gwijde van Dampierre en Hendrik van Grimbergen, heer van Moerzeke, hadden in 1255 ook percelen overstromingsgebied aan de Schelde in Moerzeke in gebruik gegeven aan inwoners, met bedoeling die gronden droog te leggen. Hendrik van Grimbergen had elders nog mannen aan het werk, onder meer uit Ruisbroek, die "vreedzaam aan het indijken waren".[12] Het is opvallend hoeveel panden en rechten Jan I van Oyenbrugge en zijn nakomelingen verworven hadden in en op terreinen die gewonnen waren op overstromingsgebieden. Zo had zijn achterkleinzoon Hendrik III van Oyenbrugge onder andere het hof ter Zielbeek in Ruisbroek geërfd, mogelijk erfgoed van Jan I.[13] Het hof stond op een motte, omringd door laag gelegen moerasland aan de Rupel.

Links: Zegelafdruk van Jan I aan de oorkonde van 1314.
Rechts: Digitale weergave van zijn wapen volgens de beschrijving in het heldenepos De Grimbergse Oorlog. Ontwerp DBNL.

Jan I had zijn tweede cijnshof verworven van Ida van Berbelgem en haar vader Gilles op 26 juni 1304. De cijnspercelen lagen binnen de stadswallen van Mechelen, in de parochie Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle.[14] Jan I van Oyenbrugge zegelde als cijnsheer op 13 juni 1314 nog een oorkonde. Zijn zegel bestond uit een vol wapen: een hartschild met zes kepers, omgeven door een brede zoom. Dankzij het heldenepos "De Grimbergse Oorlog" kennen we ook de kleuren van dit wapen: zes balken afwisselend van *goud* (geel) en *sinopel* (groen), omzoomd door een *getandeerde* (gekartelde) band van *keel* (rood).[15] Jan I moet niet lang daarna gestorven zijn. Hij liet een zekere Katelijne achter als weduwe. Toen Willem van Lare en zijn echtgenote op 26 maart 1315 een perceel grond verkochten in het Diepbroek, stond zij aan het hoofd van het cijnshof.[16] Zij werd *domicella* genoemd, een jonkvrouw, de dochter van een heer die men kan bestempelen als adellijk, maar haar familienaam werd nergens teruggevonden. Toen Aleidis van Gierle op 26 februari 1320 een huis aan de Korenmarkt als borg stelde voor de betaling van een jaarlijkse cijns, was ook Katelijne overleden. Arnold van Cobbenbosch, afkomstig uit Grimbergen, trad toen op in naam van de kinderen van Oyenbrugge.[17]

Jan I van Oyenbrugge en zijn echtgenote Katelijne lieten drie zonen achter: Willem, Hendrik I en Boudewijn van Oyenbrugge.[18] In de genealogie van de *Nobiliaire des Pays-Bas* begint de overeenkomst pas bij twee van de zonen, Willem en Boudewijn.

Willem van Oyenbrugge, de oudste zoon van Jan I

Willem erfde als oudste zoon het familiedomein in Grimbergen. Een zegelafdruk van hem is niet teruggevonden, maar zijn nakomelingen voerden het volle familiewapen van Oyenbrugge: zes balken in geel en groen. Op 25 juni 1342 werd hij genoemd als cijnsheer van een perceel uit het voormalige cijnshof van Ida van Berbelgem in Mechelen. Volgens alle bestaande genealogieën zou Willem getrouwd zijn met Katelijne van Milse, een dochter van Willem van Milse, maar naar een bron werd nergens verwezen. Willem van Oyenbrugge was wel getrouwd met een zekere Katelijne, maar haar volledige naam is nergens teruggevonden. Niets wijst op verwantschap met de familie van Milse. De zoon van Willem breidde het cijnshof van Berbelgem uit met een groot aantal cijnzen uit het cijnshof van de familie van Milse en met de woonst van Milse. De huwelijksverbintenis met

Het wapen van Joos van Oyenbrugge, een nakomeling van Willem. Site De meisseniers, M. Van der Elst

een dochter van Milse is daardoor terug te brengen tot een vermoeden, wegens het bezit van het cijnshof dat gekend bleef als het cijnshof van Milse, maar dat was een misvatting. Willem van Oyenbrugge liet op 23 oktober 1369 zijn testament optekenen door notaris Pansius. In de maand juli 1373 werd hij nog samen met zijn zoon genoemd in een transactie die ingeschreven werd in de Brusselse schepenregisters. Hij moet een paar jaar later gestorven zijn; zijn dochter en zijn zoon verkochten in januari en februari 1376 een groot aantal rentes in Mechelen.

Het huwelijk van zijn zoon toont aan dat de familie een tamelijke hoge status had bereikt op de maatschappelijke ladder. Zijn schoondochter, Margriet van Eppegem, was de dochter van een heer, ridder Otto van Eppegem, uit diens tweede huwelijk met Katelijne van Cats, een dochter van Wouter van Cats, heer van Borcht en Zwijndrecht. Otto was eerder weduwnaar van Agnes van Zottegem, een telg uit een jongere zijtak van het adellijke geslacht van Zottegem.[19] De nakomelingen van Willem van Oyenbrugge en de bijhorende bronverwijzingen staan uitgebreid beschreven in het artikel *De heren van Oyenbrugge en Mechelen*.[20]

Hendrik I van Oyenbrugge, cijnsheer in Battel

Zegelafdruk van Hendrik I van Oyenbrugge, 1335 (©Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen)

Hendrik I van Oyenbrugge, de tweede zoon van Jan I, verkreeg het cijnshof van Battel. Zijn zegel hangt nog altijd aan de oorkonde die hij op 25 april 1335 waarmerkte als cijnsheer. Hij zegelde met een hartschild, zoals het wapen van zijn vader, maar in het schildhoofd zijn drie figuurtjes toegevoegd, om het onderscheid te maken met de oudste zoon. Meestal waren zulke bijvoegingen delen uit het wapen van de moeder. Het zegel is echter te verweerd om de juiste vorm ervan te herkennen. De Raadt beschreef ze als links gekantelde bijltjes of klavertjes.[21] De heraldische kleur van die figuurtjes is ook niet gekend. Op 7 oktober 1338 troffen Hendrik en zijn broers een overeenkomst met de weduwe en erfgenamen van Jan van der Meeren betreffende gronden in Zaventem en Sterrebeek, waarover een conflict was ontstaan tussen beide partijen.[22] Vijf jaar later was deze Hendrik overleden, zonder nakomelingen, want toen stond zijn broer Boudewijn aan het hoofd van het cijnshof in Battel.

Bouden van Oyenbrugge en de band met Puurs

Boudewijn werd doorgaans Bouden genoemd. In de Mechelse schepenregisters staat hij op 30 maart 1343 voor het eerst genoteerd als hoofd van het cijnshof in Battel. Op 15 augustus 1348 werd hij er nog vermeld als cijnsheer, maar wanneer Walter Hauwe op 3 juni 1349 zijn aandeel in een perceel grond in het Diepbroek verkocht, was Bouden overleden (*a quondam Balduino de Oyenbrugghe dependens*). Hij moet enkele maanden voordien gestorven zijn want zijn kinderen werden op 8 mei al genoemd als eigenaars van een pand in Battel.[23]

Bij het hof van Battel hoorden uitgestrekte moeraslanden en weiden tussen Zenne en Dijle, en een *mansio,* een landhuis, niet ver van de brug van Heffen tegen de Warande, nu nog altijd een uiterst drassig gebied. In Zaventem beschikte hij ook over een landgoed. Daar komt hij voor in de lijsten der meiseniers uit 1340 die ingeval van oorlog konden opgeroepen worden om ten strijde te trekken met de hertog van Brabant. Verderop, in Nossegem, moest hij dan weer leenhulde brengen aan dezelfde hertog voor drie bunder en een dagwand land.[24] Die gronden in Nossegem en Zaventem maakten waarschijnlijk deel uit van de bezittingen waarover Bouden en zijn broers onenigheid hadden met de erfgenamen van der Meeren. Eénmaal werd hij zelfs – postuum – grondheer genoemd van een perceel in Hoebergen. Het gehucht Hoebergen lag aan de rand van de Vrijheid Mechelen, tegen Walem, het was ook een laag gelegen gebied, aan de andere kant van de Dijle tegenover de Uutweert.[25] Kort voor zijn dood werd Bouden genoemd als eigenaar van een goed in de Adegemstraat in Mechelen. Tegen het einde van die eeuw stond dit pand bekend als het Hof van Vlaanderen.[26]

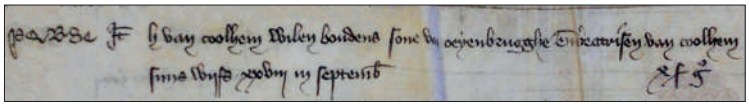

Detail uit renteboek 3 van de stad Mechelen: H. van Coolhem, wilen Bouden sone van Oeyenbrugghe en Beatricen van Coolhem siins wijfs.

Bouden was gehuwd met Beatrijs van Coolhem. Op 28 september 1363 kocht Boudens weduwe een lijfrente van de stad Mechelen voor haar zoon. De griffier noteerde die aankoop als volgt in het renteregister: "*H. van Coolhem, wilen Boudens sone van Oeyenbrugghe ende Beatrisen van Coolhem siins wyfs*".[27] Uit dit huwelijk stamden drie kinderen, met name Hendrik II, Margriet en Katelijne. Hun dochter Margriet van Oyenbrugge kocht op 26 juni 1349 met tussenkomst van Rasso van Beyere de rente terug die op het perceel van wijlen haar vader in de Adegemstraat rustte. Margriet verkocht op 24 februari 1380 samen met haar echtgenoot, een zekere Walter Eveloo, een rente die rustte op een erf aan de Korenmarkt in Mechelen.[28] Katelijne, de tweede zus, was getrouwd met Gilles (Goly) Cooman, daarover volgt later meer.[29]

De zoon, Hendrik II van Oyenbrugge, was de eerste wiens naam verbonden werd met Coolhem. Toen zijn moeder in 1363 de lijfrente voor hem kocht, woonden ze in Puurs, zo staat het in het register genoteerd. Waarschijnlijk was de weduwe na Boudens dood teruggekeerd naar haar ouderlijke woonst, het domein Coolhem in Puurs. De kinderen zullen daar opgegroeid zijn. Hendrik II van Oyenbrugge werd wellicht als een lid van het geslacht Coolhem aanzien. Hij werd zozeer vereenzelvigd met de familie van Coolhem dat die naam de echte familienaam van Oyenbrugge dreigde te verdringen; dat gold ook voor zijn zoon, zeker in de twee eerste decennia van de 15de eeuw. Diens naam werd slechts enkele keren volledig vermeld als "van Oyenbrugge *anders geseyd* van Coolhem", een keer zelfs "Hendrik van Coolhem alias van Oyenbrugge", maar meestal gewoon "van Coolhem".

Hendrik II van Oyenbrugge voldoet aan het beeld van de koene krijgshaftige ridder, maar hij droeg geen enkele adellijke titel. In 1371 trok Hendrik II mee op in de campagne van hertog Wencelas naar het Land van Gulik, nu Duitsland, in de rotte (legerafdeling) onder de leiding van de Brusselse amman van Redelgem.[30] Hertog Wenceslas had een leger van ongeveer 2.500 man opgeroepen om een strafexpeditie uit te voeren: de Gulikse hertog weigerde op te treden tegen roofridders en andere bandieten die herhaaldelijk Brabantse handelaars beroofden in zijn hertogdom. De expeditie draaide uiteindelijk uit op een fiasco. Op 22 augustus 1371 werd het Brabantse leger in de pan gehakt in het dorp Baesweiler, bij de stad Jülich in Duitsland. De hertog en een groot aantal ridders werden gevangen genomen en pas gelost na betaling van losgeld. Er vielen ook veel doden, onder andere amman Jan van Releghem en ook de schoonbroer van Hendrik II, Gilles Cooman. Gedurende de jaren die volgden liet hertog Wenceslas de Bra-

bantse deelnemers vergoeden voor het verlies dat ze geleden hadden tijdens de strijd en in gevangenschap. Op 21 december 1374 verklaarde Hendrik II – weer van Coolhem genoemd – dat hij een schijf had ontvangen van het totale bedrag van 350 mottoenen dat de hertog hem verschuldigd was: "*van alsulcken scaden, gevancnisse, cost ende verlies als wij met onsen here den hertoge van Luttenborch ende van Brabant namen ende leden hebben*". Zijn zus Katelijne van Oyenbrugge ontving op 21 december 1374 de som van 100 mottoenen als schadevergoeding voor de deelname van haar man.[31] In de vergoedingen was ook het losgeld begrepen dat de gevangenen hadden betaald om zich vrij te kopen, daardoor was het bedrag voor de gesneuvelden meestal kleiner.

Het zegel van Hendrik II van Oyenbrugge na de slag bij Baesweiler: een gevierendeeld hartschild met de wapens van Oyenbrugge en Coolhem. Charters van Brabant, (©Algemeen Rijksarchief Brussel)

De zegelafdruk waarmee hij het ontvangstbewijs valideerde is heel scherp, de stempel moet nog maar pas gegraveerd geweest zijn; het is een heel kleine afdruk, amper één centimeter in diameter. Het hartschild is omringd door een zespuntige ster die op haar beurt omgeven is door het randschrift. Het schild zelf is gevierendeeld; in de kwartieren links boven en rechts onder is het wapen van Hendrik I te herkennen: het familiewapen met de balken en bovenaan de drie figuurtjes. Rechtsboven en linksonder is het wapen van zijn moeder weergegeven, van Coolhem. De kleuren van dit laatste wapen zijn voorlopig niet gekend, dat zal in de studie over de familie van Coolhem aan bod komen. De voorstelling van het volledige familie-embleem van zijn moeder duidt erop dat haar familie minstens even hoog in aanzien stond als die van zijn vader.

Hendrik II bleef zich nadien manifesteren als krijgsheer. In 1377 had hij van de kasteelheer van Aymeries, Jan van Reims, in naam van de Franse koning 500 Franse frank ontvangen, geld dat bestemd was voor de Brabantse hertog Wenceslas.[32] Hendrik II ontving bij de overhandiging in Brussel op 9 oktober de kwijting. Transporten van groot kapitaal vergen altijd gewapende beveiliging en dat was zeker het geval tijdens het bewind van hertog Wenceslas en hertogin Joanna. Gewelddadige overvallen en moord waren toen dagelijkse kost. Roversbenden terroriseerden het platteland en de handelswegen. Aymeries, nu Frankrijk, maakte toen deel uit van het graafschap Henegouwen. Het spreekt vanzelf dat Hendrik II van Oyenbrugge zich omringd had met een stel toegewijde, tot de tanden gewapende vechtersbazen. Hij moet zowel in Henegouwen als in Brabant gekend geweest zijn als een loyaal en betrouwbaar man.

In het gewone leven kon hij brutaal en opvliegend zijn. Op zeker ogenblik in de jaren tachtig bevond hij zich met enkele kennissen in een herberg in Mechelen. Het gezelschap had al voor twee schilden Vlaams gerstenat geconsumeerd, toen een zekere Gilles van Cloester de kroeg binnenkwam en zich aansloot bij de drinkebroers. Bij het afscheid eiste Hendrik II dat Gilles het gelag zou betalen. Peeter de Bruyne, Hendriks knecht, was daarop in Gilles' zak gedoken en had er geld uitgehaald. In diezelfde periode had Hendrik met zijn bende de deur van de kerk van Willebroek geforceerd, omdat een zekere Hendrik Dooleck zich daar verstopt had. Deze twee baldadigheden waren onbestraft gebleven, er kwam pas een gevolg aan toen hertogin Joanna in 1389 een algemeen onderzoek liet uitvoeren naar de werking van de vorstelijke gezagsdragers. Toen werd hij wel beboet.[33]

Hendrik II stierf in oktober 1392. Zoals gewoonlijk ontving hij eind september 1392 de jaarlijkse uitkering van zijn lijfrente vanwege de stad Mechelen, maar hetzelfde boekingsjaar, een maand later, schreef men de uitbetaling in van het saldo dat nog verschuldigd was tot aan zijn dood.[34]

Het blazoen van de heer van Rotselaer in wapenboek Gorrevod, 1425-1450. (©Koninklijke Bibliotheek Brussel)

Hendrik II was getrouwd met Katelijne van der Elst. Zij overleefde haar echtgenoot. Ze werd tweemaal genoemd als zijn weduwe, toen ze achtereenvolgens op 20 februari en 18 juni 1393 telkens een jaarrente kocht.[35] Katelijne was de dochter van Gerard van der Elst (†1371), heer van Cleydaal, een ridder, en Isabella van den Wyngaerde uit Breda. Haar vader was zelf de zoon van Jan van der Elst en een dochter uit het tweede huwelijk van Gerard I van Rotselaar. Het geslacht van Rotselaar leverde sinds de 13de eeuw de erfdrossaards van Brabant, de hoogste gerechtelijke functionarissen in het hertogdom. In de 14de eeuw behoorden ze tot de hoogste adel van Brabant.[36] Gerard van der Elst was vermoedelijk na de dood van zijn moeder grootgebracht samen met zijn neven van Rotselaar en dat zorgde voor een band tussen de familie van Rotselaar en de nakomelingen van Gerard van der Elst, een band die een eeuw lang zou standhouden. Tijdens de Brabantse successieperikelen had Gerard van der Elst partij gekozen voor Johanna en haar echtgenoot Wenceslas. In de maand mei 1356, enkele maanden na de dood van hertog Jan III van Brabant, leende hij het hertogelijk paar 400 oude schilden uit en in april 1357 nogmaals 114 schilden. Zolang de lening liep, bleef hij hun schout in Antwerpen een positie die onverwacht ten einde kwam toen Antwerpen overgedragen werd aan de Vlaamse graaf.[37] Enkele jaren nadien verwierf Gerard het domein Cleydaal in Aartselaar. Hij was hoogstwaarschijnlijk de bouwheer van de vierkante woontoren in het kasteel Cleydaal, het deel dat nu nog gekend is als De Vossentoren.

Tussen de bezittingen van Katelijnes zoon Hendrik III van Oyenbrugge is geen vastgoed teruggevonden dat aan de familie van der Elst kan toegeschreven worden. Waarschijnlijk bestond haar bruidsschat enkel uit contanten, uit geld, want haar zoon beschikte over een behoorlijk kapitaal. Enkele maanden voor de dood van haar echtgenoot, op 3 april 1392, kocht Katelijne een cijns van 3 gulden in naam van de begijnen binnen de stad Mechelen, een gemeenschap waarin ze zich later ook terugtrok; op 8 december 1406 was ze meesteres in dit begijnhof.

Van Hendrik II van Oyenbrugge is slechts één wettige nakomeling gekend, met name Hendrik III van Oyenbrugge. Die zoon verklaarde in 1402 samen met de zonen en een kleinzoon van Gerard van der Elst dat ze de gerechtelijke schikkingen zouden aanvaarden die getroffen werden in verband met de moord op Filip van der Elst, ook een zoon van Gerard en de oom van Hendrik III *van Coolhem*.[38] Verder had Hendrik II met een onbekende vrouw een bastaardzoon Jan van Coolhem en een niet bij naam genoemde bastaarddochter. Deze laatste huwde met Andries van Halen, zelf een bastaardzoon van Frank van Halen met Margriet van Werfelt.

Linksboven; het wapen van Hendrik III van Oyenbrugge alias van Coolhem in het wapenboek van Sijen, 17de eeuw, Raad van de Hoge Adel s'Gravenhage. Rechtsboven: het zegel van Gerard I van der Elst, september 1357. Linksonder uitvergroting van het zegel van Gerard II van der Elst, 1379; rechtsonder: wapen van Jan van der Elst in het wapenboek Gorrevod, Koninklijke Bibliotheek Brussel.

De wettige zoon, Hendrik III van Oyenbrugge, is het bekendste lid van de familie. Hij hernam in zijn zegel het familiewapen van Oyenbrugge, een hartschild met zes balken, maar hij voegde een vrijkwartier met drie lelies aan toe, net zoals zijn grootvader Gerard en zijn ooms van der Elst. De lelies, rood op een witte achtergrond, waren een verwijzing naar hun afstamming van het geslacht van Rotselaar. Hendrik III werd geridderd tussen 17 november 1399 en 24 juli 1400; hij kon zich vertonen in overeenstemming met zijn status van ridder, in harnas en met volle wapenuitrusting. Die liet hij bij testament na aan zijn zoon Hendrik junior.[39] Hendrik III behoorde wel tot de adel in Brabant. Na de dood van hertogin Joanna in 1406 was hij een van de ridders die opgeroepen werden om Antoon van Bourgondië te huldigen als nieuwe vorst van het hertogdom Brabant. Hij staat tevens onder zijn aliasnaam van Coolhem vermeld tussen een hele reeks Brabantse edelen in twee belangrijke oorkonden uit de regeerperiode van hertog Jan IV van Brabant, in 1415 en 1422.[40]

In het voorjaar van 1413 haalde het Mechelse stadsbestuur hem binnen als communemeester. Bijna vijftien jaar lang bleef hij in het stadsbestuur zetelen, afwisselend als communemeester (1414, 1418 en 1428), schepen (1415-1416, 1419, 1425-1426 en 1429-1430) en als stadsontvanger (1416, 1419, 1423, 1424, 1426, 1427 en 1429). Tijdens die ambtstermijnen probeerde hij te bemiddelen in de strijd om het behoud van de stapels van vis, zout en haver tussen de stad Mechelen enerzijds en de stad Antwerpen anderzijds. Vanaf 16 september 1419 tot januari 1423 was hij schout van Mechelen, dit keer in dienst van de Vlaamse graaf.

Hendrik III huwde Joanna van Meldert, de dochter van Jan van Meldert en Catherina de Swaef. Hendrik had zich in juni 1403 laten inschrijven als poorter van Mechelen.[41] Het echtpaar was in Mechelen gaan wonen. Daar hadden ze omstreeks 1414 een grote stadsresidentie laten optrekken in de Zakstraat, nu gekend als het hof van Palermo. Hendrik III van Oyenbrugge verbleef afwisselend in het hof van Coolhem in Puurs en in zijn stadsresidentie in de Zakstraat in Mechelen. In de stadsrekeningen van Mechelen werden geregeld vergoedingen ingeschreven voor stadsbodes die hem in zijn verblijf in Puurs gingen opzoeken, onder meer op 18 september 1415: *Jan Hulle ghesent te Coelhem aen here Henric van Coelhem*.[42]

Zijn echtgenote Joanna erfde na de dood van haar broers Jan († ?), Willem (†1402) en Hendrik (†1405) alle bezittingen van haar ouders: het domein ten Steene in Orsmaal (nu deelgemeente van Linter), landerijen in Bunsbeek, gronden in Dormaal, Neerlanden en Hoelede en een pand op de Coudenberg in Brussel. Bovendien kwam haar na de dood van haar tante Margriet van Meldert, de echtgenote van Karel van Immerseel, de helft van de heerlijkheid Itegem toe.

Hendrik III bezegelde in 1402 mee de minnelijke schikking tussen de familieleden van der Elst en de moordenaars van Filips van der Elst. Zegelafgietsels (©Algemeen Rijksarchief)

Als enige wettige zoon was ook Hendrik III universeel erfgenaam van zijn vader. Toen hij en zijn echtgenote op 22 april 1422 hun testament opmaakten, wezen ze op bezittingen in Puurs, Ruisbroek en Merchtem. Daarmee bedoelden ze onder meer het hof van Coolhem in Puurs en het hof van Ruisbroek, het latere hof ter Zielbeek in Ruisbroek, alsook een watermolen op de vliet in Puurs. Er hoorden gronden en heerlijke rechten bij in Puurs, Oppuurs, Ruisbroek, Willebroek, Hingene en Noeveren bij Boom. In het testament stond tevens een niet omschreven bezit in het Land van Waas. In 1414 bezaten ze minstens acht percelen grond in Sint-Lambrechts Woluwe. Indien Hendrik zijn echtgenote zou overleven – wat het geval was – zou hij zijn eigen erfgoederen behouden en ook alle goederen die voordien toebehoorden aan "*wilen Olivier van Coelhem, riddere, minen neve, bynnen der prochien van Puedersse gelegen*". Als getuigen bij dit testament tekenden hoofdzakelijk familieleden van Hendriks moeder: Jan [IV] van Rotselaar, heer van Vorselaar en Retie, de erfdrossaard van Brabant, zijn broer Hendrik van Rotselaar, heer van Roost, en ridder Reinier van der Elst en Filips van der Elst.

Zijn echtgenote Joanna van Meldert stierf op 8 september 1423 en ze werd begraven in de kerk van de karmelietenbroeders in Mechelen, in de Frederik de Merodestraat. Na haar dood hertrouwde Hendrik met Beatrijs van der Aa, de weduwe van Willem van Duras. Hendrik III van Oyenbrugge alias van Coolhem stierf op 6 december 1432, twee dagen nadat Mechelse en Brabantse troepen slaags waren geraakt in Ruisbroek, een honderdtal meter van zijn woonst, en hij werd te ruste gelegd bij zijn eerste echtgenote in de karmelietenkerk in Mechelen.

Uit Hendriks eerste huwelijk stamden twee kinderen, Hendrik IV en Katelijne van Oyenbrugge. Zijn tweede huwelijk was kinderloos gebleven. Zijn dochter Katelijne huwde in september 1423 met Jan Bau uit Mechelen, ook een ridder. De biografie van dit laatste echtpaar en hun kinderen is beschreven in de studie "*Van bankier*

tot edelman" van Paul De Win.[43] Hun zoon Hendrik IV van Oyenbrugge alias van Coolhem trad in 1427 in het huwelijk met Katelijne van Duras, de dochter van Willem van Duras en Beatrijs van der Aa, de tweede echtgenote van Hendrik III. Het huwelijkscontract van het jonge paar werd opgemaakt op 21 januari 1427.[44] Haar vader was de zoon van Willem van Neufchateau en Margaretha van Loon, de jongste dochter van Arnold, graaf van Loon. De graaf had zijn dochter ter gelegenheid van haar huwelijk in 1327 het kasteel van Duras geschonken met alle heerlijke rechten op het land verbonden aan de kastelnij van Duras.[45] Katelijne was hun enige kleinkind. Zij erfde de burcht en heerlijkheid Duras, bezittingen in het prinsbisdom Luik, het Land van Loon (Limburg) en vastgoed en heerlijke rechten in Orsmaal, Dormaal, Nederhespen, Wezen en Heelen, in Bunsbeek (nu deelgemeente van Glabbeek) en de helft van het dorp Budingen. De jonge bruidegom bracht op 7 oktober 1427 leenhulde voor het leenhof van Kuringen voor de erfgoederen van zijn echtgenote. Hij verkreeg tegelijk ook de titel van grootvalkenier van het Land van Luik en het graafschap Loon. Na de dood van zijn moeder had hij op 5 oktober 1424 ook zijn leenverhef volbracht voor de heer van Arkel, voor de helft van het dorp en de heerlijkheid van Itegem, en in 1433 verhief hij het hof in Battel voor het leenhof van Mechelen.

Volgens het testament van zijn ouders zou Hendrik IV alle erfgoederen erven en aan zijn zus een jaarlijks rente betalen van zestien pond oude groten, te heffen op heel de nalatenschap. Dat testament werd later vervangen. In 1443 verleende Jan van Bourgogne, bisschop van Kamerijk, aan Jan Bau en Katelijne van Oyenbrugge de toelating om het ontwerp voor de cedille die haar vader aan zijn testament had willen toevoegen, om te zetten in een geldig document. Dat wijst erop dat Hendrik III een plotse dood was gestorven, wellicht was hij gewond geraakt tijdens de gevechten tussen de Mechelaars en de Brabantse troepen, niet ver van zijn deur op de grens van Ruisbroek en Puurs.

Hendrik IV van Oyenbrugge alias van Coolhem maakte in het voorjaar van 1439 samen met zijn echtgenote een testament op en hij verdween naar het buitenland.[46] Volgens archivaris Poncelet had hij zich op bedevaart naar het Heilige Land begeven en was hij gestorven op Rhodos, nadat hij daar op 31 augustus 1440 nog een bijvoeging aan zijn testament had laten opstellen. De enige plaats op dat eiland waar men zich toen verstaanbaar kon maken in het Frans of het Latijn, was de stad Rhodos zelf. Daar was toen de hoofdzetel gevestigd van de Orde der Hospitaalridders van Sint-Jan, wellicht zal daar wel een klerk te vinden geweest zijn die een testament in een van de westerse talen kon opstellen.

Zijn weduwe, Katelijne van Duras, hertrouwde met Hector Vilain, een zoon van Jan, heer van Sint-Jansteen, maar acht jaar later was ze al voor een tweede maal weduwe. Bij het opmaken van een akte op 9 maart 1463 was de weduwe nog in leven maar op 15 september 1467 was haar nalatenschap verdeeld onder haar kinderen.

Katelijne van Duras had met Hendrik IV drie zonen: Joos, Jan en Hendrik V van Oyenbrugge alias van Coolhem. De kinderen waren nog minderjarig toen hun vader stierf. Volgens de modaliteiten vermeld in het testament van 1439 zou zij als langstlevende de erfgoederen van haar kinderen beheren en haar moeder Beatrijs van der Aa zou haar daarin bijstaan. Een hele rits personen zou toezicht houden op dit beheer, waaronder weer enkele vooraanstaande familieleden: Jan van Rotselaar alias van Vorselaar, Hendrik van Rotselaar, Adam van Gutsenhoven (*Godichoven*), Willem van der Aa, Jan van Wyffliet, Hendrik van Wilre en "hun lieve neef" Joos van Oyenbrugge. Die laatste was wel een achterachterneef, maar het begrip neef was toen heel rekbaar, het gold evengoed voor verwanten waarvoor men vier generaties moest teruggaan om de verwantschap te vinden.

De oudste zoon Joos van Oyenbrugge van Duras erfde de bezittingen in het land van Loon, in het prinsbisdom Luik en in het oosten van het hertogdom Brabant.

In maart 1445 schonk Katelijne van Duras samen met haar zoon Hendrik V, toen nog minderjarig, een perceel grond in Battel aan het gasthuis van de Heilige Drievuldigheid. Archief OCMW, 3752 (©Stadsarchief Mechelen)

Hij huwde Katelijne de Poitiers, het enige kind van de vermogende Jacquemin de Poitiers uit Hoei. De tweede zoon Jan zou levenslang een jaarrente van 100 rijnsgulden uitbetaald krijgen door zijn broer Joos. Van die zoon is later geen spoor meer teruggevonden. De toekenning van een rente kan wijzen op een geestelijk ambt. De derde zoon, Hendrik V van Oyenbrugge alias van Coolhem, verkreeg alle erfgoederen in het westen van het hertogdom Brabant, in de heerlijkheid Mechelen en in het graafschap Vlaanderen, met uitzondering van het hof in Ruisbroek. Dat laatste hof was al vóór 1432 erfdeel geworden van zijn tante, Katelijne van Oyenbrugge en haar man Jan Bau. Hendrik V werd bij de verkoop van Coolhem in 1470 stadhouder genoemd van de abdij Sint-Bernards in Puurs, wat betekent dat hij Puurs bestuurde in naam van die abdij. Hij zal er waarschijnlijk ook gewoond hebben.

Het blazoen van Hendrik V van Oyenbrugge alias van Coolhem in het wapenboek van de Mechelse handboogschutters, met de emblemen van Oyenbrugge en Duras. SAM, Fonds Schuttersgilden IV.

Om een nog onbekende reden verkocht Hendrik V de belangrijkste stukken uit zijn erfenis. Het begon in 1453 met de – weliswaar tijdelijke – verkoop van zijn helft van het dorp Itegem aan Hendrik van Immerseel. Op 28 mei 1458 verkocht hij dit bezit definitief aan Frederik van Mingrefreut en diens echtgenote Jacquemijne van Rotselaer. De stadsresidentie in de Zakstraat in Mechelen verkocht hij op 9 december 1455 aan Engelbert van den Broecke alias Mussche. Op 13 maart 1457 deed hij zijn twee derde deel van de tienden in Pullaar in Puurs van de hand, die gingen over op Jan de Beckere. Tussen 31 maart 1457 en 19 december 1460 veranderde de herenhoeve en het cijnshof in Battel van eigenaar. Tenslotte verkocht hij op 14 november 1470 het hof van Coolhem aan de abdij van Sint-Bernards.

Wat ook de reden was van al deze verkopen, het had zijn aanzien in Mechelen niet geschaad. Hendrik V zetelde van 1475 tot december 1485 regelmatig in het Mechelse stadsbestuur, afwisselend als communemeester en als schepen. In 1476 werd hij verkozen als hoofdman van de gilde van de handboogschutters Sint-Sebastiaan in Mechelen en hij bleef dit minstens tot in 1480. Hendrik V stierf vóór 3 juli 1486.

Besluit

Nadat in de eerste helft van de 13de eeuw de aanwezigheid van de familieleden van Oyenbrugge in Grimbergen wordt aangetoond door vermeldingen in diverse oorkonden in het archief van de abdij van Grimbergen, is in de tweede helft van die eeuw geen spoor van leven van hen meer gevonden in die gemeente. Ze waren uitgezwermd in het zog van de heren van Grimbergen. Het bezit van een landhuis en uitgestrekte percelen grond aan de oevers van de Zenne in Battel begin 14de eeuw wijst erop dat ze hun activiteiten onder meer daar hadden ontplooid: Jan I of zijn vader hadden stukken van de oude rivierbedding laten afdammen om die op termijn te ontginnen. Aangezien Hendrik III in de 15de eeuw eigenaar bleek te zijn van het hof ter Zielbeek in Ruisbroek, is het best mogelijk dat dit hof erfgoed was van zijn overgrootvader Jan I van Oyenbrugge, die daar als vazal van de heren van Grimbergen leiding had gegeven aan de dijkwerken.

De band van de familie van Oyenbrugge met Coolhem in Puurs ontstond pas midden 14de eeuw door het huwelijk van Bouden van Oyenbrugge met Beatrijs van Coolhem. Hun zoon Hendrik II werd al vereenzelvigd met de familie van Coolhem, maar dat betekent niet noodzakelijk dat hij het domein Coolhem toen bezat. Pas begin 15de eeuw verschaffen de Mechelse stadsrekeningen en het testament van Hendrik III van Oyenbrugge de zekerheid dat het hof van Coolhem zijn eigendom was geworden. Hendrik maakte in dit testament onderscheid tussen de bezittingen die hij van zijn vader had geërfd en het eigendom van wijlen zijn neef Olivier van Coolhem. Dat lijkt erop te wijzen dat het hof van Coolhem pas onder Hendrik III in het bezit kwam van de familie van Oyenbrugge. Zijn kleinzoon Hendrik V zetelde in het stadsbestuur van Mechelen en hij was in 1470 bestuurder van Puurs in naam van de abdij van Sint-Bernards. Misschien had hij die laatste functie te danken aan zijn grootvader Hendrik III van Oyenbrugge. Er is geen enkel geschreven bewijs van teruggevonden, maar waarschijnlijk combineerde Hendrik III zijn ambt in het Mechelse stadsbestuur met dat van stadhouder in Puurs. Dat zal de reden geweest zijn waarom de Mechelse bodes hem zo dikwijls moesten opzoeken in Coolhem.

Noten

1 M. DE VEGIANO, *Nobiliaire des Pays-Bas et du comté de Bourgogne*, dl. 3, 1779, herbewerkt uitgegeven door J. S. DE HERCKENRODE, dl. 3, Gent, 1868, p. 1495 - 1515.

2 ALGEMEEN RIJKSARCHIEF BRUSSEL (= ARAB), Familiearchief de Lalaing, nr. 1358: Afschrift uit het gemene leenboek van de heren van Grimbergen van 1567-1736.

3 G. CROENEN, *Familie en Macht. De familie Berthout en de Brabantse Adel*, Universitaire Pers Leuven, 2003, p. 24 en 33-35; E. REUSENS & C. B. DE RIDDER & J. BARBIER, *Analectes pour servir à l'histoire de la Belgique*, dl. XI (1874), op basis van afschriften uit de cartularia van Grimbergen, VI, p. 18.

4 ANONIEM, *De Grimbergsche Oorlog. Ridderdicht uit de XIVe eeuw*, uitgave door Ph. BLOMMAERT en C. P. SERRURE, Gent, 1852 - 1854, dit ridderdicht verhaalt de Grimbergse Oorlog die plaatsgreep in de 12de eeuw, maar het werd geschreven rond de eeuwwisseling 1300; G. CROENEN, *Het dubbele auteurschap van de Grimbergsche oorlog*, in *Maar er is meer: Avontuurlijk lezen in de epiek van de Lage Landen*, Universitaire Pers Amsterdam, 2005, p. 131 - 151.

5 D. DELESTRE, *Uit het verleden van Grimbergen*, dl. 2, Grimbergen, 1978, p. 82-89 en 138-141; GRIMBERGEN, Abdijarchief (AAG), II, Cartularium I, akte 29, maart 1217; ibidem, Cartularium II, f°168: anno 1217. Alle data zijn aangepast aan de jaartelling in de nieuwe stijl.

6 J. VAN DER EYCKEN, *Ridders aan de Maas. Adel in het graafschap Loon (1300-1520)*, uitgave ARA Brussel, 2020, p. 38.

7 AAG, II, Cartularium I, akte 102, anno 1224.

8 AAG, II, Cartularium II, f°94, april 1233; ibidem, f°166, augustus 1237; Cartularium I, nr. 9, mei 1261.

9 R. LAURENT, *Het cartularium en het oorkondenboek van de abdij van Affligem in het Algemeen Rijksarchief te Brussel*, uitgave ARA Brussel, 2000, f°345r en 345v: verkoop eigendom ten Esschene, en f°348r verkoop vruchtgebruik; ARAB, Charters van Brabant, I282, nr. 164, 9/11/1296: Robert van Grimbergen gaf 32 bunder grond in de parochie Asse aan zijn dochter Isabelle, echtgenote van Renier van Eggloy, zoon van Renier.

10 F.L. VAN DEN WIJNGAERT, *Het feodale Mechelen*, in de Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen (HKKOLKM), dl. 70, 1966, Mechelen, p. 44 - 45.

11 MECHELEN STADSARCHIEF (SAM), Oud Archief OCMW (COO), Archief van het Begijnhof Infra, 7518, Willem van der Donck stelde op 19/03/1303 zijn grond in Battel borg voor de betaling van een jaarlijkse rente; SAM, Schepenregister 12, f°5v: Hendrik van Oyenbrugge was grondheer over vier bunder buitendijkse weide in de Uutweert, over de Dijle tegen de Zenne.

12 E. H. P. GOETSCHALCKX, B. VAN DONINCK, *Oorkondenboek der abdij van S.-Bernaarts op de Schelde*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant*, 10de jg., Ekeren, 1911, p. 530-531: de Keure van Moerzeke, september 1255.

13 C. APERS, *Het testament van Jan Bau en Katelijne van Oyenbrugge*, in het jaarboek 2016 van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, Bornem, 2016, p. 33-39.

14 C. APERS, *Het hof van Milse in de veertiende eeuw. Het ontstaan en de ontbinding van een cijnshof in Mechelen*, in HKKOLKM, dl. 121/1, Mechelen, 2017, p. 45-76. Online Academia.eu.

15 A. JAMEES, *De oorkonden van Pitsenburg. Commanderij van de Duitse ridderorde te Mechelen, dl. 2, 23 januari 1300-10 december 1433*, Antwerpen, 2000, p. 114, nr. 443; ANONIEM, *De Grimbergsche Oorlog*, versregels 3000 tot 3009.

16 DIOCESAAN ARCHIEF MECHELEN, Fonds Groot Begijnhof Mechelen, charter 171, 26/03/1315.

17 SAM, COO, Archief Infirmerie van het Begijnhof Infra, nr. 6730; REUSENS, DE RIDDER, BARBIER, *Analectes*, dl. XI (1874), p. 36.

18 BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek (KBR), afdeling handschriften, Fonds Houwaert, Ms II, nr. 6487, f°279: *Henricus, Balduinus et Willelmus, fratres, filii quondam Joannis de Oyenbrugge.*

19 ARAB, Archief Rekenkamer, I 001, nr. 543: Afschrift van het leenregister der hertogen van Brabant en Limburg van 1374 met aanvullingen tot 1410, f°100v: *Agnese, wijf Osts van Eppeghem, dochter wilen here Wouters van Sotteghem, hielt een goet ende een thiende ende allet dat haer vader te houden plach te Duffel.*

20 C. APERS, *De heren van Oyenbrugge en Mechelen van de twaalfde tot het begin van de zestiende eeuw*, in HKKOLKM dl. 124, Mechelen, 2020, p. 13-51.

21 AARTSBISSCHOPPELIJK ARCHIEF MECHELEN (= AAM), Fonds Groot Begijnhof Mechelen, charter 171, 26/03/1315; J. TH. DE RAADT, *Sceaux Armories des Pays-Bas et des Pays avoisinants. Receuil historique et heraldique*, dl. 3, Brussel, 1900, p. 59.

22 KBR, Ms II, nr. 6487, f°279.

23 SAM, Fonds Leliëndaal, nr. 211, 30/03/1343; J. MEUTERMANS, *Schepenakten 1346-1349*, uitgave door de Ware Vrienden van het Archief, dl. 72, Hombeek, 2015, p. 135, 15/05/1348; ibidem, p. 179, 8/05/1349; ibidem, p. 208, 3/06/1349, beemd in het Diepbroek onder wijlen Bouden van Oyenbrugge.

24 ARAB, Hertogelijke Rekenkamer, T120, rolrekeningen, nr. 2561: hertogelijke buitenpoorters en meiseniers; GALESLOOT, *Le livre des feudataires*, p. 24.

25 MEUTERMANS, *Schepenakten 1346-1349*, p. 216: 25 juli 1349.

26 MEUTERMANS, *Schepenakten*, p. 113: 16/03/1348.

27 SAM, Rentes, K Serie I, nr. 3, f°13.

28 SAM, Schepenregister 2, f°44: 28/04/1351; ibidem, Schepenregister 4, f°32r: 24/02/1380.

29 KBR, Ms II, nr. 6487, f°73: 1378, Catherina, dochter van wijlen Boudewijn, weduwe van Goswin Cooman.

30 Rotte: een militaire troep of vaandelafdeling van verschillende grootte.

31 ARAB, Charters van Brabant, I047, nr. 3479: onkostenvergoeding Hendrik II van Oyenbrugge; ibidem, nr. 3467: onkostenvergoeding Katelijne van Oyenbrugge

32 ARAB, Charters van Brabant, I057, nr. 5149bis: kwijtschrift van Hendrik II van Coolhem voor de ontvangst van de som van 500 Franse franken.

33 J. BOLSEE, *La grande enquête de 1389 en Brabant*, Brussel, 1929, p. 302 en p. 311.

34 SAM, Stadsrekening 69, f°92r en 163v.

35 SAM, Schepenregister 12, f°154r debet en f°152r debet.

36 W. VERELST, *Gerard van der Elst, heer van Cleydael*, in het driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring Aartselaar, jg. 41 nr. 1, mei 2021, p. 18-23, en p. 25-33; A. UYTTEBROUCK, *Le gouvernement du Duché de Brabant au bas moyen-âge (1355-1430)*, uitgave Universiteit Brussel, 1975, p. 223-226.

37 F. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen, dl. V, Onder Vlaanderen 1356-1405. Regesten*, Antwerpen, 1935, p. 4 en 5 en 12; ARAB, Oorkonden van Brabant, Limburg en Overmaas, I 042, nr. 909, 6/05/1356 en nr. 1063, 18/03/1357 en nr. 1090, 14/04/1357.

38 C. APERS, *Hendrik van Oyenbrugge alias van Coolhem. Een vergeten bemiddelaar in de strijd om het marktrecht van vis, zout en haver begin 15de eeuw*, in HKKOLKM, dl.120, Mechelen, 2016, pp. 97-122. Meer gegevens en bronvermeldingen over Hendrik III van Oyenbrugge zijn te vinden in dit werk; SAM, Stadsrentes, K Serie I, nr. 3, Register der stadsrentes 1349-1367: Andries, zoon van Frank van Halen met Margriet van Werffelt.

39 ARAB, Familiearchief van der Noot, I 114, 120, afschrift van het testament vanHendrik van Oyenbrugge en Joanna van Meldert, 2 april 1422.

40 M. DAMEN, *Prelaten, edelen en steden. De samenstelling van de Staten van Brabant in de vijftiende eeuw*, Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2016, p. 89; ANONIEM, *Den luyster ende glorie van het hertogdom van Brabant*, dl. 2, Brussel, 1699, p. 18; A. ANSELMO, *Placcaeten, ordonnantien, landt-charters, Blyde-Inkomsten, privilegien, ende instructien by de Princen van dese Nederlanden, aen de ingesetenen van Brabant, Vlaenderen, ende andere Provincien*, dl. IV, Antwerpen, 1648.

41 SAM, Schepenregister 17, f°2v.

42 SAM, Stadsrekening 91, f°155r.

43 P. DE WIN, *Van bankier tot edelman. De Mechelse familie Bau(w) (14de – 16de eeuw)*, in HKKOLKM, Mechelen, 2015, pp. 17 en 48.

44 ARAB, Familie archief van der Noot, I114, nr. 121: huwelijksvoorwaarden en testament van Hendrik V.

45 ARAB, Familiearchief van der Noot, nr. 253, kopie schenking van de huwelijksgift op 16 januari 1327.

46 SAM, Depot Rijksarchief Antwerpen, Fonds Heffen: toen Liesbeth Mentens op 18 juni 1440 de verkoop van het perceel Beringen Blok in Heffen wilde melden bij haar leenheer Hendrik van Oyenbrugge alias van Coolhem, was die laatste "*buten lants*".

Bert Peleman

Danny Flies

Bert Peleman is de interessantste Nederlandstalige Klein-Brabantse dichter van de voorbije eeuw. Maar laat het hier meteen duidelijk zijn dat dit een persoonlijke mening is die op geen enkele andere basis gevormd is dan mijn eigen voorkeur. 'Maar is het dan niet 'fout' om van Peleman te houden?', hoor ik sommigen al vragen. Uiteindelijk praten we hier over een dichter die na een woelige periode voor Vlaanderen en voor zichzelf door de Belgische autoriteiten tot de doodstraf veroordeeld werd. De bedoeling van mijn bijdrage aan deze Mededelingen is niet om mensen tegen de borst te stuiten, noch bepaalde politieke keuzes van onze kunstenaars te verdedigen. Als geborene in het gezegende Sergeant Pepper's jaar 1967 is het trouwens niet aan mij om met 21ste-eeuwse ogen te (ver)oordelen. Nee, mij is het te doen om terug wat aandacht te geven aan Klein-Brabants dichter en mens Peleman. Zijn creaties, zijn nalatenschap, al wat hij voor Klein-Brabant betekend heeft. Aandacht voor de poëet omdat we in een volatiele, onzekere wereld nood hebben aan woorden neergeschreven door dichters. Woorden die ons raken, wakker schudden, ontroeren, zalven,… Net zo min als Pelemans werk wetenschappelijk te noemen is, pretendeer ik evenmin een wetenschappelijke analyse van zijn leven en werk. Ik fladder door zijn leven, zijn werk, zonder enige pretentie de ultieme waarheid in pacht te hebben. Ik hoop, beste lezer, dat u na het lezen van dit artikel (opnieuw) kriebels voelt om die bundel van Peleman, die misschien al diep verzonken staat in uw boekenkast, ter hand te nemen. Misschien struint u straks wel tweedehands webstekken af op zoek naar werk van het onderwerp van dit artikel. Of u begeeft zich stante pede naar de lokalen van onze heemkundige kring omdat die immers een mooie collectie Peleman hebben waar u ter plekke van kan genieten.

Pelemans werk leest als een biografie van zijn leven. Zijn Schelde-poëzie is tijdloos, zijn verbondenheid met Klein-Brabant tastbaar. De gedichten die hij wachtende op de uitvoering van zijn executie schreef en de poëzie gewijd aan de doodstrijd van zijn zo geliefde echtgenote bezorgen mij nog steeds kippenvel.

Veertig jaar geleden had ik nog nooit van de man gehoord tot wijlen Luck de Ryck mij als puberende vrijwilliger aan zijn jeugdatelier 't Plekijzer een dichtbundel van Peleman, "Franciscus en de Vlaamse gaai'', cadeau deed. Ik was meteen verkocht. Zijn liefde voor de natuur, het behoud ervan en zijn band met Franciscus raakten een gevoelige snaar. Ik had de man daarna misschien zelf wel kunnen ontmoeten, maar dat is er nooit van gekomen. Buiten zijn poëzie is het enige 'contact' dat ik met de man heb het af en toe tijdens een wandeling bezoeken van zijn graf op het Mariekerkse kerkhof. Want daar ligt sinds zijn overlijden op 5 augustus 1995 onder een toepasselijke grafsteen Bert Peleman.

Tachtig jaar eerder werd Bert Peleman in Puurs op 13 april 1915 geboren als zoon van een koffiebrander-kruidenier. Tijdens zijn humaniorajaren aan het klein seminarie in Hoogstraten wordt hij Vlaamsgezind. Hij sluit zich aan bij het Algemeen Katholiek Vlaamsch Studentenverbond (AKVS). Zijn toenmalige leraren Ast Fonteyne en priester Remi Lens brengen hem de liefde voor kunst, literatuur en toneel bij.

Het gezin Peleman aan hun winkel in Puurs

In 1934 verschijnt zijn eerste dichtbundel "Tocht". Deze bundel is een warm pleidooi voor de 'menselijke broederschap', met een uitgesproken anticommunistische ondertoon.

Tijdens zijn Leuvense studententijd raakt hij in de ban van Joris Van Severen en wordt hij lid van het Verdinaso. Tevens wordt hij voorzitter van de Vlaamsgezinde studentenkring voor Klein-Brabant Leven is Streven. In hetzelfde jaar richt hij een Vlaams studentencabaret op, waarmee hij voor de Katholieke Vlaamsche Radio-Omroep (KVRO) een tweemaandelijks ontspanningsprogramma samenstelt, 'De Bonte Radioboot'. Omdat Peleman meer geïnteresseerd blijkt te zijn in kunstgeschiedenis dan in zijn gekozen richting, politieke en sociale wetenschappen, geeft hij in het tweede jaar (1935-1936) zijn universitaire studies op. Hierna vervult hij in Mechelen zijn legerdienst.

In 1937 begint Peleman te publiceren in het katholiek-culturele tijdschrift 'Volk. Maandblad voor Dietsche Kunst en Kultuur', een uitgesproken verdediger van de volkse literatuur en de gemeenschapskunst. Datzelfde jaar krijgt hij de poëzieprijs van de Provincie Antwerpen voor zijn dichtbundel "Variante voor harp'' waarvoor Marnix Gijsen het voorwoord schreef. Sommige critici prezen de bundel als een typevoorbeeld van 'volksverbonden' poëzie. Gijsen zelf stelt 'dat er sinds lang niet meer zulk werkelijk jong en fris boek verschenen is'.

HERFST

De misten hangen laag
tot om de rand der hoeden.
Zij die de dood vermoeden
gaan wandelen vandaag.

Hun romp is licht gebogen,
als schimmen zijn ze vaag :
hun opgezette kraag
weerhoudt het licht der ogen.

Nog zijn zij in dit leven
doch kreitsen om de dood.
Ze zijn een oude boot
vereenzaamd weggedreven.

Vanaf 1938 schrijft hij ook verzen voor 'Dietsche Warande en Belfort' en hij zou eveneens in het tijdschrift 'Vormen' publiceren.

Op 10 augustus 1938 huwt Peleman zijn dorpsgenote Marie-Josée Loncin, dochter van de plaatselijke notaris. Het koppel vestigt zich in het Brabantse Sint-Agatha-Berchem en krijgt drie zonen. Datzelfde jaar 1938 wordt Peleman kunstredacteur aan de katholieke krant 'De Courant'. Een jaar voor het uitbreken van de tweede wereldoorlog wordt hij aangesteld tot commentator bij het Nationaal Instituut voor Radio-Omroep (NIR). Hij schrijft voor de NIR zelf ook luisterspelen.

Enkele maanden voor het uitbreken van de oorlog wordt hij gemobiliseerd als onderluitenant bij het Belgisch leger. Begaan met het culturele leven van de Belgische soldaten richt Peleman het tijdschrift 'Het Bijltje' op en schrijft hij voor de kranten van De Standaardgroep de rubriek Oefenpatronen, waarin hij facetten belicht van het soldatenleven.

Begin 1940 publiceert hij het Belgicistische werk "Wij… soldaten!' Een boek voor 's lands weerkracht'' dat opent met het gedicht 'Aan koning Leopold. Koning die dit volk ter vrijheid voert'. Tijdens de achttiendaagse veldtocht van mei 1940 wordt hij krijgsgevangen genomen en verblijft enkele weken in een kamp te Beieren, maar al in juli van dat jaar mag hij, als NIR-medewerker, naar België terugkeren.

Na thuiskomst treedt hij eigenlijk meteen toe tot het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV). Ook wordt hij medewerker bij het tot Zender Brussel omgevormde NIR. Bij de door de Duitsers gecontroleerde Zender Brussel mag hij naast luisterspelen en allerhande culturele en heemkundige programma's, ook de uitzending 'Een volk treedt aan' samenstellen. Hij nodigt woordkunstenaars, zangers en koren uit die Dietse teksten van onder meer Wies Moens, René de Clercq en Ferdinand Vercnocke vertolken.

De in 1940 gepubliceerde bundel "Land aan de Schelde" is een lofrede op zijn rivier. De Schelde is een heel belangrijke inspiratiebron voor Peleman. Een liefde en inspiratie die nooit zou wegebben.

MYSTIEK HUWELIJK DER SCHELDESCHEPEN

Zij schuiven schuimend-groen door 't vuur der avond-Schelde,
als tweelingschepen schrander aan mekaar vastgesnoerd.
't Is of dezelfde krachten voor hun beider stuwen gelden ;
't Is of dezelfde macht hen naar de zerpe zeeën voert.

De meeuwen vlerken vlammend in het schuim verloren.
De schepen schuiven somber langs de wilgen voort,
maar in hun buik bonst 't hart der bronstige motoren
wier kloppen klaatrend door de waatren wordt gesmoord.

Zo varen zij tot voor de muil der oceanen
waar hen de greep der golven van mekaar scheidt
en ieder schip, omringd door zwarte tover-zwanen,
in 't heksen-hol van d'horizon verloren glijdt.

In 1941 publiceert hij ''Gestalten uit den vuurdoop'', een bundel met oorlogspoezie.

GESPREK IN HET DUISTER

Voor mijn vrouw

Nu komt alree de tijd dat wij op de oude hoef gaan wonen,
waarvan ik u in nachten van verdwazing dwepend heb verteld
dat w'er ons kind door de eiken ramen zullen tonen,
hoe er het goud in de avondkom der heemlen opensmelt.

Nu komt alree de tijd dat wij de paarden horen draven :
de zware merries die de boer over de heuv'len leidt,
wanneer hij bij de morgenkreet der hongerige raven
met bronzen ploeg de korst der veie velden openrijt.

Nu komt alree de tijd dat wij weerom in Brabant leven
en schrijden door de hopgeur samen met ons rijpend kind,
begrijpend dat, door bloed en geest weerom tot u gedreven,
ik in uzelve slechts mezelf volkomen wedervind.

Eichstatt, 8-6-'40.

Begin 1942 verlaat hij Zender Brussel om in april hoofd te worden van het departement Stijl en Vorming bij de Dietsche Militie-Zwarte Brigade (DM-ZB), de paramilitaire vleugel van het Vlaams Nationaal Verbond. Samen met o.a. Wies Moens, Filip de Pillecyn en kunstfotograaf Willy Kessels sticht Peleman in mei 1943 de kunstenaarskring De Meivisch. Het doel van deze kring is 'boven en buiten alle politiek of ideologische overtuiging een groep kunstenaars te verenigen die bereid waren de Schelde als inspiratiebron in hun werk op te nemen'. De meivis is het symbool van de Schelde en haar vruchtbaarheid, want tot vóór de Eerste Wereldoorlog was het een jaarlijks weerkerend verschijnsel dat in de maand mei deze vis bij honderdduizenden de Schelde kwam binnen zwemmen en er massaal door de vissers werd gevangen.

In gesprek met regisseur Guido Van Doorslaer ter voorbereiding van het Passiespel Christus aan de Schelde

De leden vergaderden in Bornem-Sas op de oever van de oude Schelde in een blokhut die Meivischheem werd gedoopt. Er werd vooral over kunst gediscuteerd en menig artiest kon zijn werk toetsen aan de mening van anderen. Ook werden wandelingen langs of boottochtjes op het water georganiseerd. Andere leden waren letterkundigen als Albe, Valère Depauw, Blanka Gyselen, Pol le Roy, Ernest van der Hallen, René Verbeeck en Karel Vertommen. Maar ook kunstschilders zoals Prosper de Troyer, Marc Eemans, Tony en Benny van Os, Maurits van Saene, beeldhouwers als Karel Aubroeck en Albert Poels, toondichters als Gaston Feremans en Armand Preud'homme, en de choreografe Elza Darciel waren (tijdelijk) lid. Op tekst van Peleman componeerde Preud'homme diverse Scheldeliederen, zoals 'O.-L.-Vrouw der Schone Schelde' en het populair geworden 'Laat ons liefste samenvaren'.

In september 1944 wordt het heem in brand gestoken en vele artistiek waardevolle voorwerpen gaan in de vlammen op. Onder meer het manuscript van de roman ''Boeren vochten met de graaf'' van Peleman. Eind 1943 doet hij afstand van zijn functie als VNV-propagandaleider en trekt zich terug uit de politiek. Hierna wordt hij hoofdredacteur van 'De Illustratie', weliswaar een blad dat uitgegeven wordt door de VNV Uitgeverij Volk en Staat, maar dat zich ver van de politiek houdt.

Na de beëindiging van de oorlog wordt hij in juli 1946 ter dood veroordeeld op beschuldiging van landverraad. Het proces voor de Brusselse Krijgsraad werd door verslaggever en verzetsman Louis de Lentdecker bestempeld als een aanfluiting van iedere vorm van democratische rechtspraak. Rechter Guillaume Huybrechts stak zijn vijandigheid voor Peleman niet onder stoelen of banken. Heel wat vooraanstaande en invloedrijke personen hebben zich na de uitspraak ingezet om Pelemans leven te redden. Mensen als Johan Daisne, Bert Decorte, Maurice Gilliams, Constant Permeke, Maurice Roelants, Stijn Streuvels, Herman Teirlinck, Gerard Walschap en de Leuvense professor José Aerts (Albert Westerlinck). Streekgenoot Willy Peremans blijkt stuwende kracht achter deze campagne te zijn. Ook Marnix Gijsen, die toen in Amerika verbleef, en de Franstalige schrijfster Suzanne Lilar, die de vrouw was van minister van Justitie Albert Lilar. Hij zou niet terechtgesteld worden mede omdat zijn gratieverzoek gesteund werd door verschillende letterkundigen.

Peleman was in de gevangenis een heel ander soort poëzie gaan schrijven. Een meer introverte lyriek, die mijlenver verwijderd was van wat hij zelf zijn 'al te bronstige liederen' van voorheen noemde. Al dan niet bewust was het precies deze apolitieke en zuiver esthetische houding en poëzie die hem zou helpen uit de gevangenis te geraken. Zijn in de gevangenis geschreven dichtbundel ''Bij Zandloper en Zeis'', gepubliceerd als privé uitgave in 1948, zou namelijk een belangrijke rol spelen in zijn gratieverzoek. Zijn berouw en gewijzigde denkbeelden vielen daaruit immers af te lezen. In die bundel "Bij Zandloper en Zeis" vinden we de neerslag van zijn oorlogservaringen. Veel van wat hem waardevol en beloftevol had geschenen, verwerd tot waan en ijdelheid. Hij was tot een milde berusting en tot een geestelijk evenwicht gekomen, waarbij gezin, vriendschap, liefde en godsvertrouwen als blijvende waarden werden ervaren. Zelf schrijft hij in zijn latere gevangenisdagboek dat zijn gedichten 'In het voetspoor van Villon' en 'Het afscheidsmaal', beide opgenomen in deze bundel, hem 'letterlijk en figuurlijk het hoofd hebben gered.'

IN HET VOETSPOOR VAN VILLON

Vagebond-dichter, veroordeeld tot de strop,
in 1461 begenadigd door Lodewijk XI

Liep ik in 't voetspoor van Villon verloren,
beroepsboef, dweper, dichtende bandiet?
Zullen de dertien kogels mij doorboren?
Mijn schaarse vrienden, ach, ik weet het niet.

Maar moest de Prince mij genadig wezen
zoals een Vorst Villon genadig was,
in oud 'francoys' zou ik het boek herlezen
waarin 'k voor 't eerst Villons balladen las

en zingen zou 'k, onhoorbaar, in mezelven,
verrukt weerom door 't volle leven gaan,
de Scheldehemels om mijn wezen laten welven,
bewust van dit volmaakt vernieuwd bestaan…

Dies Prince, wil genadiglijk gedogen
dat ik zo grenzeloos veel van 't leven hou
en dat ik, met een doodskop voor mijn ogen,
nog dromen durf van kinderen en vrouw.

Liep ik in 't voetspoor van Villon verloren,
of is het alles, Prince, lasterpraat ?
Want één bezit bleef mij als boef behoren:
de Liefde boven 't branden van de haat !

HET AFSCHEIDSMAAL

Gij hadt de kaarsen als een kind ontstoken.
Uw ogen stonden plots vol trillend goud.
Maar door de smart leekt gij geheel gebroken.
Uw haar werd wit. Gij werdt onraadbaar oud…

Wat bleef in u nog van het meisje over
dat naast het kleine zilvren reukwerkvat
in 't sprookjeslicht en de kristallen tover
van d'opschikspiegel stil te staren zat?

Het leed verbijtend van uw duldend leven
bereidet gij voor mij dit afscheidsmaal,
doch toen de vlam der kaarsen bang ging beven
werden wij schimmen uit een spookverhaal…

En voor de roemers zaten w'als skeletten :
gij in uw feestkleed, ik in avondrok,
dof in de groene walm der sigaretten.
Ach! Aan het hart ontsteeg de koude wrok

om alles wat ons beiden werd ontnomen :
de geest en de verteedring van het vlees,
het vuur, de wolken, 't water en de bomen
en 't leven dat aan uwe schoot ontrees…

En toen de dienaar aankwam met de spijzen :
de rode kreeften in een krans van ijs,
zagen wij plots in hem de doodskop rijzen
en in zijn vuist vergleed de schaal tot zeis.

Toen heb ik op uw heil het glas geheven,
het glas dat bevend aan de mond bleef staan,
bewust dat dit het afscheid was aan 't leven
en 'k met de Dood geboeid had mee te gaan.

In april 1948 wordt zijn doodstraf dan na enkele lange bange jaren omgezet in een levenslange gevangenisstraf. In 1949 verschijnt de enige roman die uit zijn pen vloeide, ''Karmijnrood'' onder de schuilnaam Dirk Dyckmans. Op 3 november 1950 verkrijgt hij strafvermindering, zestien jaar celstraf, waarna hij op kerstavond 1950 in vrijheid wordt gesteld.

Zoals talrijke gewezen en veroordeelde collaborateurs tracht Peleman het hoofd boven water te houden als zelfstandige. Hij boetseert honderden folkloristische beeldjes in Breugeliaanse stijl (Pelemannekes), richt een publiciteitsstudio op en werkt tussen 1952 en 1955, onder de schuilnaam Tijl, mee aan de krant De Standaard. Even verkocht hij ook nog, samen met componist en lotgenoot Armand Preud'homme, elektronische orgels. Tot 1959 woont hij in hoeve Bruegelhof in het Brabantse Oppem-Brussegem en sticht er de cultuurkring Edele Brabant.

Daarnaast blijft hij actief in de poëzie- en toneelwereld, met als meest opvallende prestaties de creatie van 'De trouweloze wereld' in 1953 en het passiespel Kristus aan de Schelde. In 1955 richt hij in Rupelmonde de vzw Mercatoria op ter bevordering van het cultureel Scheldetoerisme vanaf de bron van de Schelde te Gouy in Frankrijk tot bij de monding te Westkapellen in Nederland.

In Rupelmonde worden al sinds eeuwen op Witte Donderdag de voeten gewassen van twaalf jonge 'apostelen' en worden brokken brood vanaf het balkon van het gemeentehuis naar beneden geworpen, oorspronkelijk voor de behoeftigen van het Mercatordorp. Peleman wil die oude traditie meer reliëf geven en schrijft een passiespel dat wordt opgevoerd op Witte Donderdag 1963 op het openluchtpodium van Scaldiana. Hij sluit daarmee aan bij een oude traditie van openluchtspelen, bij het middeleeuwse volkstoneel en bij het oeuvre van kunstenaars als priesterdichter Jan Hammenecker en schilder Tony van Os, die al eerder het lijdensverhaal geheel of gedeeltelijk aan de Schelde hadden uitgebeeld. Het stuk kent succes, maar Rupelmonde blijkt niet het geschikte decor te zijn voor een openluchtspel. Er is te veel verkeer en lawaai van de nabije scheepswerf. Daarom worden vanaf 1971 de voorstellingen verplaatst naar Mariekerke aan de voet van de Onze-Lieve-Vrouwkerk. Omdat de voorstellingen 's avonds plaatsvinden, groeit het initiatief onder de titel Kristus aan de Schelde uit tot een groots klank- en lichtspel. Passie 2.0 2.0 heeft het werk van Peleman ondertussen vervangen.

Ook Reinaert de Vos en Tijl Uilenspiegel, die hij als personificaties van de 'Vlaamse vrijheidsgeest' beschouwt, zien we vaak terugkomen in zijn publicaties. Hierop aansluitend richt hij in 1963 De Orde van de Vossenstaart op. In deze orde worden personen opgenomen die in het spoor van Reinaert door hun levenshouding, culturele activiteit, kunstzinnig oeuvre, wetenschappelijk werk of toeristische inzet een uitzonderlijke verdienste leverden. Ook publiceert hij datzelfde jaar zijn bundel ''Dankgebeden van de man Job''.

DANKGEBED EN BEKENTENIS

Wat ik in vijftien jaar niet heb geschreven,
schreef ik vandaag, Heer, voor U neer!
Ter dood veroordeeld zijn maar leven
en elke morgen meer en meer
in het geluk op aard geloven ;
ziedaar de zin van dit gebed
door U de zeis op zij geschoven,
door U dit ijzig hoofd gered!

Want tot een doodskop, Heer, vergleden
droeg ik dit hoofd in angst en pijn
en radeloos heb ik gebeden
om van de koorts verlost te zijn!

Heb dank, Heer, omdat Gij liet blijken
dat men te vroeg mijn vonnis schreef
nu ik in 't licht der Scheldedijken
met vrouw en kinderen…,,herleef''!

Rond deze tijd wordt hij de eerste directeur van de prestigieuze uitgeverij Mercatorfonds. In zijn later te publiceren gevangenisdagboek schrijft hij over een 'zoete' verrassing die hem rond deze tijd te beurt viel. 'Méér dan 10 jaar na mijn vrijlating zocht de hoofdaanklager en kroongetuige in mijn proces, blijkbaar onder hevige gewetensdrang, me op. Hij overhandigde me een schriftelijke verklaring waarin te lezen staat dat hij zich, achteraf beschouwd, in zijn bezwarende verklaringen tegenover de Krijgsraad had vergist en ik uiteindelijk niet verantwoordelijk was voor de feiten waarvoor ik ter dood werd veroordeeld.'

In 1966 wordt hij directeur van de afdeling kunstboeken van de Antwerpse uitgeverij Buschmann. Onder zijn leiding verschenen tussen 1966 en 1977 achttien fraaie platenboeken, die vanaf 1969 de verzamelnaam ''Flandria Illustrata'' kregen.

In 1972 komt de bundel ''De woonark'' uit. Zijn collega-dichter René Verbeeck stelt in zijn voorwoord dat 'Peleman schrijft in een eenvoudig vlotte taal. Hij noemt zichzelf terecht de karekiet die maar kan zingen zoals de Schepper hem heeft gebekt. Hij voelt de behoefte niet het poëtisch effect te zoeken in taalexperimenten, zijn metaforen liggen voor hem voor het grijpen, zoals dit ook het geval was voor een Verhaeren, een Hammenecker, die andere gevangene van de Schelde.'

Net toen alles peis en vree was, wordt zijn geliefde echtgenote in 1973 ernstig ziek. Een pijnlijke ziekte met hoogten en laagten, met hoop en teleurstelling, die vijf jaar aansleept en haar onverbiddelijk aftakelt en meesleurt in de dood. In november 1977 is ze uiteindelijk op 61-jarige leeftijd in het Antwerpse Middelheim Ziekenhuis overleden.

Bert Peleman met Adrienne Fontainas, Beatrice Worthing, Paul Servaes en Leon Rochtus aan het graf van Emile Verhaeren-Marthe Massin

Haar ziekte en dood hebben Peleman geïnspireerd tot een van zijn meest aangrijpende dichtbundels ''Van vuur tot ijs'', gepubliceerd in 1979. Met variaties op de middeleeuwse versregel 'schoon lief' sprak hij zijn vrouw toe als geliefde of als moeder, als zieke of als afgestorvene. Anton van Wilderode schrijft in zijn voorwoord 'Bard Peleman is hier voorgoed Bert Peleman geworden: verinnigd, versoberd, onverslagen geslagen, geledigd door het leven maar zonder wanhoop zingend naar de toekomst.'

BALLADE VAN DE „GEBROKEN'' BRUID

Voor mijn oeverloos beproefde vrouw

Gelijk een doodziek lam
strompelt gij voort,
ontspoord, gebroken door het lijden…
Waar zijn de groene weiden
waarin gij aan mijn zijde stoeide?
Waar bleef het „vuurkruid'' dat er bloeide
nabij de kleine, klare sloot?
Gelijk een doodziek lam
strompelt gij voort
tot bij het distelbed, uw ledikant
En altijd feller brandt de koorts
die als een toorts
de brandstapel ontsteekt
waarop gij als een offerlam moet sterven
nu helse pijnen er door kerven…
Zoals een doodziek lam
strompelt gij voort
uw glazen ogen robijn-rood,
arm lammetje getekend door de dood!

In 1980 wordt Bert Peleman hoofdredacteur van de reeks "Flandria Aeterna" bij het het Ortelius-Boekenfonds-kunstafdeling van de uitgeverij MIM. Datzelfde jaar verschijnt zijn (tot dan) verzamelde werk in de reeks De Gulden Veder van uitgeverij Orion.

Het in 1982 gepubliceerde bonte bundeltje ''Franciscus en de Vlaamse Gaai'' bevat een 'vlucht ludieke verzen mede bedoeld als een ludiek pleidooi voor het leefmilieu.'

In 1983 schrijft hij zijn gevangenismemoires ''Geboeid maar … ongebonden", waarin hij zonder rancune op zijn moeilijke naoorlogse periode terugblikt. Hij noemt het in zijn voorwoord 'een tijdsgetuigenis zonder enige bitterheid gecommentarieerd nu ik er me, méér dan ooit, bewust van werd dat bitterheid het giftigste kruid is dat in een mensenhart kan ontbloeien.'

De jaren '80 brengen nog enkele dichtbundels die naar mijn mening niet kunnen tippen aan zijn vroegere werk. De laatste jaren van zijn leven verbleef Peleman in het rustoord De Regenboog te Zwijndrecht waar hij op 80-jarige leeftijd op 5 augustus 1995 overlijdt. De begrafenisplechtigheid had plaats in de barokke Carolus Borromeuskerk in Antwerpen. Hij werd begraven op het kerkhof van Mariekerke.

In 2010 haalde Peleman nog eens het nieuws. Tussen een stapel boeken in een kringloopwinkel in Kemzeke werd een onuitgegeven manuscript van Peleman ontdekt. Het ging over een werkje gemaakt tijdens zijn gevangenschap. ''Kleutergedichtjes'', een kalligrafisch werkje, opgevrolijkt met kleurrijke schilderijtjes. Het werk werd geschonken aan Bibliotheca Wasiana in Sint-Niklaas. Voorzitter Hilaire Liebaut was in het Nieuwsblad van 20 oktober verheugd: 'Ondanks het zware oorlogsverleden van Peleman was hij een belangrijk schrijver, wij moeten dit werkje dan ook koesteren en bewaren voor het nageslacht.'

Ik kan de heer Liebaut alleen maar bijtreden. Heeft Peleman gezien met de ogen van nu discutabele keuzes gemaakt tijdens een bepaalde periode in zijn leven? Ik denk dat ik op basis van zijn werk mag stellen dat hij dat later in zijn leven zelf wel aanvoelde. Maar mag dit reden zijn om onze Scheldedichter nu zovele jaren later nog te kaltstellen? Anton van Wilderode schreef in zijn voorwoord voor Pelemans gevangenisdagboek "Geboeid maar ongebonden'': 'Hij bezit een allerduidelijkst signatuur, een geestelijk profiel dat hij niet camoufleert of zedig vermomt (goed Vlaams en goed Rooms; of Heimat en Heiland), maar dat belet hem niet vrienden te hebben in alle milieus, rechts en links (en daar tussenin), met velerhande opvattingen en overtuigingen op levensbeschouwelijk en politiek gebied'.

Peleman heeft veel geschreven en gepubliceerd. Veel meer dan dat wat ik in dit artikel aanhaal. Ik heb er echter voor gekozen om zijn meest relevante publicaties te vernoemen. Het archief van Bert Peleman bevindt zich in KADOC Leuven. Ook de heemkundige kring beschikt over een mooie collectie Peleman. Op de Rupelmondse Scheldedijk staat een borstbeeld van Peleman. Zijn blik gericht op zijn geliefde rivier.

Dankgebed bij de Schelde

Ik dank U, Heer, om al de jaren
die Gij als sloepen uit liet varen
heenzeilend langs de Scheldekade
tot voor de Zee van Uw Genade.

Ik dank U, Heer, om al de dagen
vol voorspoed en vol tegenslagen,
om al het leed door mij verbeten
en om de vreugden niet te meten…

Ik dank U, Heer, nabij de stroom
omdat mijn diepste levensdroom:
slechts vloed te zijn en niet te wijken
nooit mocht 'verebben' noch verslijken!

Dit artikel is ontsproten uit een passie voor Pelemans poëtische werk. De informatie over Berts persoonlijke leven is via verschillende bronnen mijn leven en dus ook dit artikel binnengesijpeld. Een bezoek aan het eerder vermelde KADOC in Leuven bracht me een bron aan informatie. Wijzer werd ik ook van het (her) lezen van de vele voorwoorden die Peleman geschreven heeft voor collega's of die collega's voor zijn dichtbundels schreven. Ze gaven mij inzicht in Berts kijk op (zijn) poëzie. In gerespecteerde biografieën over Streuvels, Claes, Timmermans,... kwam ik Pelemans naam veelvuldig tegen. Berts eigen gevangenisdagboek 'Geboeid maar ongebonden' was eveneens een bron aan informatie. Ook meer moderne bronnen hielpen mij een duidelijk beeld te scheppen van Pelemans persoonlijke leven. Deze webpagina's gaven mij een mooi chronologisch overzicht van Pelemans leven dat ik als kapstok kon gebruiken om mijn ode aan Peleman neer te schrijven :
https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=pele002
https://schrijversgewijs.be/schrijvers/peleman-bert/

Bovenstaande is slechts een bloemlezing aan bronnen. Aan alle vergeten te vernoemen bronnen bied ik bij deze mijn excuses aan.

Moederoverste Benedicta

Maria Josephina De Schutter uit Liezele

Louis Callaert

De eerste geboorte in Liezele in 1814 viel pas te noteren op 22 januari. Maria Josephina De Schutter werd er als achtste van negen kinderen en als tweede meisje geboren in het gezin van Jan-Baptist de Schutter en Anna Maria De Smedt. Het echtpaar was afkomstig uit Londerzeel en ze hadden zich als landbouwers in Liezele gevestigd. Hun kinderen werden er geboren in de periode 1799-1816. Jan-Baptist overleed al in 1823 en moeder Anna Maria in 1827. Een zoontje leefde slechts drie maanden. De acht anderen waren op vrij jonge leeftijd ouderloos.

Maria Josephina trad in bij de Gasthuiszusters Zwartzusters-Augustinessen in Dendermonde en werd op 9 mei 1833 geprofest als Zuster Benedicta. Toen twintig jaar later vanuit de stad Halle een vraag kwam om zusters, werd zuster Benedicta naar daar gezonden. Ze was er werkzaam vanaf 15 september 1853 en werd er de eerste zuster-overste.

Als verantwoordelijke hield ze vanaf het begin een annalenboek bij waarin ze schreef: *'De zusters die het Hospitaal tot stand hebben gebracht waren Zuster Benedicta De Schutter, geboortig van Liezele, oud 40 jaren. De tweede was een Novisse, genoemd Zuster Maria Engels.'*

De aanvraag tot oprichting diende, gezien Halle en Dendermonde twee plaatsen in andere bisdommen betrof, gedaan door de aartsbisschop van Mechelen aan de bisschop van Gent. De toestemming werd verleend in december 1857, op voorwaarde dat *"de zusters die medebezitsters zijn van het huis van Dendermonde, hun deel zouden afstaan aan de overige zusters van het huis"*. Door de bisschop van Gent werd voorgesteld dat de overste van Dendermonde *"de helft der dote van Zuster Benedicta en de dote van zuster Maria-Joanna zou teruggeven"*. Een overeenkomst werd gemaakt en deken Troch van Dendermonde schreef op 26 maart 1858 aan Zuster Benedicta het volgende: *"Eerwaarde Zuster, vermits gij nu voldaan hebt hetgeen aan het Moederhuis van Dendermonde, namelijk het renonceren van alle hoe genaamde eysschen en pretentiën in de eygendom en meubelen van gemeld huys verzocht heeft, zoo bestaat er geen beletsel meer van de kant van uw medezusters alhier, dat gij zoo haest het u bevalt, uw ontslag aan de samenwoning zoudt verzoeken van Zijne Hoogheid den Bisschop van Gent en de goedkeuring van uwen nieuwen of ouden regel en de magtiging van te Hal eene nieuwe gemeente te vestigen van Zijne Eminentie Den Kardinaal Aertsbisschop van Mechelen"*.

De zustergemeenschap van Halle werd succesrijk en bevolkte ooit tot vijftien vestigingen, met al in 1863 de zorg over een weeshuis. Heden is het aantal zusters fel verminderd, doch telt het Sint-Mariaziekenhuis en de Groep Woon- en Zorgcentra ruim 1.500 medewerkers aan religieuzen, artsen, verplegers en verzorgenden, administratief, technisch en logistiek personeel en vrijwilligers. Die toestand is vergelijkbaar met de evolutie van de gezondheidszorg.

Door besmettelijke ziekten en armoede werden in een aantal grotere gemeenten tijdens het midden van de 19de eeuw daartoe gasthuizen opgericht. In Puurs verzocht in 1868 een opgerichte commissie die er een gasthuis had gebouwd, aan de kloostergemeenschap van Halle om zusters te zenden. Halle ging op de vraag in en zond twee zusters voor het burgerlijk hospitaal aan de Palingstraat. Ze werden, wat daarvoor ook de oorzaak kan geweest zijn, niet ingeschreven in het bevolkingsboek 1861-1870.[1] De zusters bleven slechte één jaar. Vanuit Wilrijk was een aantrekkelijk aanbod met betere voorwaarden voorgesteld en Halle besloot dat aanbod te aanvaarden.

In die periode waren er in Puurs veel overlijdens. In december 1868 overleden er in het burgerlijk hospitaal drie personen en tijdens de drie eerste maanden van 1869 vier. De aangiften van overlijden bij de burgerlijke stand werden gedaan door de veldwachters Carolus Ludovicus Rottiers en Frans Janssens.

In 1872 zouden Zwartzusters-Augustinessen van Rupelmonde zich over Puurs ontfermen. Ze zouden er zich meer dan een eeuw bijzonder dienstbaar maken. In 1969 werden de zusters van Puurs door het moederhuis van Rupelmonde teruggeroepen. Zes van de zeven verkozen de Puurse vestiging trouw te blijven en verkozen ongehoorzaamheid boven Puurs in de steek te laten. Ze werden de kloostergemeenschap Zwartzusters-Augustinessen van Puurs. Ze dienden er hun apostolaat met een door het OCMW verkregen inwoning tot het einde van hun leven. Zuster-overste Moeder Marie (Anna Maria Van Acker uit Haasdonk) overleed er in 1990 en Zuster Theresia (Margareta Rottiers uit Rumst) als laatste in 1994.

Een bijzonder aspect van grote landbouwersgezinnen, waar slecht één zoon de ouderlijke hoeve kon overnemen, was het overaanbod aan jonge mannen. Niet alle landbouwerszonen konden een bedrijf kopen of als pachter een hoeve overnemen. Joannes Ludovicus De Schutter, de jongste broer van Maria Josephina, geboren op 26 augustus 1816 werd vrijwilliger in het 2de Vreemdelingenlegioen. Hij werd korporaal en overleed op 12 december 1842 in het militair hospitaal van Toulon in Frankrijk. Misschien is het interessant opzoekingen te doen naar Klein-Brabanders in het Vreemdelingenlegioen en naar de Zouaven, de Zwitserse Wachten in het Vaticaan.

Bron:
ZUSTER DROSSAERT: *150 jaar Congregatie Zwartzusters-Augustinessen van Halle*

Noten:

[1] In het gemeentearchief bevindt zich een statutenreglement van de kloostergemeenschap van Halle

De hoeve Cornelissen

Benny Croket

Boerderijen in onze dorpscentra, nog moeilijk voor te stellen. Dat in het Dorp koeien loeiden in de stal, de boer zijn bouwland ploegde of de wei inzaaide en fruit plukte in de boomgaard, is nu even ondenkbaar als dat binnen driekwart eeuw in diezelfde, maar verstedelijkte kern eengezinswoningen met een tuintje nog realiteit zullen zijn. Toch was dit eind 19de en begin 20ste eeuw de normaalste zaak, ook in Hingene. Waar ouders en voorouders de kost verdienden met 'boeren', bleef de landbouwer verder doen. Tot de eigenaars tot het besef kwamen dat verkavelen financieel meer opbracht. Grote percelen werden opgedeeld en ofwel verkocht of in erfpacht gegeven, zodat particulieren er een woning konden bouwen, met bij voorkeur achteraan een groentehof. Betreffende de rooilijn richtte de gemeentelijke ambtenaar zich op de Atlas der Buurtwegen (1843), maar uit het verleden stond de ene voorgevel dichter bij de straat dan deze van de buur. Ook bij die straat moeten we ons niet veel voorstellen: dat was in het beste geval niet meer dan een bolle kassei met links en rechts een zandstrook voor voetgangers. Het merendeel bouwers voorzag wel een 'plansier' rond het huis, kwestie van niet met beslijkte schoenen of klompen binnen te stappen.

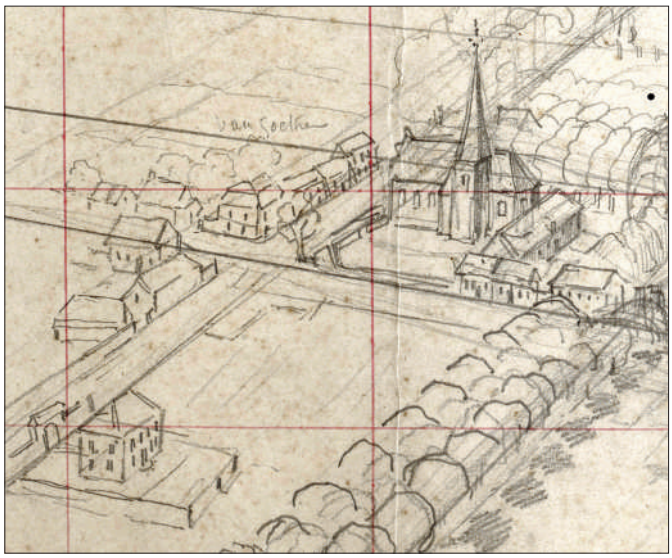

Detail uit een eind 19de-eeuwse schets van het kasteeldomein met middenlinks de boerderij. Een aantal huizen over de kerk is niet getekend. (©ARA, fonds d'Ursel, kaarten en plans, 128)

De hoek gevormd door de huidige Frans Van Haelenstraat en Cesar Van Kerckhovenstraat in Hingene werd ingenomen door een boerderij met bouwland, die we gemakshalve 'de hoeve Cornelissen' noemen omdat die familie meer dan anderhalve eeuw eigenaar was. Niet langer geïnteresseerd in de uitbating of eerder gedwongen om reden van financiële malversaties, kwam de boerderij in het patrimonium van hertog d'Ursel terecht.

Deze hoeve, schuins over de kerk van Hingene, moet een van die oude hoven zijn die nabij de kerk een kern gingen vormen op de hoger gelegen stuifzandrug aan de overgang Kleine met Grote Kouter. Al met al was die centrumvorming erg beperkt en ben ik eerder de idee genegen dat de kern van hofsteden rond de Dries – nu nog moeilijk te herkennen, maar te situeren ten zuiden van herberg In d'Oude Poort en deels opgenomen in het kasteelpark – omvangrijker was. Die lag tegen de minder verheven rug die over Heedonk naar Nattenhaasdonk liep.

Voor hen die vanuit Bornem over de Kouterweg naar Hingene stapten, vormde de hoeve Cornelissen als het ware de ingang tot het Dorp. Het hekken van de Kleine Kouter voor het weren van het vee stond namelijk nabij de hoeve. Een driehonderd meter verder richting Wintam vormde het hekken van de Grote Kouter de andere barrière. Toch was de hoeve Cornelissen tijdens het ancien regime geen leen en waren er bijgevolg geen leenplichten aan verbonden. Wel moesten de eigenaars jaarlijks twintig stuivers cijns of onkwijtbare rente betalen aan de H. Geest van Hingene en Nattenhaasdonk ter ondersteuning van de noodlijdende inwoners.

We kunnen de geschiedenis van de site reconstrueren van midden 16de eeuw tot eind 20ste eeuw, waarbij de recentste zeven decennia de moeilijkste zijn. Veranderde eeuwenlang slechts weinig, dan werd het grondoppervlak van circa 42 are tussen 1900 en 1970 geheel verkaveld en bebouwd. Met kopen en verkopen kwamen er steeds meer nieuwe eigenaars, die hun woningen aanpasten aan de tijd en zo het straatbeeld moderniseerden. Vandaag kunnen we stellen dat het gaat om de woningen en tuinen in de Frans Van Haelenstraat huisnummers 1 tot en met 11 en de nummers 2 tot en met 18 in de Cesar Van Kerckhovenstraat. Ook de privacy van de huidige eigenaars en bewoners beperken de onderzoeksmogelijkheden, wat uiteraard te begrijpen valt.

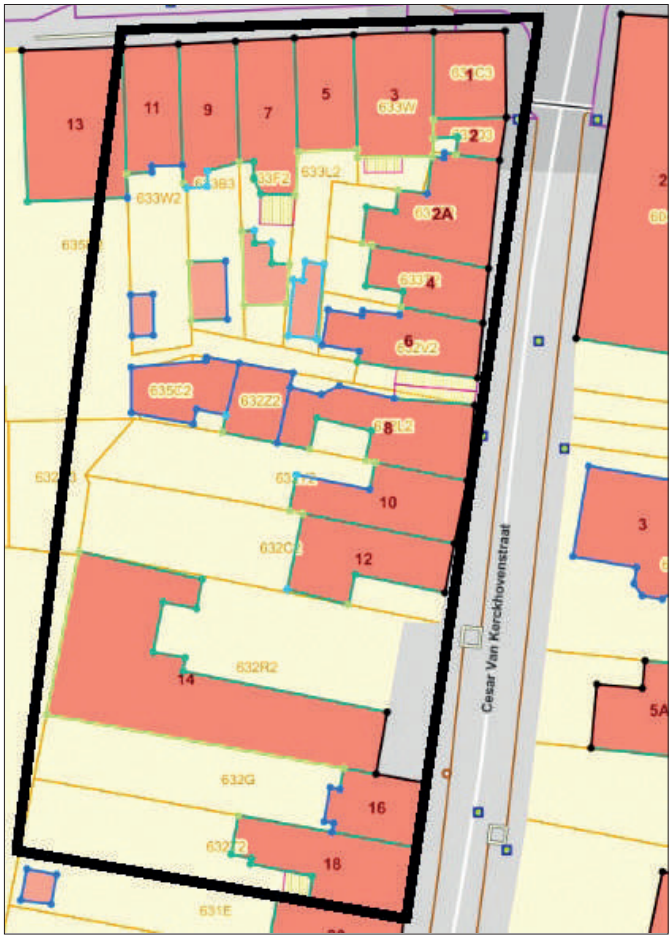

De kadastrale situatie van de site in 2020 (©FOD Financiën)

Vooraleer we in deze hoevegeschiedenis duiken, moeten we enkele fenomenen verduidelijken waarmee dorpelingen tijdens het ancien regime geconfronteerd werden bij het verwerven en al of niet behouden van onroerend goed. Dat zijn het calengieren, het hypothekeren van hun eigendommen en het frequent voorkomen van beslaglegging en gedwongen verkoop, de zogenoemde verkoop bij decreet.

Nu is het voor ons klaar en duidelijk dat bij het verlijden van een koopakte van een onroerend goed voor een notaris de koper het eigendomsrecht verwerft. De notaris heeft daarvoor een aantal opzoekingen verricht, onder andere naar het 'bewijs van eigendom' van de verkoper. Tijdens het ancien regime lag dat enigszins anders. Ook al hadden verkoper en koper een bindend contract, toch kon de koper zich pas eigenaar noemen op het moment dat de overdracht van het onroerend goed door de bevoegde instantie werd geregistreerd.[1] Die instantie kon een laathof, leenhof of schepenbank zijn, tot wiens jurisdictie het goed behoorde. Deze registratie werd 'goedenisse' of 'onterfenisse en erfenisse' genoemd. De verkoper gaf, symbolisch met 'halm en mond', het onroerend goed in handen van de instantie die het daarop overdroeg aan de koper. Al lijkt die manier van doen erg vanzelfsprekend, toch ontstonden er frequent moeilijkheden. Ondanks het contract vertikten sommige verkopers het zich te onterven of stelden dit uit, waardoor er geen overdracht kon gebeuren naar de koper. Of de verkoper had zich al onterft, maar de koper wenste het goed niet meer. Of een calengierder kwam roet in het eten gooien. Hierdoor ontstonden rechtszaken die jarenlang konden aanslepen.

Calengieren

Het woord calengieren heeft meerdere betekenissen, maar in deze betekent het: in rechte vorderen. In de periode tussen het contractueel vastleggen van de verkoop van een onroerend goed en de 'goedenisse' voor de bevoegde instantie kon een verwant van de verkoper, in principe tot in de vierde graad, zijn recht 'calengiering van bloedsweghen' of 'naerderschap' doen gelden, waarbij de koper het gekochte goed moest laten aan de calengierder. Deze moest zijn verwantschap bewijzen en onder ede verklaren dat hij het goed voor zichzelf kocht en dat hij het minstens een jaar zou behouden. Dit om fraude tegen te gaan, want anders zou hij het direct met winst kunnen overlaten aan een derde. Indien de koper al had betaald, moest de calengierder hem binnen drie dagen na het voorleggen van zijn bewijs van verwantschap de koopsom, vermeerderd met enige kosten, vergoeden. De 'goedenisse' was een belangrijk moment voor de koper en het was in zijn belang dat dit zo snel als wettelijk mogelijk gebeurde, al kon binnen het jaar na de 'goedenisse' nog een calengierder opduiken die in het buitenland had verbleven.[2]

Hypothekeren van eigendommen

Wie tijdens het ancien regime geld nodig had, rekende op een financiële transactie met een kapitaalkrachtig particulier. Niet alleen omarmde Jan met de pet gretig dit systeem, ook grootgrondbezitters waren er niet vies van om daarmee hun gebrek aan liquide middelen te verdoezelen. In een contract werd vastgelegd welke som de ontlener ontving en hoe die zou terugbetaald worden. Dat kon een obligatie zijn waarbij iemand zich borg stelde of dat kon met een erfrente.[3] Bij een erfrente moest de ontlener elk jaar 'de rente' kwijten, de in het contract vastgelegde intrest op het kapitaal. Dit was echter geen aflossing op dat kapitaal. De ontlener bepaalde immers zelf wanneer hij het kapitaal in zijn geheel of soms in twee keer zou terugbetalen. Maar zolang was hij, en na zijn dood de erfgenamen, gebonden aan de renteplicht. In principe kon dat eeuwigdurend zijn. Bovendien voorzag de geldschieter in het contract de zekerheid dat hij zijn geld niet zou mislopen. Daarom eiste hij dat de ontlener een of meerdere van zijn onroerende eigendommen zou hypothekeren, wat eveneens in het contract nauwkeurig werd beschreven. Want het kon dat de ontlener op die eigendommen al hypotheek had staan. Dat hoefde geen probleem te zijn als het gemeld werd en de waarde van die onroerende goederen de geleende sommen dekte. Die contracten werden door de griffier van de schepenbank, onder wiens jurisdictie die goederen gelegen waren, in de registers overgeschreven. De schepenen wisten dus goed waarop hypotheek gevestigd was, hoeveel de rente en het kapitaal bedroegen en wie plichten had tegenover wie. De ontlener kon dus, als de rentenier-geldschieter zijn zaken goed beredderde, niet ontsnappen aan betaling.

Verkoop bij decreet

Toch liep het dikwijls fout voor de ontlener. In oorlogstijden of bij misoogsten moesten hij en zijn gezin elke stuiver drie keer omdraaien voor ze deze besteedden. Ook rechtszaken knaagden gretig aan zijn financiële middelen. Bij geldgebrek kon hij proberen een extra lening te krijgen, waarop dan weer rente moest betaald worden. Hij kon ook grond verkopen, maar dan moest hij bouwland huren. Of hij kon zijn enige koe aan de man brengen. Eens het fout begon te gaan, ging het al snel van kwaad naar erger en loerde armoede om de hoek.

Gemakkelijker was de renten niet meer te betalen in de hoop dat het ontij snel zou keren. De rentenier, die jaarlijks diverse renten ontving, deed daar niet moeilijk over, want uitstel was geen afstel en de hypotheek gaf hem zekerheid. Voor de ontlener werd het echter een opstapelen van schulden. En na drie jaar niet betaald te zijn, kwam de afgevaardigde van de geldschieter aankloppen en rekende maangeld aan. Als dat niet het gewenste resultaat opleverde, richtte hij een schriftelijk verzoek aan de schepenbank om op de gehypothekeerde goederen bewarend beslag te leggen. Na onderzoek besloot de schepenbank dit toe te staan en kon het onroerend goed niet meer vervreemd worden. Als bovendien de schepenbank een vonnis velde waarbij de rentenier zijn tegoeden mocht verhalen op de gehypothekeerde goederen, dan kreeg hij het recht die gedurende drie jaar te verhuren. Die goederen, zijnde gebouwen en gronden, mochten echter niet afgebroken of verwaarloosd worden. Indien die verhuur hem uiteindelijk geen financiële voldoening gaf en verdere betaling van de ontlener uitbleef, verzocht hij de schepenbank tot gerechtelijke verkoop.[4]

Ging de schepenbank hiermee akkoord, dan werd een strikte procedure opgestart: de verkoop bij decreet. Strikt omdat enerzijds de wanbetaler de kans kreeg tot op het laatst zijn schulden te betalen en anderzijds omdat andere crediteuren van de schuldenaar de kans geboden werd hun schuldvorderingen op de gehypothekeerde goederen in te brengen. Daarnaast konden mogelijke gerechtigden, bijvoorbeeld broers of zussen van de ontlener die rechten claimden op het goed, zich verzetten tegen de gedwongen verkoop. In de verkoopsvoorwaarden werd dit alles nauwgezet beschreven met opgave van het aantal verkoopdagen, wanneer en waar de koop zou aangekondigd worden, welke de extra-kosten waren, enzovoort. Die aankondigingen gebeurden via de kerkgeboden: na de misviering op zondag werden voor de kerk de voorwaarden voorgelezen. Volgens de belangrijkheid van de te koop aangeboden goederen werd dat ook in andere dorpen herhaald, tot zelfs in Rupelmonde waar de marktgangers ze te horen kregen.

De verkoop zelf – meestal in drie, soms in vier verkoopdagen – gebeurde met kaarsbranding. Bij elk opgeroepen onroerend goed werd een kaars aangestoken, waarna de aanwezigen konden bieden tot de kaars uitging. Bij het uitgaan van de kaars op de laatste koopdag werd de verkoop definitief en via een brief van decreet door de schepenbank overgedragen aan de koper, die de rente- en andere lasten overnam en de verkoopkosten betaalde.

Voor de gefailleerde was het een ramp. Meermaals vinden we in het gemeentearchief van Hingene verkopingen bij decreet waardoor we zelfs welgestelde gezinnen op korte tijd kopje onder zien gaan.

Een bredere Frans Van Haelenstraat

Meer in onze moderne tijden kon het verleggen van de rooilijn voor het verbreden van wegenis door de bijhorende onteigening evenzeer een impact hebben op iemands onroerend goed.

Buurtweg 57 of de Kleine Kouterweg werd in 1923 Frans Van Haelenstraat als eerbetoon aan de in Rotselaar gesneuvelde kleermaker die met zijn echtgenote een tijdje in deze straat had gewoond.[5] In een verder verleden werd deze weg richting Bornem in het dorpscentrum van Hingene nog aangeduid als Dorp. Op sommige plaatsen was deze straat van gevel tot gevel nog geen vijf meter breed. De Hingense gemeenteraad oordeelde in 1937 dat in samenwerking met de gemeente Bornem deze weg, die tot aan het station van Bornem liep, moest rechtgetrokken, verbreed en gemoderniseerd worden. Opdracht werd gegeven aan een architect om een plan op te maken, maar de werken werden uiteindelijk wegens oorlogsomstandigheden niet uitgevoerd.[6]

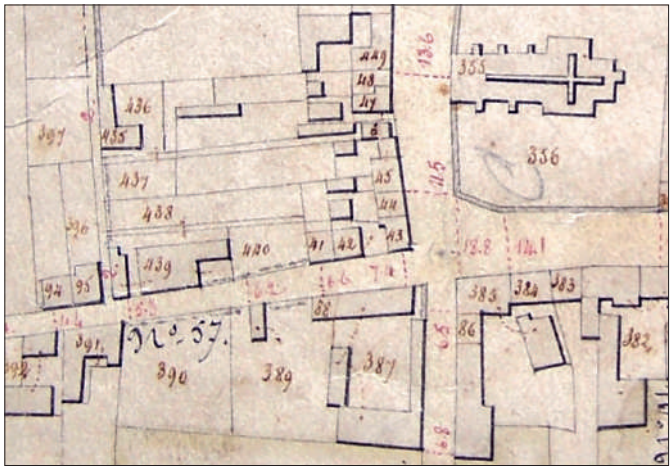

Buurtweg nr. 57 komende van Bornem tot in het centrum van Hingene (©GAB, Atlas der Buurtwegen, 1843, detail uit deelplan 5)

Pas in 1947 kwam het project terug ter sprake en werd het oorspronkelijke plan aangepast aan de nieuwe omstandigheden.[7] Een reeks onteigeningen in Hingenecentrum volgde in de periode 1952-1955 en vooral aan de noordzijde van de straat werden delen van huizen afgebroken. Sommige verloren meer dan vier meter diepte. Herberg Het Vredesoord lag zo goed als volledig in het onteigeningsplan, werd afgebroken en op de rooilijn terug heropgebouwd. Ook aan de zuidzijde van de straat had deze wegverbreding consequenties. Een deel van het hoevegebouw zat in het wegtracé. Hertog d'Ursel ging akkoord met de onteigeningsvergoeding van 140.000 frank. Het hele westelijke pand werd afgebroken en tijdelijk als tuin gebruikt.[8]

De straat om de hoek, de Cesar Van Kerckhovenstraat, heette begin 20ste eeuw nog Pastorijstraat en was daarvoor als Puurschebaan gekend. In een verder verleden was dit een deel van de Heystraete, denkelijk omdat deze weg richting het heidegebied liep als 'tHeyland, Leemsheide, Lodderheide en Klein-Mechelenveld.

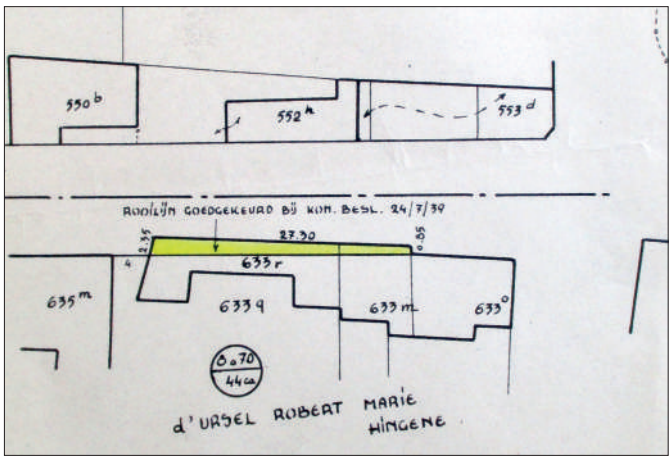

De onteigening voor hertog d'Ursel in de Frans Van Haelenstraat 3 en 5 in 1955 (©GAB, Hingene, Patrimonium, B-010-01)

De vroegst gekende eigenaars: Pieter en Dierick Jansegers

De familienaam Jansegers was in de 16de eeuw al danig verspreid in Bornem en Hingene. De naam werd op diverse manieren genoteerd: gesplitst als Jan Zeghers en Jan Segers, maar ook verbonden als Janseghers met of zonder de letter h. Het is dan ook een samenvoeging van twee voornamen: Jan en Zeger, en de s achteraan vormt de genitief en beduidt: van Zeger, te lezen als zoon of dochter van Zeger. Of al die Jansegersen familie waren van elkaar, is maar de vraag, net omdat het een patroniem is. In Hingene en Bornem interpreteer ik voorzichtig wel een band. Als de naamgenoten aanpalende gronden bezaten, dan moet er immers een gezamenlijke voorouder zijn.

Uiteraard bleef niet iedere telg ter plekke hangen. Dat kan door een huwelijk of om tientallen andere redenen zijn. Ook het gezinsverband is soms onduidelijk. Het was gewoonte dat een van de oudste zonen de doopnaam kreeg van zijn vader. Om jaren later onderscheid te maken werd de vader dan aangeduid als d'oude of senior en de zoon als de jonge of junior. Maar als d'oude gestorven was en de jonge een zoon had met zijn voornaam, dan werd hij d'oude en zijn zoon de jonge. Het is bijgevolg niet altijd klaar of we met de vader of de zoon te doen hebben. En als in het dorp twee personen leefden met identieke voor- en familienaam, dan werd in principe in de akten de voornaam van hun vader of een aliasnaam toegevoegd. Echter niet altijd.

In een cijnsboek uit 1408 treffen we Willem Jan Zegherssone aan, die land had op het Priestersveld, maar durven we die man al als een echte Jansegers beschouwen?[9] In Hingene beet Cornelis Jan Segers de spits af. Getrouwd met Margriete Wouters kwam hij in 1520 in het bezit van de goederen Wouters in Hingene en Bornem. Voor gronden in Wintam, in Eikenbroek en op De Kouter was hij cijnsplichtig aan de heer van Bornem.[10] Was hij de Cornelis Janzegers die schepen was van Ruipenbroek?[11] Bij het opstellen van de verkoopakte in 1556 van de eigendommen van Thibault Barradot aan Dierick van de Werve, waaronder het 'kasteel', was een Jan Jansegers als schepen aanwezig en wettigde de akte met zijn schepenzegel.[12]

In de Bornemse registers van de twintigste penning van 1571 werd eveneens een Cornelis Jansegers ingeschreven als eigenaar van de hoeve De Cluyse.[13] Al voor zijn huwelijk met Elisabeth Van Gent, die na zijn overlijden hertrouwde met Pieter Verheyden en De Cluyse bleef uitbaten, was hij eigenaar. Daarom claimde zijn zoon Adriaen Jansegers, griffier in Waasmunster, het bezit van De Cluyse.[14]

Wijlen Cornelis Jansegers was oom geweest van de bekendste Jansegers in Bornem eind 16de eeuw: Joos. Hij en Cathelijne Verhulst woonden in de Dijkstraat. Joos, volgens zijn eigen verklaring geboren in 1540, onderhield uitstekende connecties met het dorpsbestuur en met baron Pedro Coloma, heer van Bornem, sinds zijn komst naar hier. Zo was Joos Jansegers vele jaren schepen, in 1582 zelfs plaatsvervanger van de hoogbaljuw, maar ook erflaat van Luipegem, en belangrijker voor Hingene: meier van Eikenbroek en meier van Voogdij voor de heer van Bornem in Hingene. In die laatste functie verdedigde hij fel de rechten van Coloma in dit dorp, rechten die toen gefnuikt werden door de baljuw van de heer van Hingene.

In 1599 werd Dierick Jansegers meier van Voogdij in Hingene. Hij nam deze functie over van Joos Jansegers, waardoor we een zekere verwantschap vermoeden. Maar terwijl deze laatste in Bornem zijn stek had, woonde Dierick in Hingene op de hoeve schuin tegenover de kerk waar ook zijn ouders gewoond hadden. Dat waren Pieter Jansegers, zoon van Jan, en zijn echtgenote Josyne Coecke. Pieter moet voor 1520 geboren zijn want in 1542 was hij met zijn echtgenote betrokken bij een verkoop van grond op de Grote Kouter.[15] Tien jaar later zien we hen geld lenen waarbij ze gronden hypothekeerden op de Grote Kouter, 'tHeylant en Den Beuckel.[16] In het octrooi van 1556 voor de ingelanden van Spierenbroek en Hingenebroek werd Pieter Jansegers, naast onder anderen Thibault Barradot en Dierick van de Werve, voorgesteld als een van de gevolmachtigden van Spierenbroek.[17] Toen commissaris Porus des Mares van de Grote Raad van Mechelen in de rechtszaak tussen Gaspar Schetz, heer van Hingene, versus de heer van Bornem, naar hier afzakte om via een enquête enige duidelijkheid te scheppen in het juridische kluwen tussen Bornem en Hingene, ondervroeg hij naast een twintigtal andere getuigen Pieter Jansegers.[18] Dit in de veronderstelling dat het telkens om dezelfde Pieter ging. Het echtpaar Jansegers-Coecke had zeker twee zonen: Pieter en Dierick.

De hoeve schuin over de kerk langs de weg richting Bornem (Detail uit kopie van Semeelenkaart, 1637, VHKB)

Pieter Jansegers senior moet overleden zijn circa 1570-1571. In het cijnsboek van 1571 werd een cijnsgoed van hem ingeschreven onder de weduwe Josyne Coecke en werd het akkerland De Spildoorn gesitueerd als palende aan de hof van de erven Pieter Janzegers.[19] Van dan af werd de uitbating van de hoeve gedaan door zijn zonen Pieter en vermoedelijk ook Dierick. De hoeve werd omschreven als een hofstede met schuur en stallen met aanpalend een boomgaard, groot 1 gemet (circa 45 are). Daarnaast hadden ze nog landen op de Grote Kouter, op 'tHeylant en in Mansbroek en een akker met de naam Straetenhoff. De weduwe zelf had landen in Mansbroek, Wijnsbroek en op Schelland. In Bornem bezaten ze landen op de Brandheide, die verhuurd werden. Zelf pachtten ze van de Bornemse priorij van de abdij van Affligem bouwlanden op de Grote en Kleine Kouter en op 'tHeyland en broeklanden ten oosten en westen van de Pladderdijk. Als we het grondgebruik van de erven en de weduwe samentellen komen we uit op 24,5 bunder of 33 ha, voornamelijk gepacht.[20] Dat was heel wat en ze hoorde daardoor tot de grotere uitbatingen in Hingene.

De uitgebate oppervlakte zou in de volgende jaren erg slinken. Vanaf 1573 zou de godsdienstoorlog (1568-1648) zich meer en meer laten voelen in onze regio om enkele jaren later echt te escaleren met opeisingen, plunderingen, inundaties en brandstichtingen. Vele landen bleven daardoor braak liggen. In 1578 bewerkte Pieter Jansegers junior nog slechts acht bunder.[21]

Vanaf 1587 hebben we zekerheid dat zijn broer Dierick op de hoeve woonde en werkte.[22] Op een goede vijf jaar breidde hij de uitbating uit tot circa vijftien bunder, vooral pachtgronden, maar de hofstede schuin over de kerk was nu zijn eigendom.[23] Uiteindelijk verwierf hij een zitje in de Hingense schepenbank en hoorde tot de laatmannen van het kapittel van Sint-Rombouts, die de meeste transacties van onroerende goederen in Hingene-Dorp en de Kleine Kouter registreerden.[24] Als kerkmeester kreeg hij de verantwoordelijkheid voor het financiële reilen en zeilen van de kerkfabriek van Hingene en Nattenhaasdonk in 1598. In dezelfde functie was Dierick Jansegers ook getuige in een keet op de schans van Wintam bij het maken van een akkoord voor een zoending.[25] Hij had wel meer met de kerk te maken. In zijn woning werden de kerkrekeningen opgesteld en goedgekeurd in aanwezigheid van meier, schepenen en notabelen. En naar oude gewoonte kwamen op de twee Hingense kermisdagen na de ommegang of processie de pastoor, de meiers en schepenen van het dorp, de koster en de zangers er drinken en misschien ook eten.[26] Hield hij dan herberg in zijn huis?

Denkelijk wel, want ook de schepenen vergaderden er meermaals en verwelkomden er mensen van buiten Hingene. Toen Servaes Petten als pastoor was aangesteld en hij zich wou vergewissen van zijn nieuwe parochie, zakte deze af naar de woning van Jansegers om er te praten met de schepenen en enkele inwoners.[27] Ook een procureur die bij de Raad van Vlaanderen de belangen van Hingene behartigde, was bij hem te gast.[28] Tijdens de jaren negentig van de 16de eeuw waren het niet altijd de minst precaire zaken die voer waren voor discussie. Met de Val van Antwerpen in 1585 verschoof dan wel het oorlogstafereel naar de noordelijke Nederlanden, toch bleef de situatie in onze regio ronduit gevaarlijk. Troepenbewegingen dreigden telkens de dorpen zwaar te belasten met opeisingen en geweldenarijen door de soldaten en hun aanhang. Het is opmerkelijk dat de rekeningen uit die periode vol staan met uitgaven, in geld en natura, aan legeroversten opdat hun troepen Hingene links zouden laten liggen. In 1591 logeerde de luitenant-baljuw van het Land van Waas bij Dierick Jansegers om er voor te zorgen dat Hingene zou gespaard blijven van grote moeilijkheden bij het doortrekken van drie compagnies soldaten. In datzelfde jaar kwamen een sergeant en vier soldaten bij hem langs met een bevelschrift dat Hingene bier en brood had te leveren voor de militairen op de schepen die aangemeerd lagen in Willebroek.[29] Twee jaar daarvoor was hij met enkele andere schepenen naar een oorlogsschip gegaan dat voor Eikevliet lag om de kapitein en de bootgezellen met geld te paaien opdat ze niet zouden gaan plunderen.[30] Ook met bier probeerden de wethouders van Hingene de boze neigingen van de militairen te onderdrukken en zo leverde Dierick Jansegers een ton bier aan de matrozen van kapitein Coeck (sic) die met zijn schip in de Rupelmonding op wacht lag. Bovendien hadden ze bij hem thuis al een en ander afgedronken.[31] En als soldaten niet op tijd en stond hun soldij ontvingen, dan sloegen ze aan het muiten. Niet chaotisch, maar gestructureerd. Om aan geld te raken, verstuurden ze brieven met een enigszins dwingend karakter naar de dorpen. Zo werden Bornem en Hingene aangeschreven door de muiters van Zichem en Geraardsbergen om een zekere som te betalen, kwestie die door de schepenen afgehandeld werd bij Dierick Jansegers thuis.[32]

In zijn woning werd wel meer besproken. Zo werd tussen pot en pint een akkoord gemaakt met wolvenvangers en effectief, in dat jaar 1591 werden in Hingene drie wolven gedood.[33] In de bestrijding van rosse kippendieven liet Dierick Jansegers zich ook niet onbetuigd en ontving, samen met enkele anderen, een vergoeding voor het vangen van vossen.[34] Ander wild viel meer in de smaak en toen een ree gedood werd, schonken ze die aan de heer van Hingene.[35]

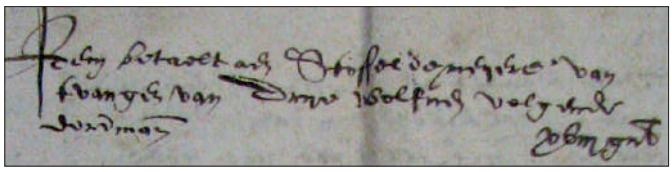

Betaling voor de wolvenvangst in Hingene in 1591 (©RAA)

Wrede tijden! De plattelandsbevolking zat op zijn tandvlees, waardoor het gemeenschapsgevoel sterk werd aangetast. Onzekerheid en angst voor de dag van morgen, het niet kunnen verklaren van sommige gebeurtenissen en het zoeken naar de zondebok zouden leiden tot de vervolging van in de maatschappij zwak staande vrouwen die al snel voor heksen werden versleten. De daaropvolgende heksenwaan zou vele slachtoffers maken. Toen op het Gerecht in Hingene, gelegen aan de Kleine Kouterweg, de tovenaars Lambrecht Stevens alias 'Smeeken', smid uit Eikevliet, en Peeter over de Heyde, een boer uit Wintam, levend verbrand werden, stond Dierick Jansegers vermoedelijk ergens vooraan tussen de toeschouwers.[36] Zou er gejuicht zijn?

Als meier van Voogdij had Hingenaar Dierick Jansegers het niet gemakkelijk. Op het moment dat in het dorp de spanning voelbaar was tussen de heer van Hingene en die van Bornem, welke in een rechtszaak verwikkeld waren betreffende de jurisdictie over Hingene, moet zijn functie geen pretje geweest zijn. Zeker als de aanmatigende baljuw van Hingene, Adriaen van Boetselaer, Jansegers als vertegenwoordiger van de heer van Bornem in Hingene zoveel mogelijk negeerde. Wanneer Boetselaer de meier van Voogdij een hak kon zetten, dan liet hij die kans niet liggen. Diezelfde rivaliteit was ook bij de dorpelingen merkbaar. Jansegers moest dus op zijn tellen passen dat hij zijn bevoegdheden niet te buiten ging. Toen op verzoek van Geraert Van Schellebroeck, pastoor in Hingene van 1599 tot 1602, Dierick Jansegers de koeien van een zekere Pieter Pierssens gerechtelijk in beslag nam en ze weghaalde, dan moest hij die op bevel van de Hingense schepenen meteen terugbrengen zonder enige kosten aan te rekenen, omdat hij hiertoe geen mandaat had. Een andere keer dacht hij in Eikevliet een vonnis te kunnen uitvoeren, maar moest om dezelfde reden onverrichter zake huiswaarts keren. En toen hij iemands loslopende paarden op de Grote Kouter wou bijeen drijven om er eventueel beslag op te leggen, maanden de schepenen hem: '*Laat dit maar over aan onze preters, gij hebt geen macht om te schutten!*'[37]

Dierick Jansegers in de problemen

Met al die tegenkantingen had Dierick Jansegers af te rekenen en ook privé zat het niet echt goed op financieel vlak. Er waren renten te betalen en obligaties af te lossen, hij had achterstand met de betaling van zijn dorpslasten en crediteuren begonnen lastig te doen. Onbegrijpelijk dat hij zich dan nog borg stelde voor een dorpsgenoot.[38] In 1601 baatte hij tien bunder uit, een jaar later minder dan de helft. Mogelijks was de slechte economische situatie oorzaak van de mindere bedrijvigheid. De voortdurende oorlog deed er ook geen goed aan, want vele dorpelingen werden opgezadeld met soldaten. Of was het probleem bij Dierick Jansegers meer structureel? Of gezinsgerelateerd?

Tevens raakte hij verwikkeld in een aantal rechtszaken voor de schepenbank van Hingene en de Raad van Vlaanderen. Terwijl hij in de schepenbank als meier van Voogdij zetelde, moesten de schepenen over hem een oordeel vellen en een eventueel vonnis ten laste uitspreken. Eind 1601 werden zelfs drie processen tegelijk tegen hem behandeld, telkens over wanbetalingen. Soms bekende hij schuld en vroeg uitstel van betaling, wat uiteindelijk tot niets leidde. Met landen in onderpand te stellen, raakte hij nog verder van kant. In de rechtszaak die Jacques Geylens tegen hem opstartte, had Jansegers gedurende 22 jaar, vanaf eind jaren zeventig van de 16de eeuw en dus in volle oorlog, een rente van Fl 8 niet betaald. Gelukkig voor hem had de overheid in 1587 een plakkaat uitgevaardigd dat uitstel van betaling voorzag en zelfs kwijtschelding van de helft van de nog te betalen renten. De proceskosten kwamen er echter bovenop. Een andere keer bleef zijn procureur volhouden dat hij al diverse betalingen in graan en geld had gedaan, waarop de aanlegger van het proces repliceerde dat hij nog geen stuiver had gezien als aflossing op de openstaande schulden, maar dat Jansegers enkel het maangeld had vergoed. Vanaf 1601 tot 1603 had hij vervolging te verduren, al had hij er sinds de zomer 1602 nog maar weinig weet van, want op het moment dat zijn kruik op barsten stond, verdween Dierick Jansegers met de noorderzon. Sommige zaken werden opgeschort, andere werden bij verstek behandeld.[39]

Nochtans had hij daarvoor al gronden verkocht in Bornem op de Brandheide, op Luipegemkouter, in het onder water staande Spierenbroekgat en in Wilden Doregem.[40] In Hingene had hij landen verkocht op de Grote Kouter, op 'tHeyland, in Mansbroek en in Wijnsbroek.[41] Het bracht alles weinig zoden aan de dijk en uiteindelijk volgde de genadeslag. In februari 1604 en augustus 1605 waren via verkoop bij decreet al landen verkocht, maar het was pas echt raak in 1606.[42]

Bij verstek had de schepenbank in oktober 1602 uitspraak gedaan op de aanklacht van Jan Clement(s) die nog elf jaar rente tegoed had van Dierick Jansegers. Clements kreeg van de schepenen de in de rentebrief vermelde goederen in handen om daaraan zijn tegoeden te verhalen, maar mocht ze niet verwaarlozen. Tijdelijk uitstel van executie, want in 1606 werden dan toch verkoopsvoorwaarden uitvoerbaar gesteld om de hoeve en een aantal landen te verkopen bij decreet. Er was niet alleen Clements die daartoe een verzoek had ingediend, ook een zekere Jan Van Houte wou de achterstallige rente voor een waarde van Fl 100 en bij voorkeur het kapitaal van Fl 400 terug. En dan waren er nog Heynrick De Wilde, Symoen Cornelis, Laureys Scheurwege, Cornelis Kieckens en een aantal andere crediteuren die van de rechtbank uitsluitsel eisten voor de aanslepende wanbetalingen.

Op 6 april 1606 was de eerste koopdag en werd als eerste de hoeve opgeroepen. De kaars ging uit op Adriaen van Boetselaer voor Fl 100. Daarna kwamen nog vijf andere panden aan bod, waaronder het ten noorden van de kerk gelegen Slyckmanshoff en land op de Kleine Kouter nabij de Langehaege. De tweede zitdag was op 17 april en de laatste bieder was Hans Verelst. Tussen de voorlaatste en laatste koopdag werd naar gewoonte zes weken gelaten en elke zondag na de misviering werd de verkoop aangekondigd, zodat crediteuren en opposanten en ook de gefailleerde ruim de tijd kregen om te reageren. Op dinsdag 6 juni volgde de laatste kaarsbranding van decreet en die doofde uit op Hans Verelst voor Fl 300. Joris Segers stelde zich borg. Spotgoedkope aankoop op het eerste gezicht, maar die waarde is te vermeerderen met wat aan Jan Van Houte en Jan Clements te betalen was, plus de verkoop- en registratiekosten. Voor Verelst vormde dit geen enkel probleem, want hij kocht de hoeve als stroman voor Jan Van Houte.

De perkamenten brief van decreet uit 1606 voor Jan Van Houte; de zegel is verdwenen (©RAA, D056/394)

Idem voor het dagwand land aan de Langehaege, waar Hans Verelst laatste bieder was maar ook deze koop direct overliet aan Van Houte.[43] Diezelfde dag nog werd op perkament de brief van decreet ondertekend door griffier Dierick Andries en werd de Hingense schepenzegel eraan gehangen.[44]

Ook die dag werd het gunstig gelegen Slyckmanshoff achter de kerk van Hingene eigendom van Heynrick De Wilde. Nog geen drie jaar later verkocht zijn weduwe het aan Conrard Schetz, heer van Hingene, die daardoor het kasteeldomein uitbreidde en vorm gaf.

Hoe het uiteindelijk Dierick Jansegers verging, is niet duidelijk. Vermoedelijk keerde hij terug naar Hingene of Bornem, want in 1614 verkocht een Dierick Jansegers gronden op 'tHeyland in Hingene en op Luipegemkouter en werd Jansegers in Bornem beboet omdat hij jaren terug zijn vrouw had verlaten en er met een andere vandoor was gegaan.[45]

Grootwerker Jan Van Houte uit Antwerpen

Koper Jan Van Houte kende Dierick Jansegers of was op de hoogte van zijn situatie. Aanvang 1602 had hij al grond van hem gekocht in Wijnsbroek en had daarvoor baljuw Van Boetselaer ingeschakeld. Antwerpenaar Van Houte kocht eigendommen als belegging. In 1595 was hij al actief in Hingene, maar vooral na 1600 verwierf hij hier gronden. Van beroep was hij grootwerker, in wezen een kleermaker die enkel jassen maakt, maar meer algemeen iemand die zich onledig hield met de handel in textiel en aanverwante goederen. Wie het slim aanpakte, kon daar flink geld mee verdienen in het Antwerpen van begin 17de eeuw.

Jan Van Houte en zijn echtgenote Elisabeth Wijckmans werden in augustus 1589 ingeschreven in het huwelijksregister van de Sint-Jacobskerk in Antwerpen. Het lijkt er dus op dat ze toen getrouwd zijn, maar op de inschrijving is onder het jaartal een belangrijk woord toegevoegd: reconciliatie. Dat wil zeggen dat ze zich met de roomskatholieke kerk hadden verzoend, na protestants te zijn geweest. Nadat al een aantal keren de mogelijkheid was geboden aan de gereformeerde 'ketters' om met een 'pardon' terug te keren tot het katholicisme, werd na de inname van Antwerpen in augustus 1585 extra aandacht besteed om zoveel mogelijk andersdenkenden te overtuigen zich te bekeren. De Antwerpse hervormden kregen vier jaar tijd om ofwel uit de stad te vertrekken ofwel zich te reconciliëren.[46] Tot welke protestantse strekking Jan Van Houte en Elisabeth Wijckmans behoorden, is niet geweten maar waarschijnlijk waren ze, zoals zoveel ambachtslieden en zeker die uit de textiel- en kledingsector, doopsgezind.[47] Of hun bekering ideologisch gefundeerd was of eerder uit opportunisme om hun zaken te behartigen, kunnen we bij gebrek aan gegevens niet uitmaken, al hebben ze met hun reconciliatie gewacht tot op het laatst mogelijke moment.

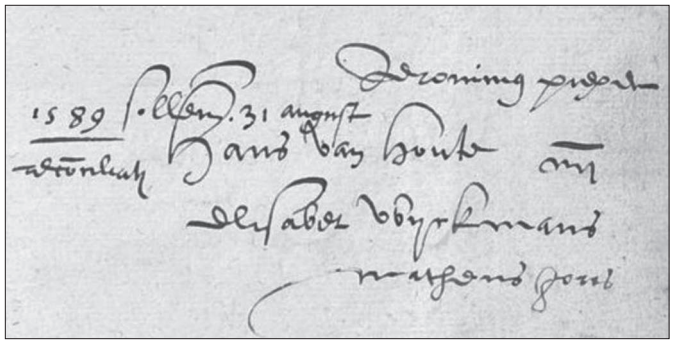

De inschrijving van het huwelijk Van Houte-Wijckmans op 31 augustus 1589

Bij de aankoop van landen in Hingene ondervond Jan Van Houte meermaals tegenkanting, wat uitmondde in rechtszaken voor de schepenbank. In de ene zaak moest hij zich verweren, in de andere trad hij op als aanklager. Zo had Van Houte landen gekocht in Wijnsbroek van de erfgenamen van Bernaert Maes, waarna iemand zich als calengierder aanbood. De rechtszaak hierover duurde ettelijke jaren tot de schepenbank het verzoek van de calengierder niet ontvankelijk verklaarde en Jan Van Houte uiteindelijk de 'goedenisse' ontving.[48] De processen gingen niet altijd over de verkoop van gronden. Zo eiste Jan Van Houte Fl 400 van een zekere Aernoult Govaerts, aan wie hij een werkkuip, drie bakken en twee deksels voor brouwketels, goten en nog ander brouwersalaam had verkocht en bovendien nog mout aan had geleverd.[49] Het lijkt erop dat Van Houte naast de textielsector nog van meer markten thuis was.

Intussen verhuurde hij de 'hoeve Jansegers', al met al slechts een half bunder. Daar verbleef een zekere Peeter, van wie de familienaam niet werd vermeld in het zetboek.[50] Jan Van Houte overleed in 1627 en werd begraven in de Sint-Jacobskerk. Zijn echtgenote overleefde hem nog enkele jaren.[51] Samen hadden ze een dochter Elisabeth Van Houte die in november 1616 getrouwd was met Peeter Cornelissen.[52]

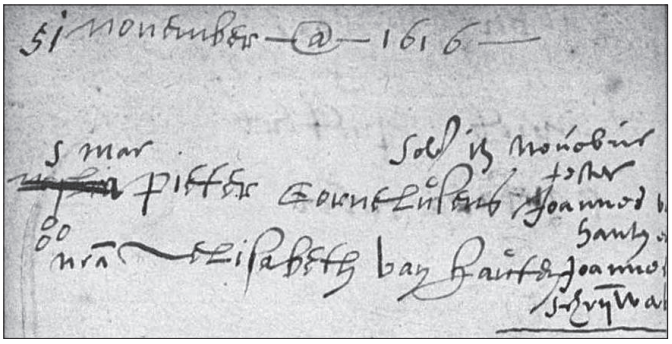

Het huwelijk Cornelissen-Van Houte in november 1616

Het gezin van Peeter Cornelissen en Elisabeth Van Houte

Na het overlijden van Jan Van Houte gingen de rechten op zijn goederen over op zijn weduwe Elisabeth Wijckmans en op zijn dochter Elisabeth Van Houte en haar echtgenoot Peeter Cornelissen. Deze laatste was een gezworen klerk van het oudkleerkopersambacht in Antwerpen. Nu denken we daarbij pejoratief aan 'voddenmannen', maar toen was het een gerenommeerd ambacht met heel wat privileges. Zo hadden ze het alleenrecht in het verhandelen van in principe tweedehands huisraad, metalen, aardewerk en zelfs schilderijen en diamanten. Gezworen roepers van de oudkleerkopers veilden de boedels van overleden Antwerpse poorters in het sterfhuis zelf of op de Vrijdagmarkt, waarvoor ze het privilege hadden. In hun rangen hadden ze schatters die eerst de inboedel gingen waarderen, samen met de gezworen klerk die alles zorgvuldig noteerde en die tijdens de verkoop de uiteindelijke verkoopprijs en zelfs de naam van de koper toevoegde. Eigenlijk onterecht kon men in de winkels van de oudkleerkopers ook nieuwe kledij, sierstukken, schilderijen, enzovoort vinden. Ze verdienden trouwens goed met het laten maken van nieuwe dingen, buiten de ambachten om of op het platteland, die te laten opkopen door een tussenpersoon en dan door henzelf als tweedehands te verkopen.[53] Bovendien hadden de legers heel wat spullen nodig, waarvoor zij tegen een 'goede prijs' konden zorgen.

Peeter Cornelissen en Elisabeth Van Houte hadden twee kinderen die van belang zijn in ons verhaal: Jan Baptista – voornaam die gedurende zes generaties Cornelissen zal gebruikt worden – en zijn zus Clara. Of het goed klikte tussen die twee, is twijfelachtig. Zo vond hun vader Peeter Cornelissen, na het overlijden van zijn echtgenote, het nodig om aan Clara en haar man Geeraert Feyens (Fijens), secre-

taris van Ekeren, uit erkentelijkheid voor hun goede zorgen en hun vriendschap, zijn deel in vier huizen op de Vrijdagmarkt en in een hofstede met land in Bornem te schenken, zodat ze drie vierden bezaten in die eigendommen en Jan Baptista slechts één vierde.[54] Daar moest ruzie van komen en Peeter Cornelissen had er ook al direct spijt van, want nog geen half jaar later probeerde hij die notariële overeenkomst te laten schrappen.[55] Intussen had schoonzoon Geeraert Feyens de huurders op de Vrijdagmarkt gewaarschuwd om het huurgeld nog enkel aan hem te betalen.[56] Na veel vieren en vijven werd een uitkomst gevonden waarbij het echtpaar Feyens-Cornelissen hun delen in die betreffende woningen overlieten aan Jan Baptista Cornelissen.[57] Die moest een som op tafel leggen en omdat zijn kapitaal in een handel in zijdelakens zat, verzocht hij om andere eigendommen van de familie te verkopen. Dat was een onroerend goed tegenover de Antwerpse Sint-Joriskerk, Den Bloeyenden Wijngaert, met vijf huizen, welk bijna zevenduizend gulden opbracht.[58] Niet alleen voor Jan Baptista Cornelissen, ook voor zijn zwager Feyens was deze som welkom, want die laatste had net een imposant speelhuis in Ekeren, het Hof van Veltwijck, verworven.[59] Voor Geeraert Feyens en zijn vrouw had Jan Baptista Cornelissen het helemaal verkorven en ze vonden er niet beter op in hun testament te voorzien dat hij uitgesloten werd van alle door zijn zus na te laten goederen.[60]

Wat de rechten op de goederen in Hingene betreft, die had Peeter Cornelissen in 1637 op gelijke voet overgelaten aan zijn beide kinderen en bleven in onverdeeldheid.[61] Toch had Peeter Cornelissen het moeilijk gehad in een rechtszaak tegen Conrard d'Ursel, baron van Hoboken en heer van Hingene, die poneerde dat de dijk ten westen van de Sint-Amelbergakil tussen Wijnsbroek en Molenbroek en palende aan Cornelissens landen in datzelfde Wijnsbroek, zijn eigendom was en niet van Cornelissen. Er werd een regeling in der minne bedongen waarbij baron d'Ursel de achterstallige betaling voor leen- en cijnsrechten kwijtschold en er nog Fl 50 bovenop legde.[62]

Een houten bord met daarop de namen van de gezworen klerken in 1651 (©SAA)

Het jaar voordien was Jan Baptista Cornelissen getrouwd met Barbara De Backer, dochter van gewezen gildedeken en brouwer Niclaes De Backer en Anna van Coninxloo.[63] Jan Baptista Cornelissen werd net als zijn vader gezworen klerk van de oudkleerkopers en was dus vooral actief op en om de Vrijdagmarkt. Stap voor stap bouwde hij een vermogen op, welk nog op een ietwat vreemde manier vergrootte, wat zijn eigenwaarde moet gestreeld hebben. Zijn zus Clara en haar man Geeraert Feyens woonden dan wel op hun kasteel in Ekeren, toch hadden ze op het einde van hun leven zware schulden. Ze hadden in totaal Fl 17.000 geleend en daarvoor zowel hun goederen in Ekeren als hun deel op de hoeve en gronden in Hingene en Bornem gehypothekeerd. Jan Baptista Cornelissen kon een van die renten bemachtigen van de schuldeisers, waardoor de erfgenamen van het echtpaar Feyens-Cornelissen, want zijzelf waren intussen overleden, aan hem de jaarlijkse rente van Fl 100 vermeerderd met de achterstallen moesten betalen. Het kapitaal daarbovenop bedroeg Fl 1.600. Onder de gehypothekeerde eigendommen werd de hoeve in Hingene beschreven als een hofstede met huis, schuur, stal, zwingelkot, grond en toebehoren, groot een half bunder te Hingene in Klein-Brabant en gepacht door Jan Spiessens d'oude. De hofstede met huis en grond in Bornem was gelegen nabij de Koutermolen en werd gehuurd door Peeter Andries.[64]

Na gerechtelijke beslaglegging lieten de wezen Feyens-Cornelissen of hun curatoren niet van zich horen. Nu moeten we weten dat aanklager Jan Baptista Cornelissen als moederlijke voogd zelf een van de curatoren was. Op zijn verzoek beslisten de Hingense schepenen om alles te verkopen bij decreet. De verkoop werd aangekondigd via kerkgeboden in Hingene en Bornem. De eerste koopdag was op 17 juli 1663 en ging door in De Swaene. Op de tweede en derde koopdag volgde nog een vierde kaarsbranding 'uit gratie'. Intussen had Barbara De Backer, echtgenote van Jan Baptista Cornelissen, laten weten dat de schuldenaren ook nog aan haar geld moesten. Bovendien had de andere voogd zich teruggetrokken en was de weg vrij voor Jan Baptista Cornelissen die voor Fl 3.080 alles inkocht. Hij kwam zo in het volledige bezit van de onroerende goederen in Hingene. Op 24 september werd hij voor de schepenbank gegoed.[65]

Jan Baptista Cornelissen en Barbara De Backer hadden een kroost kinderen, van wie er zeker drie voor de geestelijke stand kozen. In 1691 stelde het echtpaar een testament op. Ze voorzagen dat vier van hun kinderen, onder wie Jan Baptista junior, vier vijfde delen in volle eigendom zouden krijgen. Het resterende deel werd voorzien voor de twee kinderen van hun overleden dochter: Marie en François van Heurck. Deze laatste stond door zijn intrede als premonstratenzer in de Antwerpse Sint-Michielsabdij, waarvoor hij van de familie Cornelissen voor zijn uitzet inclusief een lijfrente heel wat geld kreeg toegestopt, de rechten af op zijn erfdeel.[66] Jan Baptista Cornelissen in 1693 en drie jaar later Barbara De Backer werden trouwens in de kerk van die abdij bijgezet in het graf van grootouders Hans Cornelissen en Clara Bouwens.[67]

Na de deling en scheiding tussen de erfgenamen, werd besloten de hofstede en de landen in Hingene en de hoeve in Bornem te verkopen op de Vrijdagmarkt. Hiervoor werd een gezworen roeper van de oudkleerkopers gevraagd. Inderdaad, ook voor de openbare verkoop van huizen en gronden, die in se tweedehands zijn, had dit ambacht het privilege. Op vrijdag 9 januari 1699 was de veiling en werden de goederen in Hingene en Bornem verkocht voor Fl 5.901 aan een stroman die handelde in naam van Jan Baptista Cornelissen junior.[68]

Van Cornelissen naar Cornelissen de Weynsbroeck

Jan Baptista junior was dan al een kwarteeuw getrouwd met Anna Maria Brunel. Via huwelijken met jongedames uit gerespecteerde koopliedenfamilies zouden de Cornelissens zich opwerken tot kapitaalkrachtige individuen met als ultieme doel te gaan behoren bij de 'nieuwe' adel en met als toetje het bemachtigen van een zetel in het Antwerpse stadsbestuur.

In de loop van de 18de eeuw zou hen dat lukken. In 1733 werden zowel vader Jan Baptista Cornelissen, 'rentmeester' of ontvanger van de stad Antwerpen en getrouwd met Maria Anna Govaerts, als hun zoon Jan Baptista in de adel opgenomen door keizer Karel VI. Een wapenschild was bijgevolg welkom en ook de familienaam werd naar adellijke gewoonte aangepast met

het chiquere toevoegsel de Weynsbroeck. Dat ze daarvoor opteerden voor een minuscuul Scheldeschor in Hingene, dat in de tijd Jan Van Houte nog had verworven!

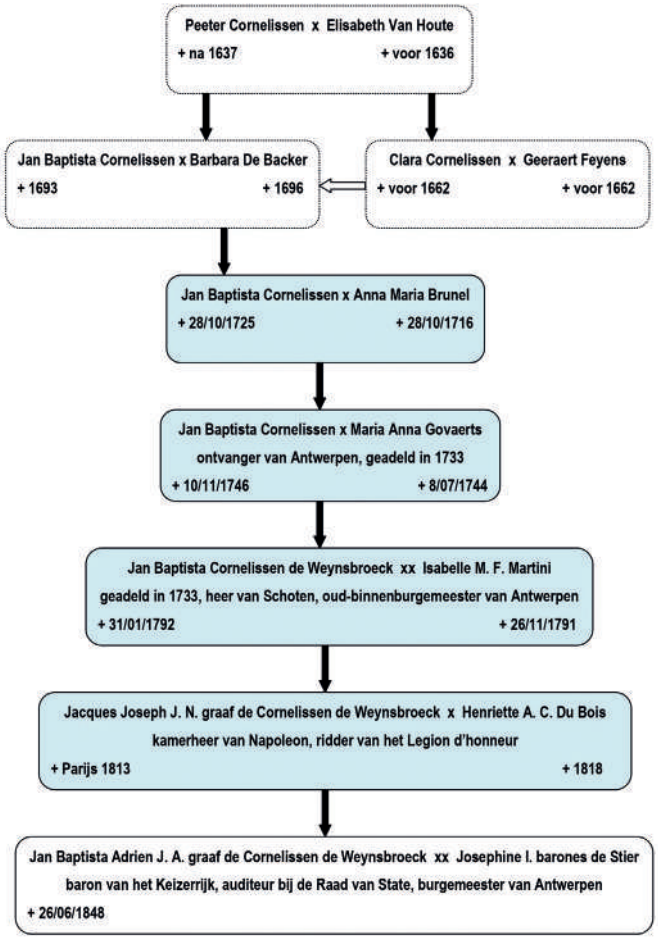

Het is vooral zoon Jan Baptista Cornelissen de Weynsbroeck die de familie naar een hoger niveau zou tillen. Als licentiaat in de rechten werd hij een aantal keren naast schepen ook binnenburgemeester van Antwerpen. In 1750 werd zijn titel aangevuld met 'heer van Schoten, Horst en Kortenaken'. Direct liet hij het kasteel in Schoten en het park verfraaien.

Op zakelijk vlak kende hij steeds meer en meer succes en was onder andere betrokken bij de diamanthandel.[69] Hij was eerst getrouwd met de van Rotterdam afkomstige Jeanne Barbe Isabelle Osy, bij wie hij meerdere kinderen had en waarvan de jongste zoon François Cornelissen de Schooten vele jaren waradijn was van de Antwerpse Munt. Na haar overlijden hertrouwde hij met Isabelle Marie Françoise Martini. Dat ook die huwelijken overwegend een zakelijk kantje hadden, lezen we in de huwelijkscontracten, waarbij grote sommen werden ingebracht door zowel bruid als bruidegom. Fl 100.000 van beide huwelijkspartners, in staatsobligaties en renten en cash geld, was daarbij geen aardigheid.[70] Het hoofdverblijf van het echtpaar Cornelissen-Martini was in de Lange Nieuwstraat. Na zijn overlijden in 1792, de man was de 88 gepasseerd, werd een inventaris van het sterfhuis opgesteld, waarbij het pachthof in Hingene gewaardeerd werd op Fl 8.000.[71]

Uit zijn tweede huwelijk behield jonker Cornelissen de Weynsbroeck slechts een zoon: Jacques Joseph Nepomucenus. In de Franse Tijd zou deze zijn grootste persoonlijke successen kennen. Hij trouwde met jonkvrouw Henriette Du Bois (de Vroylande). In 1790 kreeg hij het kasteel en domein Ternessen in Wommelgem in de schoot geworpen. Maar meestal verbleef het echtpaar in een groot patriciërshuis aan de Groenplaats in Antwerpen. Blijkbaar was hij keizer Napoleon genegen en was dat vice versa. In 1810 had deze hem en zijn zoon al tot graaf van het keizerrijk gepromoveerd. Toen Napoleon een jaar later Antwerpen voor de vierde maal aandeed, overnachtte hij in de woning van Cornelissen. Napoleons kersverse echtgenote, keizerin Marie Louise van Oostenrijk, en haar gevolg brachten zelfs een bezoek aan het kasteel Ternessen. Dit alles legde Jacques Cornelissen en zijn gezin geen windeieren. Prompt stelde de keizer de nog maar 23-jarige zoon Jan Baptista Adrien aan tot burgemeester van Antwerpen welk in de stad op heel wat negatieve opmerkingen mocht rekenen. De familie de Cornelissen de Weynsbroeck werd immers door velen als te pro-Frans bestempeld. Vader Jacques de Cornelissen kreeg een functie als kamerheer van Napoleon en verhuisde daarom naar Parijs, waar hij in 1813 stierf. Speculaties en een erg weelderig leven hadden hem tot op de rand van het faillissement gebracht.

Jan Baptista Adrien, Antwerps burgemeester tot 1814, verkocht in opdracht van zijn vader in 1811 het pachthof te Hingene, schuins over de kerk, onderhands aan hertog d'Ursel. Met zijn echtgenote Josephine Isabelle barones de Stier had hij twee kinderen: een zoon die burgemeester van Spa werd en een dochter Henriette die met Eugène baron de Havre trouwde. In de Rubenskapel in de Antwerpse Sint-Jacobskerk vinden we achter het beeld van een stervende vrouw, door Willem Geefs, een epitaaf ter nagedachtenis van Henriette de Cornelissen, behorend tot de afstammelingen van Rubens.

Jan Baptista Adrien graaf de Cornelissen de Weynsbroeck (©SAA)

Epitaaf van Henriette de Cornelissen in de Rubenskapel (foto auteur)

Pachten van Cornelissen

De eigenaars zullen maar zelden langs gekomen zijn in Hingene. De eigendommen ten noorden en oosten van Antwerpen, trokken meer hun aandacht. De onroerende goederen in Hingene en Bornem waren grotendeels nog afkomstig van verre voorouder Jan Van Houte, waarin ze, eens in de adel opgenomen, nog maar weinig genealogische interesse hadden. Toch zou Weynsbroeck hen bekend in de oren moeten klinken hebben. In Hingene lieten ze zich vertegenwoordigen door de baljuw of de griffier van Hingene of in minder belangrijke zaken door hun pachter. De uitbating van de pachthoeve en bijhorende landen zal tot eind 18de eeuw nooit meer landbouwareaal omvatten dan dertien hectare, meestal zelfs

minder en slechts een enkele keer zeventien hectare. Daardoor klasseerde de pachthoeve zich ergens bovenaan in de middenmoot.

De vroegste pachter was een Peeter, zonder dat we zijn familienaam kennen. Maar omdat zijn opvolger Jan Spiessens zoon van Peeter heette, zou het best kunnen dat die Peeter ook een Spiessens was. Jan Spiessens trouwde twee keer. In 1630 was dat met de Bornemse Josyne Geerts en een goede vier jaar later in Hingene met Tanneken de Maeyer. Bij zijn eerste echtgenote had hij twee kinderen: Joos en Jan, die later als Jan Spiessens de jonge door het leven zal gaan. Bij Tanneken waren het er tien, die echter niet allemaal hun kindertijd overleefden. In 1634 baatte Jan Spiessens d'oude de hoeve uit samen met zijn broer Joos, tien jaar later was hij alleen aanspreekbaar voor de op de hofstede en de gronden berekende dorpslasten.[72] Met het beperkte grondareaal van zo'n acht à negen hectare moest Spiessens spartelen om het hoofd boven water te houden, wat wordt bevestigd door een verklaring onder ede van hem en zijn tweede echtgenote dat ze uit pure noodzaak geld hadden geleend bij zijn broer Joos en dat aan dezelfde ook nog twee jaar pachtgeld moest betaald worden. Ze konden die som van Fl 211 niet betalen en als oplossing verkochten ze aan Joos een jaarlijkse rente van Fl 13, gehypothekeerd op een stuk grond in Bornem in het bezit van Tanneken De Maeyer.[73] Ze had die grond gekregen, maar moest daarvoor mee instaan voor het levensonderhoud van haar 'oude en kaduke' vader.[74] Jan Spiessens d'oude stierf in maart 1656.

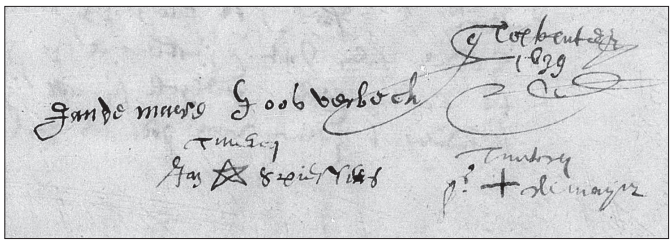

Links onderaan de ster als hand- of merkteken van Jan Spiessens d'oude

Jan Spiessens de jonge was toen 22 jaar en trouwde enkele maanden later met Maria De Wachter. Op de hoeve moet het een drukke bedoening geweest zijn: het jonge koppel aangevuld met een stiefmoeder en een aantal zowel jeugdige als nog piepjonge halfbroers en halfzussen. En die moesten allemaal eten en gekleed worden. In 1663 kreeg hij het even warm, toen de helft van de hofstede en de gronden bij decreet gingen verkocht worden om de torenhoge schulden van Feyens-Cornelissen te vergoeden. Hij rekende toen op de voortzetting van de pacht, want die liep nog tot Kerstmis 1668. Uiteindelijk liep dat goed af omdat Jan Baptista Cornelissen, die blijkbaar in Spiessens vertrouwen had, alles inkocht.[75]

Van dan af moet het iets beter gegaan zijn met Jan Spiessens, hoewel de uitbating rond de twaalf hectare bleef hangen. Toch werd hij eind 1672, in een periode geteisterd door militaire aanwezigheid en ziekten als de pest, bij de 'notable gemeentenaeren' gerekend.[76] Hij kon het zichzelf zelfs veroorloven een stuk grond op de Kleine Kouter te kopen.[77] De volgende drie decennia echter dreigden de inwoners alles te verliezen door het geweld van de Franse troepen in de oorlogen van Louis XIV. Niet aflatende opeisingen van karren, paarden, hooi en stro, geld, enzovoort waren pure uitbuiting. Daardoor komen we te weten dat Jan Spiessens twee paarden op stal had: een zevenjarige grijze merrie en nog een zwarte merrie met een wit plekje op het hoofd.[78]

Jan Spiessens de jonge stierf op zaterdag 20 oktober 1705. In de maand juli van het volgende jaar liet zijn weduwe de helft van zijn veldvruchten openbaar verkopen ten voordele van de erfgenamen; de andere helft was voor haar. Jan Spiessens had zowel tarwe als koren gezaaid voor menselijke consumptie en haver, boekweit en gerst om de dieren te voeden, al kon gerst ook verkocht worden aan een brouwer en kookten huisvrouwen van boekweit al eens pap of bakten er pannenkoeken mee.[79] Een half jaar later werd de inboedel op de boerderij gewaardeerd en afgewogen tegen de nog openstaande schulden. Spiessens had wel op eigen kosten op de hoeve een wagenhuis getimmerd en een ovenbuur gebouwd bij de bakoven. De hoogst geschatte zaken waren twee paarden, vier koeien, waarvan er een verkocht werd, een vaars en nog eens drie runderen, twee varkens en evenveel biggen en een wagen van Fl 40. Vooral de verkoop van het hooi bracht geld in het laatje en ook voor de wijmen waren gegadigden. Voor de rest waren het enkel spullen die bij elk boerengezin te vinden waren als koperen ketels, een wafelijzer, ijzeren en tinnen potten en pannen, landbouwalaam, lakens, kledij, enzovoort. De kosten die nog moesten betaald worden, waren vooral voor de nog openstaande landpachten en dorpslasten. Uiteindelijk restte er toch een batig saldo van Fl 934.[80]

Als zeventiger oordeelde weduwe Maria de Wachter zich nog wat jong om alleen te blijven. Al zal het waarschijnlijk het uitkijken naar een minder moeilijke oude dag geweest zijn welk haar deed besluiten om met de meer dan twintig jaar jongere Gillis De Donder in het huwelijksbootje te stappen. Ook dit landbouwersgezin bewerkte gemiddeld twaalf hectare, een weinig in eigendom en de rest gepacht van vooral sieur Jan Baptista Cornelissen. Na haar dood bleef De Donder als pachter op de hoeve. En na zijn overlijden werd een staat van goed opgesteld met als resultaat een forse schuld. Met wat nog verkoopbaar was, zouden de veertien crediteuren enigszins proberen iets te recupereren. Dit via een procentuele verdeelsleutel en dat was geen meevaller voor Cornelissen als grootste schuldeiser, want van de Fl 795 die hij nog te goed had, ontving hij slechts Fl 270.[81]

Jan Van Damme, zoon van Joos, werd de volgende pachter. Hij was in 1735 in Wieze met Anna Catharina Uytersprot getrouwd en ze hadden twee kinderen: Maria Anna en haar jongere broer Joos. Hoe ze woonden, wordt min of meer duidelijk dankzij een ingekleurde tekening van de hoeve Cornelissen uit 1755. Het woonhuis had zowel een gelijkvloers als een bovenverdieping en een zolder onder een pannendak. Zuidwaarts en aan de straatkant waren nog een stal en een dwars op de straat staande schuur. Tussen de gebouwen was een hekwerk. Achter de schuur lag het bouwland, van de straat gescheiden door een haag.

Onderaan de hoeve Cornelissen in 1755
(©ARA, fonds d'Ursel, Kaarten en plannen, 105, detail)

Joos Van Damme was pas achttien toen zijn vader stierf. Hij zal echter zijn moeder blijven helpen op de boerderij en op het land. Ze hadden vier koeien en drie runderen op stal. Twee werkpaarden waren meer dan genoeg voor het werk op het veld. Interessant gegeven is dat ze 'patatten' liggen hadden in het bakhuis.[82]

Tussen 1774 en 1776 investeerde Cornelissen de Weynsbroeck in zijn hofstede te Hingene. De stallen, de schuur en het varkenshok ondergingen dringende renovatiewerken en aan de woning werd een kamer toegevoegd. Die nieuwbouw moet ruim opgevat zijn geweest. Er werden immers 26.000 stuks kleine steen en 1.000 stuks 'dobbele steen' gekocht bij steenbakker Claus in Bazel. Verder waren er

1.200 pannen, 1.000 schaliën en 1.500 plaveien nodig. Het was metselaar Elias Van Vracem die deze verwerkte. Gabriël van der Kinderen stond in voor het timmerwerk, het maken van vensterluiken, enzovoort. De te betalen sommen, toch voor zo'n Fl 500, werden voorgeschoten door pachter Joos Van Damme.[83]

Lang heeft deze er niet van genoten, want in 1781 overleed hij. Om reden dat zijn moeder niet verder in staat was om de hoeve uit te baten, werd op 1 mei 1782 een huurcontract opgemaakt met een nieuwe pachter. Dat was de nog ongehuwde Augustin Van Vracem, zoon van Jan Baptista. Het pachtcontract omvatte de woning, schuur, stal, bakhuis en andere aanhorigheden, samen met de hof ongeveer een gemet groot. Verder nog landen en beemden op de Grote en Kleine Kouter, in Heedongerbroek, Wijnsbroek en in Molenbroek. Van Vracem verkreeg een erg gunstige pachtperiode van achttien jaar mits een jaarlijkse betaling van Fl 262. Wel moest hij de oude weduwe Van Damme gratis in de kamer laten wonen en na haar overlijden zou zijn huur met acht gulden verhogen. Dan kwam de kamer tot zijn beschikking. Verder moest de pachter de dijken waarvoor Cornelissen verantwoordelijk was, onderhouden en tevens de dijkgeschotten betalen. En ook het herstel van de wegenis voor de hoeve en de landen werd een constante taak voor Van Vracem.[84]

Het verblijf van de weduwe Van Damme was snel oud nieuws. En zo kwam er plaats vrij voor een echtgenote en enkele kinderen. Samen met een knecht bewerkte Van Vracem de veertien hectare gronden, die hij niet alleen pachtte van graaf de Cornelissen de Weynsbroeck, maar ook van de erfgenamen Van den Brande de Reeth en van hertog d'Ursel.

En toen kwam er onrust in het land. De Brabantse omwenteling zou zich ook hier laten voelen. Toen patriotten in november 1789 de kanonnetjes van hertog d'Ursel kwamen opeisen, kregen Augustin Van Vracem en Joannes Spiessens het bevel om die naar Temseveer te brengen.[85] Uiteindelijk viel alles weer in de plooi.

Toch werd het voor iedereen duidelijk, nog het meest voor hen aan de top, dat het einde van het ancien regime nakende was, dat verandering niet meer te stoppen was. Kreeg daarom pachter Augustin van Vracem de opdracht van zijn huisbaas om de Hingense eigendommen te laten opmeten door landmeter Cammaert? Hing er een verkoop in de lucht? Bestond het gevaar van nationalisering als 'zwart goed'? Feit is dat Cammaert begin 1798 de eigendommen van Cornelissen de Weynsbroeck in kaart bracht met gegevens over oppervlakte en aanpalenden en ze in een soort atlas presenteerde.[86]

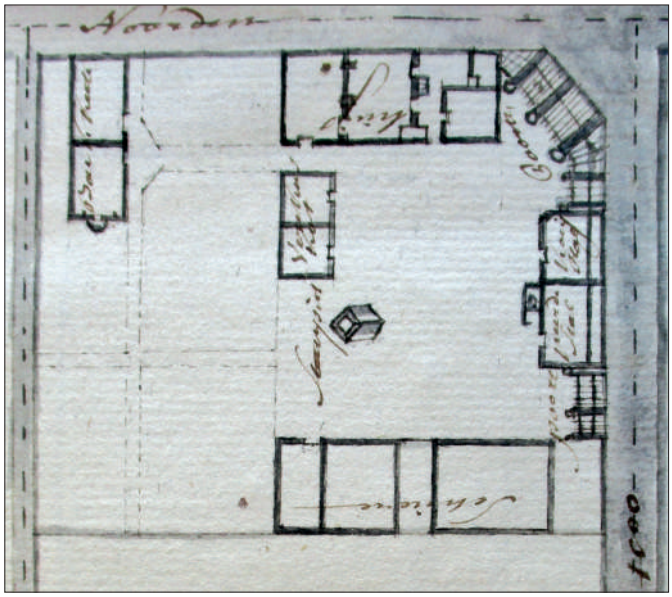

De hoeve in 1798 met bovenaan het huis (©ARA, fonds d'Ursel, R106, detail)

Een van die plannetjes geeft ons een beeld hoe de hoeve ingedeeld was. Op de hoek van de Kleine Kouterweg en de Pastorijstraat was de grote poort van het erf. Langs de oostzijde van het erf waren de koeienstal en de paardenstal. Een grote schuur sloot dit erf af aan de zuidzijde. Ten noorden van de schuur kon water geput worden uit de steenput en hadden de varkens hun hok. Tegen de Kleine Kouterweg aan stond het huis met meerdere kamers. In het westen, in de groentetuin, kon brood gebakken worden in het afgezonderde bakhuis met ovenbuur. Achter de schuur lag nog bouwland dat in het westen afgezoomd werd met een wegel die vanuit de Kleine Kouterweg richting De Wateringe liep.

Vermoedelijk ging door een aantal gebeurtenissen, waaronder de verhuis van de eigenaar naar Parijs, de eventuele verkoop niet door en zal die pas eind 1811 realiteit worden. Intussen moet Augustin Van Vracem een nieuw pachtcontract gekregen hebben, want in 1806 woonde hij met zijn vrouw, hun kinderen en een knecht nog steeds op de hoeve. Hij was zich gaan interesseren in dorpspolitiek of wat er mocht voor doorgaan, want vanaf september 1800 had hij een zitje in het 'conseil municipal'.[87] Of was hij daar lichtjes toe gedwongen?

De verkoop aan Charles Joseph d'Ursel

De verkoopakte van de hofstede in Hingene met het aanpalende land en nog wat bouwlanden op Grote en Kleine Kouter en weiden in Heedongerbroek en Molenbroek werd op 11 oktober 1811 ondertekend in het kantoor van de Antwerpse notaris Jean Gerard Deelen.[88] Charles Joseph d'Ursel, graaf van het keizerrijk en toen burgemeester van Brussel, had hiervoor volmacht gegeven aan zijn rentmeester Jean Ferdinand Van Goethem. Ook de Cornelissen was zelf niet aanwezig, maar liet alles afhandelen door een afgevaardigde. Niet alle eigendommen in Hingene waren in de koop inbegrepen. De gronden in Wijnsbroek wisselden pas in 1824 van eigenaar.[89] Wel werd de hoeve nabij de molen te Bornem mee verkocht. Charles Joseph d'Ursel had er in totaal 18.000 francs voor veil.

Meteen werden werken uitgevoerd aan de hoevegebouwen en aankopen gedaan voor de uitbating. Niet alleen vier koeien kregen een plaats in de stal, maar ook veevoer, plantaardappelen, mest en zaden werden geleverd, zodat de uitbater een goede start kon nemen. Op het eerste gezicht vreemd, maar in de domeinrekening d'Ursel werden ook de uitgaven genoteerd voor de aankoop van borden, een kookpan, theepot, soepterrine, lepels en zelfs bierpotten voor gebruik op de boerderij.[90] Echter niet zo vreemd als we weten dat Charles Joseph d'Ursel de hoeve niet gekocht had om te verhuren, maar om er eigen personeel in te plaatsen en te huisvesten; dus een uitbating voor eigen behoefte.[91]

Het was dan ook een komen en gaan van bewoners. In het begin waren die afkomstig uit Ramsdonk, Malderen en Londerzeel. In de jaren veertig van de 19de eeuw ging het om mensen van hier: Louis Huygelen en zijn zus, kinderen van Judocus Huygelen uit Eikevliet die de hoeve Ter Coolputte pachtte van hertog d'Ursel. Dit huishouden werd nog aangevuld met een knecht en een meid.

Ter gelegenheid van het huwelijk van hun zoon Leon graaf d'Ursel met Sophie d'Harcourt, hadden hertog d'Ursel en zijn echtgenote een schenking van gronden gedaan aan het jonge koppel waaronder ook de hoeve in Hingene. De volle eigendom zou het koppel echter pas genieten na het overlijden van de hertog en zijn eega. In 1859 werd deze schenking nog bekrachtigd via een notariële akte.[92] Een jaar later overleed Charles Joseph d'Ursel en werd Leon d'Ursel de nieuwe hertog. Tijdens zijn beheer veranderde maar weinig aan de hoeve en het aanpalende bouwland. Pas met zijn zoon Joseph, hertog vanaf 1878 tot 1903, zien we een eerste voorzichtige neiging tot verkavelen.[93] Het is onder Robert d'Ursel, die hertog was in de periode 1904-1955, dat de hoeve en het bouwland zo goed als volledig opgedeeld en verkocht werden.[94] Nu is op het terrein zo goed als niets

dat nog verwijst naar de oorspronkelijke hoeve, toch is de site gevormd door de hoek van de Van Haelenstraat en de Van Kerckhovenstraat bij vele Hingenaren nog gekend als 'd'Hoef'.

Verkavelen

Alle wijzigingen aan gebouwen en perceelsgrenzen werden sinds de opstart van het kadaster eind 1834 systematisch geregistreerd door het kadaster. Omdat de oorspronkelijke percelen A632-A633-A634 zodanig opgedeeld werden dat het nu om meer dan zestien percelen gaat die aanhoudend veranderden, wordt het erg complex om perceelsgewijze de evolutie te beschrijven. We opteren daarom de wijzigingen chronologisch over het hele gebied in beeld te brengen en af en toe meer in detail te treden voor een specifiek perceel of info te geven in een eindnoot.[95] Daarnaast maakten we kadastrale doorsneden voor de jaren 1834-1899-1910-1927-1950-1974.

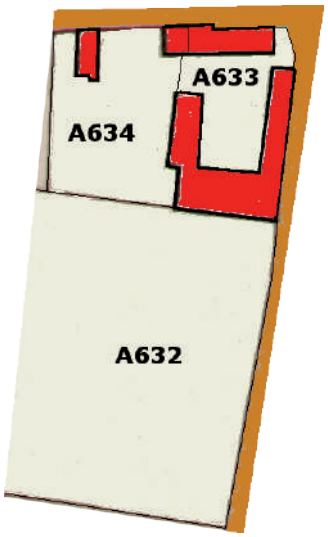

Kadastrale situatie 1834

In 1834 werd het woongedeelte met de schuur en de stallen vastgelegd als perceel A633 met een oppervlakte van 8a 30ca. Het paalde ten noorden aan de Kleine Kouterweg en ten oosten aan de Pastorijstraat. Perceel A634 werd omschreven als lustgrond, zijnde een tuin, met daarop een bakhuis en A632 was bouwland. 35 jaar later was tussen het bakhuis en het woonhuis een extra gebouw aangebracht. Alles was eigendom van hertog d'Ursel.

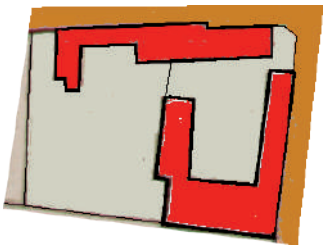

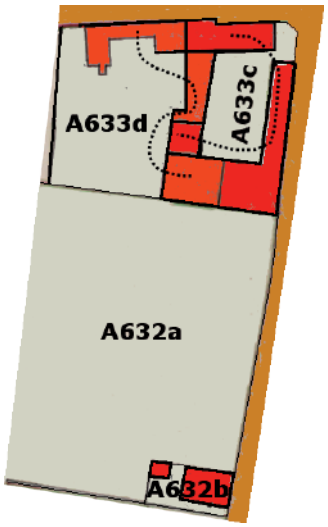

Kadastrale situatie 1899

De hoeve werd verder uitgebreid rond 1890 en werd opgedeeld in twee waarvan de bijgebouwen kriskras waren verdeeld. In de boerderij A633c kwam Petrus Joannes Van Barel wonen, die ook het bouwland pachtte. In het woongedeelte van A633d verbleef een tijdlang het gezin van Alexis Van Damme, hofmeester van hertog d'Ursel, getrouwd met Anna Ursula Roth.

Huisschilder Franciscus Magnus en zijn echtgenote Rosalia Bessems kochten in mei 1899 een stukje grond van hertog d'Ursel in de Pastorijstraat, helemaal ten zuiden van het bouwland en rechtover de pastorie. Het echtpaar had geld geleend bij koopman Carolus Ludovicus Raes, niet alleen voor de aankoop van de grond maar ook om een woning te kunnen bouwen (A632b).[96] Hertog d'Ursel leek nog niet in het reine met de idee van verkavelen, want in de verkoopsvoorwaarden voorzag hij een clausule dat bij verkoop of overlijden hij of zijn afgevaardigden voorkooprecht zouden hebben.

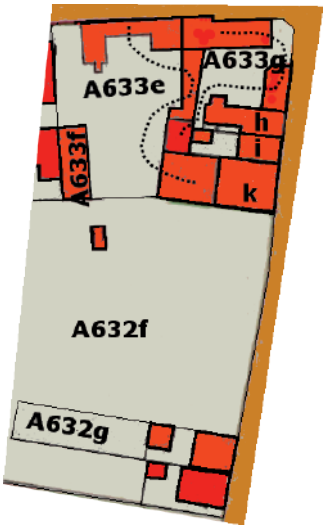

Kadastrale situatie 1910

Tussen 1904 en 1910 werden enkele ingrijpende wijzigingen vastgelegd. Eerst werd de hoek van de westelijke perceelsgrens van A633 gewijzigd zodat die haaks op de straat kwam te staan en ook de zuidgrens van dit perceel wijzigde. In de hoek liet hertog d'Ursel een bergplaats A633f bouwen en iets verder op het bouwland een nieuw bakhuis.[97]

In 1906 bepleitte hertog Robert d'Ursel een ruil met Florentina Segers, opdat deze haar woning in de Kleine Hinckstraat zou afstaan en in de plaats A633e zou krijgen. Omdat dit voor haar een serieuze meerwaarde betekende, ging ze hiermee akkoord.[98] En ook de hertog was tevreden, want kon daardoor park-oost uitbreiden. Na 1925 zal de hertog dit perceel met de gebouwen terug verwerven.

Op de hoeve zelf werden de stallen tegen de Pastorijstraat – toen Puurschen Steenweg – afgebroken en vervangen door de woningen A633h en A633i, die verhuurd werden aan bakker Louis Vivier-Joos, die er een bakoven plaatste, en metselaar Augustinus De Group-Vivier.[99] Pand A633k bleef gebruikt worden voor landbouwdoeleinden.

Het metselaarsgezin Leonard Mees-Marie Meyers lukte erin om een goede 3a van het bouwland in erfpacht te nemen voor 33 jaar en bouwde daarop een woning met stal A632g.[100] Van deze woning en het huis van buur Magnus-Bessems, met de vlaggenstok, – vandaag C. Van Kerckhovenstraat 16 en 18 – bestaat een foto, te dateren kort na 1910, met aansluitend op de huizen de haag langs het bouwland en de boomgaard.

De woningen van Magnus-Bessems en Mees-Meyers (©Kikirpa-131788A)

Op het bouwland tegen de Puurschen Steenweg richtte de maatschappij Electricité du Nord in 1923 een elektriciteitscabine op. Die was nodig om de straatverlichting in het Dorp te verzekeren.

De grootste wijzigingen in die periode waren zichtbaar zowel aan de hoeve in de Van Haelenstraat als op het bouwland of boomgaard in de Van Kerckhovenstraat. In juli 1920 nam een zekere commandant Joseph Raemdonck een groot perceel van het bouwland in langdurige erfpacht. Een goede vier jaar later hield deze erfpacht echter op en kwam het perceel terug in handen van hertog d'Ursel. In

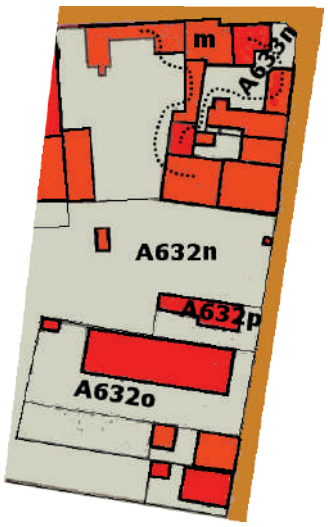

Kadastrale situatie 1927

de volgende jaren werd er een groot gebouw gemetseld dat dienst deed als Patronaat en gebruikt werd door de katholieke culturele verenigingen van Hingene. Bijna zeker werd deze bouw (A632o) gefinancierd door hertog Robert d'Ursel.[101] Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het Patronaat door de Duitsers opgeëist en bezet. Ernaast werd tegelijk nog een woning gebouwd (A632p), waaraan een kwarteeuw later een achterliggende tuin werd toegevoegd en in zijn geheel verkocht werd aan Louis Marnef-Van Hyfte.[102]

Het woonhuis (A633g) van de hoeve werd circa 1920 opgedeeld in twee waarvan het meest oostelijke deel compleet door een brede en erg fraaie nieuwbouw werd vervangen (A633n).[103] Bij deze woning hoorden enkele bijgebouwen. Het lijkt er sterk op dat ook A633m toen deels wijzigde. Hertog d'Ursel verhuurde beide panden. Eind jaren veertig waren de huurders klompenmaker Vital Vercauteren uit Temse met zijn echtgenote Albertina Andries (A633n) en ernaast Frans Cuyt en Stefanie Andries, die in het pand winkel hielden (A633m). Albertina en Stefanie Andries waren zussen.[104]

Links de nieuwbouw A633n met daarnaast de winkel A633m en woning en de rest van de hoeve (©Verzameling H. Van Lent)

Op de kadastrale schets van 1950 verschilt het grondoppervlak van het hoevegebouw A633r met de contour op vorige schetsen, maar dit was slechts een administratieve rechtzetting door het kadaster.

Tussen 1927 en 1950 raakte bijna alle grond volgebouwd. Net voor de oorlog losbarstte, kocht Frans Magnus grond van hertog d'Ursel zodat hij achter zijn huis een hof had (A632u).[105] Philippe Juliaan De Cock-Joos kon in 1936 de hertog of zijn rentmeester overtuigen hem een mooi perceel grond te verkopen.[106] Op het perceel werd het bakhuis afgebroken. Tegelijk bouwden de nieuwe eigenaars een ruim woonhuis (A632w).[107] Na hun overlijden kwam het in het bezit van Gaston De Cock-Boudewijns, onderwijzer in de Broedersschool in Bornem en verzekeringsmakelaar.

Pal op het kruispunt, schuins over de kerk, was er de afbraak van een bijgebouw van het hoekhuis. Dit vrijgekomen stukje grond werd aan de gemeente over-

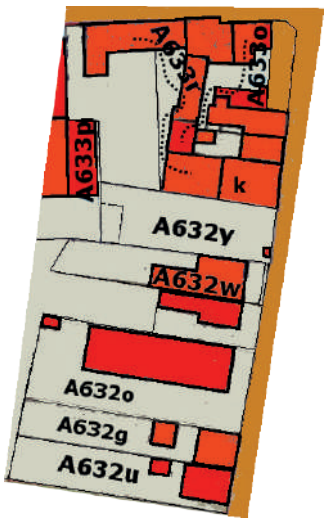

Kadastrale situatie 1950

gedragen, waardoor er een soort van pleinvorming kwam. Het verkleinde perceel werd daardoor A632o, maar was nog steeds eigendom van hertog d'Ursel.[108]

Na het overlijden van Frans Magnus in 1953 verkochten de erfgenamen het pand A632u – nu Van Kerckhovenstraat 18 – aan Alfons Van Bogaert-Meys.[109] Dezen verhuurden het pand. Tien jaar na de aankoop werd het eigendom van dochter José Van Bogaert en haar echtgenoot Petrus Verheyen, welke echter in Weert bleven wonen. De woning werd daarom verder verhuurd tot de eigenaars de woning in 1977 vervingen door een nieuwbouw, waarin ze zelf hun intrek namen.[110] In het huis ernaast (A632g) woonde Cilia Mees, gekend bij de goegemeente voor haar werk in de kerk. Enkele jaren terug werd deze woning compleet vernieuwd door de huidige eigenaars.

Luchtfoto van de Van Kerckhovenstraat circa 1970, waarbij het vroegere patronaat een ijkpunt is

Hertog d'Ursel had het Patronaat als gift overgedragen aan de Dekenale Werken onder de specifieke voorwaarde dat het gebouw en de grond blijvend zouden benut worden door de katholieke verenigingen van Hingene. In december 1968 werd toelating verleend om nieuwe lokalen te bouwen inclusief een feestzaal.[111] Denkelijk sleepte dit dossier nog een tijdje aan alsook de afbraak van het oude gebouw en het optrekken van nieuwe, want kadastraal werd het perceel pas aangepast in 1973 (A632r2). Later werd er de bibliotheek in ondergebracht en kwam er oefenruimte voor de plaatselijke turnkring. Het onbebouwde grondoppervlak werd recent ingericht als parking.

Het laatste onbebouwd perceel (A632y), welk toen boomgaard was, kon schrijnwerkerij Spiessens pvba van de familie d'Ursel overnemen. De elektriciteitscabine was intussen verplaatst. En ook de voormalige schuur van de hoeve, die opgedeeld was in twee magazijnen (A633k en A633v), was eigendom geworden van dezelfde schrijnwerkerij. Die magazijnen werden vervolgens afgebroken en samen met perceel A632y opgesplitst in twee bouwgronden. Het zuidelijke perceel werd doorverkocht aan de huidige bewoners die er in 1967-1968 een huis met achterbouw (A632l2) bouwden, waarin een kapsalon was gevestigd.[112] Op het noordelijke perceel, echter niet over de volledige breedte, bouwde aannemer Raf Spiessens-Van Dijck als bedrijfvoerder van de schrijnwerkerij Spiessens nieuwe

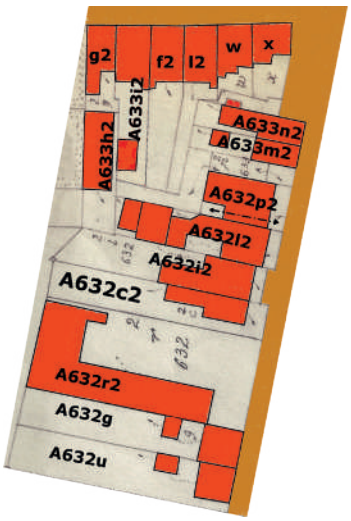

Kadastrale situatie 1974

woongelegenheid met winkel (A632p2), maar moest wel uitweg verlenen aan zijn buren en een aantal achterliggende percelen. Als oplossing werd de doorgang overbouwd.[113]

Ook de woningen A633m2 en A633n2 verkocht hertog d'Ursel aan schrijnwerkerij Spiessens en de hoekwoning A633x aan Raf Spiessens. Tussen dit laatste huis en A632p2 kon Spiessens midden jaren zeventig, na afbraak van de twee oudere woningen en rekening houdend met de achteruitliggende rooilijn nieuwe woningen bouwen, waarbij zelfs de koer van A632x werd opgeofferd. Na verdere verbouwingen zijn dit momenteel de huisnummers 2, 2a en 4.[114]

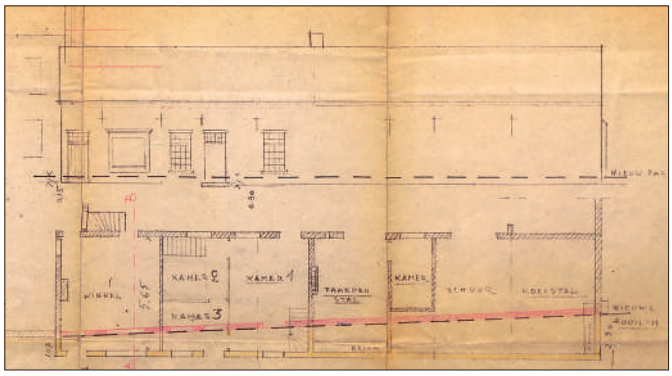

Plan van het deel van de hoeve met de winkel, woonhuis en de stallen naar aanleiding van de verbreding van de Frans Van Haelenstraat (©GAB)

In de Van Haelenstraat werd het beeld grondig gewijzigd in de periode 1953-1954, toen de straat verbreed werd en het hoevegebouw werd afgebroken omdat het te ver over de nieuwe rooilijn stond en aftands was. Zelfs de vloer lag zo'n 30 cm onder de pas. Op het onteigeningsplan is duidelijk merkbaar dat woonhuis en winkel een aparte ingang hadden. Vreemd was de buitentrap aan de achtergevel die naar de kelderverdieping leidde. Nog vreemder is de deur die vanuit de winkel – duidelijk rechts te zien op de doorsnede – toegang gaf tot de woning ernaast. Een deel van huisnummer 3 zit dan ook in het hoekhuis, een realiteit die ofwel al bestond kort na de bouw van het hoekhuis A633n (zie kadastrale situatie 1927) of er gekomen is door toedoen van de bewoners van de twee buurwoningen, de gezusters Andries.

Of de winkel tegelijk met de stallen en het woonhuis afgebroken werd is twijfelachtig. Feit is dat koster Gustaaf Goossens-Cuyt dit pand in 1958 kocht en herbouwde tot woning met winkel (A633w-Van Haelenstraat 3). Kort erop overleed zijn echtgenote en bleef hij samen met zijn schoonmoeder Stephanie Andries de kruidenierswinkel uitbaten. Die werd echter in 1971 via notaris Loncin te huur gesteld en in 1975 openbaar verkocht in de verkoopzaal van het Vredegerecht te Willebroek. Bij een volgende verkoop in 1979 begonnen de nieuwe eigenaars er een krantenwinkel.

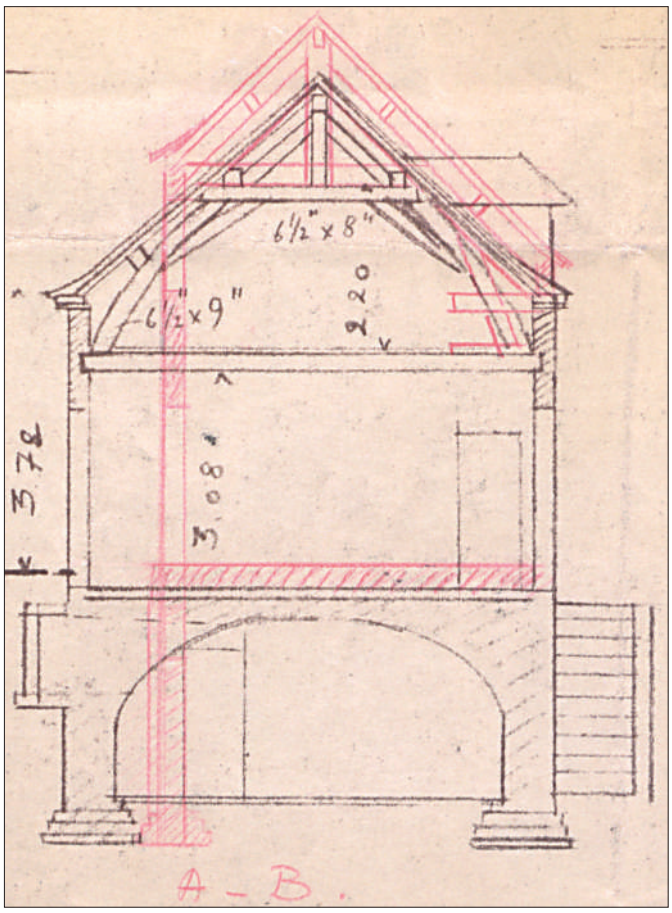

Doorsnede van de winkel met kelder en zolderverdieping (©GAB)

Studie van Meester **Harry Maeyens,** notaris te Bornem, Boomstraat 71,
tel. 031 89.27.89

OPENBARE VERKOPING
van een centraal gelegen

WINKELHUIS

Van Haelenstraat 3

TE HINGENE

Notaris **Harry MAEYENS** te Bornem, daartoe in rechte aangesteld, zal ter tussenkomst van Meester **Frans Loncin,** notaris te Puurs, op nagemelde koopdag, zonder verdieren en onder voorwaarde van afwezigheid van een hoger bod, toewijzen :

GEMEENTE HINGENE

Een woon- en winkelhuis, op en met grond en verdere aanhorigheden, gestaan en gelegen te Hingene, Van Haelenstraat 3, bekend ten kadaster onder de wijk A nummer 633W voor een grootte van een are twee en veertig centiaren, aanpalende benevens aan de straat, aan de PVBA schrijnwerkerij Spiessens te Hingene, aan Vetheyden-Van den Bergh en aan Spiessens-Van Dyck te Hingene.

Begrijpende : ondergronds : grote kelder
gelijkvloers : voorplaats (winkel) woonkamer, twee kamers, keuken en WC, stal op koer
verdieping : een grote slaapkamer, drie kamers en twee bergplaatsjes
hoger : zolder

Het eigendom is voorzien van water en electriciteit.
Wordt verkocht voor vrij en onbelast en is onmiddellijk beschikbaar. Kadastraal inkomen : 6.500 frank.

Slechts ingesteld : 500.000 frank.

TWEEDE ZITDAG :

Woensdag 9 juli 1975, te 11 uur stipt

ter verhoorzaal van het Vredegerecht te Willebroek, Kloosterstraat 18, Willebroek.

Bezichtiging en sleutels : Van Haelenstraat 13, bij de heer Spiessens.
Voor alle verdere inlichtingen gelieve men zich te wenden ter studie van notarissen Maeyens te Bornem (89.27.89) en/of Loncin te Puurs (89.01.10).

Verkoopsaffiche van de winkel Van Haelenstraat 3 (A633w) (©VHKB)

Nadat hertog d'Ursel de onteigeningspremie ontvangen had en de resterende hoevegebouwen aan de Van Haelenstraat afgebroken waren, kon de vrijgekomen grond verkaveld worden in uiteindelijk vier percelen. Raf Spiessens kocht direct dat perceel aan dat naast zijn eigen woning lag en waar achteraan een gebouw stond dienstig als werkhuis. Hierop bouwde hij aan de straatzijde een beletage (A633g2-Van Haelenstraat 11-sinds 1979 A633w2), welke hij verhuurde aan familie. Het ernaast liggende perceel werd aangekocht door Adhemar Spiessens. Later liet deze dit perceel over aan onderwijzeres Georgette Joos, die er een huis liet opzetten (A633i2-Van Haelenstraat 9-sinds 1985 A633b3). In 1958 kon Raf Spiessens via juffrouw Jeanne Thielemans, rentmeester van de familie d'Ursel, nog twee percelen verwerven, waarop huizen werden gebouwd. Het ene verkocht hij uit ter hand aan de weduwe Louis Verheyden-Van den Bergh (A633l2-Van Haelenstraat 5) en het andere aan Louis Van Maele-Vertongen (A633f2-Van Haelenstraat 7). Qua stijl lijken al die woningen, zeker aan de achterzijde, op elkaar en het is daardoor duidelijk dat ze in een kort tijdsbestek zijn gebouwd door aannemer Spiessens. Zoals hoger al opgemerkt kwam ook het hoekhuis A633x (nu A633c3) nog in handen van Raf Spiessens. Hij verhuurde dit onder anderen aan elektricien Robberecht die er wasmachines en dergelijke aan de man of vrouw bracht, om het pas jaren later te verkopen.

Het begin van de Van Haelenstraat richting Bornem in 1994 (©J. Winckelmans)

Besluit

Het mag duidelijk zijn dat het uitzicht van dit deel van het Hingense dorpscentrum de laatste eeuw grondig wijzigde. Doordat de percelen qua oppervlakte steeds kleiner werden en de mensen daardoor korter op elkaar gingen wonen, durven we spreken van een soort 'verstedelijking'. Maar kleiner en compacter wonen hoeft niet negatief te zijn, zeker als we daardoor de ons nog resterende open ruimte optimaal kunnen benutten voor landbouw, recreatie- en natuurgebied.

Noten

1 HUYGENS, J. B. J., *Notarius Belgicus*, (heruitgave in facsimile Familia et Patria), Handzame 1979, pag. 23
2 Kasteelarchief Bornem (KAB), Serie I, register 189, registre contenant les lois et coutumes de la seigneurie de Bornhem, rubrica 10: van naerhede ende preferentie; zie ook INSTALLÉ, H., 'Consuetudo pro lege servatur. Sprokkelingen uit het Mechelse gewoonterecht', in: *Handelingen van de Oudheidkundige Kring van Mechelen deel 93*, (HKKOLKM), Mechelen 1989, p. 97-107
3 Voor meer duiding over het kopen en verkopen van renten, zie CROKET B., 'Dringend geld nodig? Verkoop eens een rente', in: *Veertig documenten Klein-Brabant een leesoefening*, (VHKB), Bornem 2016, pag. 40-45
4 Kasteelarchief Bornem (KAB), Serie I, register 189, registre contenant les lois et coutumes de la seigneurie de Bornhem, rubrica 8: van decreten, …
5 Zie VAN KERCKHOVEN, G. & WINCKELMANS, J., Klein-Brabants Huldeboek gesneuvelden 1914-1918, (VHKB), Bornem 2014, pag. 104-105; straatnaamwijzigingen goedgekeurd op gemeenteraad Hingene d.d.3/07/1923
6 Gemeentearchief Bornem (GAB), Hingene, verslagen schepencollege 1/12/1937, 30/06/1938, 8/08/1940, 27/08/1940, 31/08/1940, 17/03/1941, 28/03/1941, 24/06/1941, 2/08/1941, 22/09/1941, 19/07/1941, 15/06/1943
7 GAB, Hingene, Schepencollege 22 maart 1947
8 GAB, Hingene, Patrimonium, B-010-01
9 HOOGHE, F., 'De heerlijkheid van de Vrouw van Rumst in Haasdonk, Hingene en Bornem (1408)', in *Mededelingen VHKB nummer 24*, (VHKB), Bornem 2013, pag. 10
10 Rijksarchief Antwerpen (RAA), D056/001, 5 maart 1520
11 RAA, D056/002, fo. 21v°, 12 december 1548
12 Algemeen Rijksarchief (ARA), fonds d'Ursel R98/34, 17 juli 1556
13 Stadsarchief Gent (SAG), reeks 28, 10/43: Bornem register van de 20ste penning 1571-1572
14 KAB, KAB_S1_R191: 24 maart 1600
15 RAA, D056/001, 24 februari 1542
16 RAA, D056/024, los stuk gedateerd 31 juli 1587, zijnde een kopie van een rentebrief d.d. 28 december 1552; Pieter Jansegers verkoopt de rente samen met zijn schoonbroer Joris Coecke aan Rombout Cruen (Croon); Joris Coecke hypothekeert daarbij zijn hofstede waarin hij woont gelegen tegen de Grote Kouter en ten zuiden van de Marselaer-tiendenschuur
17 Algemeen Rijksarchief (ARA), fonds d'Ursel R103/7, 'Octryo der Co. Ma. geobtineert by den ghelanden van Spierenbrouck ende Hingerbrouck ligghende onder de westzijde van den Pladderen dijck omme te bedijckene de voorschreven broucken ende andere polders daer aen gelegen oost waert ende west waert hun verleent an. MCCCCC ende LV na stijl van Brebant' gedrukt bij Hieronymus Verdussen, anno 1612', blad C
18 ARA, fonds d'Ursel L1112, 16de eeuw: kopie van de intendit van Loys de Nivernois
19 ARA, fonds d'Ursel L1006bis, fo. 13r° en 33 r°; zie voor De Spildoorn: CROKET, B., 'Huizengeschiedenis: een onderzoek en een oproep', in *Mededelingen VHKB nr. 31*, (VHKB), Bornem 2020, pag. 75
20 SAG, reeks 28, 29/121: Hingene register van de 20ste penning 1572
21 RAA, D056/279: zetboek over 1578
22 RAA, D056/276: terriër 1587
23 RAA, D056/279: zetboek over 1593
24 RAA, D056/024, 15 december 1595
25 RAA, D056/024, 16 november 1598: zoending tussen de vertegenwoordigers van misdadiger Floreys de Hu en die van het gedode slachtoffer Gillis Fijte; Dierick Jansegers, schepen Bernaert Maes en prior Gillis van Aerschot waren hierbij aanwezig
26 GAB, Parochiearchief Nattenhaasdonk, ArNaWi_D004_002
27 RAA, D056/348: rekening over 1590
28 RAA, D056/456
29 RAA, D056/456: Dierick Jansegers ontving voor het verteer van luitenant-baljuw Longyn Fl 17=13
30 RAA, D056/348: de bootgezellen kregen Fl 3
31 RAA, D056/456
32 RAA, D056/456: rekening over 1593
33 RAA, D056/456: rekening over 1591: Stoffel de Meyere kreeg Fl 18 betaald
34 RAA, D056/348: rekening over 1590: dat jaar werden tien vossen gedood tegen een vergoeding van 15 stuivers per vos
35 RAA, D056/456
36 zie CROKET, B., 'Toverij', in Mededelingen VHKB nummer 30, (VHKB), Bornem 2019, pag. 35-40; het Gerecht van Hingene situeert zich achter de woningen Hingenesteenweg 162-166 en was heide met een ven waar geturfd werd en er wa tevens een 'lazarije' waar mensen met besmettelijke ziekten werden afgezonderd (RAA, D056/194A, verklaring 9/04/1707)
37 ARA, fonds d'Ursel L1115: proces d'Ursel-Coloma
38 RAA, D056/006, fo. 14v°
39 RAA, D056/186: zitdagen van de vierschaar van 15 mei 1601 tot en met 11 maart 1603
40 KAB, Serie 1, register 191: 13/02/1597, 16/07/1598; KAB_S1_R057
41 RAA, D056/006, fo. 12r° en fo. 23v°; ARA, fonds d'Ursel, L1017: het Straetenhoff en L1024
42 RAA, D056/006, fo. 42r° en fo. 48v°: vererving aan Aert Wants en sieur Christiaen Remoud
43 RAA, D056/160, verkoopsvoorwaarden, los stuk
44 RAA, D056/394: akten op perkament, los stuk 6 juni 1606
45 RAA, D056/006, fo. 128v° en RAA, D056/024, 31/05/1614; KAB_S3_D012_L348_1
46 SOEN, V., 'De reconciliatie van "ketters" in de zestiende-eeuwse Nederlanden (1520-1590), in: *Trajecta: tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden*, 14de jaargang, 2005, pag. 356

[47] Over de diverse protestantse strekkingen zie: CROKET, B., *'Trouble tyt' in Mededelingen VHKB nr. 20*, (VHKB), Bornem 2010, pag.4-8; over doopsgezinden in de ambachtelijke sector zie: MARNEF, G., *Antwerpen in de tijd van de Reformatie*, (Meulenhoff/Kritak), Antwerpen 1996, pag. 248

[48] RAA, D056/006, fo. 49r° (5/09/1605) en fo. 123r° (23/11/1613); RAA, D056/183, zitting van de vierschaar op 26/07/1613

[49] RAA, D056/186, zitting van de vierschaar op 2/10/1601

[50] RAA, D056/279, zetboek over 1608/

[51] volgens hun grafschrift overleed Jan Van Houte op 24/02/1627 en Elisabeth Wijckmans (Wachtmans) op 31/03/1633; zie daarvoor SAA, *Verzameling der graf- en gedenkschriften van de provincie Antwerpen, arrondissement Antwerpen, 2de deel Antwerpse parochiekerken, 1ste afdeling, Opschriften van St. Jacobskerk*, (Buschmann), Antwerpen 1863, p. 87

[52] Elisabeth Van Houte was gedoopt in de Sint-Jacobskerk van Antwerpen op 9/08/1592 en Peeter Cornelissen was afkomstig uit de Antwerpse OLV-parochie

[53] VAN DAMME, I., *Verleiden en verkopen Antwerpse kleinhandelaars en hun klanten in tijden van crisis (ca. 1648-ca.1748)*, (aksant), Amsterdam 2007, pag. 63, 66, 68,79

[54] Stadsarchief Antwerpen (SAA), notariaat Willem Le Rousseau, N#2425, fo. 252r°, 8 september 1636: gift onder levenden van Peeter Cornelissen aan Clara Cornelissen en Geeraert Feyens; Peeter Cornelissen verwachtte wel jaarlijks Fl 200 als onderhoudsgeld

[55] SAA, notariaat Louis Van den Berghe, N#3551, fo. 20v°, 6 februari 1637

[56] SAA, notariaat Willem Le Rousseau, N#2426, fo. 94r°, 14 februari 1637

[57] SAA, notariaat Louis Van den Berghe, N#3551, fo. 127v°, 24 juli 1637

[58] SAA, notariaat Louis Van den Berghe, N#3551, fo. 119r°, 5 augustus 1637; SAA, notariaat Willem Le Rousseau, N#2427, fo. 277r°, 14 augustus 1638

[59] SAA, notariaat Willem Le Rousseau, N#2427, fo. 288r°, 7 augustus 1638

[60] SAA, notariaat Willem Le Rousseau, N#2427, fo. 163r°, 10 april 1638

[61] RAA, familiearchief Ullens de Schooten Y1_041, pak 193, los stuk

[62] ARA, fonds d'Ursel, R102/18, 13 juni 1630

[63] SAA, religie, parochieregisters Sint Jacob: huwelijk op 27/07/1636 met de respectievelijke vaders als getuigen

[64] RAA, D056/30, 11 juli 1662; ARA, fonds d'Ursel R102/39, 2 september 1662

[65] ARA, fonds d'Ursel R102/39, 28 augustus 1662; ARA, fonds d'Ursel R103/1; RAA, familiearchief Ullens de Schooten Y1_041, pak 193, los stuk, 24 september 1663

[66] SAA, notariaat Jan Philips van der Meeren, N#3891, 21 en 23 maart 1697

[67] SAA, *Verzameling der graf- en gedenkschriften van de provincie Antwerpen, arrondissement Antwerpen, Abtelijke kerkvan St. Michiel*, (Buschmann), Antwerpen, p. 38

[68] SAA, notariaat Thomas Pauwels, N#2804, 9 januari 1699; RAA, familiearchief Ullens de Schooten Y1_041, pak 193, los stuk, 23 januari1699

[69] SAA, notariaat Frans Bernard Beltens, N#185, akten 38 en 39: 8 november 1771

[70] SAA, notariaat Pieter Gerardi, N#1761, akte 170: 4/09/1751; SAA, notariaat Frans Bernard Beltens, N#191, akte 6: 15/05/1787; SAA, notariaat Frans Bernard Beltens, N#192, akte 2: 21/05/1791

[71] RAA, familiearchief Ullens de Schooten Y1_041, pak 91, los stuk

[72] RAA, D056/280: zetboek over 1634 en over 1644

[73] KAB, KAB_S3_D003_L255_001C

[74] RAA, D056/62/17: 29/12/1639 scheiding en deling erfgenamen van Adriaen De Mayer en Jozijne van Bogaerde

[75] RAA, familiearchief Ullens de Schooten Y1_041, pak 193, los stuk, 24/12/1663

[76] GAB, Oud Gemeentearchief Hingene, Resolutieboek 1672: fo. 2r°: 13/10/1672

[77] ARA, fonds d'Ursel R103/11: 19/06/1676

[78] RAA, D056/34: 1/02/1691: lijst de paarden opgesteld voor de Raad van Vlaanderen

[79] RAA, D056/123/08: 12/07/1706

[80] RAA, D056/68: 23/12/1706

[81] RAA, D056/71, fo. 19r°: 7/05/1738; RAA, D056/94/20: 7/05/1738

[82] RAA, D056/73/72, fo. 302r°; RAA, D056/115B/16, 26/02/1760

[83] RAA, familiearchief Ullens de Schooten Y1_041, pak 201, losse stukken

[84] ARA, fonds d'Ursel R106/21: 1/05/1782

[85] RAA, D056/483, losse stukken 1789-1790

[86] ARA, fonds d'Ursel R106/31

[87] RAA, P056/001

[88] RAA, R02/357: 11/10/1811

[89] zie hiervoor: RAA, Q004/10, Generale Dykagie van Bornem, Hingene en Weert: verkoopaffiche 1823; de verkoop gebeurde na inbeslagname op verzoek van Josephina Isabella De Stier en ten laste van Joannes Baptista A. J. A. De Cornelissen, voormalig burgemeester van Antwerpen, waarvan niet geweten was waar hij resideerde

[90] ARA, fonds d'Ursel, Rgf 106/4: rekening over 1812

[91] ARA, fonds d'Ursel, Rgf 123, los stuk: staat met de eigendommen van hertog d'Ursel in Hingene, Bornem en Hoboken 1826-1832

[92] ARA, fonds d'Ursel, R109, los stuk: 7/04/1859 voor notaris F. Bourdin; zie ook akte notaris Van Beveren, Brussel 29/12/1862

[93] de vererving naar Joseph hertog d'Ursel gebeurde door een akte voor notaris Van Beveren, Brussel 23/12/1878

[94] Na het overlijden van Joseph hertog d'Ursel volgde een kaveling voor notaris Morren, Brussel 29/11/1904

[95] Hiervoor maken we gebruik van de mutatieschetsen reeks 207 en de registers 209 (FOD Financiën) en de kadastrale leggers (GAB) of de grondregisters van de Registratie, reeks 44 (FOD Financiën) in combinatie met het Repertorium van eigenaars van de registratie, reeks 50 (FOD Financiën) en de Bevolkingsregisters (GAB)

[96] FOD Financiën: (jaar) 1899/5 (schets): A632b

[97] FOD Financiën: 1905/5

[98] RAA, R02/15338, akte 8050, 14/08/1906; FOD Financiën: 1905/5

[99] FOD Financiën: 1908/9

[100] Onderhands contract met hertog d'Ursel d.d. 23/02/1910; FOD Financiën: 1910/7

[101] FOD Financiën: 1927/6

[102] FOD Financiën: 1927/6; verkoop of registratie op 11/12/1954; FOD Financiën: 1953/4 zijnde A632c2

[103] FOD Financiën: 1920/5

[104] Beiden waren dochters van Franciscus Andries en Joanna Leontina Van Gucht; Albertina (°1881-+1971) en Stephania (°1884-+?)

[105] RAA, R02/25041 (Fr. Loncin), 14/04/1939; FOD Financiën: 1939/6

[106] notaris Loncin, Puurs, akte 318, 29/10/1936

[107] FOD Financiën: 1936/13; toen was dit nog perceel A632r welk in 1950 veranderde door een grenswijziging naar A632w, in 1966 door samenvoeging met een stukje boomgaard en het bouwen van een garage A632i2 en welk nu A632y is en A632z2; het pand ligt Van Kerckhovenstraat 10

[108] FOD Financiën: 1946/10

[109] notaris E. Maes, Puurs, 1/07/1953

[110] Nu A632t2. De woning werd in 2002 door de erfgenamen Verheyen-Van Bogaert verkocht aan de huidige eigenaar; het pand ligt Van Kerckhovenstraat 18

[111] GAB, Hingene, Schepencollege 11 december 1968

[112] FOD Financiën: 1952/13: A632a2; 1964/7: A632e2; 1967/11A632l2; nu Van Kerckhovenstraat 8

[113] FOD Financiën: 1952/13: A632a2; 1964/7: A632e2; 1967/11A632k2; 1970/9: A632p2; 1982: A632v2; nu Van Kerckhovenstraat 6

[114] Huidige perceelnummers A633d3, A633z2, A633t2; in maart 1980 werd de woning Van Kerckhovenstraat 2 door toedoen van notaris Loncin openbaar verkocht in herberg De Zwaan

Literair salon Bert Peleman in De Abdij van Bornem

'Bitterheid is het giftigste kruid dat in een mensenhart kan ontbloeien.'

Dichter Bert Peleman werd meer dan 100 jaar geleden in Puurs geboren. Zijn creaties, zijn nalatenschap, al wat hij voor Klein-Brabant betekend heeft, is sinds zijn overlijden in 1995 wat vergeten.

Dit literair salon zal aandacht besteden aan de mens en poëet Peleman. We fladderen zonder taboes door zijn leven en zijn werk, want beiden zijn intens met elkaar verbonden. Pelemans werk leest immers als een biografie van zijn leven. Zijn Schelde-poëzie is tijdloos, zijn verbondenheid met Klein-Brabant tastbaar. De gedichten die hij wachtende op de uitvoering van zijn executie schreef en de poëzie gewijd aan de doodstrijd van zijn echtgenote bezorgen nog steeds kippenvel. Tijdens dit literair salon staan we stil bij Pelemans leven, maar het zal vooral zijn poëzie zijn die het hoge woord voert.

Danny Flies kwam als tiener voor het eerst in contact met het werk van Peleman. Het was liefde op het eerste gezicht. Een liefde die hem nooit meer verliet. In dit literair salon neemt hij je mee op reis door Pelemans leven, maar zal het vooral de poëzie zijn die de hoofdrol speelt.

WANNEER zondag 22 januari 2023 om 11.00 uur
WAAR De Abdij van Bornem, Kloosterstraat 71 te Bornem

Stefan Zweig over het Land van Verhaeren

Paul Servaes

Met de ietwat raadselachtige titel "Het land tussen de talen" publiceert uitgeverij Van Oorschot te Amsterdam van Stefan Zweig zeven reportages uit België, eerder al verschenen in enkele Duitse bladen, waarvan de namen niet worden vermeld. Nu zijn die reisverhalen vertaald door Els Snick en mooi geïllustreerd door Koen Broucke. Een interessant nawoord is van de hand van Piet Chielens van het In Flanders Fieldmuseum te Ieper.

De titel van dit bundeltje stedenportretten haalde Stefan Zweig bij Emile Verhaeren, waarover Zweig drie belangrijke bijdragen schreef. Een eerste al in 1904 in "Das literarische Echo" te Berlijn. In 1910 volgde een monografie over Emile Verhaeren, spoedig vertaald in het Frans als "Emile Verhaeren Sa vie, son oeuvre", nadien nog in het Engels. In 1917, kort na de tragische dood van Verhaeren, publiceerde Zweig opnieuw erg ontroerende bladzijden over zijn trouwe vriend Verhaeren in "Erinnerungen an Emile Verhaeren", het mooiste dat ooit over Verhaeren werd geschreven. In de monografie van 1910 citeerde Zweig bij het hoofdstuk "Das neue Belgien" Emile Verhaeren die zijn land typeerde: "Entre la France ardente et la grave Allemagne", het land tussen de talen.

De zeven reisverhalen handelen over "Hoogseizoen in Oostende" (1902), "Het Venetië van het Noorden" (1902), "Brugge" (1904), "Luik" (Neue Freie Presse, 1914), "Leuven"(Neue Freie Presse, 30 augustus 1914), "Antwerpen"(Neue Freie Presse, 1914) en "Ieper" (Berliner Tageblatt, 1928).

Stefan Zweig (1881-1942) was een nog jonge gymnasiumstudent als hij het werk van de Belgische kunstenaars Fernand Khnopff, Constantin Meunier en Charles Van der Stappen via tentoonstellingen leerde kennen. Hij ontdekte nadien ook het werk van de Franstalige Vlaamse schrijvers Emile Verhaeren, Charles de Coster en Camille Lemonnier. Hij begon ze te lezen en te vertalen. In de zomer van 1902 reist Zweig voor de eerste keer naar België met de bedoeling Verhaeren te ontmoeten. Dat lukt hem in het atelier van beeldhouwer Charles Van der Stappen te Brussel waar Verhaeren poseert voor een borstbeeld. Zweig is in de wolken en slaat aan het vertalen van Verhaerens poëzie, later ook van zijn proza en toneelwerk. Verhaeren wordt Zweigs idool.

De eerste twee reportages in het boekje werden in die periode geschreven: "Hoogseizoen in Oostende" en "Venetië van het Noorden". Voor Zweig is Oostende de grootste en de chicste van de Belgische badplaatsen. De badgasten zijn niet gedreven door het verlangen naar rust en ontspanning maar naar de bonte verscheidenheid van mondaine feesten en publieksevenementen in de zomermaanden. Het kursaal waar men kan gaan gokken en de paardenrenbaan zijn de aantrekkingspolen. Brugge ziet hij als een feeërieke oude dode stad, ver van de moderne tijd, die kunstenaars altijd heeft aangetrokken. In 1904 is Zweig weer in België maar nu bij Verhaeren in Le Caillou-qui-bique, het buitenverblijf van Verhaeren in Henegouwen, waar hij, in het bijzijn van de meester zelf, aan het vertalen gaat en hem met zijn Verhaerenvertalingen confronteert. Hij bezoekt ook Brugge en schrijft er een poëtisch stukje over, met verwijzingen naar het hogere en de dood: "De dood is iets heel droevigs en het leven een oneindige macht, die zelfs de meest onwillige tot liefde dwingt".

In 1906 is Zweig weer in Le Caillou-qui-bique. Zweig is ondertussen ook Verhaerens toneelwerk aan het vertalen met het opzet het hele oeuvre van Verhaeren in Duitse vertaling te publiceren, de hele Duitse Verhaeren. In augustus 1908 is Zweig opnieuw in Le Caillou-qui-bique. Het jaar daarop is het de beurt aan Verhaerens Russische vertaler Valerij Brjoesov. In 1910 is Zweig voor de vierde keer bij Verhaeren in Le Caillou-qui-bique en in 1912 is hij er voor de laatste keer. Ook de Duitse schrijver Julius Bab komt langs. In juni 1914 ziet Zweig Verhaeren nog bij de Montalds in Sint-Pieters-Woluwe.

Maar dan is België plots in oorlog en Zweig gelukt er nog in om met de laatste trein naar Wenen te vertrekken uit Oostende. Hij verbleef toen in De Haan. Drie reportages schrijft Zweig over het bezette en geteisterde België. Luik ziet hij bedreigd door industrialisering en hang naar rijkdom, als hoofdstad van het wereldse zakenleven, bolwerk van Fransgezindheid. Leuven is getroffen door het noodlot en toont alleen puin, geen nieuwe schoonheid en kwalijke modernisering. Antwerpen laat zien wat Napoleon als strateeg met de haven deed en speelt zijn troeven uit met de Schelde en Rubens. Aan de Schelde besef je pas hoe groot Antwerpen is, concludeert Zweig en noteert ook nog: "Een uurtje verderop, in de natuur bij Bornem en Sint-Amands, kleine liefelijke dorpen, kon je nog zien hoe de mooie rivier vreedzaam witte wolken spiegelde, schepen met bloemen en platte veerboten droeg en zelf bijna een weiland tussen de weilanden werd dat zich traag en blauw voortbewoog".

De laatste reportage brengt ons naar Ieper, de "ville martyre". We schrijven 1928. Het gigantische stadhuis is niet heropgebouwd maar een nieuw monument is in de plaats gekomen: de Menenpoort, een graf voor zesenvijftigduizend oorlogsslachtoffers. Het slagveldtoerisme bloeit volop.

Merkwaardig is het "Nawoord" waarin Piet Chielens verwijst naar de vriendschappelijke relatie tussen Zweig en Verhaeren zodat hij terecht zegt dat Verhaeren Zweigs idool werd. Verhaeren was immers "met zijn intellectueel internationalisme het antwoord op de nationalistische tendensen die de volkeren van Europa uit elkaar dreef". De Duitse schrijver Richard Dehmel en Emile Verhaeren behoorden in 1912 tot de meest progressieve en internationale stemmen van hun generatie. Het uitbreken van de oorlog plaatste hen plots in een tegenovergesteld kamp met een golf van nationalisme en solidariteit met de eigen kant tot gevolg. Zweig aarzelde en om trouw te blijven aan zijn vriendschap over de grenzen heen verkoos hij te zwijgen en verwachtte dat ook van zijn vrienden. Wie dat niet deed was Verhaeren. Hij keert zich in zijn oorlogsproza en -poëzie tegen alles wat Duits is, ook tegen de Duitse cultuur. Zijn vrienden vallen hem af en zijn voortijdige en tragische dood belette dat hij tot redelijkheid en verzoening kwam. Chielens geeft dan enkele voorbeelden van de halfslachtigheid van het dubbelzinnige zwijgen van Zweig in zijn reportages over Luik, Leuven en Antwerpen. Hij is tegen de

oorlog maar als publieke figuur en gerenommeerd schrijver kiest hij voor zijn volk in oorlog en kan hij zijn afkeuring niet meteen laten blijken. Tot in 1917, dan trekt hij naar Zwitserland en belandt er te midden de pacifisten zoals Romain Rolland, Frans Masereel en Henri Guilbeaux. Tot aan zijn zelf gekozen dood op 22 februari 1942 keerde Zweig zich sindsdien ondubbelzinnig tegen oorlog en totalitarisme.

Wie Zweigs reportages nu leest kan zich nog minstens gedeeltelijk herkennen in zijn stadsportretten die weinig veranderd zijn en die Zweig altijd plaatst tegen het licht van de tijd. Geen betere en erudietere gids dan Zweig, ook nu nog. Voor de illustraties liet Koen Broucke zich inspireren door Fernand Khnopffs pasteltekening "La ville abandonnée" en de roman "Bruges, la morte" van Georges Rodenbach. Met tinten van zwart, grijs en wit schetst hij de lege steden. De mensen zijn weggevlucht voor het vernietigende geweld.

Een reeks tekeningen, aquarellen en schilderijen van Broucke bracht het Emile Verhaerenmuseum te Sint-Amands bijeen in een kleine documentaire tentoonstelling.

Tot slot nog een wijze les om te koesteren: Voor Piet Chielens manen Zweig en Broucke ons met dit boekje aan om "door alle nostalgie en melancholie heen vooral alerter om te gaan met ons heden".

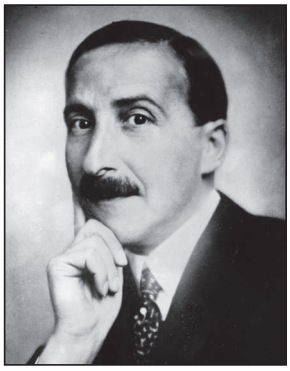

STEFAN ZWEIG
Het land tussen de talen
Reisreportages uit België
Vertaald door Els Snick,
met illustraties van Koen Broucke
en met een nawoord door
Piet Chielens.
Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam 2022
96 blz.
ISBN 9789028221055

Niet te missen evenementen

Orgelzondagen in Bornem in de centrumkerk

De orgelvereniging van Bornem organiseert ook dit jaar weer orgelconcerten op het Thomas-orgel in de centrumkerk van Bornem. Het orgel dateert van 2013 en werd gebouwd door Dominique Thomas en is geliefd bij organisten uit binnen- en buitenland. Vooral de muziek van J.S. Bach en van zijn tijdgenoten klinkt erop erg mooi.

De concerten te Bornem hebben plaats op zondagnamiddag om 15 uur. Telkens wordt een toporganist gekoppeld aan een andere musicus of ensemble. Zo speelden op 12 juni Bart Jacobs aan het orgel met Alain De Rudder op natuurtrompet. De volgende data zijn 21 augustus, 11 september en 16 oktober.

Tentoonstelling "Boomdromen" in het Emile Verhaerenmuseum te Sint-Amands

De boom heeft van oudsher een bijzondere plaats in ons collectief visueel geheugen. Talloze kunstenaars hebben zich door de boom laten inspireren vooral in de romantiek en bij de impressionisten, maar ook dichterbij ons door hedendaagse kunstenaars van vroeger en nu, ook Emile Verhaeren met o.a. het gedicht "L'Arbre". Verhaeren schreef ook het voorwoord voor het boek van zijn vriend Louis Piérard (1886-1951) "Aimons les arbres" (1909). Christina Guirlande en Ton Oosterhuis vertaalden het prachtige gedicht "L'Arbre" uit Verhaerens bundel "La Multiple Splendeur" in het Nederlands. De versie van Ton Oosterhuis werd door Koen Stassijns en Ivo Van Strijtem terecht opgenomen in hun bloemlezing "3000 jaar wereldpoëzie in 500 onsterfelijke gedichten". Zeven hedendaagse beeldende kunstenaars worden nu samengebracht in een tentoonstelling in het Emile Verhaerenmuseum met door bomen geïnspireerde kunstwerken. Het zijn Frank Depoorter, Johan De Wilde, Roel Jacobs, Léon Spilliaert, Koenraad Tinel, Patrick Van Caeckenbergh en vooral Donatella Bianchi, echtgenote van designkunstenaar en Sint-Amandsenaar Frans Van Praet. Het literaire luik in de tentoonstelling bestaat uit gedichten van Peter Holvoet-Hanssen, Victor Hugo, Pablo Neruda, Rainer Maria Rilke, Paul Valéry en uiteraard Emile Verhaeren. Van deze laatste is vooral bekend "Un Saule/Een Wilg", opgedragen aan kunstschilder Louise Héger, bevriend met de dichter Emile Verhaeren, die haar geregeld bezocht in haar villa te Koksijde waar de wilg in het domein stond en die ze zelf vereeuwigde in een schilderij dat zich bevindt in de collectie van het Museum voor Schone Kunsten te Doornik.
De tentoonstelling te Sint-Amands loopt tot 4 september 2022 en is open van dinsdag tot zondag van 11 tot 18 uur.

Boekpresentatie te Sint-Amands in het Emile Verhaerenmuseum

In het raam van de tentoonstelling "Boomdromen" wordt zaterdag 3 september het boek 'DONATELLA BIANCHI' gepresenteerd in het Emile Verhaerenmuseum om 15 uur. Het luxueus uitgegeven boek toont een overzicht van het werk van beeldend kunstenaar Donatella Bianchi uit de jaren 2010-2022. Het nawoord is van prof. dr. Willem Elias van de VUB.

De Deuren van de Abdij van Bornem staan voor iedereen open!

Eind 2021 werd de restauratie van de abdijsite afgerond en is er naast de verschillende typische abdijlokalen ook een onthaalpunt voor het kasteel ingericht. Abt Leo sprak in zijn openingswoord toen over een dubbel gevoel. Enerzijds een weemoedige terugblik op de eens zo stille plek voor gebed en bezinning, maar anderzijds een gelukkig gevoel omdat het gebouw een nieuwe bestemming kreeg en het verhaal van de reiger verder kan verteld worden.

We spreken vandaag niet meer over de 'Sint-Bernardusabdij' maar eigenlijk over 'De Abdij van Bornem'. De cisterciënzers zijn met name door de aanwezigheid van pater Leo nog steeds prominent aanwezig, maar binnen het gebouw wordt ook meer informatie gegeven over de stichting van het Heilig-Kruiskloostertje, de zoektocht naar de geschikte geestelijke orden, de intrek van Engelse dominicanen en de uitbouw van het Engels College.

Mede door de financiering van Toerisme Vlaanderen en de samenwerking met het Regionaal Landschap Schelde-Durme werd er ook een belevingscentrum ingericht en komen de bezoekers meer te weten over de geschiedenis van het Land van Bornem. De perfecte inleiding om nadien het prachtige kasteel van Bornem te bezoeken.

Ook de vrijwilligers hebben de voorbije maanden opnieuw de handen uit de mouwen gestoken en intussen werd de bibliotheekcollectie volledig herplaatst. Gidsen en suppoosten werden opgeleid en staan ter beschikking voor een gegidste rondleiding.

Naast groepsbezoeken kunnen ook individuele bezoekers aansluiten bij een rondleiding op zaterdagen en zondagen.

Ontrent den hover Gheneer ick my

Op de oevers van de Schelde ontplooit zich een opmerkelijk verhaal. Verval en opbouw wisselen elkaar af als eb en vloed.
Het Bornems verleden vormt zich op het ritme van de getijden: het is een komen en gaan van:
Spaanse legers, Engelse monniken, Franse edelen en Nederlandse geestelijken...
Allen vinden hier voedsel, allen voelen zich hier thuis...

Voor tickets en info: www.deabdijvanbornem.be - Tel. 03 890 69 23 - Mail: abdij@bornem.be

Tentoonstelling:
De mens in het Klein-Brabantse landschap.
Een archeologische verkenning van Bornem en Puurs-Sint-Amands

Jordi Bruggeman en Geert Segers

Klein-Brabant is een regio op het kantelpunt tussen verschillende tradities en is gesitueerd op de overgang van de zand- naar de zandleemstreek. De regio bleef tot ver in de 20ste eeuw een grotendeels blinde vlek op vlak van archeologie. De uitvoering van wetenschappelijk archeologisch onderzoek ving eigenlijk pas aan in de jaren '80 van vorige eeuw. Inmiddels vonden er tientallen archeologische onderzoeken met ingreep in de bodem plaats in Klein-Brabant. Deze tonen aan dat Klein-Brabant duidelijk een archeologische hotspot is.

Sfeerbeeld van een opgraving aan de Lichterstraat in Kalfort (© All-Archeo bv)

Sinds de archeologiedagen 2022, die eind mei plaatsvonden, is er in de museumkerk van Wintam een permanente archeologietentoonstelling gehuisvest over archeologie in Klein-Brabant. De tentoonstelling - die voornamelijk bestaat uit posterbanners - belicht, naast de historiek van het onderzoek en een algemeen archeologisch beeld, verschillende sites en vondsten die de afgelopen jaren aan het licht kwamen, zoals ter hoogte van de Lichter in Puurs en aan de Rijksweg in Bornem. De tentoonstelling overspant de periode vanaf de steentijd tot en met de moderne tijd. Naast onder meer sites uit de Romeinse tijd en een middeleeuwse motte, gaat er bijvoorbeeld ook aandacht naar crashsites uit de Tweede Wereldoorlog.

Sfeerbeeld van de tentoonstelling in de kerk van Wintam

De tentoonstelling is een initiatief van het Genootschap Sint-Margaretha Wintam, met financiële steun van het Bornemse archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bv. De betrokken gemeenten zijn Bornem en Puurs-Sint-Amands. Bij de realisatie ervan kon gerekend worden op diverse instanties, waaronder ook de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw.

Selectie van aardewerk aangetroffen bij de opgraving ter hoogte van het Hof van Coolhem in Kalfort (© Geert Segers)

De tentoonstelling, die gratis te bezoeken is, wordt nog aangevuld met archeologische vondsten. Een mooie collectie is afkomstig van het Hof van Coolhem in Kalfort. Verder zullen prospectievondsten aantonen dat in het (verre) verleden Klein-Brabant bewoond werd in onder meer de bronstijd, de ijzertijd, de Romeinse tijd en de middeleeuwen. Een officiële opening van de tentoonstelling zal plaatsvinden tijdens of rond de Open Monumentendag in september. Blijf op de hoogte door het volgen van de facebookpagina van het genootschap Sint-Margaretha Wintam.

Praktisch
Sint-Margarethakerk Wintam
Eduard De Blockstraat 2
2880 Bornem

Zondagen van 13.30 u tot 17.00 u
gesloten bij slechte weersomstandigheden:
best vooraf checken of
op afspraak via 0491 91 74 65
of sint.margaretha@gmail.com
Gratis toegang.

Meer info en updates

Compacte oeuvrebiografie over Jeroen Brouwers. Geen eerherstel voor Dirk de Witte.

Paul Servaes

Velen rekenen Jeroen Brouwers tot de titanen van de Nederlandstalige literatuur. In zestig jaar schreef hij twaalf succesvolle romans naast vele verhalen, essays, polemieken, studies en egodocumenten, alle in de hem eigen stijl, uniek in de literatuur van de Lage Landen. De loftrompetten werden nog maar eens bovengehaald bij zijn overlijden op 11 mei 2022. Bekend is hij ook als onverzoenlijk polemist getuigend van een eigenzinnig karakter en niet bang van krasse uitspraken over vriend en vijand.

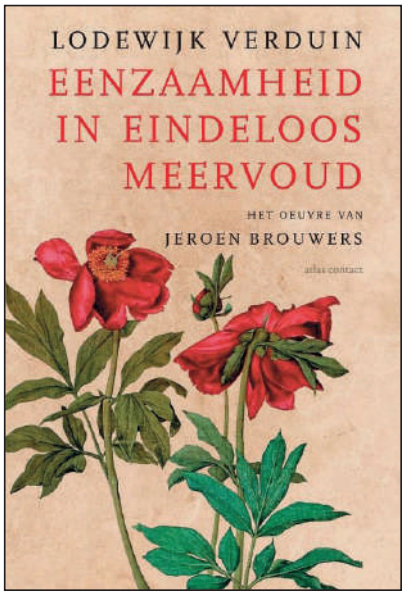

Een van die vrienden was zijn collega-schrijver Dirk de Witte, als Didier Jean-Marie De Witte op 15 maart 1934 te Sint-Amands geboren.[1] Herhaaldelijk vernederde Jeroen Brouwers in zijn publicaties de jonge schrijver en vriend Dirk de Witte. Hij schrijft ondermeer: *'Er is aan het herlezen van De Wittes verhalend proza weinig literair genoegen verbonden: het kwaliteitsgehalte ervan is van een pijnlijke middelmatigheid, de taal is onzuiver, de stijl is flets en slordig, wat dit proza uitademt is sentimentaliteit en verveling, voor het grootste gedeelte bestaat het uit kitsch.'*[2] Brouwers wordt categoriek wanneer hij zich herinnert dat ook Emile Verhaeren te Sint-Amands geboren werd. Hij schrijft: *Het dorp Sint-Amands is voor het voortbrengen van* twee *grote schrijvers veel te klein.*[3]

Nu de Nederlandse schrijver Lodewijk Verduin zijn essay *Eenzaamheid in eindeloos meervoud. Het oeuvre van Jeroen Brouwers* publiceerde waarin hij het hele werk van Brouwers analyseerde,[4] had een meer kritische benadering ook dit onrecht tegenover Dirk de Witte kunnen aanpakken. Het gebeurt niet. Er komt geen eerherstel en Brouwers blijft vasthouden aan zijn eigen visie: Dirk de Witte heeft hem nooit, zelfs niet op enigerlei wijze, inspiratie geleverd voor enig boek. Verduin stelt, om niet te moeten ingaan op gelijkenissen of inspiratiebronnen, dat hij zich alleen interesseert aan het persoonlijk leven van Jeroen Brouwers voor zover het in het werk zelf tot uitdrukking komt. Hij verduidelijkt nog: *Wanneer autobiografische voorvallen direct en controleerbaar aan de orde komen in zijn teksten, benoem ik dat.*[5] Het is een gemakkelijk excuus om slechts enkele zinnen in zijn boek aan Dirk de Witte te wijden. Hij blijft hierbij de problemen die zich stellen uit de weg gaan.

Jeroen Brouwers leerde De Witte van nabij kenen doordat Brouwers in dienst was als redacteur en zich bezighield met het verregaand herschrijven en corrigeren van de ingestuurde manuscripten. Bovendien was Anneke Hoegaerts, de vrouw van Dirk, de secretaresse van uitgever Angèle Manteau en ook van Brouwers, naar zijn eigen zeggen. In zijn functie van redacteur kreeg Brouwers onder meer de manuscripten van Dirk de Witte in handen. Manteau gaf zijn verhalenbundels *Het glazen huis geluk* en *De formule van Lorentz* uit en de roman *De vlucht naar Mytilene*. Er groeide een vriendschappelijke relatie tussen het echtpaar Didier-Anneke De Witte-Hoegaerts en Brouwers. Ze kwamen geregeld bij elkaar over de vloer, zodat Didier zelfs Brouwers leerde autorijden met de Anglia die Didier later zou gebruiken voor zijn zelfmoord op 27 november 1970. Hoewel Didier zes jaar ouder was dan Brouwers, keek Didier fel op naar Brouwers en was hij wat het schrijven betreft erg afhankelijk van Brouwers. *Van wat hij schreef werd meer niet dan wel gepubliceerd,* schreef Brouwers in *De laatste* deur. Als redacteur kon hij het weten. Met geen woord rept Brouwers over het manuscript van Didier/Dirk *Dichotomie van een geboorte* waarin een thema werd aangesneden dat Brouwers gebruikte in zijn eigen *Joris Ockeloen en het wachten. Een lotgeval,* dat in 1967 bij Manteau werd uitgebracht. Brouwers moet zeker op de hoogte geweest zijn van het project van zijn vriend De Witte. Dirk feliciteert in november 1967 Brouwers met het verschijnen van de roman op een erg genereuze manier. Hij schrijft: *Ik heb wel lang gewacht met je te feliciteren voor je laatste (ik bedoel: je nieuwste) boek. Ik kan er geen objectief oordeel over geven daarvoor ligt het té dicht bij mijn boek met die onmogelijk geleerde titel: Dichotomie van een geboorte. Naar atmosfeer én naar inhoud. Niet op stijl- of taalgebied. Ik benijd je daarom (dat is geen vleierij en deze woordspeling is ook al niet correct) Echt waar. Literair, belletristisch, op het vlak van de virtuositeit kan mijn boek het bij lange niet halen op dat van jou….*[6] Op 5 januari 1968 schrijft Angèle Manteau aan De Witte dat ook haar persoonlijk *uw werk mij in overwegender mate voortdurend doet denken aan de vrijwel identieke roman van Jeroen Brouwers, die niet alleen dezelfde thematiek maar veelal ook dezelfde 'gebeurtenissen' bevat.*

In 1977 beschuldigde Julien Weverbergh, directeur bij Manteau, Brouwers ervan dat hij het idee voor zijn roman zou gepikt hebben bij Dirk de Witte, wiens manuscript van *Dichotomie van een geboorte,* bij Manteau was ingediend. Het kwam niet voor publicatie in aanmerking, na negatief advies van Weverbergh. Brouwers stuurde het manuscript aan de auteur terug in augustus 1967. Na herwerking stuurde Dirk het nog eens in, maar werd opnieuw afgewezen. *Joris Ockeloen* was intussen al verschenen. Op 15 maart 2001 kwam de krant *De Standaard* in een omvangrijk artikel van Frank Albers en Onno Blom hierop terug. Onno Blom had tevoren inzage gekregen van de briefwisseling errond na de veiling van het archief van Angèle Manteau en haar schenking van een deel ervan aan de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Toen de rel ook Nederland bereikte deed Brouwers de krant een proces aan wegens eerroof en smaad. In *De laatste deur* bevestigt Brouwers dit: *Onze plannen hebben, zonder dat wij het van elkaar wisten, vaker gekruist, maar dit is een onderwerp voor beschouwing apart (Deze is intussen geschreven door Frank Albers en Onno Blom en op 15 maart 2001 gepubliceerd op zowel op de voorpagina als twee binnenpagina's van 'De Standaard'). Ik deed deze krant een proces aan wegens eerroof en smaad.*[7] Onder de titel *Het warme water van Albers* reageerde hierop Weverbergh: *De affaire De Witte werd al in 1989 in Humo te berde gebracht door Ward Ruyslinck.*

Dat Verduin over dit alles met geen woord rept – er was zelfs het woord 'plagiaat' gevallen – is hoogst betreurenswaardig. Mocht men aarzelen voor de inspiratie die Brouwers kreeg van De Witte bij het schrijven van *Joris Ockeloen.* Voor Brouwers' *De Laatste deur* uit 1983 is die er alleszins. De Witte schreef in mei 1967aan Manteau: *Ik ben momenteel druk bezig met het verzamelen van gegevens voor*

een essay over de zelfmoord van de schrijver. Tot nog toe werd in de hele literaire of psychiatrisch-medische wereldliteratuur aan dit sociologisch aspect geen aandacht besteed: er is geen enkel werk over te vinden. Toch is het zeer boeiend en onthutsend. Ik vat het op als een belichting vanuit twee perspectieven: enerzijds de statische en psychologische studie van het gegeven; anderzijds de relatie werk-zelfmoord. Voor het eerste deel heb ik ongeveer genoeg gegevens om aan een eerste bundeling te beginnen. De opzoekingen in verband met mogelijke aanwijzingen in het werk van de schrijver vorderen heel wat trager, omdat er een massa literatuur over te lezen valt (tot nog toe ong. 65 schrijvers!) Misschien zegt dit opzet iets voor een eventuele Marnixpocket? Het zou mij wel een prikkel zijn als ik wist dat ik het boek (want tot een boek zal het essay zeker uitgroeien) ergens kon onderbrengen. Nu werk ik tamelijk doelloos en weinig regelmatig.[8]

Het is dus duidelijk dat De Witte al van voor mei 1967 bezig was met het verzamelen van gegevens over schrijvers-zelfmoordenaars. In de inleiding tot *De laatste deur* onder de titel *Autobiografisch* schrijft Brouwers dat zijn eerste aantekeningen dateren van 1968, dus minstens een jaar na De Witte.[9] Dirk de Witte krijgt een belangrijk hoofdstuk in *De laatste deur* maar telkens als slachtoffer, dader van zelfmoord, geenszins als inspirator. In haar boek *Het eigenzinnige leven van Angèle Manteau* schrijft Greta Seghers volmondig*: Mijns inziens zou het van mededogen en respect hebben getuigd als Brouwers de aandacht van de lezer ook had gevestigd op De Wittes inspirerende rol bij het tot stand komen van 'De laatste deur'.*[10] Dat ook Lodewijk Verduin in zijn oeuvrebiografie hier achteloos aan voorbijgaat, is uitermate triest. Verduin blijft maar herhalen hetgeen Brouwers ook altijd stipuleert om maar enige vorm van inspiratie door De Witte te omzeilen. Hij schrijft: *sedert het begin van mijn literaire carrière […] het plan tot het schrijven van een groot boek over 'zelfmoord in de literatuur' had gekoesterd', geheel 'onafhankelijk van Dirk de Witte'.* Wel bevestigt Brouwers in *De laatste deur* dat het hoofdpersonage uit *Zonder trommels en trompetten,* de verteller namelijk, enige tijd persoonlijk contact heeft met een collega-schrijver Lorentz Blanke geheten. Het zou gaan om een gefictionaliseerde versie van Dirk de Witte. De laatste verhalenbundel van De Witte heet *De formule van Lorentz* en Blanke is een synoniem van Witte, aldus Brouwers.[11] Een weinig subtiele vermomming die nogal vergezocht lijkt.

Ook in het nawoord van Brouwers voor de autobiografische roman *Hoe heette de hoedenmaker?* van Loeki Zvonik[12] over haar kortstondige relatie met Didier De Witte, herhaalt Brouwers zijn visie: *Dirk de Witte had net als ik, het voornemen om een essayistisch werk over 'Zelfmoord in de literatuur' te schrijven, hij anders dan ik, met de intentie er de hele wereldliteratuur, filosofie en cultuurgeschiedenis voor door te ploegen: Daartoe begon hij schrijvers-zelfmoordenaars van alle nationaliteiten te 'verzamelen' op alfabet gerangschikt in een zakboekje dat hij altijd in zijn kleren bij zich droeg en tevoorschijn trok bij iedere conversatie. Zijn lectuur betrof uitsluitend nog zelfmoord, hij las alleen nog maar romans, dagboeken, brieven van schrijvers-zelfmoordenaars en hij kon, bij iedere ontmoeting opnieuw, over niets anders meer praten dan zelfmoord. Zuinig op eigen geestesgezondheid begonnen vrienden, ook ik, hem te mijden, geen van allen vooralsnog geneigd tot zelfmoord, terwijl Dirk de zijne begon aan te kondigen. Aan het voorgenomen wereldboek is hij ook nooit toegekomen. […] Mijn eigen zelfmoordboek, 'De laatste deur', verscheen in eerste editie acht jaar na 'Hoe heette de hoedenmaker?' Het handelt wat overzichtelijker en dichter bij huis over zelfmoord en schrijvers-zelfmoordenaars in de Nederlandstalige literatuur. Dirk de Witte komt erin voor met een hoofdstuk van vijftig pagina's, waarin veelvuldig naar Loeki Zvonik en haar 'Hoedenmaker' wordt verwezen.*[13] Het is niet verwonderlijk dat een koppige Jeroen Brouwers vasthoudt aan zijn visie op dit inspiratie-probleem. Hij verzwijgt dan ook dat hij van Zvonik het zakboekje van Dirk met de verzamelde gegevens over schrijvers-zelfmoordenaars gekregen heeft. Hij noteert alleen: *Ze [Loeki Zvonik] behoedde de nalatenschap van Dirk de Witte en bezorgde*

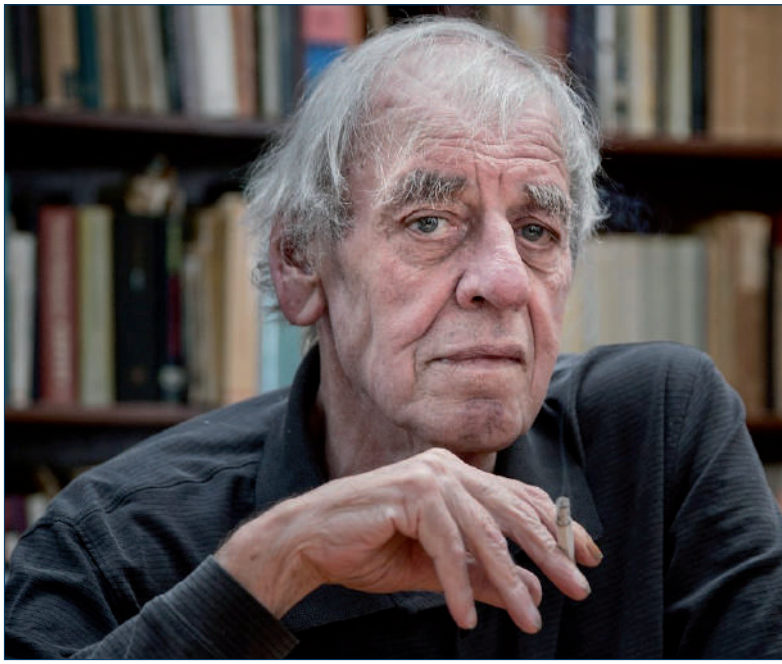

die bij het Letterenhuis in Antwerpen, maar gaf een deel ervan ook aan mij ten behoeve van mijn 'Laatste deur'.[14]

Dat Lodewijk Verduin, als nauwgezet en erudiet biograaf van het volledige oeuvre van Jeroen Brouwers, aan dit alles achteloos voorbijgaat, valt te betreuren. Het oeuvre staat niet los van het leven van de schrijver, constateert hij in zijn conclusie aan het einde van zijn essay. Na lectuur van drieënzestig boeken en 10.470 bladzijden lang poogde hij de kern van dit hecht samenhangende oeuvre van Brouwers aan te wijzen en de ontwikkeling ervan te beschrijven. Hij is hierin cum laude geslaagd, vorm en inhoud als twee aparte lijnen onderscheidend. Hij definieert Brouwers' stijl als eigenzinnig en verheven. Vandaar dat sommigen die als barok ervaren. Hij graaft erg diep en wijst op twee excentriciteiten: het veelvuldig gebruik van het suffix '-heid' en de gewoonte om gedachtestrepen en komma's te combineren, veelal om tempowisselingen aan te geven. Van een aanvankelijk autobiografische-essayistische schrijftrant evolueerde Brouwers naar een meer verhalende en nadrukkelijker fictionele vorm. Verduin maakt een indeling van het oeuvre van Brouwers in drie perioden. De eerste omvat ondermeer het debuut, de verhalenbundel *Het mes op de keel* uit 1964 en nog de debuutroman *Joris Ockeloen en het wachten* (1967). In de tweede situeert hij vooral *Bezonken rood* (1981). Verduin noemt het een uitzonderlijke roman, de bekendste uit het hele oeuvre trouwens met de vijftigste druk in 2020. Terecht zou men het Brouwers' meesterwerk mogen noemen. Uit diezelfde periode komt ook *De zondvloed* (1988). In de derde periode vinden we vooral *Geheime kamers* (2000), *Het hout* (2014) en *Cliënt E. Busken* (2020), het op zichzelf staand slotstuk van het hele oeuvre, aldus Verduin.

Liefde, literatuur en dood zijn de thema's die Brouwers in zijn werk zelf heeft aangewezen. Verduin kiest voor angst, literatuur en dood en ziet verlaten worden als het centrale drama in Brouwers' literaire werk. *Verlatenheid is eenzaamheid in eindeloos meervoud,* wordt zo de titel van de biografie van het hele oeuvre, waarin alle boeken elkaar steeds maar aanvullen, in onderdelen of als geheel. *Niets bestaat dat niet iets anders aanraakt,* bevestigt Brouwers zelf in *Bezonken rood.*

Tot slot wijst Verduin nog op een betekenisvol symbool bij Brouwers: de zon. Het blijft, ondanks alle rampen van pijn,angst en eenzaamheid, de moeite waard om uit te kijken naar iedere nieuwe dag met de opkomst van de zon die misschien de mogelijkheid van verbetering brengt of zelfs de belofte van verlossing. Zijn weerbarstig vitalisme is voor Brouwers de remedie tegen het pessimisme dat zijn werk ontegensprekelijk kenmerkt.

Verduin heeft zijn biografie knap geconstrueerd, misschien met te veel angst om alle door hem als onnodige biografische elementen beschouwd te vermelden, waardoor een eerherstel voor Dirk de Witte niet tot de mogelijkheden behoorde. Het is ons inziens een grove fout die nu eenmaal komaf had kunnen maken met Brouwers' balorigheid ten aanzien van een trouwe vriend. Wat opvalt, is dat er in zijn boek sporadisch maar superlatieven zijn gebruikt, wat evenwel perfect samen kan gaan met een meer kritische blik, die af en toe ontbreekt. Het boek bevat aan het slot een passende verantwoording, een volledige lijst van de werken van Jeroen Brouwers, een erg beknopte lijst '*Over Jeroen Brouwers*' en een bibliografie, waarin Loeki Zvonik met haar *Hoe heette de hoedenmaker?* en Greta Seghers met haar *Het eigenzinnige leven van Angèle Manteau* niet hadden mogen ontbreken. Ook een namenregister ware handig geweest. Ondanks de aangehaalde tekortkomingen is deze oeuvrebiografie een schitterend voorbeeld van compacte literaire benadering van een omvangrijk en complex gegeven als het volledige oeuvre van Jeroen Brouwers, dat Lodewijk Verduin de lezers en toekomstige lezers van Brouwers met verve aanbiedt.

Lodewijk Verduin

Eenzaamheid in eindeloos meervoud
Het oeuvre van Jeroen Brouwers

Uitgeverij Atlas Contact
Amsterdam/Antwerpen 2021

Noten

1 De juiste voornamen zoals vermeld in de geboorteakte in de Registers van de Burgerlijke Stand van de gemeente Sint-Amands. De voornamen *"Desideratus Joannes Maria"* die Jeroen Brouwers hem geeft, zijn die uit het doopregister van de parochie Sint-Amands, die in het Latijn is opgesteld. Pastoor Armand Reyniers van Sint-Amands meldde die per brief van 28 oktober 1971 aan Brouwers. De pastoor voegde er nog aan toe: "*Persoonlijk heb ik Dirk zeer goed gekend in zijn laatste humaniorajaren en zijn eerste universiteitsjaren. In 1951 of 1952 hebben we samen een 'Akademie' voor de studenten van de parochie gesticht. Dirk was een zeer idealistisch ingestelde jonge man […]*"

2 Jeroen Brouwers, *De laatste deur, Zelfmoord in de Nederlandstalige letteren,* Uitgeverij Atlas Contact, Amsterdam/Antwerpen, 2017 (Vijfde druk), p. 593

3 Jeroen Brouwers, De laatste deur, p. 596. Zie ook: Paul Servaes, Sint-Amands te klein voor twee grote schrijvers, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 28, mei 2017, p. 58-59

4 Lodewijk Verduin, *Eenzaamheid in eindeloos meervoud. Het oeuvre van Jeroen Brouwers,* Uitgeverij Atlas Contact, Amsterdam/Antwerpen, 2021

5 Lodewijk Verduin, *Eenzaamheid in eindeloos meervoud,* p.18

6 Geciteerd in Greta Seghers, *Het eigenzinnige leven van Angèle Manteau,* Uitgeverij Prometheus, Amsterdam, 1992, p. 204-205

7 Jeroen Brouwers, *De laatste deur,* p. 603

8 Greta Seghers, *Het eigenzinnige leven van Angèle Manteau,* p. 205-206

9 Jeroen Brouwers, *De laatste deur,* p. 27-30

10 Greta Seghers, *Het eigenzinnige leven van Angèle Manteau,* Uitgeverij Prometheus, Amsterdam, 1992, p. 206

11 Lodewijk Verduin, *Eenzaamheid in eindeloos meervoud,* p. 59

12 Loeki Zvonik, *Hoe heette de hoedenmaker?,* Met een nawoord *De vroegvoltooiden* door Jeroen Brouwers, Uitgeverij Cossee, Amsterdam, 1975 (Tweede druk). Zie ook: Paul Servaes, Volharden in balorigheid: Jeroen Brouwers nog over Dirk de Witte uit Sint-Amands, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 29, mei 2018, p. 44-45

13 Jeroen Brouwers, *De vroegvoltooiden* in Loeki Zvonik, *Hoe heette de hoedenmaker?,* p. 202-203

14 Jeroen Brouwers, *De vroegvoltooiden,* p; 220

Exit Peeter Mertens

Dit artikeltje gaat niet over de gewezen voorzitter van een politieke partij. Wel over een Peeter Mertens die meer dan 400 jaar geleden leefde.

Die Peeter Mertens was afkomstig van Puurs, maar is er niet gestorven. Het moet hem niet voor de wind gegaan zijn, want op een bepaald moment in zijn leven nam hij het drastische besluit zijn dagelijkse boterham op een weinig geoorloofde manier te verdienen. Hij stelde zich aan het hoofd van een bende vrijbuiters, in deze te verstaan als straatschenders en knevelaars, zeg maar dieven die er niet voor terugschrokken geweld te gebruiken.

Dat hun onwettige beroepsactiviteiten niet zouden blijven duren, stond in de sterren geschreven. In 1595-1596 liepen ze tegen de lamp en de Antwerpse schout en markgraaf Hendrik t'Seraerts nam hen in verzekerde bewaring. Na een proces kregen dertien van hen een erg spannende strop om de nek en eindigden hun leven al bengelend aan een koord. Voor de executie van het bendehoofd of toch een van de belangrijkste leiders ervan, in het bijzonder onze Peeter Mertens uit Puurs, bedacht men een aangenamer spektakel. Hij kreeg een overvloedig met pek ingestreken kleed omgehangen en werd aan een mik vastgebonden. Zijn rechterhand mocht hij op het kapblok presenteren en werd afgehakt. Vervolgens trok de beul hem op en werd een zacht vuurtje onder hem gestookt. Eens dat goed vlamde, liet men hem stilletjes zakken, zodat hij levend werd verbrand.[1] Exit Peeter Mertens.

Eigenlijk hadden zijn verwanten en vrienden hem beter moeten voorlichten bij zijn beroepskeuze. Of was het toch verstandiger en veiliger geweest om als politicus carrière te maken.

Noten

1 uit PRIMS, F., 'Beelden uit den Cultuurstrijd II' in: *Antverpiensia 1943-16de reeks,* (Standaard Boekhandel), Antwerpen 1943, pag. 397

Lena
of de kunst van geschiedenis[1]: Marnix en het Wilhelmus

N.N.

BOY
Waar heb je dit vandaan?

LENA
Weet je nog, die avond in de abdij, dat feestje voor de vrijwilligers? We hebben samen nog een ijsje gegeten. Het lag opgerold op de vensterbank in een kamertje op de bovenste verdieping en het zag er niet uit. Enorm vuil en op meerdere plaatsen zat de verf los. Maar omdat ik de scène heel treffend vond, heb ik het meegekregen. Het stelt Marnix voor die het Wilhelmus voordraagt aan Willem van Oranje. Mijn vriendin heeft het gerestaureerd en ingekaderd. Eerlijk gezegd ben ik erg tevreden met het resultaat, zeker als je beseft dat het anders in de afvalcontainer was gegooid.

BOY
Mooi cadeau. Het geluk is altijd voor dezelfden. Warm dat het toen was. Die mokka en vanille waren welgekomen.

LENA
Ja, de crèmeglacé droop langs het horentje tot op mijn kleed. Er is zelfs een foto van ons genomen, denk ik.

BOY
Ik heb die nog. Die zit in een map, samen met een andere foto van jou, van een optreden op een of andere muziekavond voor het goede doel of zo. Ik bezorg je die wel eens.

LENA
Man, dat is lang geleden. Breng mee, de volgende keer als je komt. Jij kan daar toch niks mee doen.

BOY
Af en toe eens naar kijken, lieve schat, en wegdromen. Heeft dit schilderij enige waarde?

LENA
Dat interesseert me weinig. Ik weet wel dat er meerdere exemplaren van bestaan, ook als gravure. Rijk zal ik er dus niet van worden. De schilder was mij onbekend, maar mijn vriendin wist er meer over te vertellen. Jacob Spoel was een Hollander, ene van Rotterdam, die in de jaren zestig van de 19de eeuw een tijdje in Antwerpen werkte. Misschien heeft hij Bornem en de abdij bezocht.

BOY
Veel paters en broeders van de abdij waren Nederlanders, uit Noord-Brabant. Het kan dus evengoed zijn dat een van hen het heeft meegebracht. Al zie ik nog niet direct een praktiserend katholiek een schilderij kopen of aan de muur hangen met een vergadering van protestanten als onderwerp. Ik denk niet dat vader abt dat zou geapprecieerd hebben.

LENA
Wie zal het zeggen? Spoel maakte vooral genreschilderijtjes en in die tijd van Romantiek en het streven naar een natiegevoel vloeide dat al snel over in historische werken. Toen was de historieschildering het ultieme in de schilderkunst. Je moest als gedegen kunstenaar immers historische en iconografische kennis hebben om een scène uit een ver of nabij verleden geloofwaardig in beeld te brengen. Bijvoorbeeld, komt de kledij overeen met wat men toen droeg, of is het afgebeelde meubilair niet uit een latere periode, of zitten er geen personen in het gezelschap die op het moment van gebeuren al dood zijn?

BOY
Of is die aardglobe wel uit die tijd? Voor een 19de-eeuws kunstenaar moet het niet altijd gemakkelijk geweest zijn correcte voorbeelden te vinden. Of kennis te hebben van persoonlijke details. Hier heeft Marnix een ganzenveer in zijn linkerhand. Was hij dan linkshandig?

LENA
Gaan we dan niet te ver in de vraagstelling, Boy? Of het enig belang heeft. Is dat geen vraag om ons slimmer voor te doen? Niet alleen jij, ook kunsthistorici en nog meer wetenschappers in allerlei disciplines bezondigen zich in die zin aan interpretaties om het werk of liever het inlevingsvermogen van de kunstenaar en zijn beheersing van het onderwerp op te hemelen.

BOY
Hoe bedoel je?

LENA
Wel, ze pikken er een of meerdere details uit en laten daar hun analyse op los, met wetenschappelijke argumentatie en jargon, waar een leek geen fluit van verstaat en ook geen zier om geeft. Maar het klinkt interessant en deskundig en daar is het hen om te doen. Weet je dat onderzoekers bij het Lam Gods stellen te weten welke psalm de engelen aan het zingen zijn en of dat synchroon met de musicerende engelen gebeurt. Waar zijn we mee bezig? Idem bij De Blinden van Bruegel waar specialisten die en die oogziekte toewijzen aan blinde twee tot zes, want de eerste ligt al tegen de vlakte. Het zal Bruegel worst wezen. Stuiken doen ze toch. Straks gaan ze nog beweren dat de Mona Lisa krampen had of kiespijn en het Melkmeisje een blaasontsteking.

BOY
Grappig.

LENA
Ik heb daar moeite mee. Velen nemen zichzelf te 'au serieux'. Da's iets waar academici frequent last van hebben. Ook mensen die met geschiedenis bezig zijn. Of ze alle wijsheid in pacht hebben, boekenwijsheid, en die willen etaleren en zich daarom vastpinnen op futiele details. Of iemand wakker ligt van het feit dat op tweede sinksendag van '56 om zes over drie koning Boudewijn op de Sinksenfoor nu wel vijf of zes smoutebollen heeft gegeten…

BOY
Pardon, het waren er een dozijn. Problemen naderhand.

LENA
Je hebt ook van die betweterige sprekers die met lichte overdrijving altijd zichzelf naar voor schuiven: "*Ik heb dit en ik heb dat. Dat is nogal wat hé, sukkels.*" Meestal denken ze wereldnieuws te verkondigen en hun zelfadoratie versterken ze nog door overdreven armgezwaai en door parmantig het hoofd van links naar rechts te bewegen en terug. À la Verhofstadt. En dan, met de kin een beetje naar voren, ernstig voor zich uitkijken en verwachten dat de aanwezige pummels vol bewondering gaan applaudisseren: "*Bravo, bravissimo! U bent een genie. Zonder u zijn wij niks.*" Of ze zijn bijzonder verontwaardigd als er dan toch een tegendraadse tussenzit die met een kwinkslag durft te opperen dat "*ik heb dit en ik heb dat*" een losse flodder was, een scheet in een fles. En daarop onder boegeroep de zaal mag verlaten en als complotdenker of erger nog als fascist wordt weggezet.

BOY
Amai, zo scherp. Zo ken ik je niet. Iets verkeerd gegeten?

LENA
Het mag al eens gezegd worden.

BOY
Ja, dat is gelijk wereldvreemde wereldleiders en hun entourage hé, of ze nu in het Kremlin zitten of in het Witte Huis. Maar zij beslissen wel over leven en dood. Hou die potentaten een spiegel voor of zet hen met satire in hun blootje, want de politieke wereld heeft nood aan meer humor en van wat zelfrelativering is nog niemand doodgegaan.

LENA
Goed idee. Moeten we zeker doen.

BOY
Iets anders, die compositie doet me denken aan 'Lecture de Verhaeren' van Van Rysselberghe. Gelijkgestemden in een kamer, van wie er rechts enkele rechtstaand luisteren naar wat Marnix voorleest, aan de tafel iemand, in dit geval een guldenvliesridder, zittend met de hand aan het voorhoofd en nog een andere steunend op de rug van een stoel. Tafelkleed, draperie, kastje en boeken, het is allemaal aanwezig. Enkel de bloemen ontbreken.

LENA
Nu je het zegt. Opmerkelijk.

BOY
Willem van Oranje zit er toch maar lusteloos bij. Je zou verwachten dat als je secretaris en vertrouwenspersoon je via een gedicht zo bewondert er toch minstens een glimlach af zou kunnen. Of De Zwijger is kampioen in het verbergen van zijn emoties.

LENA
Misschien oordeelt hij dat er nog wat moet aan veranderd worden of is hij aan het nadenken wie dit op muziek kan zetten of dat een bestaande melodie kan gebruikt worden. Of is hij aan het dagdromen van een nieuwe echtgenote.

BOY
Ik vind het Wilhelmus een van de mooiste nationale volksliederen. En ik ken het deels van buiten: *Wilhelmus van Nassouwe, ben ick van Duytschen bloet, den vaderlant getrouwe blijf ick tot inden doedt. Een prince van Orangiën ben ick vrij onverveert, den coninck van Hispaengiën heb ick altijt gheëert.* Enzovoort en zo verder, vijftien coupletten lang. Goed gevonden is dat de samenvoeging van de eerste letter van elk couplet *Willem van Nassou* vormt.

LENA

Je moet weten dat het Wilhelmus nog niet zó lang de nationale hymne is van Nederland, al moet ik toegeven dat het ten tijde van de godsdienstoorlogen al gezongen werd en tevens vrij vlug in het buitenland bekendheid genoot. Maar dat ook de tekst meermaals werd aangepast. Met het schilderijtje van Stoel wordt bovendien geïnsinueerd dat Marnix het Wilhelmus voordraagt alsof het van zichzelf komt, maar de hamvraag is of Marnix wel het Wilhelmus heeft geschreven. En mijn antwoord daarop is: neen, Marnix is niet de auteur van het Wilhelmus!

BOY

Daarover bestaat inderdaad discussie, maar al kort na 1600 werd de tekst aan hem toegeschreven. In de volgende eeuwen groeide die overtuiging nog meer en was ieder zeker van zijn auteurschap. Pas recent wordt die stelling onderuitgehaald.

LENA

Dat is het hem juist. Vooral in de 19de eeuw werd Marnix een mythe en het was voor elke Nederlandse gelovige en ook vele Belgen gemakkelijkst om daarin mee te gaan. Marnix werd voorgesteld als dé ware staatsman die tolerantie hoog in het vaandel droeg, de uitmuntende godgeleerde die met zijn theologische wijsheid alle bisschoppen onder tafel praatte, de geleerde vertaler die zelfs het Hebreeuws machtig was, de letterkundige die met zijn schrijfsels ieder tot nadenken aanzette of toch minstens aan het lachen bracht, de dappere vrijheidstrijder die zich onbeperkt verzette tegen dwingelandij. Wee hen die daaraan durfden twijfelen. Straten en pleinen werden naar hem genoemd, standbeelden werden opgericht, verenigingen gingen zich aan zijn ideeën spiegelen en in tal van subjectieve publicaties werd hij verheerlijkt. Door die 'Marnixzucht' werd Marnix als het ware een idool. Het kon niet anders of deze nationale figuur moest de dichter zijn van het Wilhelmus, terwijl Marnix zelf nooit het auteurschap opeiste of er zelfs iets over heeft vermeld. Vreemd toch.

BOY

Maar de argumentatie van de huidige critici om een of zelfs meerdere dichters aan te duiden als auteur is ook niet waterdicht. Dat het een anonieme creatie was, valt te begrijpen omdat het als vijandig geuzenlied streng verboden was en de maker ervan zeker de doodstraf mocht vrezen. Misschien was het wel een nobele onbekende. Ik denk dat we het nooit gaan weten.

LENA

Naast Marnix zagen taalkundigen er tot voor kort de hand in van Coornhert of Antwerpenaar Willem van Haecht. Maar door een vergelijking via een computerprogramma komen wetenschappers nu uit bij predikant Pieter Datheen of Dathenus, een fanatiek calvinist van het eerste uur en volksmenner bij uitstek. Deze man uit de Westhoek vertaalde net als Marnix heel wat psalmen om die op muziek te zetten. En ze kenden elkaar.

BOY

Langs de andere kant was het Wilhelmus bedoeld als propagandalied dat gemakkelijk door iedereen kon gezongen worden en zó snel over de Nederlanden zou verspreid worden. Marnix trouwens was de leidende figuur in het propagandagebeuren rond Willem van Oranje in de strijd tegen de Spaanse beknotting van godsdienstvrijheid.

LENA

Tegenstanders noemden het een schijnheilig lied. Hoe kan je tegelijk de koning van Spanje eren en zijn soldaten aanvallen? Hoe kan je tegelijk het katholieke geloof voorstaan en zich omringen met radicale protestanten?

BOY

Iemand die in spannende tijden zijn nek durft uitsteken, heeft uiteraard vijanden. Dus zeker Marnix, die met zijn vlijmscherpe spot de tegenpartij onderuit haalde. Ik vind het geweldig hoe hij in 'De Byencorf der Heilig Roomscher Kercke' op subliem satirische wijze de katholieke kerk en zijn discipelen een kleedje past.

LENA

Heb je het boek gelezen?

BOY

Compleet en met veel genoegen. Het is niet altijd makkelijk om een 16de-eeuwse tekst te begrijpen, maar door zijn rijke woordenschat, de rake beeldspraak, taalkundige spitsvondigheden, het invoegen van spreekwoorden en zegswijzen uit de volkstaal, het frequent gebruik van alliteratie en natuurlijk dankzij de milde ironie en het bijtende sarcasme is het voor mij een meesterwerk van de Nederlandse literatuur, dat een plaats verdient in de canon. Fijngevoelig is het zeker niet, men zou zelfs kunnen stellen dat het taalgebruik meermaals plat en vrijpostig is, zoals het een goed pamflet past. Ik kan me voorstellen dat de goede verstaanders onder de rooms-katholieken schuimbekten van woede en dat menig protestant bulderde van het lachen of toch minstens in het vuistje lachte. Hier kwam het boek snel terecht op de Leuvense Index. Heb jij het gelezen?

LENA

Deels, in een meer leesbare uitgave van midden 19de eeuw. Maar ik heb wel zijn tegenstanders doorgenomen en dan vooral 'De Vroolijke Historie van Marnix en zijn vrienden' van Paul Alberdingk Thijm, hoogleraar aan de Leuvense universiteit, voorzitter van het Davidsfonds en hoofdredacteur en beheerder van Dietsche Warande. Alberdingk Thijm bezag Marnix door een heel andere bril, die van de katholieke professor die de verheerlijking van Marnix maar niets vond, integendeel hem bij vele feiten als een onverdraagzaam mislukkeling wegzette en als een fanatiekeling en grootspreker die zichzelf fantastisch vond.

BOY

Oei, dat is een duidelijke mening. Geef eens wat voorbeelden.

LENA

Toen in de maanden augustus en september van 1566 calvinistische benden kerken overvielen en duizenden middeleeuwse beelden, schilderijen en boeken vernietigden, verdedigde Marnix deze georkestreerde aanslag op de kunst. Hij poneerde dat de Beeldenstorm het Godsoordeel over de afgoderij was en dat het de hand van God was geweest die de mensen leidde in deze noodzakelijke zuivering van de kerken. Marnix vond zelfs dat deze schoonmaak jaar in jaar uit zou moeten plaatsvinden ten dienste van het ware evangelie. Spottend zei hij nog dat de regeerders en de kerkvaders in de Nederlanden moeilijk konden verwachten dat de stormers de heiligenbeelden zachtjes van hun sokkels zouden gehaald hebben om op zachte kussentjes te leggen, zodat ze hun heilige hoofden niet zouden bezeren.

BOY

Hij had sterke argumenten om de Beeldenstorm goed te praten, al heeft hij later geoordeeld dat om reden van de commotie beter alles naar buiten was gedragen in plaats van kapot te slaan. Bovendien waren in de weken na de Beeldenstorm de calvinisten euforisch over het bereikte resultaat, omdat zij nu zelf in die gezuiverde kerken konden prediken voor een ruim publiek.

LENA

Wat waren dan zijn argumenten? Waarom werden de katholieken door Marnix en de calvinisten uitgescholden voor 'idolatres'of afgodendienaars? Hij moet zich toch omgedraaid hebben in zijn graf als hijzelf in de 19de eeuw verafgood werd door meer vrijzinnige 'idolatres'. Of zou dat eerder zijn narcistisch zelfbeeld gestreeld hebben?

BOY

In 'De Byencorf' stelde hij scherp dat het verbod om beelden te aanbidden klaar en duidelijk in het evangelie staat. Ook mocht het aangezicht van God niet afgebeeld worden. Dat bovendien de Roomse kerkleiders, in hun overtuiging dat zij de Heilige Schrift naast zich konden neerleggen of er een draai aangeven zoals het hun best uitkwam, ook het tweede gebod uit de Tien Geboden, gaande over het verbod van beelden te vereren, er hebben uit gebonjourd. Bang als ze waren dat de ketters naar hun 'sancten en sanctinnen' zouden wijzen, wat niet meer dan houten blokken zijn. En dat de katholieke kerk nood heeft aan die beelden, want een altaar zonder 'sancten' is als een koe zonder staart, vulde Marnix nog aan. Die beelden zijn er in diverse gedaanten, voor ieder wat wils, een aantal zelfs met een 'teljoor' achter hun hoofd. Zo hebben ze een God met een grijze baard, een God met drie aangezichten, een God rijdende op een ezel. Bij de heiligen is het nog frappanter met al hun verschillende attributen: de ene met een sleutel, de andere met een zaag of een boog, zelfs ene met een varken of een draak of slangen. En dan zijn er nog: Onze Lieve-Vrouw van vreugden, van smarten, in de zon, in de maan, in de sterren, enzovoort. Ook de verering van relieken moet het ontgelden. Maar door de devotie bracht dat alles geld op, dat in de diepe zakken verdween van de minderbroeders en jezuïeten of naar Rome, de hoer van Babylon, werd verkast. Hoe meer heiligen en relieken, hoe meer inkomsten, was zijn besluit.

LENA

De intentie van Marnix was duidelijk: het calvinisme in de Nederlanden verbreiden met als ultieme doel het oprichten van een onafhankelijke calvinistische staatsstructuur. Dat daarvoor de rooms-katholieke kerk moest vernietigd worden, stond buiten kijf, want het doel heiligde de middelen. En ook andere geloofsovertuigingen moesten eruit. Vooral de doopsgezinden mochten het ontgelden, terwijl die leer juist bij de gewone man populair was. Marnix heeft meermaals herhaald dat die sekte moest uitgeroeid worden. Met de lutheranen trachtte hij nog een samenwerking op te zetten, die echter al snel mislukte dankzij het calvinistische radicalisme. Tolerantie was ver te zoeken. Calvijn had immers in Geneve een rechtbank ingesteld die het recht van censuur en verbanning had. Zo werd hij of zij die tegen de reformatie was bekeken als opstandeling tegen God en dat verdiende een strenge straf, waarbij ook de doodstraf niet werd geschuwd. Marnix volgde getrouw zijn leraar en oordeelde dat godsdienstvrijheid taboe was, omdat daar enkel goddeloosheid zou uit voortkomen. De man van wie gezegd wordt dat hij in zijn jonge jaren nog een kanunnikprebende in Ieper had aanvaard, was nu een protestants extremist geworden. Maar niet enkel de heiligenbeelden moesten het verduren, naar ik meen, zeker ook de sacramenten haalde Marnix over de hekel.

BOY

Dan is hij pas goed op dreef. Zowel de biecht als het huwelijk als het Heilig Oliesel als het aantal sacramenten bij de katholieken waren hem een doorn in het oog. Erasmus had al opgemerkt dat in de oudste Bijbelteksten niets over de biecht vermeld is. Zowel de lutheranen als calvinisten oordeelden bijgevolg dat gelovigen in een rechtstreekse relatie met God hun eventuele zonden konden belijden zonder dat er een biechtvader aan te pas kwam. Dit terwijl de Kerk in Rome haar gelovigen verplichtte om minstens eens per jaar te biechten bij hun eigen pastoor, een taak die dikwijls werd overgelaten aan de minderbroeders. Niet in het openbaar, maar als individu al fluisterend tegenover een priester, wat Marnix de 'oorbiechte' noemde. Door die heimelijke biecht kwamen de biechtvaders de diepste geheimen van jonge meisjes en bedrukte vrouwtjes te weten, om hen met een gepaste en lieve penitentie te bevrijden van die last. Zo hebben ze tijdens de biecht dikwijls bedroefde onvruchtbare vrouwen goede raad gegeven die daarop blije moeders werden. Marnix voegde nog toe dat als je snel absolutie wil krijgen over je zonden, dat je dan best naar een priester of monnik gaat en hem wat geld laat zien. En op je sterfbed worden al je vrome feiten vergeven nadat de priester je met heilige olie heeft bestreken en je met een aantal kruisjes heeft gezegend. Zo kom je zeker niet in de hel terecht, maar je zal wel enige tijd in het vagevuur moeten doorbrengen, gratis en voor niets, en daar de warmte genieten totdat je met een groot aantal zielmissen en aflaten een plaatsje in de hemel kunt kopen. Of je kan op je sterfbed een pij aantrekken van een minderbroeder, adviseerde hij nog, zoals vele pausen, koningen, graven en baronnen gedaan hebben, want minderbroeders gaan rechtstreeks naar de hemel.

LENA

Marnix kon duidelijk met de minderbroeders niet door één deur.

BOY

Dat is het minste wat je kan zeggen. Hij vond dat hun cordelière met de drie knopen in plaats van rond hun middel beter rond hun hals zou passen.

LENA

Laat het duidelijk zijn dat hij de rooms-katholieken hoe langer hoe meer haatte en dat hij agressief om zich heen sloeg door in een overtreffende trap alle tradities van de Roomse Kerk belachelijk te maken. Hoe was het zo ver kunnen komen? Zijn ouders waren immers katholiek, op zijn dertien jaar ging hij naar de universiteit van Leuven, daarna vertrok hij met zijn oudere broer Jan naar de universiteit van Dôle en later nog naar de universiteit van Pavia. Of was het Padua? Enfin, het doet er niet toe. Het moet gezegd dat hij sterk onder de invloed stond van zijn broer, maar toen waren ze nog niet gebeten door het protestantisme. Pas eind 1559 besloten ze naar Geneve, naar de universiteit van Calvijn te gaan. Kennelijk moeten ze al interesse gehad hebben in de reformatie, maar in Geneve ondergingen ze een hersenspoeling. Terug in de Nederlanden waren bij de eerste tekenen van verzet tegen de plakkaten betreffende de godsdienstvervolging beide broers van de partij. Vervolgens lieten ze predikanten overkomen uit Frankrijk en Zwitserland en organiseerden ze de zogenoemde 'hagepreken', wat uiteindelijk leidde tot een extremistische strekking die de landvoogdes onder onhoudbare druk zette. Na de Beeldenstorm en de dood van zijn broer Jan bij een militair treffen in Oosterweel, vluchtte Marnix het land uit. Bij verstek veroordeeld tot verbanning werd beslag gelegd op zijn goederen, zodat hij praktisch geen inkomen had. Misschien ligt daar de reden van zijn verbittering.

BOY

Waarschijnlijk wel. Het overlijden van zijn broer moet hem erg geraakt hebben. Zeker ook omdat Antwerpse hulp tot ontzet verhinderd was geweest door Willem van Oranje, zijn latere broodheer. Over de transsubstantiatie, waarbij tijdens de consecratie brood en wijn veranderen in het lichaam en bloed van Christus, kon zijn spot niet op. Vertrekkend vanuit de katholieke stelling dat daaraan niet mag getwijfeld worden, ondermijnde hij dit artikel van het geloof door te zeggen dat er in de Kerk een dispuut was ontstaan of het water dat aan de wijn wordt toegevoegd eerst in wijn verandert en pas dan in bloed. Of er dan twee transsubstantiaties plaatsvinden? Dat leek Marnix echter onmogelijk, omdat Christus tijdens het Laatste Avondmaal niet over water heeft gesproken. En is er dan een probleem als de priester, ook al is dat tegen zijn natuur, meer water gebruikt dan wijn? En mag de wijn vervangen worden door bier? Verder vroeg hij zich af waarom de leken niet uit de kelk mogen drinken, waarom dat recht voorbehouden is aan de 'papen', waarmee hij de priesters bedoelde.

LENA

Ik las dat Marnix drie echtgenotes heeft gehad. Niet vanwege zijn eigen huwelijken, maar omdat hij voor bigamist De Zwijger meermaals de boer op kon op zoek naar een nieuw lief, bestempelde professor Alberdingk Thijm Marnix als huwelijksmakelaar. En ook voor de hertog van Anjou, die op een bepaald moment vanwege de opstandelingen de soevereiniteit over de Nederlanden in de schoot kreeg geworpen, probeerde Marnix met een goed woordje 'queen' Elisabeth te overhalen een naar liefde smachtende Anjou tot bedgenoot te kiezen. Dat diplomatieke gekonkelfoes, in de hoop Engeland te betrekken bij de oorlog tegen Spanje, eindigde wel op een serieus debacle voor Marnix, want de krombenige Anjou kreeg van de twintig jaar oudere en uitgekookte koningin het deksel op de patattenneus. Gedaan met de verliefdheid.

BOY

Ocharme. Marnix heeft niet het huwelijk op zich maar wel het sacrament van het huwelijk serieus beschimpt. Want, redeneerde hij, als bij de katholieken het huwelijk een sacrament is, dan moeten ook de maagdelijkheid en het weduwschap sacramenten zijn. Bovendien had de Roomse Kerk openlijk bevestigd dat het huwelijk een vleselijke onreinheid is en daarom verboden voor priesters en andere geestelijken. Maar als dezen – die in hún ogen toch dichter bij God staan dan leken en dus zeker zouden mogen proeven van dit zogenoemde sacrament – hiervan uitgesloten worden, dan kan het niet anders betekenen dan dat het geen heilig sacrament is, gaat zijn logica verder. Maar verbod is verbod. Daaruit volgt dat het voor priesters beter is dat ze andermans vrouw genieten, welk voorbeeld door vele pausen en bisschoppen is gegeven, schimpte hij nog.

LENA

Marnix had schone vrienden. Een van hen was Brederode alias de Grote Geus, een lawaaierige en brutale zuiplap met een resem vriendinnen, met wie hij feestte tot in de vroege uren. Het was Brederode die het eerste Smeekschrift aan de landvoogdes overhandigde, maar al snel een rustplaats vond bij de pieren. Ook in het buitenland had Marnix fervente geestesgenoten. Frederik de derde alias de Vrome, keurvorst van de Palts en dikke vriend van de Franse hugenoten, was misschien wel de belangrijkste. Eerst katholiek, dan lutheraan om vervolgens vlotjes over te stappen naar het calvinisme was zijn bewijs van standvastigheid. Omdat in de Duitse vorstendommetjes de regel gold: 'zo heer, zo leer', moesten alle lutherse theologen vertrekken uit zijn vestingstad Heidelberg, voor de calvinisten het nieuwe Jeruzalem van waaruit het grote calvinistische rijk zou groeien en bloeien. Dat hoopten ze toch althans. Marnix ging bij hem in dienst, samen met Dathenus die er hofpredikant was, en werd naar de Nederlanden gestuurd om het 'reine evangelie' op te dringen, met Antwerpen als uitvalsbasis. Later zou Marnix drinkebroer Johan Casimir van Palts, een zoon van Frederik de Vrome en die ook al schijnbaar verliefd was geweest op de Engelse koningin of er in ieder geval toch mee wou trouwen, naar de Nederlanden halen om er kort het beleid van de Staten te behartigen, wat eveneens met een sisser afliep.

BOY

Eigenlijk zou iedere katholieke sterveling – 'sancten en sanctinnen', pausen, Franciscus, Dominicus, Benedictus en nog enkelen van dezelfde soort uitgezonderd – iedere katholiek dus die geen doodzonde op zijn kerfstok heeft, maar nog wel met enige dagdagelijkse zonden in het krijt staat, in het vagevuur moeten dansen en gerookt worden als een droge haring. Daar kennen ze hier trouwens alles van, nietwaar Lena? Maar gelukkig, dankzij de priester die met zijn kwispel kist en graf overvloedig met wijwater besprenkelt, genieten de vagevuurgangers enige verkoeling. Hoe lang je daar moet zitten, hangt af van wat je tijdens je leven hebt gespendeerd aan aflaten en giften voor het goede doel, van wat je in jouw testament nalaat aan de Kerk en hoeveel betaalde misvieringen of jaargetijden na je dood zullen gelezen of gezongen worden. Die met een doodzonde beladen zijn, zoals ketters, tovenaars, moordenaars en zij die van de verboden vrucht eten, gaan uiteraard sito presto en linea recta naar de hel. Voor hen geen tussenstop in het vagevuur.

LENA

Weet je dat Marnix moordenaars heeft gesteund?

BOY

In welke zin?

LENA

Nadat de fanatieke watergeuzen Den Briel hadden overvallen, trokken ze naar Gorcum. Daar namen ze een aantal priesters en regulieren gevangen, welke ze dagenlang schoffeerden en martelden. Daarop werden ze naar Den Briel gevoerd, waar negentien van hen, onder wie elf minderbroeders, werden opgehangen. Niet aan de takken van de bomen, maar aan de hanenbalken in een afgelegen schuur. Marnix' antwoord op deze misdaad was dat hij de watergeuzen zou blijven steunen, dat de hertog van Alva moest verjaagd worden en dat voor het ware evangelie alles wat Spaans en katholiek was, moest opgehangen worden. 't Is proper!

BOY

Opgeknoopt worden geeft een speciaal gevoel, naar het schijnt. Maar daar valt echt niet mee te lachen. Ik heb zo eens een dispuut gehad met mijn zeur van buurvrouw, die in de herfst een hekel heeft aan vallende bladeren en maar bleef reclameren dat mijn boom zes en een halve centimeter te dicht stond. Ik heb haar als oplossing gratis gesuggereerd: "*Weet je wat, kiest u een stevige tak uit en hangt er u aan!*" Toen heb ik de wijkagent over de vloer gekregen, maar na wat gezever en enkele jenevers is die lachend vertrokken. Ik heb iets met takken, denk ik. Wat later belde een buur van wat verder in de straat aan en toen ik de deur opendeed, vroeg die aan mij: "*Is dat een tak van u?*" Die stond daar met een halve boom achter zich. "*Uwe zoon heeft die in ieder geval bij ons over de haag geworpen en mijn kindjes waren daar aan het spelen. Da's toch gevaarlijk, hé?*" Wat zaten die kindjes daar achter die struiken te doen? Te blowen of wat? Ik heb mijn zoon erbij gehaald en die begon direct te lachen en dus wist ik genoeg: "*Excuseer mijnheer, maar ge moogt hem hebben, de tak bedoel ik. Een goedendag nog en de groeten aan de vrouw en de kindjes.*" Deur dicht.

LENA

Beter een goede buur, dan een verre vriend, zeggen ze, maar dat spreekwoord past precies niet bij jou.

BOY

Dat ligt eerder aan de buren dan aan mij, Lenaatje, jij kent me toch. Ik kan alleen niet verdragen dat de ene zich boven de andere positioneert en ik word niet graag de les gespeld. Dat is gelijk Marnix, die het ook niet kon hebben dat bij godsdienstbeleving een hiërarchie nodig is, van diaken tot paus met tal van tussenstappen en privileges. Bij de protestanten bestaat immers een vorm van gelijkheid tussen gelovige en predikant, alleszins in theorie. Marnix schetste die Roomse kerkorde door zijn beschrijving van de soorten 'biën' in de korf. Die vangt aan met hoe de 'byencorf' gemaakt is, namelijk gevlochten met Leuvense wijmen door vlechters als Thomas van Aquino en andere influencers. Om de korf compleet te dichten, wordt die bestreken met plaaster, bestaande uit kalkscherven van vervallen conciliën vermengd met nieuwe kalk van Trente en jodenlijm uit de poelen van Sodoma en Gomora. De korf wordt gewit met een kwispel en versierd met lustige figuurtjes en beeldjes. Al wat in die korf leeft, heet clerus.

LENA
En verder?

BOY
In de korf zit de koning van de 'biën', die gekend is als 'papam'. Hij heeft een angel, maar gebruikt die weinig, omdat alle andere 'biën' hem in alles dienen. Terwijl die een witte plek op hun achterhoofd hebben, heeft de koning een driedubbele kroon op zijn bol. Als hij uit de korf komt, wat niet dikwijls gebeurt want hij zit bovenop de rijke honingstapel, wordt hij op de schouders gedragen en omzwermd door zijn trouwste roodkleurige trawanten. Gaat hij dood, dan is er een probleem, want dan duurt het een tijdje voor er een nieuwe koning is. Nog een groter probleem is als er ongelukkiglijk twee of drie koningen tegelijk zijn, wat ze schisma heten, en dan strijden ze zolang tot de ene de andere heeft omgebracht.

LENA
Da's wel aardig geformuleerd.

BOY
De structuur van het bijenvolkje is iets ingewikkelder. Er zijn twee hoofdstromingen: de tamme en de wilde 'biën'. De tamme zijn eigenlijk huisbijen die zich overwegend onder het lekenvolkje begeven. We kennen ze als seculieren. De wilde zijn veel gevaarlijker en hebben een scherpere angel. Ze leven meer afgezonderd, zeg maar op zichzelf als eenzamen, en zijn meestal herkenbaar aan hun kovel. Het zijn de monniken of regulieren. Het geheel wilde en tamme 'biën' kunnen we ook onderverdelen in vier takken. De dikste zijn rood van kleur en hebben scharlakenrode vleugels. Er zijn er tamme bij, maar ook wilde. Ze zwermen constant rond de koning. Deze tak staat bekend als kardinalen. Ook in de tweede tak heb je tamme en wilde. Deze tak is nogal kwaadaardig en teert vooral op de schapen. Ze zijn befaamd als bijtschapen of bisschoppen, omdat ze eerst de wol van de schapen tot zich nemen om vervolgens hen het vel af te bijten en dan nog hun bloed uitzuigen. De wilde uit deze ondersoort zijn nog een pak erger, veel feller en erg moorddadig. Ze vangen vliegen en bijten hen de kop af. Wetenschappers hebben er de naam 'inquisitores' opgeplakt. In de derde tak zit wat van alles, echter meestal tamme. Deze soort eet veel honing zonder er veel voor te doen. Ze zijn daardoor nogal corpulent. Het zijn de beneficianten, wat wil zeggen dat ze leven van prebenden of dotaties. Ze bestaan zowel uit kanunniken, die zich verenigen in een kapittel, of ze leven op zichzelf in een enkele honingraat of parochie. Boven hen torenen de dekens uit. En dan is er nog de vierde tak behorend tot de wilde 'biën', die in groepen zwermen. De leider van zo'n groep is de 'abbas' of abt of ook prior of provinciaal. Deze bijen zijn het talrijkst, al zijn ze de minst nuttige onder het bijenvolkje. Ze willen niet werken en teren op de arbeid van anderen. De ergste onder hen vliegen zelfs van deur tot deur en zijn niet meer dan bedelaars en zodoende gekend als mendicanten.

LENA
Het is me nogal wat.

BOY
Weet je welke kruiden en bloemen deze 'biën' nodig hebben om bijenwas en honing te maken? Het is een ganse lijst hoor: koekoeksbloemen, kattenstaart, dolkruid, papenkruid, guichelheil, Roomse mellilote of honingklaver, monnikskap, boksbonen, enzovoort. Wel hebben ze een hemelse hekel aan twee kruiden: christuspalm en godsgenade. Wie dat nabij hun korf durft zetten, wordt volgens Marnix onmeedogenloos aangevallen en zullen ze steken tot der dood. In sommige landen en vooral in Spanje wordt enkel honing gegeten uit deze korf. Maar het is venijnige honing, zelfs giftig met een vreemde geur en wie er van gegeten heeft, moet direct verkoeling zoeken. En erger nog, deze stinkende en roodgekleurde honing berooft de mensen ook van hun verstand. Ze krijgen daardoor een zwaar gemoed, lopen als razenden van de ene plaats naar de andere en werpen zich op hun knieën voor gesneden houten blokken of stenen beelden. En ten langen leste trekken ze op bedevaart naar Geel of Halle of Compostella of zelfs naar Jeruzalem en andere vreemde oorden, maar hulp kan niet meer baten. Dat is toch wat Marnix ons voorhoudt in 'De Byencorf'.

LENA
Marnix hield als geen ander van vreemde landen en vreemde heersers. Het liefst van al zag hij een buitenlander als vorst over de Nederlanden. Hoe dikwijls heeft hij niet geprobeerd dat te realiseren? En misschien was het zijn Franse instelling, maar hij rekende vooral op hulp uit Parijs. Hij maakte zich sterk dat als God een Franse vorst naar de Nederlanden zou sturen, ze die als wettig plaatsvervanger van God moesten aanzien. Hoe naïef, want nadat hij de Nederlanden aan de hertog van Anjou, broer van de Franse koning, aanbood en deze naar de Nederlanden afzakte om daadwerkelijk de macht in handen te nemen, dan liep het goed fout toen deze in een drieste raid Antwerpen wou overmeesteren. Dat hij zijn vaderland ook nog eens wou overlaten aan de koningin van Engeland zou als hoogverraad kunnen gezien worden. Toch bleef hij in een buitenlandse oplossing geloven, want zelfs toen Farnese met zijn Spaanse troepen al voor de poorten van Antwerpen stond, trachtte Marnix nog eens de koning van Frankrijk te vermurwen, die daar vriendelijk voor bedankte. Marnix was door al dat gesjacher voor veel van zijn tijdgenoten een verrader, een leugenaar welke de Nederlanden op schandelijke wijze van de ene vreemde vorst, de koning van Spanje, onder een andere vreemde vorst wou brengen.

BOY
Hij nam die beslissingen niet op zijn eentje. Misschien was het De Zwijger wel die niet wist wat best was voor de Nederlanden en alle militaire steun uit het buitenland goed kon gebruiken en daarom met iedereen op een goed blaadje wou staan. Toen Anjou in het land was, ook op zijn verzoek trouwens, was hij zinnens de Nederlanden op te delen: het zuiden voor Anjou en het noorden voor hem. En nadat Willem van Oranje in Delft vermoord was, ja dan stond Marnix voor hete vuren en besefte die als geen ander dat alleen Oranje de touwtjes in handen had kunnen nemen.

LENA
Eerlijk gezegd, Marnix kon toch veel politieke, diplomatieke en militaire miskleunen achter zijn naam schrijven. Wil ik de belangrijkste eens opsommen en dan zal ik er zeker nog een aantal vergeten, terwijl we het ook niet meer gaan hebben over de mislukkingen in zijn huwelijkspolitiek. Zijn poging om het extremistisch calvinistisch bestuur in Gent enige gematigdheid op te leggen en waar hij met een kluitje in het riet werd weggestuurd, waardoor hij verbitterd zijn ontslag aanbood aan Oranje. Zijn goedgelovigheid in buitenlandse vorsten die hun beloften niet nakwamen. Het op een na grootste debacle was wel zijn vertrouwen en de hoge verwachtingen die hij stelde in de hertog van Anjou, tot die zijn Franse Furie losliet en Marnix zich beschaamd moest terugtrekken in zijn kasteel in West-Souburg. Na zijn terugkeer in Antwerpen, nog wel als buitenburgemeester, stapelde hij in anderhalf jaar de ene mislukking op de andere. Zoals de krijgstocht naar Lier waarvan hij overtuigd was dat de bevelhebber daar hem goedgezind was. Fout gedacht! Het debacle op de Kouwesteinse dijk om de Scheldeblokkade te doorbreken. Voor de strijd beslecht was in zijn voordeel, kwam hij al naar Antwerpen om zijn triomf te vieren. Pijnlijke misrekening! En dan is er nog de capitulatie van Antwerpen in augustus 1585. Ten eerste kreeg hij door gebrek aan overredingskracht alle facties in het stadsbestuur niet op één lijn. Ten tweede was hij in de gesprekken met Farnese de mening toegedaan dat godsdienstvrijheid mogelijk bleef en dat geen garnizoen in de citadel zou ingekwartierd worden. Slecht onderhandeld! Bovendien rekende Marnix erop dat Antwerpen blijvend zou kunnen steunen op de vriendschap met Zeeland, waardoor de Schelde niet zou worden afgesloten en Antwerpen economisch niet ten onder zou gaan. Foute verwachting!

BOY

Ik vind dat je te negatief bent over hem. Tijdens zijn leven is hij dikwijls miskend, vooral door vrienden die hem afvielen, maar langs de andere kant werd hij tijdens onderhandelingen met de vijand als eervol man beschouwd. En als hij brieven in geheimschrift decodeerde, dan werd hij door diezelfde vrienden bejubeld. Antwerpen was een politieke heksenketel met een moeilijke structuur om beleid te voeren en eensgezinde besluiten te nemen. In die wirwar van belangengroepen kon Marnix zijn stem niet doordrukken. Langs de andere kant moeten we durven zeggen dat Marnix de Noordelijke Nederlanden als autonome staat heeft voorbereid, wat later door Maurits van Nassau werd gerealiseerd. En dat Marnix in de internationale politiek met de groten van Europa de Nederlanden op de kaart heeft gezet.

LENA

Ik negatief? Ik dan toch niet alleen, want toen hij Antwerpen achter zich liet om zich terug te trekken in zijn kasteel op Walcheren, dan werd zijn aanwezigheid daar niet echt op prijs gesteld en kreeg hij huisarrest. En ook in Engeland vroeg men zich af wat Marnix bezield had bij de overgave van Antwerpen. Was dat allemaal geen opgezet spel, onder andere van Farnese, om hem snel overstag te laten gaan en Antwerpen op te geven? Is hem wat beloofd? We weten ook dat Marnix zijn persoonlijke vrijheid als hoogste goed zag. Toen hij als gouverneur van Delft, Rotterdam en Schiedam en als rechterhand van Oranje door de 'Spanjaarden' gevangen werd genomen en in Utrecht opgesloten, dan was hij de wanhoop nabij en oordeelde dat het beter was vrede te sluiten met Spanje. Hij heeft toen geprobeerd Oranje in die zin te overtuigen, wat die echter naast zich heeft neergelegd. Pas maanden later werd hij geruild tegen kolonel Mondragon. Eens vrij speelde hij al snel terug de andere viool.

BOY

Marnix had zijn visie en daarvan is hij zelden afgestapt. Niet de zelfstandigheid van de Nederlanden was zijn ultieme doel, neen zijn drijfveer was de inrichting van het calvinisme in de Nederlanden en daar moest inderdaad alles voor wijken. Dit in tegenstelling met de onverschillige Oranje. Op een van de droevigste of meest teleurstellende momenten in zijn leven heeft hij alle tegenkantingen en alle verdachtmakingen proberen te weerleggen in een verweerschrift. En bleef hij hopen dat godsdienstvrijheid in de Zuidelijke Nederlanden tot de mogelijkheden bleef behoren.

LENA

Een ander punt, dat ik in het midden laat, maar dat vooral door Alberdingk Thijm geïnsinueerd werd, is de vraag of Marnix wel de oorspronkelijke auteur is van 'De Byencorf'. Voor hem bleek dat onmogelijk en zijn argumentatie is bekend. De moedertaal van Marnix was het Frans, al had hij een talenknobbel en beheerste hij het Nederlands. Zijn briefwisseling, zelfs met Oranje, was grotendeels in het Frans. Toch is 'De Byencorf' een der enige werken die hij in het Nederlands schreef. Bovendien is het een werk dat alleen kan samengesteld zijn door een auteur die de Bijbel door en door kende, die zelfs Griekse en Latijnse werken moet gelezen hebben en die een algemene kennis van kerkgeschiedenis had. Daarvoor is een half mensenleven nodig, meende professor Alberdingk Thijm, of een wonder. Bij de publicatie in 1569 was Marnix pas dertig jaar jong, met zijn gezin in ballingschap levend en zonder bibliotheek. De publicatie, zonder naam en adres van uitgever of drukker, had dan al op zich laten wachten. Want wie was geneigd om dit werk te verkopen? Plantijn alleszins niet. Eerst anoniem uitgegeven, bekende Marnix pas later dat hij de auteur was. Na zijn dood werd nog het 'Tableau des différends de la religion' gepubliceerd, volgens aanhangers van Marnix een uitgebreide bewerking van 'De Byencorf'. De stelling van Alberdingk Thijm is dat het 'Tableau' in Geneve geschreven was door meerdere theologen en dat Marnix het handschrift meebracht naar de Nederlanden. Net voor 1569 werd het dan ingekort vertaald in het Nederlands, mogelijk door Marnix, maar zeker ook met medewerking van de fanatieke en geen blad voor de mond nemende Dathenus. Ik weet niet wat ik ervan moet denken, maar ben toch geneigd om te geloven dat het van Marnix is, al kan wat betreft de voorgeschiedenis professor Alberdingk Thijm een punt hebben

BOY

Dat er meer dan drie eeuwen na datum nog heftig gepolemiseerd werd over 'De Byencorf', was vooral te danken aan de verschillende achtergronden van de opponenten. Voor ons, rationeel denkenden van de 21ste eeuw, eigenlijk om te lachen. Het is andermaal het beste bewijs dat godsdiensten moeilijk naast elkaar kunnen bestaan. Het belang van 'De Byencorf' voor mij is zijn betekenis als cultuurdrager, als teken van zijn tijd en zijn niet te onderschatten waarde in de Nederlandstalige literatuurgeschiedenis. En het allerbelangrijkste, ik heb bij het lezen van dit spottend meesterwerk zó genoten.

LENA

Zoals ik van mijn schilderijtje kan genieten, beste vriend.

Noten

[1] Voor de introductie op deze reeks dialogen tussen twee fictieve personen over geschiedenis, kunst en literatuur, zie Mededelingen 27, (VHKB), Bornem 2016, p. 11

O.-L.-V. van Kalfort. Ikonografische documenten

Recent ontvingen we van een sympathisant een mapje met als titel: O. L. Vr. van Kalfort. Ikonografische dokumenten. In het mapje vinden we een aantal afbeeldingen betreffende de devotie voor het Kalfortse beeld van Onze Lieve Vrouw ten Traan. De map werd uitgegeven in 1935 door Carlo De Clercq voor de Antwerpsche Sanctjeskring. Oorspronkelijk zaten er zeven platen in, maar in ons exemplaar ontbreekt er een. Het zijn drie foto's van het gepolychromeerde lindenhouten beeld, een foto van de medaille, een prent van het bedevaartvaantje gedrukt op de oorspronkelijke plaat en een bedevaartsprentje met centraal het beeld met Spaanse mantel gedrukt op de 18de-eeuwse plaat. Een ander gelijkaardig prentje ontbreekt in onze reeks.

Uiteraard willen we de schenker bedanken en het mapje, bewaard in onze archiefruimte, is consulteerbaar in Erfgoedhuis De Casteleyn.

Valentijn van der Taelen over zijn stervend dorp Tisselt, tussen distels en kraaien

Paul Servaes

Zelden komt Tisselt in het nieuws, tenzij de Brielenbrug het weer eens laat afweten en ons eraan herinnert dat het dorp door 'de vaart', het zeekanaal Brussel-Schelde, in tweeën wordt gesplitst. Toen einde 1976 de gemeente Tisselt opgeslorpt werd door Willebroek telde het slechts 2.812 inwoners, het hoogste cijfer in zijn bestaansgeschiedenis. Op opmerkelijke feiten of uitzonderlijke gebouwen, op merkwaardige personaliteiten en historische gebeurtenissen kan het niet bogen. Toch besloot Valentijn Van der Taelen er een boek aan te wijden. Hij schreef geen geschiedenis van zijn dorp, geen aardrijkskundige of toponymische dorpsmonografie, maar een echt dorpsverhaal in een eenvoudige spreektaal, aanleunend bij zijn dialect, maar toch verstaanbaar voor iedereen. Hij staat niet stil bij de vraag of Tisselt al of niet tot Klein-Brabant behoort. De naam "Vaartland", in 1985 door Karel De Decker al uitgevonden, gebruikt hij niet. Van der Taelen blijft trouw aan zijn opzet: een eenvoudige biografie van zijn dorp schrijven, zonder veel pretentie, maar vol nostalgie en liefde. Hij doet het met een uitgesproken genegenheid voor wie en wat er leefde in zijn dorp, waarvan hij het stilaan verdwijnen betreurt. Het is stervend, zijn teloorgang nabij, maar nog getuigend van voldoende levensvatbaarheid. Zijn boek wil het behoeden voor de dood en het aanschijn ervan voor de toekomst eens en voor altijd vastleggen. Naar het wapenschild van Tisselt destijds, met een distel en een kraai, geeft hij zijn boek de titel "Tussen distels en kraaien. Kroniek van een stervend dorp."

Hij begint met een rondgang in het dorp langs de vele straten met hun vele cafés en de er gevestigde handelaars en ambachtslieden, allen met hun bijnamen en frivoliteiten. Met de glimlach op de lippen leest men het verhaal onder andere van de lijkenpikkers, de bijnaam van de inwoners van Tisselt, die in die tijd geen eigen kerkhof hadden. Op het kerkhof van Willebroek gingen enkele stoere mannen van Tisselt hun begraven dorpsgenoten ontgraven om ze een laatste rustplaats te bezorgen in eigen dorp. Na deze dorpsommegang krijgen we een nieuw hoofdstuk "Historische gebouwen", te beginnen met de Sint-Jan de Doperkerk. Wie hier de geschiedenis verwacht van dit kerkgebouw is er aan voor de moeite. We krijgen een rake beschrijving van het gebeuren tijdens de hoogmis met Pasen. Volgt dan het "patronaat", zijnde de zondagse samenkomsten van de Chiro met amusante spelletjes en met als hoogtepunt het jaarlijkse Chirobal.

Wat niet mocht ontbreken zijn de aloude gebruiken die in het dorp in ere worden gehouden. Zo is er het dragen van de H. Communie bij de zieken in het dorp maar ook de "Ganzekap" of het beruchte ganzenrijden waarbij je van op een paard gezeten de kop van het dier moet trachten af te steken. Veel aandacht krijgen de bivakken van de Chiro waarbij alle activiteiten aan bod komen, telkens met veel humor beschreven zodat het verhaal nergens verveelt. De bouw van het eigen huis is een hoofdstukje apart, beschreven van de kelder tot de zolder. Hier hebben jaarlijks de steeds weerkerende feesten plaats, gaande van Nieuwjaar met de onvermijdelijke nieuwjaarsbrieven, over Pasen, de communiefeesten, de trouwfeesten tot de verjaardagsfeesten.

Het laatste hoofdstuk is aan de schooltijd gewijd, van de lagere en de middelbare school tot het vertrek naar het kot in de universiteitsstad. Hij trekt dan, achttien jaar, de deur van het ouderlijk huis achter zich dicht om in de wereld te stappen, om 'volwassen' te worden zeker, besluit Van der Taelen met een weemoedige blik achterom. Toch blijft dat dorp aan al mijn vezels trekken, kom ik er graag terug, om het krimpen en stilaan verdwijnen te volgen… besluit hij, met weemoed in zijn stem, als een hagiograaf die, in dit geval, prijsgeeft wat hij zelf wou. De rest blijft zijn geheim. Tot slot is Van der Taelen blij dat hij "al die overleveringen kan laten voortleven voor hen die hem dierbaar zijn en zullen blijven tot in der eeuwigheid". Zo zal het dorp niet totaal in vergetelheid geraken, zoals hij vreest, maar als bakermat van zijn bestaan niet een in de tijd verzonken zandkorrel zal zijn, maar een zaadje dat uitgroeit tot een volwaardige plant.

We moeten Valentijn Van der Taelen, die nu te Bornem woont, dankbaar zijn voor zijn boodschap die hij brengt in een barokke taal met van adjectieven overwoekerde zinnen, niet bevreesd van schalkse dialectische frasen, maar waarin hij een ziel legt die aanspreekt en beklijft.

VALENTIJN VAN DER TAELEN
Tussen distels en kraaien
Kroniek van een stervend dorp
In eigen beheer
Bornem 2017
164 blz.

Oproep

Beste lezer, "Mededelingen 33" is weerom een bonte verzameling van artikels geworden in een erg verzorgde publicatie. We zijn dan ook overtuigd dat elke cultuurliefhebber ze met veel plezier zal lezen. En ook al zijn deze "Mededelingen" via onze website digitaal beschikbaar, toch vinden we een gedrukte versie nog altijd een meerwaarde. Wel moeten we toegeven dat nu de papierprijs de pan uitswingt en ook de energiekosten onze rekening pijn doen, we uiterst voorzichtig moeten zijn. Het verwerven van extra-inkomsten blijft dus een noodzaak. Als een bedrijf of instelling zich geroepen voelt om als sponsor ons hierbij te helpen, dan zou het fijn zijn als u ons contacteert. Ook als particulier kan u ons steunen door vrijblijvend een gift over te maken op rekeningnummer BE63 0682 0091 4208. De Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw is u zeer erkentelijk voor uw gift.

Louis Callaert gaat de muzikale toer op

Paul Servaes

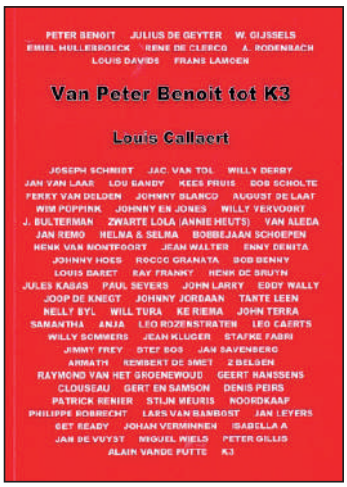

De nieuwste publicatie van Louis Callaert was voor iedereen een verrassing. Met "Het zal iets speciaals zijn", had hij dit nieuwe boek al meerdere malen aangekondigd. En het was iets heel aparts, niet alleen door zijn aard, maar ook door zijn vormgeving. De titel "Van Peter Benoit tot K3" op een felrode achtergrond en bovendien met op de kaft de namen van vele tientallen tekstschrijvers, componisten, zangers en zangeressen, trekt onmiddellijk de aandacht. We waren immers gewoon dat Louis Callaert zich met heemkundige onderwerpen bezighield en bij voorkeur nog met alle aspecten van zijn geboortedorp Puurs en bij uitbreiding van zijn geboortestreek Klein-Brabant. Toch moeten we er op wijzen dat heemkunde meer is dan plaatselijke geschiedenis. Heemkunde omvat alle wetenschappen, zodat zowel geografie, genealogie, toponymie en volkskunde als letterkunde, kunst en dus ook muziek onderzoeksthema's kunnen zijn. Louis Callaert blijft dus binnen zijn vertrouwd terrein als hij de kroniek schrijft van "het succesrijk Nederlandstalig amusementslied in Vlaanderen tijdens de 20ste eeuw", zoals de duidelijk omschreven ondertitel luidt van zijn boek, of zegt men boekje als het op A5-formaat is en juist geteld 89 bladzijden telt. Merkwaardig is alleszins deze inventaris van populaire liederen, dansliedjes en popsongs van het begin van de 20ste eeuw tot het einde ervan (het jaar 2000).

In zijn inleiding schetst Louis Callaert een brok familiegeschiedenis. Hij begint met de oude radio van het merk Prima in het ouderlijk huis en de programma's die beluisterd werden. In 1950 vestigde hij zich als zelfstandig dorpskleermaker en werd verslaafd aan de radio met de bekende radioprogramma's van Jan Wauters, het turnkwartiertje, Opera en Belcanto, het soldatenhalfuurtje, Hier spreekt men Nederlands en de voetbaluitslagen. Tijdens de jaren '70 en '80 was hij werkzaam in een Antwerps confectieatelier en kon daar elke dag naar de radio luisteren die Duitse schlagers bracht en ook naar radio Veronica en de vrije radio Reuze van Puurs. Op pensioen was er minder tijd om naar de radio te luisteren en werd meer televisie gekeken. Louis brengt ook het verhaal van de eerste radio in het dorp en van de komst van de televisie. Volgt het verhaal van "liederen en liedjes", van de koren en van de marktzangers. De opkomst van de radio en later van de televisie wordt uitvoerig behandeld. Ook brengt hij hulde aan de meestal vergeten tekstschrijvers van de liederen die in zijn inventaris worden vermeld. De inleiding eindigt met de aanvraag om lidmaatschap van Sabam, waarvoor toen nog een proef diende afgelegd: een liedtekst schrijven met als titel "Voor een zoentje". Dat lukte wel maar een succesvol tekstschrijver is hij niet geworden. Dat kan nog. Louis deinst er niet voor terug.

Volgen de lijsten van de succesvolle liederen, eerst van begin 20ste eeuw, dan bij de intrede van de radio en de jaren dertig, de liedjes na de Bevrijding en tenslotte de populairste Nederlandstalige liedjes vanaf 1948 volgens Sabam en vanaf 1973 de Top 10 van de Belgische succesnummers. Het is boeiend dit overzicht te overlopen en vooral als men zich de titels nog herinnert en de namen van de bekendste vertolkers. Het was wel wat zoeken naar de verschillende onderdelen van de liedjesinventaris. Gelukkig was er de inhoudstafel. Aan de hand ervan kan men de diverse onderdelen terugvinden. De lay-outman is nogal spaarzaam geweest met regels wit tussen de onderdelen en had ook af en toe voor een nieuw onderdeel beter een nieuwe bladzijde gebruikt. Zo zou het boekje heel wat overzichtelijker geweest zijn.

Dat doet natuurlijk niets af aan de boeiende inhoud. Het boekje blijft een uniek werkstuk waaraan velen plezier zullen beleven. Anderen zullen betreuren dat sommige liederen die we tot onze beste kleinkunst rekenen als die van Zjef Van Uytsel, Kris Debruyne of Boudewijn De Groot en Robert Long niet zo succesvol waren om ook een plaatsje te veroveren in het boekje. Wat ook ontbreekt, zijn de teksten van de liederen, maar Louis zal voor het niet opnemen van de liedjestekst een goede reden hebben gehad: de rechten van de diverse auteurs. Als lid van Sabam weet Louis maar al te goed dat de auteursrechten gelden tot 75 jaar na het overlijden van de betrokkene.

"Van Peter Benoit tot K3" mag gerust plaatsnemen naast de andere publicaties van Louis Callaert die een blijvende waarde betekenen in het Klein-Brabantse literaire landschap.

LOUIS CALLAERT
Van Peter Benoit tot K3
Kroniek van het succesrijk Nederlandstalig amusementslied in Vlaanderen tijdens de 20ste eeuw.

In eigen beheer
Puurs 2021
90 blz.
ISBN 9781616277390

De “Anti-Lucretius” in de adbijbibliotheek

Raf Vinck

In de abdijbibliotheek van Bornem bevinden zich twee exemplaren van een boek van kardinaal Melchior de Polignac (1661-1742) met als titel: “Anti-Lucretius sive de Deo et Natura libri novem. Eminentissimi S[acrae] R[omanae] E[cclesiae] Cardinalis Melchioris de Polignac opus posthumum, illustrissimi abbatis Caroli D’Orleans de Rothelin cura et studio editioni mandatum. Tomus primus.”

[Vrij vertaald: Anti-Lucretius ofwel negen boeken over God en de natuur. Een postuum werk van de zeer vooraanstaande kardinaal van de Heilig Roomse Kerk, Melchior de Polignac; uitgegeven door de zorg en ijver van de zeer illustere abt Charles d’Orléans de Rothelin, eerste volume.]

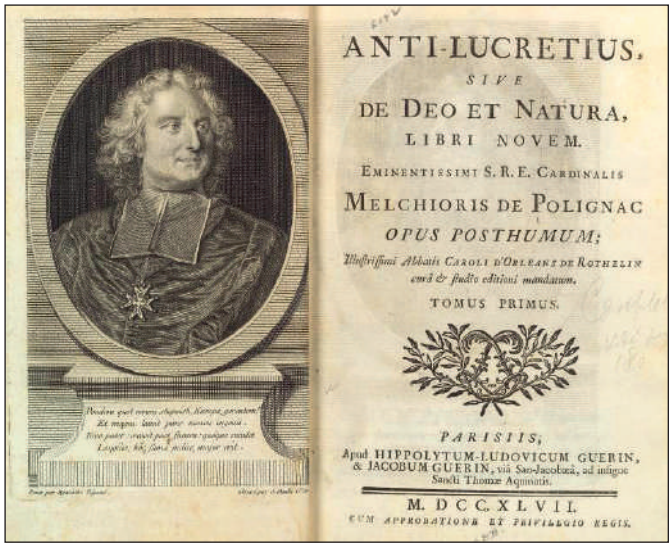
ANTI-LUCRETIUS,
SIVE
DE DEO ET NATURA,
LIBRI NOVEM.
EMINENTISSIMI S. R. E. CARDINALIS
MELCHIORIS DE POLIGNAC
OPUS POSTHUMUM;
Illustrissimi Abbatis CAROLI D'ORLEANS DE ROTHELIN
curâ & studio editioni mandatum.
TOMUS PRIMUS.
PARISIIS;
Apud HIPPOLYTUM-LUDOVICUM GUERIN,
& JACOBUM GUERIN, viâ San-Jacobeâ, ad insignia
Sancti Thomæ Aquinatis.
M. DCC. XLVII.
CUM APPROBATIONE ET PRIVILEGIO REGIS.

Het eerste exemplaar (oude plaatscode 093F015) dateert van 1747 (Colignard en Boudet, Parijs). Het tweede exemplaar (oude plaatscode 095G007) dateert van 1751 (Johannes Nourse in Londen).

De boeken bevatten een leerdicht dat kardinaal Melchior de Polignac schreef als filosofisch verweer tegen de materialistische en atomistische overtuigingen die voorkomen in het gedicht “De Rerum Natura” (Over de natuur der dingen) van de Romeinse schrijver Titus Lucretius Carus.

Deze schreef in de laatste eeuw voor onze jaartelling zijn leerdicht van meer dan zevenduizend verzen als eerbetoon aan de Griekse filosoof Epicurus (en diens voorganger Democritus), wiens atoomtheorie hij als verklaring zag voor het ontstaan en verdwijnen van alles, inclusief de mens. Het universum is volgens hen niet geschapen door een godheid maar samengesteld uit een oneindig aantal (maar beperkt in soorten) eeuwige atomen die rondzwerven door een oneindige ruimte en door toevallige onderlinge botsing kunnen samenkomen om alle dingen te vormen. (Lucretius vergelijkt de atomen met letters, die qua verschil ook beperkt zijn in aantal maar tot oneindig veel woorden en zinnen kunnen worden samengesteld.) Later vallen de dingen weer uiteen in de eeuwige individuele elementen die dan door hun botsingen weer nieuwe dingen vormen. Zo ontstaat en vergaat alles, ook de mens met lichaam en ziel. Van onsterfelijkheid of een hiernamaals is geen sprake. Wij zijn maar een tijdelijke, nietige verschijning in het heelal, niets anders.

Lucretius stelde zich, zoals Epicurus, met deze boodschap tot doel de lezers te bevrijden van de angst voor de dood en het geloof in straffende goden. Want religie maakt volgens Lucretius mensen onnodig bang. Omdat ze onvoldoende kennis hebben van de wetten van het universum en niet goed kunnen omgaan met onzekerheid, nemen mensen onterecht allerlei (dwaze) verklaringen voor waar aan. Extreme weersomstandigheden en natuurrampen hebben niets met goddelijke ingrepen te maken maar zijn ook ‘natuurlijk’ te verklaren. Door het bestuderen van (deze) filosofie kan de mens volgens hen zijn angsten overwinnen.

Verder roept Lucretius de lezers op om ook in hun levenswijze de leer van Epicurus te volgen die onder andere zegt dat (langdurig “matig”) genot het hoogste goed is maar moet gezien worden als afwezigheid van pijn en zorgen; dat nagestreefd genot ‘redelijk’ moet zijn (= afweging van ‘baten en kosten’ op lange termijn); dat men zich, om gelukkig te zijn, moet terugtrekken uit de stresserende maatschappij en moet afzien van ambitie, rijkdom en status; dat men met het oog op geluk eerder moet streven naar eenvoud en rust; dat vrije maar trouwe vriendschap belangrijker is dan een wettelijk geregeld huwelijk ...

In de Romeinse staat was er veel kritiek op Lucretius’ werk. De maatschappij steunde immers sterk op deugden of attitudes als respect voor de familie, vroomheid en burgerzin – dingen die Epicurus juist minder belangrijk vond. Verder geloofden de meeste mensen ook dat je na een misdrijf een straf van de goden kon verwachten en dat men aan de hand van vage voortekens als de vlucht van vogels of de toestand van de ingewanden van dieren de toekomst kon voorspellen – wat in “De Rerum Natura” allemaal sterk wordt weerlegd. Maar ook vanuit de filosofie werd het leerdicht aangevallen: door de aanhangers van Plato en Aristoteles omwille van de idee van vergankelijkheid en door de stoïcijnen – de toen heersende filosofische stroming – omwille van de idee van het toeval want volgens deze laatsten was er in het universum wél een plan of (goddelijke) voorzienigheid. De ethiek van Epicurus werd evenmin gespaard: tegenstanders van de ‘genotsleer’ verspreiden lasterlijke verhalen dat het zou gaan om oppervlakkig decadent genot in plaats van het vermijden van pijn en angst zoals Epicurus het voorstelde. Het zijn deze laatste beschimpingen die tot op onze dagen de term ‘epicurisme’ in een verkeerd daglicht stellen.

Het was echter vooral vanaf de triomf van het christendom (ca. 300 na Chr.) dat er veel weerstand kwam tegen het werk van Lucretius en de er achter liggende filosofie. De christenen konden immers geen begrip tonen voor de materialistische atoomtheorie en de onooglijke plaats van de mens in de kosmos met enkel een kort aards leven zonder een oordelende God, een hemel en een hel. Epicurus lijkt dan ook de exponent te zijn geweest van het anti-religieuze wereldbeeld, de ketter bij uitstek. Maar ook de passages over het (misbegrepen) lichamelijk genot en het vermijden van pijn en angst waren de ascetische martelaars en ‘anti-lichaam’-christenen een doorn in het oog. Pijn en vernedering verdragen was voor hen immers een uiting van devotie.

Door al deze aanvallen vanuit verschillende hoeken was het epicurisme tegen het einde van de 3de eeuw op sterven na dood. Het prachtige werk van Lucretius met de verdediging van Epicurus’ leer, werd stilaan vergeten en – als men het als titel later in andere geschriften toch nog eens vermeld zag – ‘ondertussen verloren’ gewaand...

Tot de Florentijnse schrijver, pauselijke ambtenaar en 'boekenjager' Poggio Bracciolini in 1417 een exemplaar ontdekte in een Duits klooster, wellicht in Fulda. Eerder was al een geschrift van Cicero teruggevonden waarin Lucretius en zijn gedicht (minachtend) beschreven werden. Poggio herkende dan ook vrij snel de vondst in de abdij. Een afschrift ervan, door Poggio's vriend Niccolo de' Niccoli, heeft de tijd doorstaan en vormde de basis voor de verdere verspreiding aangezien het door Bracciolini gevonden perkament en zijn eigen kopie later ook weer verloren geraakten. Tegen het einde van de 15de eeuw waren er wel al meer dan vijftig kopieën gemaakt en werd de belangstelling voor het epicurisme terug groter. De herontdekking van het leerdicht van Lucretius door Poggio Bracciolini en de filosofie van Epicurus worden boeiend beschreven in het boek van Stephen Greenblatt "De Zwenking. Hoe de wereld modern werd" uit 2012. De meest recente vertaling van "De Rerum Natura" is van Piet Schrijvers "Lucretius. De natuur van de dingen" uit 2008.

De herontdekking van "De Rerum Natura" mag beschouwd worden als het aarzelende begin van de moderne tijd: in een periode waarin natuurwetten stilaan de religieuze verklaringen gingen vervangen en de filosofen zich, gesteund door de teruggevonden antieke geschriften, meer en meer gingen afzetten tegen de starre theologie van de late Middeleeuwen, gaf de filosofie van Epicurus, zoals deze verwerkt was in het teruggevonden gedicht van Lucretius, een belangrijke stimulans in de richting van een wetenschap die langzaam maar zeker los kwam van het geloof en de macht van de Kerk.

Maar dit gebeurde niet zonder slag of stoot. Het Concilie van Trente (1545-1563) besliste dat het katholieke geloof dé enige waarheid was of dus volstrekt onverenigbaar met de theorieën van Lucretius en Epicurus. Giordano Bruno kwam onder andere omwille van zijn epicuristische visie in 1600 op de brandstapel en Galileo Galilei ontsnapte door het herroepen van zijn areligieuze inzichten in 1633 op het nippertje aan de inquisitiestraffen. In het begin van de 17de eeuw verkoos de calvinistische arts en wiskundige Isaac Beeckman, die wel sympathiseerde met de filosofie van Lucretius en Epicurus, toch het geloof door te stellen dat er wel oneindig veel atomen waren die botsten maar dat de eerste deeltjes door God geschapen en de botsingen door God gepland waren.

Enkele decennia later deed de zeer begaafde Franse priester, wetenschapper en filosoof Pierre Gassendi nog eens een vergeefse poging het epicurisme nieuw leven in te blazen en het christendom met het epicurisme te verzoenen. De katholieke Kerk, maar ook de protestanten en de geleerden die haar doctrine volgden, bleven zich echter halsstarrig verzetten tegen Epicurus en zijn leer. In 1662 schreef Vondel nog een Nederlands gedicht van 7.400 verzen tegen Lucretius: "Bespiegelingen over God en Godsdienst".

In het midden van de 18de eeuw ging kardinaal De Polignac nogmaals tegen het 'goddeloos' Romeins geschrift in de aanval, ditmaal met dezelfde wapens als die waarmee Lucretius de atoomtheorie verdedigd had: een hoogstaand Latijns leerdicht van meer dan tienduizend verzen, geschreven op dezelfde manier als "De Rerum Natura". Het is dit werk dat we terugvinden in de abdij van Bornem, namelijk in de vermelde exemplaren van de "Anti-Lucretius". Op zich is het nu minder gekende werk van De Polignac in onze tijd misschien niet zo belangrijk meer maar met zijn lang, hoogstaand en vurig pleidooi door een kardinaal geeft het onrechtstreeks wel aan hoe groot en bedreigend de impact van het leerdicht van Lucretius én de filosofie van Epicurus waren op de Kerk en haar greep op de maatschappij.

Natuurmonument wijkt voor natuurgeweld

De lindeboom door kunstschilder Keppens (via louis Callaert)

De lindeboom in de naar hem genoemde straat, is sinds decennia een monument in Bornem. De boom moet al heel lang geleden geplant zijn op het hoogste punt op de kouter van Bornem en was tot voor kort een landmark in zijn omgeving. Er doen vele gissingen naar leeftijd de ronde, maar de voorjaarsstorm op 19 februari 2022 was er net te veel aan en maakte een einde aan zijn bestaan.

Nu hij toch tegen de vlakte of beter gezegd tegen de gevel van de Rijksschool lag, hadden we gehoopt de jaarringen te kunnen tellen en zo de exacte leeftijd van de boom te kennen. De tweestammige boom was onder aan de stam echter gans vermolmd en rot, van ringen tellen kwam niets in huis.

De linde is een zeer oude boomsoort die vroeger ook bij de Vierschaar werd geplaatst. Bij ons is hij vooral gekend als 'kapellekesboom'. Die functie had ook deze linde. In de meimaand werden hier gebedstonden gehouden.

Toen iets voor 1930 de Bornemse kouter bouwrijp werd gemaakt, werden enkele straten verlengd en nieuwe getrokken, zoals de Dageraadplaats en de Elizabethstraat, naar de toenmalige koningin die erg geliefd was bij de bevolking. De Nieuwe Kouterstraat werd verlengd tot aan de Puursesteenweg en aan enkele verbindingsstraten zouden ook woningen komen. De Albertstraat, naar koning Albert I, was er een van. De Nieuwstraat was dan weer een verlenging van de bestaande straat en de Lindestraat werd genoemd naar zijn oudste bewoner, de linde. Komt er een nieuwe?

Bij de oudste kaart van Hingene

Benny Croket

Cartografen aan het werk

Er zijn maar weinig pre-kadastrale kaarten bewaard gebleven die Hingene in zijn geheel voor 1650 afbeelden. Pre-kadastraal betekent dat de betreffende perceelkaarten gemaakt zijn voor de aanvang van het moderne kadaster in 1834. Er rest ons nog de kaart van Jeremias Semeelen, landmeter uit Mariekerke, uit 1637 welke nu de tentoonstellingsruimte van de Abdij van Bornem siert. Eigenlijk voegde Semeelen twee kaarten samen tot een geheel, namelijk de perceelkaart(en) van alle broekgronden in Bornem, Hingene en Weert, die al in 1591 door de Antwerpse landmeter Jan Darkenys (Derckenis-d'Arkennis-d'Arquennes) in opdracht van de Generale Dykagie[1] ingetekend waren en de perceelkaart van de hoge landen van Mariekerke en Bornem door de Mechelse landmeter Jan Van Hanswyck van acht jaar later. Een 17de- of 18de-eeuwse deelkopie van die Semeelenkaart toont ons eveneens de broekpercelen van Hingene, Nattenhaasdonk en Wintam.[2] De kopie is vrij identiek aan het origineel, toch werden een aantal gebouwen niet overgenomen.

De kaart die Jan Darkenys in 1591 maakte, is zoek geraakt of vernield. Nochtans wordt er in de Hingense schepenregisters lang naar verwezen met de vermelding: 'volgens de oude meting door Jan Darckenys'. Bij die kaart hoorde immers een register of landboek, waarin normaliter per perceel de eigenaar – dikwijls ook de vorige eigenaar – en de aanpalenden werden genoteerd alsook de oppervlakte. Dat landboek is eveneens niet bewaard gebleven of het zou moeten verstopt zitten in het nog niet geïnventariseerde archief van de Generale Dykagie van Bornem, Hingene en Weert. Wel is een gelijkaardig register te vinden in het Bornemse Kasteelarchief.[3] Dankzij die verwijzingen naar kaart en landboek en ook dankzij een teruggevonden schets van een deel van Hingenebroek, gekarteerd door Darkenys, weten we dat Semeelen de doorlopende perceelnummering van Darkenys niet heeft overgenomen, maar per broek of polder een eigen nummering heeft toegepast.

Hingene moet nog een kaart gehad hebben uit dezelfde periode en getekend of geschilderd door 'de gezworen landmeter van Gent'. Die man is hier wel een hele tijd in de weer geweest met '*faisant la carte de la seigneurie et district de Hingen*', want enkel voor verblijfskosten werd 85 pond aangerekend.[4] Gaat dit om een landmeter van de gekende Gentse familie Horenbault? Jammer genoeg hebben we ook van deze vermoedelijke kaart geen weet meer van bestaan. Nog in die periode trouwens werden de gronden van de heer van Hingene in Opdorp in kaart gebracht.[5]

Anderzijds waren nog vroeger al opmetingen gebeurd. Denkelijk leidden die niet altijd tot het maken van een kaart. Uit een akte uit 1556 in verband met de verdeling van de tienden weten we dat de broeken of polders in Hingene opgemeten waren.[6] Driekwart eeuw later was Geeraert van Egmont uit Sint-Amands hier actief in de landmeting. Jan Frans Van Peteghem uit Stekene kopieerde in 1811 een kaart van de heerlijkheid Hingene, die gekarteerd was door FVL en waarbij ook het maakjaar voor Van Peteghem onbekend was. Waarschijnlijk was die kaart van FVL al een kopie van de Semeelenkaart, want ook hier zijn enkel de broekpercelen getekend en is de perceelnummering identiek aan Semeelen. Deze kaart van Van Peteghem wordt bewaard in het Algemeen Rijksarchief.[7]

Extra werk voor Darkenys in 1591

Toch duiken er soms interessante stukken op. Zo zit in het kasteelarchief van Bornem een kaart van Hingene die volgens de tekst in de cartouche getekend is door Jan Derckenys en nog wel in 1591. Het is geen perceelkaart maar eerder een figuratieve kaart waarbij de dorpskerken en -centra van Hingene, (Natten) Haasdonk, Eikevliet, Bornem en Puurs stereotiep zijn afgebeeld. Ook de wegenis, sommige met straatnaam, en een aantal toponiemen zijn weergegeven. Enkele percelen zijn gekarteerd en genummerd. De kaart is zuidgeoriënteerd en Puurs en de Zeuthoeve zitten dus bovenaan.

Stereotiepe afbeelding van Bornem en Puurs door Darkenys in 1591

In de cartouche lezen we dat het om de eigendommen gaat van Jacob Bogaert, met de Nachtegaelhoeve nabij de Vliet als belangrijkste deel. Jacob Bogaert was van 1587 tot 1597 president of voorzitter van de Raad van Vlaanderen, de hogere rechtbank die in het Gentse Gravensteen zetelde. Daarvoor was hij actief geweest in de Grote Raad te Mechelen, eerst als advocaat, later als raadsheer. Een tijdlang assisteerde hij nog de Geheime Raad. Na gunstig advies van Farnese aan Philips II was Bogaert voorzitter te Gent geworden. In 1597 zou hij president van de Grote Raad worden, maar hij stierf voor hij die functie kon opnemen.

In Hingene komen we Jacob Bogaert tegen bij de aankoop van landen in 1588,[8] bij verkoop van gronden in De Koolputten aan Conrard Schetz, heer van Hingene,[9] maar vooral als eigenaar van de Nachtegaelhoeve. Hij kon die kopen in juni 1587 van Willem De Clerck en Margriete Schooff en hun zoon jonker Karel van Bouvekercke.[10] In de verkoopakte wordt vermeld dat op de site Ter Nachtegaele vroeger

De cartouche op de kaart van Darkenys 1591

een huis met schuur en stallen stond, waarvan slechts een stenen toren en een ovenbuur restte. Vermoedelijk was de hoeve vernietigd tijdens de godsdienstoorlog, maar zou kort erop weer opgebouwd worden.

In 1572 waren Willem De Clerck, heer van Bouvekercke, en zijn echtgenote Margriete Schooff, dochter van Anna Van Voesdonck en afstammelinge van onder andere de familie Vander Meeren, eigenaar. De hoeve met het stenen woonhuis en de bijhorende landen en beemden werden toen gepacht door Gillis De Keersmaecker, wiens pachtsom grotendeels samengesteld was in natura.[11] Die Nachtegaelhoeve bestond echter al veel langer, want in een akte uit 1471 gunt Aert van Voesdonck een lijfrente aan zijn natuurlijke zoon Jacob, zoon van Marie van der Elst, en bezet op het goed Ter Nachtegaele onder Hingene.[12]

De hoeve was gehypothekeerd door Willem De Clerck ten voordele van Jacob Bogaert welk kapitaal en de achterstallige rente in mindering werden gebracht op de verkoopprijs. In het contract werd tevens gestipuleerd dat alle verkochte gronden opgemeten moesten worden. Indien die meting zou uitwijzen dat de totale oppervlakte minder dan 35 bunder bedroeg, dan zou koper Jacob Bogaert gecompenseerd worden. Het is om die reden dat Jan Darkenys werd ingeschakeld.

De rechtszaak Musaert versus d'Ursel in 1659-1660

Jacob Bogaert had meerdere kinderen. Zijn dochter Margaretha was echtgenote van Jan van Drinckwaert, heer van Dormael en tresorier van de Koninklijke domeinen in de Nederlanden, die heel wat gronden in Bornem bezat. Zijn andere dochter, Maria, was getrouwd met Folckaert Van Achelen, rekestmeester in de Geheime Raad. Nog een dochter was echtgenote van Charles de Jauche, heer van Kruishoutem. Kleindochter Clementia Van Achelen, dochter van Folckaert en Maria Bogaert, was getrouwd met Charles François Musaert, heer van Outer. Het is deze laatste die in 1659-1660 in een rechtszaak verwikkeld raakte met Franchois graaf d'Ursel en zijn pachter Pieter De Keersmaecker, waarbij zou teruggegrepen worden naar de kaart van Darkenys uit 1591 en de beschrijving ervan.

Het rechtsgeding werd gevoerd voor de Raad van Vlaanderen en via het bewaarde dossier kunnen we min of meer de rechtsgang volgen.[13] De gronden van de Nachtegaelhoeve, op dat moment eigendom van Musaert-Bogaert, grensden aan de goederen van de Hoeve ter Coolputte in Eikevliet, eigendom van graaf d'Ursel. Om de situatie voor de rechtbank te verduidelijken, kreeg landmeter Semeelen in 1660 de opdracht om de 'plaats delict' in beeld te brengen.

In een bocht van de Vliet – door zowel Darkenys als Semeelen steevast de Vliet van Eycke genoemd – was een kil (C op het plan hierna) die het Vlietwater naar de 'hofgote' (B) leidde. Die kil maakte de scheiding tussen de weide van graaf d'Ursel (J) en het Drinckwatersbosch (A), waarvan een deel gerooid was en vervangen door een wijmenaanplanting en eigendom van Charles Musaert. Een goot aan de Vliet (L) regelde de waterstand in de kil, maar die was vervallen. Op zeker moment had de pachter van graaf d'Ursel een dijkje (D) gelegd doorheen zijn weide om bij hoge waterstand te voorkomen dat die weide in zijn geheel overstroomde. Bovendien had hij slib uit de gracht (E) geschoten op de grond van het Drinckwatersbosch en een aantal struiken gekapt. Werklui van Musaert hadden daarop een gat (k) gemaakt in het dijkje en er een gracht doorheen gegraven of dus werken uitgevoerd op de eigendom van iemand anders en waaruit schade kon ontstaan. Dit alles was voer voor een dispuut op hoog gerechtelijk niveau. De vragen die door de rechtbank onderzocht moesten worden, waren of het dijkje pas aangelegd was of al ettelijke jaren geleden en of de betreffende gracht aan het Drinckwatersbosch in het geheel eigendom was van de ene of de andere partij of dat ze ieder de helft bezaten. De kaart van Darkenys en vooral de beschrijving uit 1591 moest bij dit laatste duidelijkheid scheppen.

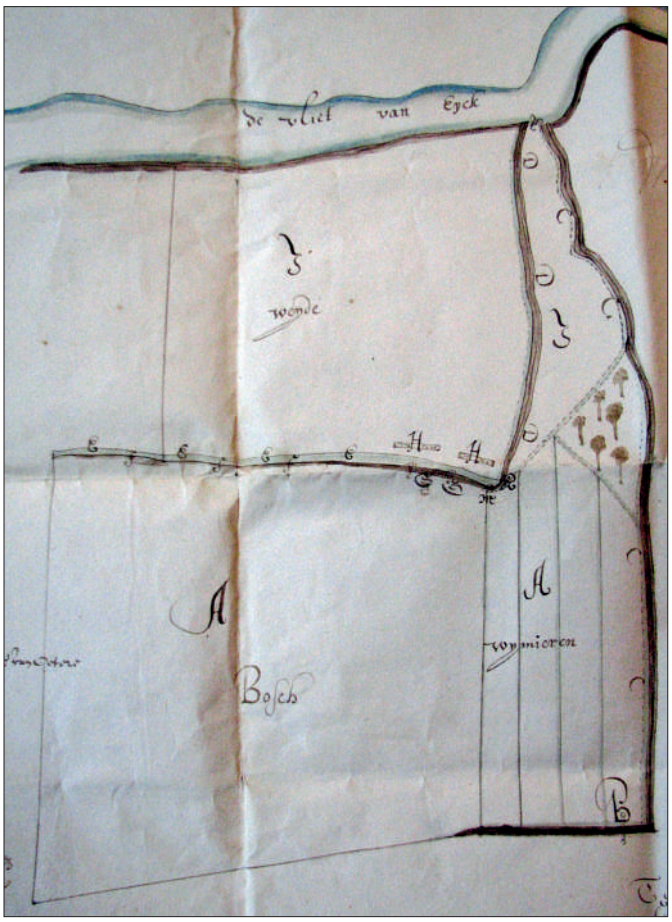

Detail uit het plan van Semeelen 1660 betreffende de rechtszaak Musaert-d'Ursel

Hoe Jan Darkenys de opgemeten gronden in 1591 beschreef

Wat direct opvalt bij de kaart van Darkenys (zie hierna) is het uitgestrekte heidegebied ten zuiden van Grote Kouter en Eikevliet tot tegen de Nachtegaelhoeve en verder lopende naar Klein-Mechelen. Zelfs de wegtracés lijken in de heide op te gaan. Ook de bospartij is markant. De Schelde wordt niet afgebeeld en de rivier onderaan de kaart is de Rupel met daarop aansluitend de Vliet, echter zonder weergave van de brug in Eikevliet. Bovenaan rechts is de loop van die Vliet richting Puurs niet weergegeven, want het uiterst rechtse deel is niet de Vliet maar de Koningsbeek en een stukje Ronebeek. Het centrum van Puurs en de Zeuthoeve zijn eveneens niet juist gesitueerd, want dienen meer naar rechts verschoven te worden. Ook Bornem met zijn Koutermolen staat te hoog ingetekend en met de lengte-breedteverhouding is eveneens wat mis.

Qua wegenis herkennen we de Cauterweg (nu Kon. Astridlaan) vanaf het ommuurde kerkhof van Hingene tot het kruispunt met de naar (Natten)haasdonk lopende Berridam (nu Pastoor Huveneersstraat) en verder richting Wintam, waar op het einde blijkbaar een imposante boom stond. Op dat laatste stuk zien we wel de molenterp, maar geen molen meer, die in de vlammen was opgegaan.[14] Op het kruispunt met de Berridam staan enkele gebouwen. Dit groepje moet het Tiendenhof zijn, waar later de molenaar zijn intrek nam, en de tiendenschuur aan kouterzijde, waar vijftig jaar later de dorpsschool werd ingericht. [15] Iets verder in de Berridam, aan de kruising met de Meulestraete (nu een deel van de Hendrik Muyshondstraat) was het gebouw het Hoff 'tSchoonaerden, een omwald 'hof van plaisantie' met schuur en stallen, met sieur Jan de Pieters uit Mechelen als eigenaar. Eind 18de eeuw was dit de eigendom van Philip de Prince en daarna van de familie De Pooter

De naar het zuiden georiënteerde kaart van Hingene uit 1591 door Jan Darkenys (©Kasteel de Marnix Bornem - foto J. Winckelmans)

Even buiten het centrum van Hingene schoot een weg de Grote Kouter op om die diagonaal te dwarsen langs Loysheide en Eikerheide en de Calagniestede naar Eikevliet. Het was de kortste weg om vanuit Hingene naar Eikevliet te stappen.

Vanuit Hingene-Dorp liep een dreef rakelings langs het omwalde 'kasteel' en ging via een haakse bocht richting Wintam. Denkelijk gaat het hier om een wegel (nu opgenomen in parkbos-oost) en uitkomende in de Kleine Hinckstraat die richting Wintam overgaat in de Leestweg (buurtweg 80). Of dit laatste stuk zou om een niet meer bestaande wegel gaan, evenwijdig lopend met de Cauterweg. Of wij interpreteren dit foutief en heeft Darkenys ermee enkel de met bomen gezoomde grens tussen de kouter en de Belooplanden en Paddebroek bedoeld, grenslijn die we evenzeer bij Semeelen zien.

De belangrijkste straat in Wintam was de druk behuisde Winthamstraete (nu Frans Rottiersstraat en Egied de Jonghestraat). In 1591 kan je al spreken van een straatdorp vanwege de lintbebouwing tot bij de kruising met de lateraal lopende weg (nu Willem De Blockstraat en Jozef Spiessensstraat), die eveneens al redelijk behuisd was. Vanaf dit punt kon men rechtdoor de wegel (nu Eikevlietweg en Richard Caluwaertsstraat) volgen tot in Eikevliet.

Omdat Bogaerts eigendommen zich overwegend concentreerden rond de Nachtegaelhoeve, is dat kaartdeel met bos, beemden en landen, wegels en uiteraard de

hoeve het meest uitgewerkt. De Vliet vloeit er nog langs zijn oude en kronkelige loop, waarvan pas eind jaren zestig van de 19de eeuw delen zouden rechtgetrokken worden. De hoeve lag aan de weg die men na het graven van de vijver op de 'gemeyne' heide in het laatste kwart van de 17de eeuw de Vijverstraat is gaan noemen. Deze straat maakte lang de verbinding tussen de voormalige Lodderstraete (nu de kasseiweg Schoonaardestraat) en het huidige Klein-Mechelen, nabij de brug over de Vliet, en is opgegaan in de KMO-zone tussen N16 en Klein-Mechelen.

Bij de beschrijving gaat het om 63 percelen met een totale oppervlakte van circa 57ha. In de cartouche noteerde Darkenys dat hij gemeten had met de 'cleyne voetmaete van Mechlen'. In de beschrijving verduidelijkte hij dat de hoge landen, bossen, beemden en schorren gemeten waren met de roede van 20 voeten vierkant, waarbij 400 vierkante roeden een bunder vormen. De broeklanden echter had hij gemeten met de roede van 14 voeten vierkant, waarvan 300 roeden een gemet vormen en 3 gemeten een bunder. Een Mechelse voet was 0,278 meter. Als we dan het bunder berekenen voor de hoge landen, bossen, beemden en schorren komen we uit op een oppervlakte van 1ha 23a en 65ca. Berekenen we het voor de broeklanden, dan vinden we voor het bunder echter 1ha 36a 35ca. Dit verschil is niet logisch.[16]

Darkenys' beschrijving staat in cursief, maar is omgezet naar huidig taalgebruik. De toponiemen lieten we grotendeels ongemoeid. Indien een toelichting de beschrijving kan verduidelijken, is die toegevoegd.

1. Bosje op de Koolputten, palende N de Keysersstede van Hansken van Heykene, O land van het klooster van St. Bernaerts, Z Lauwereys Verdiest, W de weduwe van jonker Jan van Daesdonck; groot met rondom de halve grachten 140 roeden en 111 voeten (= 43a 36ca)
De gronden van de Koolputten bestonden uit landen en beemden langs de Vliet ten zuidwesten van Eikevliet. Conrard Schetz, heer van Hingene, kocht die gronden en ook de Hoeve ter Coolputte in 1594 via verkoop bij decreet ten laste van de weduwe van Daesdonck.

2. Land op de Koolputten, palende N en O de weduwe van jonker Jan van Daesdonck, Z de Vliet van Eycke en het schor van de erfgenamen Hendrick van Cruijs, W de wezen van Adriaen Brouwe; groot met de volledige gracht aan de oostzijde en de halve gracht aan de noordzijde 385 roeden en 161 voeten (= 1ha 19a 14ca)
De weduwe van Jan van Daesdonck, luitenant-civiel van Dendermonde, was Clementia van Steelant, dochter van Joos en kleindochter van Willem de Peeters en

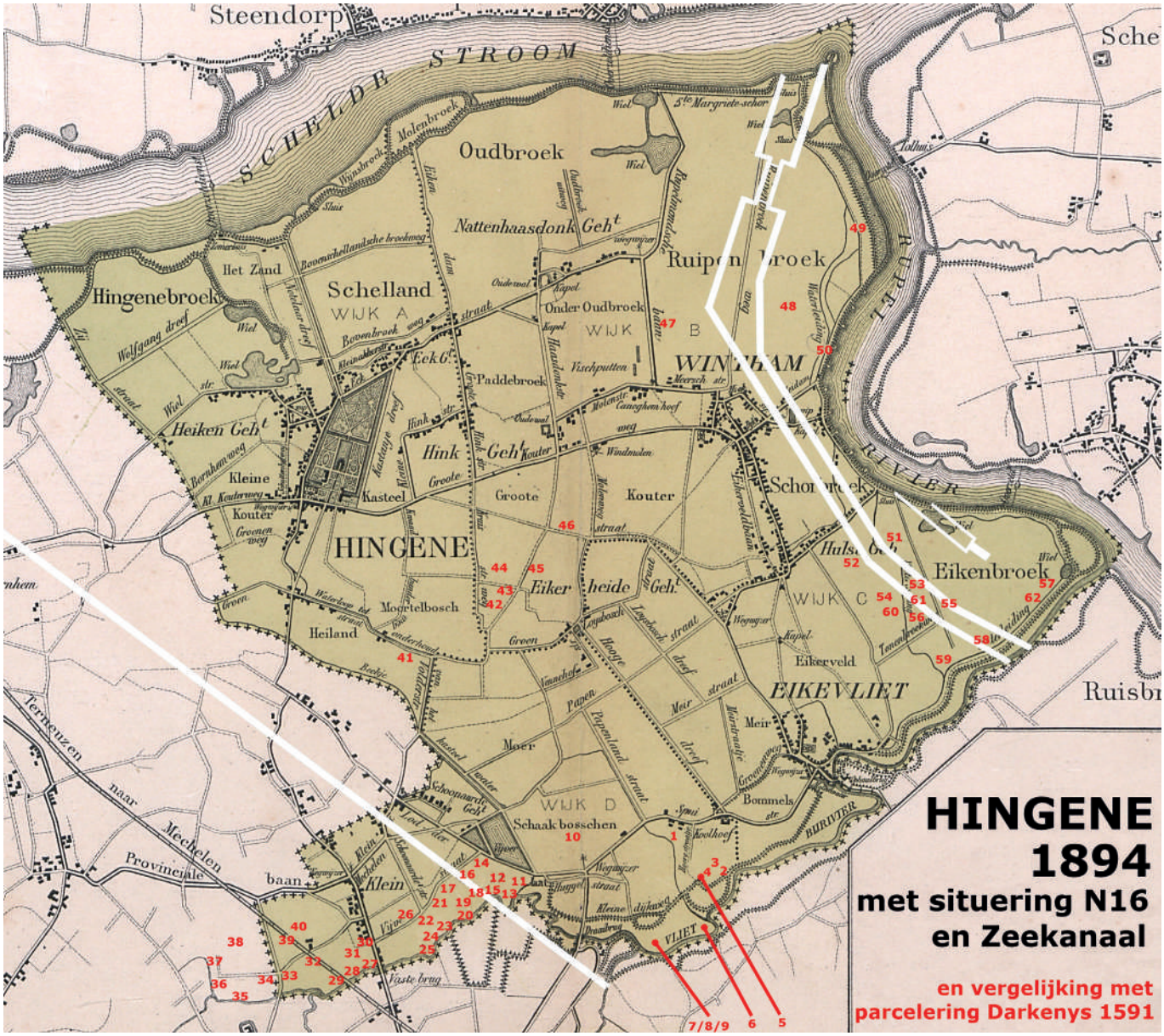

Margriete Vrancx. De van Steelants waren gesetteld in het Land van Waas en het Gentse. Jan van Daesdonck werd in 1557 gegoed in de Hoeve ter Coolputte, die daardoor ook als de Luitenantshoeve was gekend.[17] Bij het opmaken van de kaart was ook deze hoeve afgebrand.

3. Land op de Koolputten, palende O en N en W de weduwe van Jan van Daesdonck Z de wezen van Adriaen Brouwe; groot met de halve watering aan de noordzijde 245 roeden en 83 voeten (= 75a 80ca)

4. Land op de Koolputten, palende O de wezen van Adriaen Brouwe, Z deels een beemd van de weduwe Daesdonck en deels een beemd van het klooster van St. Bernaerts, W deels Jacob Bogaert en deels een beemd van de weduwe Joris van Baerle, N de weduwe van Jan van Daesdonck; groot met de hele gracht aan de zuidzijde 267 roeden en 306 voeten (= 82a 78ca)

5. Bos op de Koolputten, palende Z een beemd van de weduwe Daesdonck, N een beemd van de wezen van Joris van Baerle, W de hofgoot, O land van Jacob Bogaert; groot met de hele grachten aan de oost- noord- en zuidzijde en de halve gracht van de hofgoot 136 roeden en 380 voeten (=42a 34ca)

6. Beemd op de Koolputten, palende N de dijk, O de Vliet van Eycke, Z beemd van Jacob Bogaert, W twee percelen beemd van de capelrije van Eikevliet; groot met de hele grachten aan oost- noord- en zuidzijde zonder de dijken 386 roeden en 90 voeten (= 1ha 19a 40ca)

7. Beemd op de Koolputten, palende Z beemd van Jacob Bogaert, N deels een beemd van Jacob Bogaert en deels een beemd van de capelrije van Eycke en een beemd van de kosterije van Eycke, W deels beemd van de kosterije van Eycke en deels land van de weduwe Daesdonck; groot met de hele grachten aan noord- en zuidzijde 290 roeden 272 voeten (= 89a 86ca)

8. Beemd op de Koolputten, palende Z en O de Vliet van Eycke, N en W de beemden van Jacob Bogaert; groot met de hele grachten aan zuid- en oostzijde zonder de dijk 82 roeden 280 voeten (= 25a 57ca)

9. Beemd op de Koolputten, palende Z de Vliet van Eycke, N land van de weduwe Daesdonck, O beemd van Jacob Bogaert; groot met de hele gracht aan de zuidzijde zonder de dijk en buitenschor 94 roeden 136 voeten (29a 16ca)

10. Bos gelegen in de Pottelberchbossen, palende Z en W de bossen van jonker Pauwel van Steelant, N de heide, O bos van Dirick van de Werve; groot rondom met de hele grachten 1bunder 393 roeden en 80 voeten (= 2ha 45a 21ca)
De ambtenarenfamilie Van Pottel(s)berghe uit het Gentse was onder andere geliëerd met Van Steelant door het huwelijk van Lieven Van Pottelsberghe, raadsheer in de Raad van Vlaanderen, met Livina van Steelant. Hij was tevens heer van Vinderhoute en heer van Wissekerke in het Wase Bazel. Als grootgrondbezitter hadden ze ook eigendommen in onze regio. Hun portretten hangen in het MSK Gent. Het gebied van de Pottelberchbossen werd overwegend aangeduid als de Schaeckbossen of ook als Schaapbossen.

11. Bos aan de gootdam, palende N de gootdam, O de vliet van de goot, Z de Vliet van Eycke, W deels een beemd en het Steenbos van Jacob Bogaert en deels het bos van de 'gemeynte' van Hingene; groot met de hele gracht aan de noordzijde en de gehele gracht tegen het bos van de 'gemeynte' van Hingene 164 roeden en 392 voeten (= 51a)
Opmerkelijk is dat langs dit bosje in een kronkel van de Vliet een aftakking te zien is van die Vliet die als 'goot' werd beschouwd, een kanaal waar zowel water in- als uitloopt. Dit is ongeveer op dezelfde plaats waar nu nog de bedding te zien is van een gracht die een eeuw later het Vlietwater in de Grote Vijver bracht.
'Gemeynte' of 'gemeyne' betekent gemeenschappelijk; het bos van de 'gemeynte' van Hingene mocht bijgevolg door de inwoners gebruikt worden om er hun vee te laten grazen of er hakhout uit te halen.

12. Bos geheten Het Steenbos, palende N het bos van de 'gemeynte' van Hingene, O het bos van Jacob Bogaert, Z een beemd en W land van Jacob Bogaert; groot met de hele grachten aan zuid- oost- en noordzijde 1 bunder 78 roeden en 130 voeten (1ha 47a 87ca)
Steenbos is een interessant toponiem voor de archeologie, omdat dit een aanwijzing kan zijn voor vroegere bebouwing en bewoning (cfr. Steenland en Steenveld). Dit Steenbos is nu een beemd langs de rijksweg N16 rechtover het verdeelcentrum van BMW.

13. Beemd, palende N het Steenbos, O een bos en W een beemd van Jacob Bogaert, Z de Vliet van Eycke; groot met de halve gracht aan de westzijde en met het dijkje en buitenschor tot aan de Vliet van Eycke 125 roeden en 57 voeten (=38a 69ca)

14. Land, palende O deels het bos van de 'gemeynte' van Hingene en deels het Steenbos van Jacob Bogaert, Z beemd en W huis en hof van de hoeve geheten Den Nachtegael eigendom van Jacob Bogaert, N de heide; groot met rondom de hele grachten 1 bunder 16 roeden en 157 voeten (= 1ha 28a 72ca)

15. Beemd, palende W en O de beemden van Jacob Bogaert, N land van Jacob Bogaert, Z de Vliet van Eycke; groot met de halve grachten aan oost- en westzijde en met het dijkje tot aan de Vliet 147 roeden en 40 voeten (=45a 47ca)

16. Huis, hof en boomgaard van de hoeve geheten Den Nachtegael, N de heide, O en W (landen) en Z een beemd van Jacob Bogaert; groot met de hele grachten aan zuid- west- en noordzijde 143 roeden en 65 voeten (= 44a 26ca)
Het toponiem Ter Nachtegaele heeft een ietwat romantische bijklank. Dat het om een oude Vliethoeve gaat is duidelijk, net als de wat verder gelegen Hoeve Ter Coolputte. Denkelijk werd getracht vanuit die hoeves de omringende natte gronden en ook de heide in cultuur te brengen. Of werd de heide benut om er een schapenkudde op te drijven. De hoeve bestond uit vijf gebouwen, waaronder vermoedelijk een duiventoren. Deze site zit deels onder de N16 en deels onder de gebouwen van BMW.

17. Land, palende O huis, hof en boomgaard, Z beemd, W het Seyebosje van Jacob Bogaert, N de heide; groot met de hele grachten aan noord- en zuidzijde 264 roeden en 10 voeten (=81a 62ca)

18. Beemd, palende O en W de beemden, Z een buitenschor, N huis en hof met

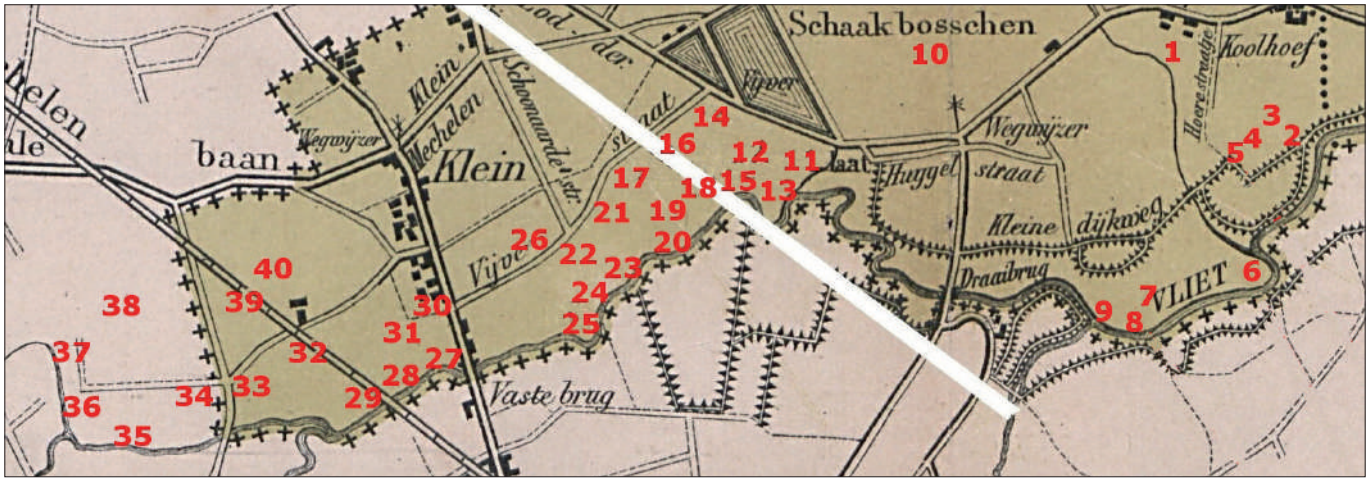

land van Jacob Bogaert; groot met de halve grachten aan oost- en westzijde en de hele gracht aan zuidzijde 188 roeden en 376 voeten (= 58a 41ca)

19. Beemd, palende O een beemd, W het Kelderbeemdeken, N het Seyebosje, Z een buitenschor, alles eigendom van Jacob Bogaert; groot met de halve gracht aan de oostzijde en de halve watering met het dijkje aan de westzijde en de hele gracht aan de zuidzijde 93 roeden en 85 voeten (=28a 82ca)
Beemden zijn overwegend natte gronden langs beken en rivieren. Een andere benaming is meers. Dankzij grachten rondom wordt het overtollige grondwater afgevoerd. Het plantendek bestaat vooral uit grassen, die gehooid kunnen worden, erg belangrijk voor het voeden op stal van het rundvee. Kan ook gebruikt worden als weide.[18]

20. Buitenschor, O en Z de Vliet van Eycke, W het Kelderijebeemdeken, N een beemd van Jacob Bogaert; groot met het dijkje en de halve watering aan de westzijde en het dijkje aan de noordzijde 238 roeden en 252 voeten (= 73a 77ca)
Een buitenschor is grond tussen beek of rivier en de dijk, welke bij hoog water overstroomt en daardoor ook gevoed wordt door het achterblijvende slib. Te gebruiken als hooiland.

21. Het Sayebosje, palende O en W land, Z beemd en het Kelderbeemdeken van Jacob Bogaert, N de heide; groot met rondom de hele grachten 156 roeden 184 voeten (= 48a 37ca)

22. Land, palende O het Sayebosje, Z de Kelderije en de Schaverbeecxbeemden van Jacob Bogaert en een deel van een beemd van de erfgenamen van Daniël van Uutganck en Jan de Keersmaecker, W land van Jan de Keersmaecker, N de straat en de heide; groot met de hele grachten aan de zuid- west- en de noordzijde 1 bunder 151 roeden en 27 voeten (= 1ha 70a 35ca)

23. Het Kelderijebeemdeken, palende O het Buytenschor met een andere beemd, W het andere Kelderijebeemdeken, N land van Jacob Bogaert, Z de Vliet van Eycke; groot met de halve grachten aan de westzijde en met het dijkje en de halve watering aan de oostzijde 160 roeden en 198 voeten (= 49a 61ca)

24.Het Kelderijebeemdeken, palende O het andere Kelderijebeemdeken, Z de Vliet van Eycke, W de Schaverbeecxbeemd, N land van Jacob Bogaert; groot met de halve grachten aan de oost- en westzijde tot aan de Vliet 125 roeden en 279 voeten (= 38a 86ca)

25. De Schaverbeecxbeemd, palende O het Kelderijebeemdeken, Z de Vliet van Eycke, W *de erfgenamen van Daniël van Uutganck en Jan de Keersmaecker, N land van Jacob Bogaert; groot met de halve grachten aan de oost- en westzijde en het Buytenschor tot aan de Vliet 298 roeden en 345 voeten* (= 92a 39ca)

26. Land, palende Z de straat, W het bosje van Jan Buyst, O en N Stoffel de Meyer; groot met de halve grachten aan west- en noordzijde en de hele gracht aan de zuidzijde 97 roeden en 25 voeten (= 30a)

In dezelfde straat als de Nachtegaelhoeve had Stoffel de Meyer zijn boerderij, die zijn eigendom was. Hij baatte ongeveer vijftien bunder uit. Hij was ook leenman van Eikevliet en leenplichtig aan sieur Jan Francisco Capello.

27. Beemd gekomen van Adriaen van Boetselaer, palende N deels Stoffel de Meyer en deels Jacob Bogaert, O de dam van de Luyckaertsbrug, Z de Vliet van Eycke, W de Schoofbeemd van Jacob Bogaert; groot met de halve grachten aan de westzijde en de hele gracht tot de halve dam aan de oostzijde 130 roeden en 194 voeten (= 40a 34ca)
Adriaen van Boetselaer was baljuw in Hingene. Zijn echtgenote was Adriana van Paddenbroeck en ze hadden een woning aan de Dries in Hingene-dorp en een behuisde hofstede Den Engel rechtover de kerk van Hingene. Hij was een fervent verdediger van de feodale en juridische rechten in Hingene voor de heer van Hingene.
De Luyckaertsbrug of Lucasbrug was het bruggetje over de Vliet. In deze omgeving, Aelshuyt geheten, had in 1572 een zekere Adriaen Luycx – familienaam die ook al in de eerste helft van de 16de eeuw voorkomt – een boerderij welke hij verhuurde aan Adriaen Daens.

28. De Schoofbeemd, palende O de beemd gekomen van Adriaen van Boetselaer, Z de Vliet van Eycke, W de beemd gekomen van Joos Jansegers, N het Schoofveld van Jacob Bogaert; groot met de halve grachten aan oost- en westzijde 203 roeden en 373 voeten (= 63a 4ca)
Joos Jansegers was meier van Voogdij in de schepenbank van Hingene en verdedigde de rechten van de heer van Bornem in Hingene.

29. Beemd gekomen van Joos Jansegers, palende O de Schoofbeemd, N het Schoofveld van Jacob Bogaert, W het andere deel beemd van Jan Vermuelen, Z de Vliet van Eycke; groot met de halve gracht aan de oostzijde 109 roeden en 193 voeten (= 33a 84ca)

30. Een bosje aan Aelshuyt, palende O de straat, Z Stoffel de Meyer, W land van Jacob Bogaert, N Joos Loon; groot met de hele grachten aan oost- west- en zuidzijde en de halve gracht aan noordzijde 100 roeden en 193 voeten (= 31a 6ca)
Aelshuyt, ook geschreven als Taelshuyt en Daelshuyt, is een toponiem in Klein-Mechelen op de Vlieterheide nabij de brug over de Vliet richting Puurs.

31. Land, palende W het Schoofveld, Z de beemd gekomen van Adriaen van Boetselaer en nu eigendom van Jacob Bogaert, N de Vlieghstraete, O deels Joos Loon en deels het bosje aan Aelshuyt en land van Stoffel de Meyer; groot met de hele grachten aan noord- en zuidzijde 284 roeden en 143 voeten (= 87a 91ca)
De Vlieghstraete is nu de Beukelbaan of toch zeker het eerste deel ervan.

32. Het Schoofveld, palende O land van Jacob Bogaert, Z de Schoofbeemd en een deel beemd gekomen van Joos Jansegers en een deel beemd van Jan Vermuelen, N de Vlieghstraete; groot met de hele grachten aan west- noord- en oostzijde 3 bunder 268 roeden en 141 voeten (= 4ha 53a 92ca)

33. Land, palende O het Schoofveld van Jacob Bogaert, Z en W de beemd van Jan Vermuelen, W deels de straat, N de Vlieghstraete; groot met de grachten aan west- en noordzijde 283 roeden en 103 voeten (= 87a 57ca)

34. Land op Den Bueckel, palende Z de wezen van Mathijs van Mortere, W Stoffel de Meyer, N de erfgenamen van Jan Vermeynen, O de straat; groot met de gracht aan de straat 100 roeden en 279 voeten (= 31a 13ca)
Den Bueckel, ook Den Beukel, is een ruim veldencomplex in Bornem, begrensd door de Koningsbeek, het Vliereveld, de Volmerct, het Branderveld en het Schoofveld. De spoorlijn tussen Puurs en Bornem snijdt er een hoek af. Op Den Beukel onder Bornem lagen echter cijnsgronden en lenen die onder de jurisdictie vielen van de schepenbank en het leenhof van Hingene omdat het Rumpst onder Bornem was, zijnde een aantal Hingense enclaves in Bornem.

35. Beemd, palende O het klooster van Kalfort, N de wezen van Jan Moy(n)s, W de beemd van de erfgenamen van Jan Vermeynen, Z de Koningsbeek; groot met de hele kanten en grachten aan oost- en noordzijde en de halve Koningsbeek 110 roeden en 371 voeten (= 34a 29ca)
Het klooster van Kalfort bezat eigendommen in Hingene en inde eveneens een aantal tienden in het Eikevlietse.

36. Elzenbosje geheten het Pootveldeken, palende W de watering, Z de erfgenamen van Jan Vermeynen, O land van de erfgenamen van Jan Vermeynen en land van Joos Verbeeck, N Jan de Keersmaecker; groot met de hele grachten aan de oostzijde en de halve gracht aan de noordzijde en de halve watering 66 roeden en 213 voeten (= 20a 57ca)
Jan de Keersmaecker bezat een hoeve aan Daelshuyt en baatte in 1593 vijftien bunder uit. Hij behoorde tot de gegoeden van Hingene. De familie De Keersmaecker was in de 16de eeuw al sterk aanwezig, zowel in Bornem als Hingene.

37. Land geheten Noormanshof, palende Z Jan de Keersmaecker, W de watering, N de straat, O land op Den Bueckel van Jacob Bogaert; groot met de hele grachten aan de noord- oost- en zuidzijde en de halve watering 143 roeden en 218 voeten (= 44a 38ca)
Noor(t)manshof is een ietwat vreemd en ongekend toponiem in Bornem tegen de Koningsbeek.

38. Land op Den Bueckel, palende O de straat tussen Branderveld en Den Bueckel, N deels de Volmercktstraete, deels Joos van den Vliet, deels Gielis Toeijn (Thoen) gekomen van Jan Vermeynen en deels Jan de Keersmaecker, W deels Joos van den Vliet, deels Gielis Toeijn en deels Noortmanshof van Jacob Bogaert, Z deels Gielis Toeijn en gekomen van Jan Vermeynen, deels de erfgenamen van Daniël van Uutvanck, deels de wezen van Mathijs van Mortere, deels de wezen van Jan Moyns en deels een perceel van Gillis Toeijn gekomen van Jan Vermeynen; groot met de kanten en de grachten aan de straat 3 bunder 89 roeden (= 3ha 98a 48ca)
De straat tussen Den Bueckel en het Branderveld was eigenlijk de fysische en rechtlijnige grens tussen Hingene en Bornem. Het is nu een wegel tussen de Beukelbaan en de fietsostrade langs de spoorweg Mechelen-Sint-Niklaas. In de 19de eeuw heette deze wegel de Zeutestraat.

39. Land op Branderveld, palende W de straat tussen Branderveld en Bueckelveld, land gekomen van Joos Jansegers en land van Willem Coeck, N deels de Volmerctstraete, deels land van de wezen van Adriaen Luijcx en land gekomen van Joos Jansegers, O Joos van den Vliet en de erfgenamen van Adriaen Luijcx, Z de Vlieghstraete, een perceel van Hubrecht Engels en een perceel gekomen van Joos Jansegers; groot met de kanten en de hele grachten aan zuid- west- en noordzijde tegen de straat 3 bunder 225 roeden en 361 voeten (= 4ha 40a 80ca)
Het Branderveld is te situeren tussen de Beukelbaan, het oude en gekasseide tracé van de Puursesteenweg en de zandwegel (buurtweg 46-Branderstraat) tussen Puursesteenweg en Beukelbaan. De spoorweg loopt diagonaal door het Branderveld.

40. Land op Branderveld gekomen van Joos Jansegers, palende N en O en Z Jacob Bogaert, W deels de erfgenamen van Adriaen Luijcx en deels Hubrecht Engels; groot 118roeden en 320 voeten (= 36a 73ca)

41. Land aan de Groenstraete, palende N de Groenstraete, O Jacques De Schot, W het klooster van Affligem, Z Jan De wachter; groot met de hele grachten aan noord- west- en zuidzijde 350 roeden en 330 voeten (= 1ha 8a 45ca)
De Groenstraete was een lange weg vertrekkende nabij 'tGerecht van Hingene, waar misdadigers geëxecuteerd werden, over de Kleine Kouter, langs den Beekkant, 'tHeyland, het Moortelbos, Vrankrijk, Ten Venne en Eikerheide richting Eikevliet. De weg begrensde de Grote Kouter aan de zuidzijde. Op basis van de kaart van Darkenys is het moeilijk om het tracé van deze Groenstraete te vergelijken met het huidige wegtracé. Perceel 41 situeert zich op 'tHeyland net voor het kruispunt met de Volderstraete, aan Den Biesplas, die naar Klein-Mechelen leidt (nu deel van Eikerheide richting KMO-zone en de Lodderstraat). Het evenwijdige deel van het haakse tracé is nog de Groenstraete, maar de schuin naar beneden lopende weg is de wegel (Schoolbaentje-buurtweg 53) welke aansluit op de Berridam richting Nattenhaasdonk.

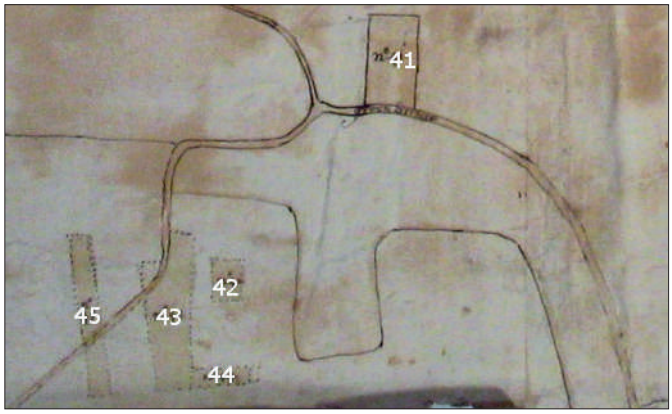

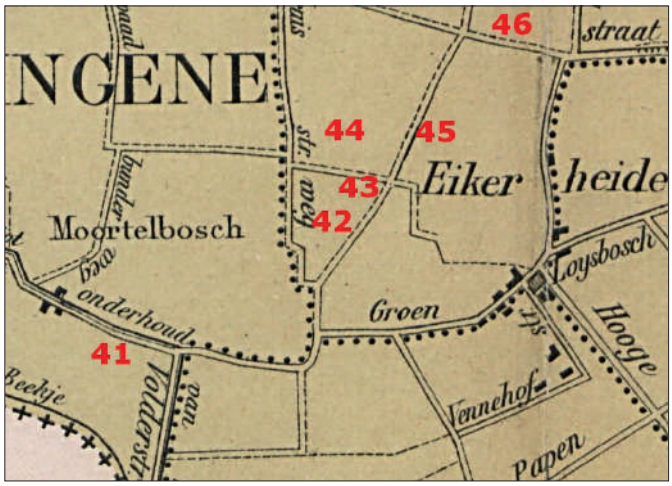

42. Land op Hingene Kouter, palende O de erfgenamen van Gabriël Vlemincx, Z het klooster van Affligem, W de erven van Joos van Houte, N Joos van den Vliet; groot 75 roeden en 396 voeten (= 23a 49ca)
De priorij van Affligem in Bornem, nabij de kerk van Bornem, was eigenaar van vele gronden op de Grote Kouter en had ook bepaalde schoofrechten op de opbrengsten van particulieren op die kouter.

43. Land op Hingene Kouter, palende O Adriaen Versmissen, Z deels Jan De Hondt en deels Jan Beerens, W deels de erfgenamen van Jan van Utrecht en deels de kerk van Haesdonck, N de erfgenamen van Jan van Heyckene; groot met het half straatje 1 bunder 114 roeden en 157 voeten (= 1ha 59a 2ca)

44. Land op Hingene Kouter, palende N de erfgenamen van Jan van Heykene, Z deels de erfgenamen van Jan van Utrecht en deels de erfgenamen van Peeter Arents, W Jacques De Schot; groot 50 roeden en 133 voeten (=15a 56ca)

45. Land op Hingene Kouter, palende O en Z Jan De Hondt, W jonker Renier Kermans, N de erfgenamen van Jan Van Heyckene; groot 192 roeden en 350 voeten (= 59a 62ca)
Jonker Renier Kermans (Kerremans-Carremans) was in 1591 schepen in Mechelen, en getrouwd met Clara de Peeters, dochter van wijlen Jan de Peeters, heer van Vossmar (Vossemeer) en gewezen stadhouder van het leenhof van de heerlijkheid Mechelen. De familie de Peeters waren grootgrondbezitters in Hingene.

46. Land op Hingene Kouter, palende Z de weg van Hingene naar Eikevliet, N Jan Peeters, O de wezen Jan Brauwe, W de wezen van Balthazar de Schipper; groot met de halve weg 166 roeden en 322 voeten (= 51a 57ca)

47. Broekland in Ruipenbroek in de 'gemeyne meers', palende O de leisloot, Z de Heilige Geest van Hingene, N Francisco Capello, W de Polderdam; groot met de hele gracht aan de westzijde en de halve leisloot aan de oostzijde 172 voeten (=26a 5ca)
Sieur (Jan) Francisco Capello, oud-gouverneur of domeinbeheerder van Bornem en getrouwd met Marie Boxhoren, woonde in Antwerpen. Buiten een aantal gronden bezat hij in Eikevliet een leen- of laathof.

48. Broekland in Ruipenbroek middenin de Ruytweel, palende Z de Heilige Geest van Hingene, N de capelrije van Hingene, O de leisloot, w de broekweg; groot met de hele gracht en de halve broekweg en de halve leisloot 294 voeten (= 44a 54ca)

49. Stukje 'sayegracht' (saetgracht) in Ruipenbroek, palende O de leisloot van het Nieuwerck, Z Hendrick Boye, W de andere leisloot; groot met rondom de halve grachten 71 voeten (= 10a 76ca)
Het Nieuwerck waren een aantal gronden langs de Rupel in Ruipenbroek tot tegen Schoorbroek.

50. Stukje 'sayegracht' (saetgracht) in Ruipenbroek, palende W en O de leisloot, Z Jan Coeck, N Niclaes Verbiest; groot met de hele leisloot aan de oostzijde en de halve grachten aan zuid- west- en noordzijde 84 voeten (=12a 72ca)

51. Broekland in Eyckenbroeck, palende O de broekweg, Z sieur Francisco Capello, N de 'crancken', W de leisloot; groot met de halve grachten aan zuid- noord- en westzijde en de hele grachten met de halve broekweg 2 gemeten 67 roeden (= 1ha 1a 4ca)
De 'crancken' of 'de infirmerie' was de organisatie van het Groot Begijnhof 'buiten' Mechelen die de zorg voor de zieke begijnen op zich nam. Al in de 13de eeuw waren een groot aantal gronden op Den Hul, in Ruipenbroek en vooral in Eikenbroek door Juliana en Elisabeth van de Coleputte geschonken aan deze

organisatie. Via de verpachting van hun gronden, konden de begijnen hun kosten voor verzorging en voeding van de zieken dekken.

52. Broekland in Eyckenbroeck gekomen van juffrouw Magdalena Peeters, palende N de 'crancken', O de leisloot, Z Jacques De Schot, W de broekweg; groot met de halve grachten aan noord- oost- en zuidzijde en de hele gracht en halve broekweg aan de westzijde 1 bunder 1 gemet en 17 roeden (= 1ha 84a 35ca)
De Schot is een Antwerpse familie van lakenhandelaars, die in de 16de eeuw grootgrondbezitters waren in Hingene en Weert en ook wel in Bornem.

53. Broekland in Eyckenbroeck gekomen van juffrouw Magdalena Peeters, palende N sieur Francisco Capello, W de leisloot, Z Jacob Bogaert; groot 1 gemet en 51 roeden (= 53a 17ca)

54. Broekland in Eyckenbroeck gekomen van juffrouw Magdalena Peeters, palende Z Jacob Bogaert gekomen van Bouvekercke, W de broekweg, N Francisco Capello, O de leisloot; groot met de halve grachten aan zuid- noord- en oostzijde en met de hele gracht en de halve broekweg aan de westzijde 2 gemeten 229 roeden (= 1ha 25a 57ca)

55. Broekland in Eyckenbroeck geheten het Lanckgewint gekomen van juffrouw Magdalena Peeters, palende N de kapel van Eikevliet, Z de broekweg, O en W sieur Francisco Capello; groot met de halve grachten aan zuid- oost- en westzijde en de hele gracht met de halve broekweg aan de noordzijde 2 gemeten 123 roeden (= 1ha 9a 52ca)

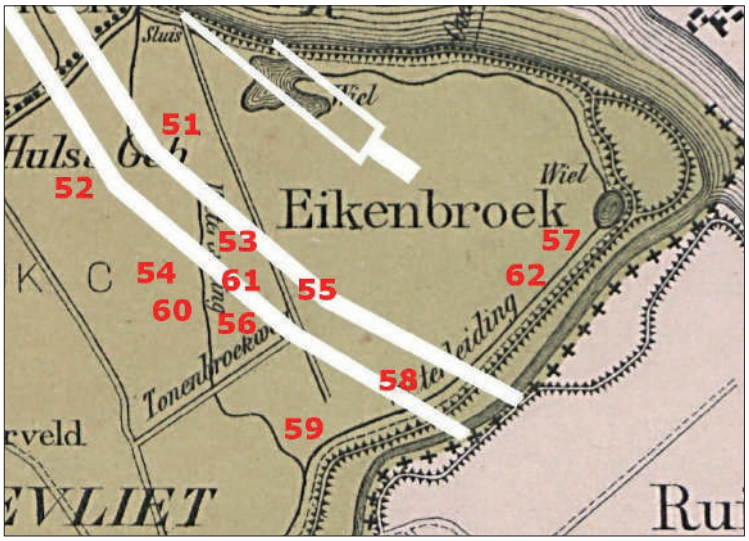

56. Broekland in Eyckenbroeck geheten het Cortgewint, palende O de 'crancken', W Jacques De Schot, N de broekweg, Z de leisloot; groot met de halve grachten aan oost- west- en zuidzijde en de hele grachten en de halve broekweg aan de noordzijde 1 gemet 96 roeden (= 59a 99ca)

57. Broekland in Eyckenbroeck, palende O de dijksloot, Z sieur Francisco Capello, W Amant van den Broecke, N de 'crancken'; groot met de hele dijksloot aan de oostzijde en de halve grachten aan zuid- en westzijde 197 roeden (= 29a 84ca)

58. Broekland geheten Het Groot Sluysblock in Eyckenbroeck gekomen van juffrouw Magdalena Peeters, palende N en Z sieur Francisco Capello, O de dijksloot, W de 'crancken; groot met de hele dijksloot en de halve grachten aan noord- zuid- en westzijde 1 bunder 1 gemet en 242 roeden (= 2ha 3a 28ca)

59. Broekland geheten Het Cleyn Sluysblock in Eyckenbroeck gekomen van juffrouw Magdalena Peeters, palende O de dijksloot van Eikevliet, Z de sluisgracht, N sieur Francisco Capello, W de 'crancken'; groot met de halve grachten aan zuid- noord- en westzijde en de hele dijksloot 1 gemet 98 roeden (= 60a 29ca)

60. Broekland in Eyckenbroeck, palende N de leisloot, W Jacob Bogaert gekomen van juffrouw Magdalena Peeters, Z de broekweg, O de kapel van Eikevliet; groot met de halve grachten aan noord- west- en oostzijde en de hele gracht met de halve broekweg aan de zuidzijde 1 bunder 1 gemet 182 roeden (= 2ha 9a 34ca)

61. Broekland in Eyckenbroeck, palende N de broekweg, Z de leisloot, O de 'crancken', W Jacob Bogaert gekomen van juffrouw Magdalena Peeters; groot met de halve grachten aan zuid- oost- en westzijde en met de hele gracht en de halve broekweg aan de noordzijde 2 gemeten 198 roeden (= 1ha 20a 88ca)

62. Broekland in Eyckenbroeck in het blok van Joos van den Vliet geheten het Ooken, palende O de dijksloot, Z de 'crancken', N en W sieur Francisco Capello; groot met de halve grachten aan zuid- noord- en westzijde en de hele dijksloot aan oostzijde 80 roeden (= 12a 12ca)

63. Broekland in Ruipenbroek geheten het Wildeland, palende O Jacques De Schot, W Loye Wauters, Z de broekweg, N de leisloot; groot met de halve grachten aan oost- west- en noordzijde en de hele gracht met de halve broekweg aan de zuidzijde 2 gemeten 188 roeden (= 1ha 19a 36ca)

Darkenys sloot zijn werk af in maart 1591. Vele gegevens over aanpalenden had hij vernomen van schepen Jan Coeck, die tevens een gezworene was van de Dykagie, en die hem bij het meten vergezelde. Dat een kopie van zijn beschrijving zich in Gent bevindt, is te begrijpen omdat die gebruikt werd in de rechtszaak Musaert-d'Ursel in 1660 voor de Raad van Vlaanderen. Maar dat de kaart zelf bewaard wordt in het kasteelarchief van Bornem, ligt minder voor de hand. Gaat het om een klad of een kopie? Verbleef Darkenys bij zijn werk in het Bornemse kasteel of had hij een goed contact met Pedro Coloma, de toenmalige heer van Bornem? Werd de kaart later nog benut voor een andere zaak, waarbij de graaf van Bornem betrokken partij was? We blijven het antwoord schuldig.

Noten

1 Kasteelarchief Bornem (KAB), KAB_S3_D010_L330_037, fo. 23: in deze rekening wordt gesteld dat Jan Darkenys Fl 700 ontving voor het maken van een grote kaart 'van heelen omrinck van Eyckervliet totten Egale' en voor twee kleinere kaarten

2 Deze deelkaart, die momenteel in Erfgoedhuis De Casteleyn hangt en eigendom is van VHKB, heeft als hoofding 'N° 2', waaruit we kunnen besluiten dat er ook een 'N° 1' is geweest, denkelijk met de broeken en polders van Weert en Bornem

3 Rijksarchief Antwerpen (RAA), D056/069 fo. 380verso: Naar dit register wordt nog verwezen in dit Hingense schepenregister uit de 18de eeuw, wel met verwijzing naar 1592 in plaats van 1591; KAB_S1_R10

4 Algemeen Rijksarchief (ARA), fonds d'Ursel, L1024_8, rekening over 1594, fo. 18verso: de landmeter verbleef bij Cornelis Coeck; de 85 pond is denkelijk pond Artois en is dan gelijk aan Fl 85

5 ARA, fonds d'Ursel, L1024_7, rekening over 1593, fo. 20recto

6 ARA, fonds d'Ursel, R98/35, 16 oktober 1556

7 ARA, fonds d'Ursel, kaarten en plans, 98

8 RAA, D056/24, los blad, 2/12/1588

9 ARA, fonds d'Ursel, R99/39, 5/11/1596

10 Stadsarchief Mechelen (SAM), H Testamenten, SI nr. 16 fo. 28-34, d.d. 20/07/1576: in dit testament hadden Willem De Clerck en Margriete Schooff de Nachtegaelhoeve eigenlijk voorzien voor hun vierde zoon Adolf van Bouvekercke

11 Stadsarchief Gent (SAG), reeks 29/121, register van de 20ste penning, 1572, fo. 3recto

12 RAA, D056/1, fo. 33 recto, 19/06/1471

13 Rijksarchief Gent (RAG), Raad van Vlaanderen, 008/14112

14 Enkele jaren na het maken van de kaart werd in opdracht van Conrard Schetz, heer van Hingene, een nieuwe Koutermolen opgericht; zie CROKET, B., 'De molens van Hingene-Wintam', in *Klein-Brabants Molenboek*, (VHKB), Bornem 2009, p. 88101

15 De onderlinge positie van tiendenhof en tiendenschuur is me nog niet compleet duidelijk

16 Hiervoor vind ik geen verklaring of Darkenys moet in zijn specificatie fout zijn geweest

17 De Hoeve Ter Coolputte was op 29 mei 1554 via verkoop bij decreet gekocht door jonker Charles van Steelant en zijn echtgenote Margriete Van Liere; daarvoor was de hoeve eigendom van jonker Jan Stappaert en echtgenote Clara van Duerme; in 1557 bevestigt Charles van Steelant dat toen de betaling gedaan was door Jan van Daesdonck waarop die wordt gegoed. Zie RAA, D056/04, 29/05/1554 en 16/09/1557

18 LINDEMANS, P., Geschiedenis van de landbouw, (Gen. voor geschiedenis en volkskunde), Borgerhout 1994, deel I, p. 452

Tentoonstelling: 10 eeuwen Nattenhaasdonk

In de museumkerk van Wintam (Bornem) loopt een unieke expositie over verleden en toekomst van Nattenhaasdonk en directe omgeving. De tentoonstelling start in een ver verleden, zo'n 450.000 jaar terug in de tijd, en toont de verandering van het landschap doorheen koude en warmere periodes met speciale aandacht voor de plantengroei. In een tweede deel wordt de geschiedenis van de leefgemeenschap van Nattenhaasdonk in meerdere panelen uitgediept. Aan bod komen onder andere het omwalde Hof van Nattenhaasdonk en zijn buren, de wegenis en veer naar Rupelmonde, de landbouw en veeteelt, de parochie Sint-Margaretha met de voormalige kerk, het fort De Margriete, pastoor Huveneers en de Boerenkrijg en uiteraard de talrijke overstromingen. Tot slot richt deze expositie zich naar de toekomst met uitgebreide uitleg over de aanleg van een overstromingsgebied in het kader van het Sigmaplan.

Deze tentoonstelling is een samenwerking van: VHKB, Sint-Margarethagenootschap Wintam, gemeente Bornem, Universiteit Antwerpen, Kerkfabriek OLV aan de Schelde, De Vlaamse Waterweg, Vlaamse Landmaatschappij, Erfgoedcel Rivier&Land en IOED IGEMO.

Te bezoeken op zondagnamiddag van 14:30 tot 17:30 uur of na afspraak via 0491 91 74 65 of sint.margaretha@gmail.com

Dichtbundel van 98-jarige Reninca uit Puurs heruitgegeven

Paul Servaes

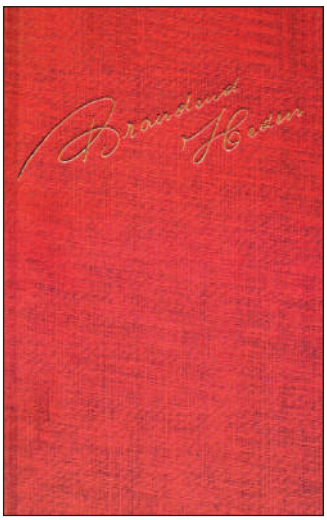

In 1947 publiceerde uitgeverij Lannoo de dichtbundel "Brandend Heden" van de dichteres Reninca uit Puurs. De gehandtekende uitgave op lompenpapier 'Vergeure Antique' in zwart en rood onder vollinnen stempelband werd destijds als volgt aangekondigd: "*In 'Brandend Heden' schenkt ons de jonge schrijfster het onvervalst accent van de ziel die verstild ligt, gestreeld of gebrand wordt onder de heersende zon van haar God. Al het versleten geraakte in de uiting van het godsdienstige, is hier afwezig en het zeldzame mag hier gebeuren, dat het persoonlijk uitgedrukte eigen beleven van het Goddelijke, tot schoonheid wordt*".

Na het wonderbaarlijke openingsgedicht "Als een die slaapt langsheen de dijken…" volgt een zeventigtal korte en langere teksten poëtisch proza. Ze handelen alle over schoonheid en kunst, God en de Moeder Gods, de natuur, het zonlicht, land en volk, de Liefde, de mens en de mensheid, zoals dat al het geval was in haar vroeger werk "Zaad in den wind" (aforismen, 1945) en "Wassend Getij" (1945, proza en gedichten). Met "Brandend Heden" en de daaropvolgende bundels "Lied der Mensheid" (1949) en "Adem der Aarde" (1950) kwam Reninca voorgoed in de literaire actualiteit. Ze werd door sommigen verheven tot een nieuwe Hadewych omwille van haar bijdrage tot vernieuwde katholieke poëzie in Vlaanderen. Anderen vonden haar verzen te hoogdravend en vol holle romantiek. Waarover iedereen het eens was: haar metaforen en rijke beeldspraak getuigden van een zeer persoonlijke religieuze inspiratie die zelden was gezien. Niet alleen Sirius, pseudoniem van de gezaghebbende criticus van "De Standaard", Urbain Van de Voorde, wierp zich op als Reninca's pleitbezorger en noemde haar "Een moderne Hadewijch, verkondigster van 'Nieuwe Middeleeuwen'. Ook andere groten uit de Nederlandse letteren prezen Reninca de hemel in. De Nederlandse dichter Anton van Duinkerken schreef in "De Tijd" te Amsterdam: "*Zij is een bijzonder begaafde schrijfster met een zeer fijn gevoel. De gemoedsuitstortingen van Reninca zijn zuiver katholieke belijdenissen van het vurige verlangen om waarlijk overeenkomstig het Evangelie te leven. De dichteres is zich bewust, dat zij een bijzondere boodschap heeft te brengen aan haar volk, de boodschap der schoonheid van het christendom. Waar zij haar bekommeringen om de toestand in Vlaanderen uitspreekt, blijkt dat zij behalve een vurig hart ook een gezond verstand bezit. Heel haar werk houdt prachtige kansen in*". Hij is niet blind voor de excessen van bewondering en relativeert: "*Zonder het zo hoog aan te slaan als enkele Vlaamse critici deden, kunnen we het om zijn zuiverheid van gemoedsuitdrukking oprecht bewonderen. De kiemen voor een herleving van de katholieke dichtkunst zijn na de oorlog niet schaars. Integendeel. Ook bij Reninca vindt men ze in overvloed*". Ook dichters als Hubert Van Herreweghen en Pieter Geert Buckinx schreven in die zin. Karel Jonckheere en André Demedts waren haar inleiders. In 1951 werd ze bekroond met de prijs van de "Scriptores Catholici". In het literaire tijdschrift "Dietsche Warande en Belfort" schreef in 1949 de alom geprezen literaire criticus Albert Westerlinck: "*Het 'Lied der Mensheid' plaatst Reninca inmiddels op het voorplan in de poëzie der na-oorlogse debutanten en het is te hopen dat zoveel mogelijk Vlaamse en Nederlandse lezers de groei van haar werk met sympathieke belangstelling zullen volgen. Plus est en elle!*".

Al de gedichten uit bundel "Brandend Heden" werden geschreven tussen 1940 en 1944 in de spelling van toen, wat het lezen ervan vandaag niet gemakkelijk maakt. Op initiatief van priester Dirk Van der Linden, die zich al enkele jaren inzet om het werk van Reninca toegankelijk te maken en haar werk te verspreiden, kwam er nu een heruitgave, aangevuld met enkele recente teksten van Reninca. Zij schrijft, als 98-jarige, nog bijna dagelijks en dicteert haar teksten aan de telefoon, die Van der Linden dan samenbrengt en publiceert in eigen beheer. Zo stelde hij een nieuwe dichtbundel "Gouden garven" samen, een nieuw bundeltje aforismen "Sta stil" en "Gave Gods. Ware Minne verwoord in proza", een bundel prozateksten van Reninca uit de jaren 1944 tot 1994.

Nu heeft hij gezorgd voor de nieuwe uitgave van "Brandend heden". Met deze heruitgave, 75 jaar na de eerste uitgave, wil hij velen een dienst bewijzen. "*Mensen hunkeren naar God. Om Hem te vinden, om Hem aan te spreken en bij Hem tot rust te komen, hebben we woorden nodig. God vraagt goede verstaanders en goede bewaarders*", schrijft hij in zijn verantwoording en verklaart meteen de wijzigingen. "*De oospronkelijke bundel kent een spelling van tijdens de Eerste Wereldoorlog. De dubbele oo of ee is verdwenen. Mensch verbeteren wij tot mens. Der, gener zijn oude genitiefvormen en transformeerden wij tot van de, van gene, enz.* "Hij voegde ook enkele teksten toe uit de laatste jaren omdat Reninca nog altijd leeft en schrijft. Hij noemt het "gebeden" die bruikbaar zijn voor persoonlijk gebed. Hij wijst op de vele metaforen die Reninca put uit de natuur waarmee ze harten en ogen hoopt te openen voor de scheppende God die zich openbaart. Zijn oproep aan het slot van zijn voorwoord is duidelijk en dringend: "*Aarzel niet Hem bekend te maken*".

Bewust van het feit dat "Brandend Heden" nu geen literair evenement is zoals destijds, heeft priester Dirk Van der Linden zich uitsluitend een missionaire taak voor ogen gehouden, zoveel is duidelijk. "*Doorgeven wat ik mag ontvangen,*" noemt hij het, "*wat ik via haar van God ontvang, moet worden doorgegeven, het mag niet in gesloten lades blijven liggen. Reninca is een begenadigd persoon. Sommigen spreken van een mystica – een oordeel dat ik overlaat aan de specialisten*". Een oordeel over de literaire kwaliteit van Reninca's werk laat hij ook graag aan anderen over, maar door deze heruitgave van "Brandend Heden" heeft hij toch aan de geschiedschrijving van de literatuur in Vlaanderen de hand gereikt. Hopelijk doet hij zo voort en bundelt hij ook ooit eens de vele teksten die in de loop der jaren over Reninca en haar werk verschenen van voor- en tegenstanders. Hun teksten zijn even moeilijk te vinden als Reninca's eigen creatieve werk. Wij zullen hem daarvoor alleszins dankbaar zijn.
Info via: van.der.linden.dirk@skynet.be.

RENINCA
Brandend Heden
In eigen beheer Dirk Van der Linden
Oordegem/Lede 2021
ISBN 978 94 927 7015 8

Proeve van Klein-Brabantse bibliografie (deel 19)

Paul Servaes

Chris APERS, De heren Vilain en de Schelde begin veertiende eeuw, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 4-10

Chris APERS, De Dikkelvenneschuld en het oude domein Puurs, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 81-83

Patrick AUWELAERT, Sint-Amands, Verbeelde bomen. Geslaagde groepsexpo "Boomdromen" in Verhaerenmuseum, in *Doorbraak,* 11 juni 2022

Patrick AUWELAERT, Sint-Amands, 'La ville abandonnée': België, een land tussen de talen, in *Doorbraak,* 12 april 2022

Patrick AUWELAERT, 'Waar elke kassei als folie glimt', in *Doorbraak,* 4 oktober 2021 (over nieuwe dichtbundel van Bart Plouvier)

BAASRODE, een vergeten geschiedenis, 821-1648, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 66

BEEKCONFLICTEN te Malderen, Liezele en Lippelo te boek gesteld, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 35

BORNEM, Winterdijk Groot Schoor archeologisch onderzocht, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 24, 15 juni 2022, p. 8

BORNEM, Orgelzondagen 2022 in Bornem, in *Kerk & Leven Klein-Brabant,* 83ste jrg., nr. 21, 25 mei 2022

BORNEM, Vereecken-orgel Abdijkerk Bornem, in *Kerk & Leven Klein-Brabant,* 83ste jrg., nr. 13, 30 maart 2022, p. 4

BORNEM, Nieuwe, oude altaren in twee van onze kerken, in *Kerk & Leven Klein-Brabant,* 83ste jrg., nr. 4, 26 januari 2022, p. 3

BORNEM, Aanpassingen abdijkerk, in *Kerk & Leven Klein-Brabant,* 83ste jrg., nr. 3, 19 januari 2022, p. 4

BORNEM, Jean-Pierre Grumeau stelt tentoon Colour is life, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 3, 19 januari 2022, p. 29

BORNEM, Bornem krijgt nieuw bos van 12 hectare, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 4, 26 januari 2022, p. 33

BORNEM, Magnum-fotografe Bieke Depoorter exposeert, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 4, 26 januari 2022, p. 4

BORNEM, Informatietraject van kerk tot kasteel, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 2, 12 januari 2022, p. 4.

BORNEM, De oudste schepenregisters van Bornem worden getranscribeerd, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 35

BORNEM, Bart Jacobs wint de cultuurprijs 2021, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 44, 3 november 2021, p. 31

BORNEM, Slotconcert Orgelzondagen Bornem 2021, in *Kerk & Leven, Sint-Amands en Bornem,* 82ste jrg., nr. 40, 6 oktober 2021

BORNEM, Literaire prijs Marnix de Sainte Aldegonde, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 40, 8 oktober 2021; p. 34

BORNEM, Vernieuwde schouwburg Ter Dilft officieel geopend, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 39, 29 september 2021, p. 32

BORNEM, Lokale kunst kijken tijdens Open Atelierdagen, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 39, 29 september 2021, p. 6

BORNEM, Opening Abdij zorgt voor toestroom bezoekers, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 37, 15 september 2021, p. 6

BORNEM, Smells like Spirit. Openluchtexpo in Het Park van de Abdij van Bornem, Bornem, Ter Dilft, 2021, 8 blz.

BORNEM, Ter Dilft organiseert eerste openluchtexpo in park Abdij, in *Publi-Nieuws,* 26ste jrg., nr. 32, 11 augustus 2021, p. 6

BORNEM, De homilie van de begrafenis E.H. Henk Hamerlinck, in *Kerk & Leven Sint-Amands en Bornem,* 82ste jrg., nr. 18, 5 mei 2021

Ward BOSMANS, Sint-Amands, De boom als thema tijdens expo "Boomdromen" in Emile Verhaerenmuseum, in *Het Nieuwsblad* en *Gazet van Antwerpen, 9* juni 2022

Ward BOSMANS, Puurse A. Lilou schrijft eerste boek 'Verborgen verlangens' in *Het Laatste Nieuws,* 9 juni 2022

Ward BOSMANS, Puurse auteur A. Lilou wil taboes rond BDSM doorbreken met "Verborgen verlangens": "Seks is niet slecht of des duivels", in *Gazet van Antwerpen,* 9 juni 2022

Ward BOSMANS, d'Harmonie van Sint-Amands blaast 250 kaarsjes uit: Trots dat ze de oudste muziekvereniging van Benelux zijn, in *Het Nieuwsblad,* 20 april 2022

Ward BOSMANS, Openingsconcert van Festival Stroom met Jef Neve aan de Kaai te Sint-Amands, in *Het Nieuwsblad,* 20 april 2022

Ward BOSMANS, Masterplan Oppuurs. Voor sommigen een zegen, voor anderen een bittere pil, in *Gazet van Antwerpen,* 22 maart 2022

Ward BOSMANS, Lippelo: Masterplan voorgesteld. Herbestemming voor kerk en nieuwe wooncluster, in *Gazet van Antwerpen,* 22 maart 2022

Ward BOSMANS, Schrijfster uit Sint-Amands wordt gelezen in Rusland, Litouwen, Italië, Turkije, Cyprus en Spanje, in *Het Nieuwsblad,* 16 februari 2022

BRIEVEN VAN EMILE, Sint-Amands, Emile Verhaerenmuseum, nr. 35, mei 2022, 2 blz. (Expo *Boomdromen;* Boekpresentatie Donatella Bianchi; Bart Beckaert en Peter Holvoet-Hanssen: in het teken van de eik)

BRIEVEN VAN EMILE, Sint-Amands, Emile Verhaerenmuseum, nr. 34, februari 2022, 4 blz. (Expo Koen Broucke: La ville abandonnée; Markante aanwinsten van het Emile Verhaerenmuseum 2021; Stefan Zweig, wereldauteur; Georges Rodenbach,100 articles; Stefaan van den Bremt vertaalt *Les Flamandes*)

BRIEVEN VAN EMILE, Sint-Amands, Emile Verhaerenmuseum, nr. 33, september 2021, 2 blz. (Expo *España negra: Verhaeren-de Regoyos-Lasurt)*

Louis CALLAERT, *Van Peter Benoit tot K3. Kroniek van het succesrijk Nederlandstalig amusementslied in Vlaanderen tijdens de 20ste eeuw. Van populaire liederen en dansliedjes tot popsongs*, Puurs, In eigen beheer, 2021, 89 blz.

Louis CALLAERT, Het geheim van Willy CALLENS, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 69-70

Louis CALLAERT, Kalfort en 1814 - Het jaar tussen Leipzig en Waterloo, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 57-58

Linda CALUWAERTS, *Wielerhelden van Klein-Brabant,* Jaarboek van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 56ste jaargang, 2021, 288 blz.

Linda CALUWAERTS, Klein-Brabant wielerland, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p.73-74

Hannes CATTEBEKE, Professor Hendrik Vos schrijft Europese geschiedenis vol anekdotes: met dank aan meneer pastoor en een Oostendse leerkracht, in *Het Nieuwsblad,* 2 november 2021

Filip CEULEMANS, Abdij van eb en vloed. Abdij van Bornem opent opnieuw de deuren voor het publiek, in *Kerk & Leven,* 83ste jrg., nr. 8, 23 februari 2022, p. 17

Filip CEULEMANS, Maria aan de kop. Maria Ommegang in Kalfort steekt voortaan in een nieuw jasje, in *Kerk & Leven,* 82ste jrg., nr. 34, 25 augustus 2021, p. 16

Benny CROKET (redactie), *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw,* Hingene, Erfgoedhuis De Casteleyn, nr. 32, augustus 2021, 92 blz.

Benny CROKET, Van Baljuwwoning tot gemeentehuis, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 12-25

Benny CROKET, Liedjesverzamelaars, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 37

Benny CROKET, Mosselen dragen kan de gezondheid schaden, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 44

Benny CROKET, Een hele stoet nu is nog geen halve van vroeger, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 55-56

Benny CROKET, De grollen van onderpastoor Eduard Van Doorslaer, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 58

Benny CROKET, Toevalstreffers, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 71-72

Benny CROKET, Vrijwilligers in de Brabantse Omwenteling 1789-1790, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 75-80

Ben CUYKENS, In Memoriam Norbert Borghmans, in *Kerk & Leven Sint-Amands en Bornem,* 82ste jrg., nr. 19, 12 mei 2021

Els DALEMANS, Puurs-Sint-Amands, Verhaerenmuseum stelt vertaling van debuut "Les Flamandes" voor, in *Het Laatste Nieuws,* 12 mei 2022

Els DALEMANS, Puurs-Sint-Amands, Verhaerenmuseum pakt uit met nieuwe expo 'La Ville abandonnée", in *Het Laatste Nieuws,* 2 maart 2022

Els DALEMANS, Bornemnaar schrijft jeugdboek 'Ben ik wel normaal?' over onzekerheden en 'de norm': "We plakken te snel labels op onze kinderen ", in *Het Laatste Nieuws,* 6 juli 2021

Bart DE BONDT, 1200 jaar Baceroth: ontstaan en scheepvaart tot 1650, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 59-66

Bart DE BONDT, *Baasrode een vergeten geschiedenis 821-1648*, Baasrode 2021, 399 blz.

Luc DE BOULLE en Stijn GEYS, Een Duitse fotograaf in Mol omstreeks 1890, in *Molse Tijdingen,* Mol, 2020, nr. 28. (over Paul HEHEMANN die te Puurs woonde 1901-1904)

MARCEL DE COCK, Charles-Joseph de Ligne & de familie d'Ursel, in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 67, november-december 2021-januari 2022, p. 8-11

Marcel DE COCK, Een boerendansscène ontraadseld, in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 66, augustus-september-oktober 2021, p. 4-7

Stijn DECOCK, 'Als het van de WHO afhangt, wordt alcohol verboden'. Interview Michel MOORTGAT, in *De Standaard,* 28-29 augustus 2021, p. 32-33

Ann-Sofie DEKEYSER, Interview Marc VAN RANST (Bornem), "Ik ben viroloog, geen psychiater", in *De Standaard,* 31 december 2021

Carl DEKONINCK, Dirk Rochtus voor Pro Flandria: 'extreem links erg sterk in Duitsland', in *Doorbraak,* 27 oktober 2021

Guy DELFORGE, Hingene, Unieke wandbekleding van kasteel d'Ursel gaat in confrontatie met hedendaagse kunst en collectie uit MoMu Antwerpen, in *Het Nieuwsblad,* 25 mei 2022

Guy DELFORGE, Bornem, Minister Diependaele onder de indruk van abdijbibliotheek, in *Het Nieuwsblad,* 30 april 2022

Guy DELFORGE, Palingfestival krijgt meeneem-editie, in *Het Nieuwsblad,* 1 mei 2022

Guy DELFORGE, Sint-Amands, Heverstam zet jubilerende harmonieën in de kijker, in *Het Nieuwsblad,* 20 januari 2022

Guy DELFORGE, Firma Vink helemaal klaar voor eerste voorstelling, in *Het Nieuwsblad,* 14 januari 2022

Guy DELFORGE, Rivierpark Scheldevallei kan Nationaal Park worden: "Enige kandidaat met riviernatuur is grote troef", in *Het Nieuwsblad,* 13 januari 2022

Guy DELFORGE, Louis Callaert schrijft boek over liedjes van Peter Benoit tot K3, in *Het Nieuwsblad* en Gazet van Antwerpen, 2 november 2021

Guy DELFORGE, Bornem, Motte Den Dulft dateert wellicht uit de Middeleeuwen, in *Het Nieuwsblad,* 8 oktober 2021

Guy DELFORGE, Wintam, Kerktoren is baken van kunstzinnig licht, in *Het Nieuwsblad* en *Gazet van Antwerpen,* 10 oktober 2021. (Kunstwerk van Elise Eeraerts uit Londerzeel)

Guy DELFORGE, Bornem, 'Viruswinter" bundelt haiku's over kille coronatijd, in *Het Nieuwsblad,* 16 juni 2021

Guy DELFORGE, Eerste leden De Zwarte Hand tachtig jaar geleden opgepakt, in *Het Nieuwsblad,* 19 september 2021

Guy DELFORGE, Rivierpark Scheldevallei wil graag Nationaal Park worden, in *Gazet van Antwerpen, Het Nieuwsblad,* 16 september 2021

Guy DELFORGE, Kunstenaars palmen Bornems abdijpark in, in *Het Nieuwsblad,* 6 augustus 2021

Guy DELFORGE, Broedplatform lokt vanaf volgende maand ooievaars naar Scheldevallei in Weert, in *Het Nieuwsblad,* 4 augustus 2021

Guy DELFORGE, Bornem, Cello en orgel klinken in centrumkerk, in *Het Nieuwsblad, Gazet van Antwerpen,* 3 augustus 2021

Guy DELFORGE, Sint-Amands, Aan De Veerman komt plek om sereen afscheid te nemen van geliefden, in *Het Nieuwsblad,* 7 juli 2021

Guy DELFORGE, De H van Humboldt zorgt voor grote verhalen en kleine ontdekkingen, in *Het Nieuwsblad,* 4 juli 2021

Guy DELFORGE, Bornemse auteur [Danny De Vos] helpt jongeren sterken in zelfacceptatie, in *Het Nieuwsblad,* 1 juli 2021

Koen DE VLIEGER-DE WILDE, Tentoonstelling Print & Paint. 350 jaar bloemen op katoen, in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 68, juni-juli 2022, p. 4-9

Koen DE VLIEGER-DE WILDE, Portret van een knaap [Léo d'Ursel) in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 68, februari-maart-april 2022, p. 4-6

Koen DE VLIEGER-DE WILDE, Stoelen uit Eikevliet, in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 67, november-december 2021-januari 2022, p. 6-7

Koen DE VLIEGER-DE WILDE, Herinneringsbanken, in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 66, augustus-september-oktober 2021, p. 10-11

Danny DE VOS [Bornem-Buitenland] en Ann CEURVELS, *Ben ik wel normaal?,* Kalmthout, Pelckmans Uitgevers, 2021, 89 blz. (Illustraties door Carolien DE ROP)

Lukas DE VOS, EU spijkert Rwanda aan de schandpaal voor politieke justitie; Litouwen trapt op China's hamertenen; Gerechtigheid of wraak, in *Doorbraak,* 13 oktober; 18 augustus; 28 augustus 2021

Lukas DE VOS, Europees parlement zoekt nieuwe longen; Europees minimumloon komt eraan, in *Doorbraak,* 30 januari, 9 juni 2022

Katelijne DE VUYST, Het Verhaerenmuseum in Roisin, in *Poëziekrant,* Gent, Poëziecentrum, Zomernummer, nr. 4, 2021

Lander DEWEER, Oude gedachten over de wereld van vandaag, Hip en gehekeld: de levende erfenis van Stefan Zweig, in *Knack,* 51ste jrg., nr. 16, 20 april 2022, p. 96-101

Hind FRAIHI [Bornem 1976], *Antipode, Opponenten in volle radicalisering,* Uitgeverij VUB Press, Academic and Scientific Publishers (ASP), 2022, 128 blz.

Hind FRAIHI, Brief. Hind Fraihi aan August Vermeylen, in *De Standaard der Letteren,* 21 mei 2022

David GEENS, Dirk Rochtus: Duits cordon sanitaire tegen AfD, in *Doorbraak,* 2 november 2021

Marie GEVERS, *La Comtesse des digues,* Brussel, Uitgeverij Espace Nord, 2021, 260 blz.

HALLO BORNEM, infomagazine van de gemeente Bornem, april-mei-juni 2022, 24 blz. (In 't kort; Nood aan kinderopvanginitiatieven; Van kerk tot kasteel; Dankzij; Bestuurswissel; Wat zijn de voordelen van de uitpas?; Uitgelegd; Vroeger en nu; Starter: Jesse, gids in de abdij van Bornem; De Slijkhoek, langs de Vliet in Eikevliet; Lokale helden; Beurm)

HALLO BORNEM, infomagazine van de gemeente Bornem, januari-februari-maart 2022, 24 blz. (In 't kort; De seniorenraad is springlevend, leve de SAR: Magda en Aloïs; Heraanleg Kasteeldreef; Dankzij; Beestenboel; Wat is een RUP? Ruimtelijke uitvoeringsplannen; In 't Kort; Uitgelegd; Vroeger en nu: Warregaren; Net gemist;Starter: Febe is 12 en kijkt uit naar de komst van Complex B; Buurtklap; Plantdag Branstbos; Beurm)

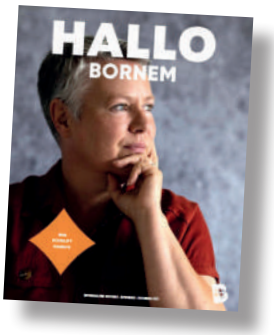

HALLO BORNEM, infomagazine van de gemeente Bornem, oktober-november-december 2021, 24 blz. (Om naar uit te kijken: Moving churches; In 't kort; Door de ogen van: Buurtmaaltijden; Mobiliteit en werken; Dank zij: Brandweer; Beestenboel; Op komst: Complex B; Waarom worden begraafplaatsen ontruimd?; Uitgelegd; Vroeger en nu: Kardinaal Cardijnplein; Starter; Buurt in het midden; Leestip: Viruswinter, haiku's door Mia De Keersmaecker; Beurm; Sinterklaas in 't land)

Peter L.M. HAZEN en Inne VAN KERKHOVEN, Erven uit de overgangsperiode Late IJzertijd-Vroeg Romeinse tijd te Puurs-Lichterstraat, in *Mededelingen van de Vereniging voor heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 89-91

HINGENE, Print & Paint unieke verzameling West-Europa, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 24, 15 juni 2022, p. 18

HINGENE, Kasteel d'Ursel wint Hans Vredeman de Vries Prijs, In *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste Jrg., nr. 24, 15 juni 2022, p. 8

HINGENE, Kasteel d'Ursel krijgt eigen Suske en Wiske strip, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 24, 15 juni 2022, p. 8

HINGENE, 25ste Walter Boeykensfestival, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg. nr. 22, 1 juni 2022, p. 38

HINGENE, Oproep expo Wielergek Orde van Hingene, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste, jrg., nr. 18, 4 mei 2022, p. 22

HINGENE, Verstilde beelden siert parkdomein De Notelaer, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 20, 18 mei 2022, p. 4

HINGENE, Marita Vervaet stelt tentoon in paviljoen De Notelaer, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 18, 4 mei 2022, p. 28

HINGENE, Lancering infopunt, wandelbrochure en escape games in kasteel d'Ursel, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 18, 4 mei 2022, p. 2

HINGENE, Opbouw tentoonstelling 'PRINT & PAINT, 350 bloemen op katoen' gestart, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 10, 9 maart 2022, p. 38

HINGENE, Tentoonstelling Table Texture/ Texture Art, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 10, 9 maart 2022, p. 22

HINGENE, Paviljoen De Notelaer bekomt erfgoedpremie voor restauratie, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 8, 23 februari 2022, p. 6

HINGENE, Geschiedenis kasteel d'Ursel in nieuwe publicatie, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 49, 8 december 2021, p. 44

HINGENE, Engeltjes in oude kerk, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 49, 8 december 2021, p. 36

HINGENE, De kunstzinnige integratie van Luca Aussems, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 34, 25 augustus 2021, p. 18

HINGENE, Ontdekkingstocht H van Humboldt, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 32, p. 8

HINGENE, Droomlogeren in erfgoedpaviljoen De Notelaer in toekomst mogelijk, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 26, 1 juli 2021, p. 14

HINGENE, Les gouttes d'Ursel, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 22, 2 juni 2021, p. 6

Koen JACOBS, Pater Fons [HEYMANS] overleden, in *Kerk & Leven Sint-Amands en Bornem,* 82ste jrg., nr. 32, 11 augustus 2021

KALFORT, Maria-ommegang trekt voor de 33ste keer door Kalfort, in *Kerk & Leven,* Sint-Amands en Bornem, 82ste jrg., nr. 33, 18 augustus 2021

KALFORT, Ommegang, zondag 29 augustus, in *Kerk & Leven,* 82ste jrg., nr. 34, 25 augustus 2021, p. 14

KASTEEL D'URSEL MAGAZINE, Antwerpen, Provincie Antwerpen, 18de jaargang, nr. 69, juni-juli 2022, 16 blz. (Even ontsnappen in het park; 'The friend of all their family, Watervandalen, Lifestyle Kasteel & tuin; Bornemfestival 2022; De maffe Markies)

KASTEEL D'URSEL MAGAZINE, Antwerpen, Provincie Antwerpen, 18de jaargang, nr. 68, februari-maart-april 2022, 16 blz. (Een waaier van Antonine; Bomen en banken; Logeren in stijl; Tentoonstelling Print & Paint, 350 jaar bloemen op katoen; Kerstmagie 2021; Even ontsnappen in het park; Agenda; Beeldbank: "La Belle Époque")

KASTEEL D'URSEL MAGAZINE, Antwerpen, Provincie Antwerpen, 17de jaargang, nr. 67, november-december 2021-januari 2022, 16 blz. (Intussen; Herinneringsbanken, Print & Paint; Beeldbank: Hoog bezoek)

KASTEEL D'URSEL MAGAZINE, Antwerpen, Provincie Antwerpen, 17de jaargang, nr. 66, augustus-september-oktober 2021, 16 blz. (Winterbal 'La Belle Époque'; Een nieuw Magazine, een nieuwe aanwinst; Vijftig covers van *Kasteel d'Ursel Magazine: van nummer 16 tot 65 (2008-2021); Het zomert in Hingene; Beeldbank: Les Gouttes d'Ursel)*

KLEIN-BRABANT, Startschot Toerisme Klein-Brabant, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 14, 6 april 2022, p. 14

KLEIN-BRABANT, Jaarboek "Wielerhelden van Klein-Brabant, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 8, 23 februari 2022, p.8

KLEIN-BRABANT, Niet te missen evenementen: España Negra; Het primitief kadaster; Kunst aan de kerk (Wintam); Stormvloed en Sigmaplan – 10 eeuwen Nattenhaasdonk; Print & Paint. 350 jaar bloemen op katoen; Kerstmagie 2021, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 86, 54, 53, 27

KLEIN-BRABANT, De wielerhelden van Klein-Brabant, Nieuw jaarboek VHKB, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 92

KLEIN-BRABANT, De Zwarte Hand 80 jaar geleden opgepakt, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 39, 29 september 2021, p. 26

KLEIN-BRABANT, Land- en tuinbouwers bezorgd over plannen Nationaal Park, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté; 26ste jrg., nr. 39, 29 september 2021, p. 6

Lola LASURT, *Duelo por la España negra,* Sint-Amands, Emile Verhaerenmuseum, 2021. (Nawoord *Los flamencos flamencos* door Pedro G. Romero in het Spaans, Nederlands, Frans en Engels en Illustraties door Lola Lasurt). Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling)

Nathalie LE BLANC, Gespreksstof, Het Doek dat verbindt, in *Knack Weekend,* nr. 36, 8 september 2021, p. 46-50. (over vzw Doek van sociaal kunstenaar Lies Van Assche uit Sint-Amands)

Constant LINDEMANS (destijds pastoor Bornem), De Duivelschuur, in *BERLA, Tijdschrift van de Heemkundige kring Berla van Meise,* nr. 139 (Theater over de Duivelschuur)

LIPPELO, Gospelkoor Massambo&Friends, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 4, 26 januari 2022, p. 38

LIPPELO, 100 jaar Koninklijke Harmonie Sint Cecilia Lippelo, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 22, 1 juni 2022, p. 4

A. LILOU [Puurs], *Verborgen verlangens, Wees niemands slaaf. Ontdek de Meesteres in je,* Willems Uitgevers, 2022

Sarah LUYTEN, Linsy RAAFFELS, Greet VOORHOOF, Een hart voor erfgoed, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 45-46

Patrick MAERVOET, Dankwoord van Patrick Maervoet aan Henk Hamerlinck, in *Kerk & Leven Sint-Amands en Bornem,* 82ste jrg., nr. 19, 12 mei 2021

Gunter MAES, Deze keer is 't menens Feestparade 730 Puurs, in *Publideluxe,* Puurs, Drukkerij Baeté, 13de jrg., nr. 51, mei 2022, p. 3-4

MARIEKERKE, 49ste Palingfestival 4-5-6 juni 2022, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 18, 4 mei 2022, p. 18

MDM, Schrijver en dichter Bart Plouvier [Mariekerke] overleden, in *De Standaard,* 3 januari 2022

MDM, Schrijver en dichter Bart Plouvier overleden [te Mariekerke], in *De Standaard Online,* 31 december 2021

Serge MIGOM, De ziel van de plek, in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 67, november-december 2021-januari 2022, p. 11

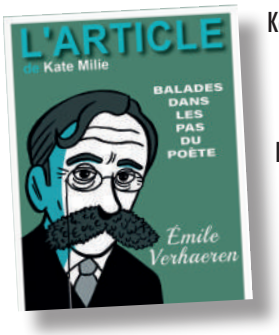

Kate MILIE, *Emile Verhaeren, balades dans les pas du poète,* Brussel, Uitgeverij Lamiroy, L'Article 20, nr. 20, mei 2022

Ines MINTEN, De 5 levenslessen van… Koen Broucke, in *De Standaard,* 13 april 2022, p. D2/7. (Expo in Emile Verhaerenmuseum)

Veerle MOENS, De prins van Kerstmagie, in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 67, november-december 2021-januari 2022, p. 4-5

Veerle MOENS, Kerstmagie, in *Kasteel d'Ursel Magazine,* nr. 66, augustus-september-oktober 2021, p. 14

NIEUWSBRIEF van Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, mei 2022 (Aspergefestival/Lifestyle; Bezoek op 12 en 19 juni het kasteel van Marnix de Sainte Aldegonde; Verstilde beelden 2022 in De Notelaer; Stroom van 23 juni tot en met juli)

NIEUWSBRIEF van Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, november 2021 (Toeristische medewerker gezocht; Kerstmagie in kasteel d'Ursel; WinterBornemLand; De winter van Puurs-Sint-Amands)

NIEUWSBRIEF van Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, oktober 2021 (Teambuilding met toppers; Expo: Verder (Robert De Keersmaecker); De fiets op; Project Donald; Een herfstuitje)

NIEUWSBRIEF van Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, september 2021. (We gaan in wintermodus; Fietstip: Traptheater)

NIEUWSBRIEF van Toerisme-Klein-Brabant -Scheldeland, augustus 2021. De natuur in; Abdij in nieuw jasje; Dag van de BornemAIR; Duvel on Tour, Hoogtij op smaak).

NIEUWSBRIEF van Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, juli 2021. (Ontdek onze zomerregeling; Genieten van het groene Hingene; Kalfort maakt zich klaar; Water als leidraad; Zalig toeren in Klein-Brabant)

NN., Lena of de kunst van geschiedenis: De Verloren Zoon, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 38-44

Bart PLOUVIER (Mariekerke), *De zon regent koperen spijkers, Mariekerkse gedichten,* Antwerpen,Uitgeverij Vrijdag, 2022, 46 blz.

PSSST, Infomagazine Puurs-Sint-Amands, mei 2022, 28 blz. (Blikvanger Hof te Melis; Ontdek de plannen voor het nieuw gemeentehuis; Slim omgaan met ruimte & mobiliteit; Fietszone in Puurs-centrum;Delicatessenzaak PuurSFood serveert smaken van de wereld; Tafelen en overnachten bij Site 78; Zorgprofielen voor kwetsbare inwoners; Dank je wel, zorgkundigen!; Lokale kunstenaars leren hun vak aan mensen met een beperking; Ravotten in rookvrije speeltuinen; PSSST!; Wegenwerken; Beleef een aspergeweekend!)

PSSST, infomagazine Puurs-Sint-Amands, maart 2022, 28 blz. (Blikvanger: Sint-Pietersburcht; De Bollaard krijgt vorm; Rioleringswerken op komst; Bar Bruur, het succesverhaal van Jens en Zino; Cato opent zaak met hippe damesmerken; Wilde bermen, veel onkruid? Da's helemaal oké!; Dank je wel, kinderbegeleiders!; Piraat Winnetou: Het is mijn droom om vanuit Sint-Amands naar de Zwarte Zee te varen"; Vrijwilligers gaan op huisbezoek bij 80-plussers; PSSST!; Over de beiaard; Hef het glas tijdens de beiaardcantus; Sociale media; Paaseierenraap)

PSSST, Infomagazine Puurs-Sint-Amands, januari 2022, 28 blz. (Blikvanger: Pompstation De Vliet; Molenbeekvallei & Scheldeboorden klaar voor de toekomst; Nieuw adresje om te gaan eten! Hof van Coolhem; 't Suykerbootje verwent je met ambachtelijke pralines en koekjes; 't Afslanckhuys zet je op weg naar een gezonde levensstijl; Het adres voor alle kinderopvanginitiatieven in onze gemeente, Opvang. Vlaanderen; Dank je wel, expert waterbeheer en wegwerken; Groepspraktijk doet aan multizorg Marc bespaart op energiefactuur dankzij renovatiewerken; Firma Vink: Bij ons draait het om creatief zijn; Sociale media)

PSSST, Infomagazine Puurs-Sint-Amands, november 2021, 28 blz. (Blikvanger: Brouwerij Duvel Moortgat; Heraanleg van de N17; Grote plannen voor het Fort van Liezele; Uitvaartzorg De Ruyte helemaal vernieuwd; Spaanse lekkernijen bij Buen Gusto; Welkom expert Klimaat!; Dank je wel, keukenteam van Zorgbedrijf Klein-Brabant; "Armoede kan iedereen overkomen"; Hobby in de kijker: miniaturen maken; iLost, website voor gevonden voorwerpen; Kunstendag voor kinderen)

PSSST, Infomagazine Puurs-Sint-Amands, september 2021, 28 blz. (Blikvanger: het Godshuis [in Sint-Amands]; Kobe verzamelt water in zijn wadi; Een definitief masterplan voor Kalfort; Oxfam-wereldwinkel is verhuisd naar Puurs-centrum; Boerinneke maakt chocopasta voor de hele wereld; Huis van het Kind biedt ondersteuning rond opvoeden; Bloemen plukken bij Annelies; Dank je wel, maatschappelijk werkers!; Met een AED-toestel kun je het verschil maken tussen leven en dood; PSSST!; Aanbod cc Binder)

PUURS, Vertegenwoordigers lokale besturen ondertekenen bomencharter, in *Publi-Nieuws,* Puurs, 27ste jrg., nr; 12, 23 maart 2022, p. 4

PUURS, *150 jaar station Puurs. Een kijk op het verleden, heden en toekomst,* Puurs, Erfgoedcel 2021

PUURS-SINT-AMANDS, Aspergefestival, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr.9, 2 maart 2022, p. 13

PUURS-SINT-AMANDS, Eerste stap naar de heropbouw en restauratie [van de Gansakkermolen], in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 5, 2 februari 2022, p. 10

PUURS-SINT-AMANDS, Museum of the Moon, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 49, 8 december 2021, p. 44

PUURS-SINT-AMANDS, Recht van Antwoord [Keure van Ruisbroek 725 jaar], in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 49, 8 december 2021, p. 38

PUURS-SINT-AMANDS, Kunst in Puurs: wandelroute hedendaagse kunst, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 49, 8 december 2021, p. 33

PUURS-SINT-AMANDS, Boek 150ste verjaardag station Puurs, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 38, 22 september 2021, p. 6

PUURS-SINT-AMANDS, Erfgoed geeft inzage in het primitief kadaster, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg, nr. 34, 25 augustus 2021, p. 34. (expo in CC Binder)

Marc REYNEBEAU, Interview Hendrik VOS [Ruisbroek] "'Europa was altijd een zaak van improviseren. Soms lukte het, soms niet;", in *De Standaard,* 6/7 november 2021

RIVIERPARK SCHELDEVALLEI stap dichter bij erkenning als Nationaal Park, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 3, 19 januari 2022, p. 11

RM, Puurs, Kunst in een glazen kooi; in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr; 8, 23 februari 2022, p. 28

Dirk ROCHTUS, *Scherprechters van de geest, Duits debat tot op het bot,* Aalter, Uitgeverij Ertsberg, 2021, 310 blz. (Woord vooraf door Jan Leyers)

Dirk ROCHTUS, Vaccinatieplicht in Oostenrijk roept twijfels op; Overleven de Duitse liberalen hun regeringsdeelname; Grenzen van het geloof in de macht; Met een lijvige gespreksmap naar het Kremlin; Van AfD naar Zentrum; Uitspraken van Duitse viceadmiraal zitten Oekraïne hoog; Bredere kijk op de coronapandemie; Buitenbeentje wil grote stappen zetten; In de wurggreep van de Stasi, in *Doorbraak,* 5 januari, 11 januari, 15 januari, 19 januari, 22 januari, 24 januari, 25 januari, 26 januari; 9 juni 2022

Dirk ROCHTUS, Getekend door dictatuur; 'Beschut de Vlam!'; Meer mens met de Grieken; Groene frustratie; in *Doorbraak,* 11 september; 12 oktober, 19 oktober, 30 november 2021

Dirk ROCHTUS, De Natiestaat heeft de toekomst voor zich; Meegesleurd in de 'Anarchie der wereldpolitiek'; Grenzen als houvast, in *ADVN-Mededelingen,* derde trimester 2021, p. 35; vierde trimester 2021; eerste trimester 2022, p. 19

Barbara ROTTIERS, *De H van Humboldt,* Kalmthout, Pelckmans Uitgevers, 2020, 96 blz.

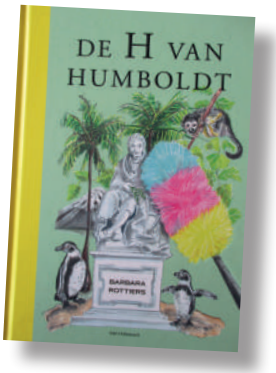

RUISBROEK, Gemeente herwaardeert Ruisbroekse trage wegen, in *Publi-Nieuws,* 9, 2 maart 2022, p. 6

Pascal SAELENS, Broedplatformen voor ooievaars geplaatst in Scheldevallei Weert, in *Publideluxe magazine,* Puurs, Drukkerij Baeté, 12de jrg., nr. 4; september 2021, p. 40

Pascal SAELENS, De abdij van Bornem opent zijn deuren, in *Publideluxe magazine,* Puurs, Drukkerij Baeté, 12de jrg., nr. 48, september 2021, p. 3-4

SCHELDENIEUWSBRIEF, Vlaams-Nederlandse Scheldecommissie (Nieuwe evaluatiemethodiek: Wat verandert er in 2021; Nieuwe inzichten rond waterleven Schelde-estuarium; Blik op visstand in Waterdunen)

Paul SERVAES, Valentijn Van der Taelen over zijn stervend dorp, Tisselt, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 10, 9 maart 2022, p. 42

Paul SERVAES, Puurs, Louis Callaert gaat de muzikale toer op, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 2, 12 januari 2022, p. 34

Paul SERVAES, 'Gare du Nord' poort, ook voor Verhaeren, tot Parijs, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 50, 15 december 2021, p. 38.

Paul SERVAES, Geen eerherstel voor schrijver Dirk de Witte, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 50, 15 december 2021, p. 42.

Paul SERVAES, Dirk Rochtus over Duitsers in hun verzet tegen Hitler, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 11

Paul SERVAES, Schilderij uit Verhaerens kunstcollectie op expo in Amsterdam, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, p. 26-27

Paul SERVAES, Rita Goossens over De Zwarte Hand, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant;* nr. 32, augustus 2021, p. 36

Paul SERVAES, Proeve van Klein-Brabantse bibliografie (deel 18), in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 47-53

Paul SERVAES, Russische schrijver Paustovski in de ban van Emile Verhaeren, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 68

Carlo SIAU, 'Ik zie het klavier, ik bekijk hoe mijn vingers staan en ik denk in kleuren', in *Kasteel d'Ursel magazine,* nr. 68, juni-juli 2022, p. 10-11

Carlo SIAU, Festival in de Scheldevallei STROOM, in *Kasteel d'Ursel magazine,* nr. 68, juni-juli 2022, p. 12-13

SINT-AMANDS, *Ontdek de toekomst van Sint-Amands, Parel aan de Schelde. Echo's van de Schelde,* Gemeentebestuur van Puurs-Sint-Amands, Magazine van Dienst Comunicatie, 2022, 32 blz.

SINT-AMANDS, Les arbres s'exposent au Musée Verhaeren, in *Le Carnet et les Instants,* 29 mei 2022

SINT-AMANDS, Tentoonstelling Heverstam, in *Gouwmozaiek,* Heemkunde Gouw Antwerpen, mei-juni 2022

SINT-AMANDS, "Koen Broucke, La ville abandonnée" au Musée Verhaeren, in *Le Carnet et les Instants",* 27 februari 2022

SINT-AMANDS, Une nouvelle exposition au musée Verhaeren: España negra, in *Le Carnet et les Instants,* 5 september 2021

Seren J. SMEDTS, *Woorden zeggen niets,* Sint-Amands, Hamley Books, 2021, 300 blz.

STAF, Een kerk zonder toren [Breendonk], in *Kerk & Leven Klein-Brabant,* 83ste jrg., nr. 5, 2 februari 2022, p. 3

STAF, Eindelijk een nieuwe kerk [te Breendonk], in *Kerk & Leven Klein-Brabant,* 83ste jrg., nr. 6, 9 februari 2022, p. 3

Laurence TORCK, "Als iemand Derde Wereldoorlog kan ontketenen, zijn het de Russen": politoloog Hendrik VOS, over nieuwe dreiging, in *Het Nieuwsblad,* 26 april 2022

UIT IN BORNEM, Vrijetijdsmagazine Bornem, Gemeentebestuur, mei-juni 2022, 24 blz. (We mogen weer; Kort nieuws; Podium; Muziek; Gloednieuw festival "Stroom" in Bornem en rivierpark Scheldevallei; Jong; Film; Doen; Expo: Atelier in beeld; Print & Paint; 3 x avontuurlijk spelen; Ezperando Wereldfestival; Lokaal talent: Dorothée Cambier)

UIT IN BORNEM, Vrijetijdsmagazine Bornem, Gemeentebestuur, maart-april 2022, 24 blz. ('Vrijwilligen' is een werkwoord; Kort Nieuws; Podium; Muziek; Jong; Film; Doen; 3 X Water, Erfgoed in de kijker; Expo; Week van de vrijwilliger; Agenda; Lokaal talent: Harry Robberecht)

UIT IN BORNEM, Vrijetijdsmagazine Bornem, Gemeentebestuur, januari-februari 2022, 24 blz. (Vitamine C …ultuur; Dance of the seven veils; Complex B Jongeren beslissen over nieuw jeugdcomplex; De Zilverreiger blaast 50 kaarsjes uit; Pik het nieuwe Ter Dilft magazine op; Nieuw: CCInema + in CC Ter Dilft; Atelier in beeld; Eigen kweek; Podium; Muziek; Jong; Film; Doen; Creatief in 2022; 3X Valentijn; Op toer in de abdij van Bornem; Expo: Fotografiecircuit Vlaanderen; Kunst in de Bib; Agata Bieke Depoorter; Oud Postgebouw wordt maakplaats; Lokale Helden; Lokaal Talent: Noa Van Bel; Beeldsmederij De Maan, Kopergieterij & Kobe)

UIT IN BORNEM, Vrijetijdsmagazine, Bornem, Gemeentebestuur, november-december 2021, (Betoverend Bornem, Nieuw cultuur seizoen feestelijk geopend in Ter Dilft; Bart Jacobs wint cultuurprijs; Podium; Muziek; Cinema tijdens schoolvakantie; Jong; Nieuwe fietsroutes om de streek te ontdekken; Nieuwe DIY workshops van Ter Dilft in oude postgebouw; 3X Lokale bieren; C Cinema; Kunst in de Bib; De warmste Kerst in Bornem, Lokaal talent: Jan Van Gysel).

UIT IN BORNEM, Vrijetijdsmagazine, Bornem, Gemeentebestuur, september-oktober 2021, 24 blz. Open atelierdagen; Een terugblik op de zomer van Bornem; Ter Dilft Zwaait deuren open; Terug naar school; Handen uit de mouwen in Ter Dilft; Kunst kijken in openlucht; Open Monumentendag, Lokaal talent: Sanne)

UIT IN BORNEM, Vrijetijdsmagazine, Bornem, Gemeentebestuur, juli-augustus 2021, 24 blz. (Openluchtexpo in het park van de abdij te Bornem; Kort nieuws; Muziek; Podium; Les gouttes d'Ursel; Kunst in de Bib; Jong; Openluchtfilm met Ter Dilft; Smullen bij nieuwkomers; Uitpas; Doen; Hoogtij in de Scheldevallei; Lokaal talent: Thomas Delrue uit Hingene)

UIT IN PUURS-SINT-AMANDS, vrijetijdsmagazine van Puurs-Sint-Amands, juni-juli-augustus 2022, 24 blz. (Muziek; Literair festival: Dichter bij Water; Doen; Vorming; feestjaar 730 Puurs: Kom kijken naar de feesrparade; Kinderen; Film; Expo; Sport; Zomerbars; agenda)

UIT IN PUURS-SINT-AMANDS, Vrijetijdsmagazine van Puurs-Sint-Amands, april-mei 2022, 24 blz. (Podium; Expo; Film; Welkom op Lifestyle 2022, dé beleefbeurs in Park Fort Liezele; Vorming; Senioren; Doen; Kaballeros zet je aan het dansen met Zuiderse muziek, Kinderen; Sport; Aspergefestival; Agenda)

UIT IN PUURS-SINT-AMANDS, Vrijetijdsmagazine van Puurs-Sint-Amands, februari-maart 2022, 24 blz. (Podium; Muziek; Film; Alles wat je wil weten over KIP; Vorming; Doen; Breng jij ook mee trage wegen in kaart?; Kinderen; Sport; Expo: Kunst in Puurs: Wandelroute hedendaagse kunst; Senioren; Agenda)

UIT IN PUURS-SINT-AMANDS, Vrijetijdsmagazine van Puurs-Sint-Amands, december-januari 2022, 24 blz. (Podium; Expo; Muziek; Film; Jasper Steverlinck zorgt voor hemelse klanken in de kerk; Doen; Sport; vorming; 730 jaar Puurs. Feest in 2022!; Kinderen; Senioren; Winter van Puurs-Sint-Amands)

UIT IN PUURS-SINT-AMANDS, Vrijetijdsmagazine van Puurs-Sint-Amands, oktober-november 2021, 24 blz. (Podium; muziek; expo; Olympiër Jarno leerde boogschieten op 'de Grabbelpas' in Puurs; Doen; vorming; Steun jij de 10-daagse van de geestelijke gezondheid?; Film; kinderen; Eva [Küpper] uit Oppuurs vertelt verhalen die je niet loslaten; Senioren; Agenda)

Stefan VAN DEN BOSSCHE, *De literaire Ardennen. Van de Tachtigers tot vandaag.* Kalmthout, Pelckmans Uitgevers, 2021

Geert VAN DER SPEETEN, 's Winters vrijen de guillotines, in *De Standaard,* 23 december 2021, DS2, p. 2-3

Willy VANDERSTEEN, Peter VAN GUCHT, *Suske en Wiske. De maffe Markies,* nr. 363 stripreeks Suske en Wiske, Antwerpen, Standaarduitgeverij, 2022, 48 blz.

Luckas VANDER TAELEN, Het einde van links en rechts volgens Hind Fraihi, in *Doorbraak,* 12 april 2022

Fleur VAN GRONINGEN, Waarover wij niet praten: Kindermisbruik. Na de rel met Delphine Lecompte: een slachtoffer getuigt, in *Knack,* 51ste jrg., nr. 35, 1 tot 7 september 2021, p. 44-49

Wim VAN HOEYMISSEN, Sint-Amands, Water en woord overspoelen kaaiomgeving, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 24ste jrg., nr. 24, 15 juni 2022, p. 4

Wim VAN HOEYMISSEN, Verhaerenwandeling laat Sint-Amandse geschiedenis herleven, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 22, 1 juni 2022, p. 28

Wim VAN HOEYMISSEN, Heemkundig Jaarboek eert Klein-Brabantse wielerhelden, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 18, 4 mei 2022, p. 22

Wim VAN HOEYMISSEN, 'We zorgen ervoor dat elke muzikant meekan' Voorzitter Peter Van Hoeymissen van Koninklijke Harmonie De Ware Vrienden Oppuurs 150 jaar, in *Publideluxe,* Puurs, Drukkerij Baeté, 13de jrg., 3, nr. 51, mei 2022, p. 32-33

Wim VAN HOEYMISSEN, Sint-Amands, STROOM brengt muziek en kunst in Scheldevallei, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg. nr. 22, 1 juni 2022, p. 2

Wim VAN HOEYMISSEN, Puurs, Catharina Dhaen toont abstracte figuratie, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 10, 9 maart 2022, p. 32

Wim VAN HOEYMISSEN, Sint-Amands, Koen Broucke exposeert met La Ville abandonnée, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jg., nr. 10, 9 maart 2022, p. 42

Wim VAN HOEYMISSEN, Kunst in Puurs toont kunstwerken in openbare ruimte, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 1, 1 januari 2022, p. 17

Wim VAN HOEYMISSEN, D-day voor Firma Vink op 28 januari "We laten onze fantasie de vrije loop", in *Publideluxe,* Puurs, Drukkerij Baeté, 12de jrg., nr. 49, december 2021, p. 14

WIM VAN HOEYMISSEN, Seren J. Smedts schrijft tweede boek 'Woorden zeggen niets', in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 39, 29 september 2021, p. 34

Wim VAN HOEYMISSEN, Rivierpark Scheldevallei dient kandidatuur Nationaal Park in, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr, 39, 29 september 2021, p. 28

Wim VAN HOEYMISSEN, Puurs, Robert De Keersmaecker stelt tentoon, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 39, 29 september 2021, p. 24.

Wim VAN HOEYMISSEN, Voorbereidingen 49ste Palingfestival gaan nu al van start, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 39, 29 september 2021, p. 6

Wim VAN HOEYMISSEN, Lola Lasurt vereeuwigt vriendschap, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 38, 22 september 2021, p. 14

Wim VAN HOEYMISSEN, De klassieke wetenschap zal imploderen (interview Pierre Vleminckx - Bornem), in *Publideluxe,* Puurs, Drukkerij Baeté, 12de jrg., nr. 48, september 2021, p. 36

Wim VAN HOEYMISSEN, Vernieuwde Maria-ommegang spreekt publiek aan, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 35, 1 september 2021, p. 6

Wim VAN HOEYMISSEN, Maria-ommegang trekt voor de 33ste keer door Kalfort, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 34, 25 augustus 2021, p. 8

Wim VAN HOEYMISSEN, Sint-Amands, Expositie 'Knuts' brengt schoonheid, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 22, 2 juni 2021, p. 38

Martine VAN KEER, Wielerhelden van Klein-Brabant, in *Kerk & Leven Klein-Brabant,* 83ste jrg., nr. 8, 23 februari 2022

Gert VAN KERCKHOVEN, Enthousiaste vrijwilligers starten opnieuw in de abdij [van Bornem], in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 84-85

EVR (Edward VAN RANST), Het Sint-Ceciliakoor Bornem. Sinds 1647 vermeld in de parochieregisters, in *Kerk & Leven,* Sint-Amands en Bornem; 82ste jrg. , nr. 46, 17 november 2021, p. 3

Emile VERHAEREN, *Vlaamse meiden en muzen, Uit het Frans vertaald door Stefan van den Bremt,* Leuven, Uitgeverij P, 2022, 87 blz. (Nederlandse vertaling van "Les Flamandes)

Tom VETS, Striptekenaar Suske en Wiske [Luc Morjeau] put inspiratie uit eigen omgeving: "Ik wist dat ik vroeg of laat het kasteel van Hingene zou gebruiken in de strip", in *Het Nieuwsblad,* 24 mei 2022

Hendrik VOS (Ruisbroek), *Dit is Europa, De geschiedenis van een unie,* Gent, Uitgeverij Borgerhoff & Lamberigts, 2021, 630 blz.

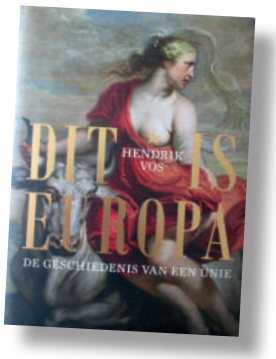

Odette VZ, Romain De Saegher (1907-1986), Onderwijzer en kunstenaar, in *Kerk & Leven Klein-Brabant,* 83ste jrg., nr. 16, 20 april 2022, p. 1

WEERT, Natuurfotografie Achter Riet en dijken, in *Publi-Nieuws,* Puurs. Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 22, 1 juni 2022, p. 38

WEERT, Museum Zilverreiger opent terug de deuren, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté; 27ste jrg., nr. 22, 1 juni 2022

WEERT, Streek- en Vlechtmuseum De Zilverreiger [50 jaar], in Publi-Nieuws, Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 49, 8 december 2021, p. 10

WEERT, Poëzie op draadafsluitingen, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, nr. 26, 19 juli 2021, p. 28

Jos WINCKELMANS, Lippelo: gemeentehuis en school, één verhaal, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p; 28-34

Jos WINCKELMANS, De kaai van Bornem, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant,* nr. 32, augustus 2021, p. 87-88

WINTAM, 10 eeuwen Nattenhaasdonk opent op erfgoeddag, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 27ste jrg., nr. 20, 18 mei 2022, p. 35

WINTAM, Bloeiende Rozen Concordia brengt Laatste biecht, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 49, 8 december 2021, p. 22

WINTAM, Huveneersheuvel officieel geopend, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 42, 20 oktober 2021, p. 10

WINTAM, Lichtkunstwerk schittert in toren Wintamse kerk, in *Publi-Nieuws,* Puurs, Drukkerij Baeté, 26ste jrg., nr. 42, 20 oktober 2021, p. 18

WINTAM, Inhuldiging renovatiewerk Huveneersheuvel en lichtkunstwerk in de kerktoren, in *Kerk & Leven Sint-Amands en Bornem,* 82ste jrg., nr. 40, 6 oktober 2021

WINTAM, Beschermd erfgoed Huveneersheuvel officieel geopend, in *Kerk & Leven, Sint-Amands en Bornem,* 82ste jrg., nr. 42, 20 oktober 2021

WINTAM, Beeld/spraak (Lichtkunstwerk) in *Kerk & Leven Sint-Amands en Bornem,* 82ste jrg., nr. 43, 27 oktober 2021, p. 19

Stefan ZWEIG, *Het land tussen de talen. Reportages uit België,* Amsterdam, Uitgeverij G.A. Van Oorschot, 2022, 64 blz. (Vertaald door Els Snick, illustraties Koen Broucke)

Stefan ZWEIG, *Encounters and destinies. A farewell to Europe,* London, Pushkin Press, 2020, 249 blz. (teksten o.a. Engelse vertaling van *Erinnerungen an Emile Verhaeren*)

Stefan ZWEIG, *La vie d'un poète. Poèmes et* écrits *sur la poésie,* Paris, Artuyen, 2021, 192 blz. (teksten o.a. over Emile Verhaeren, vertaald door Marie-Thérèse Kieffer)

Wie zijn of haar recente publicaties wenst opgenomen te zien in deze Proeve van Klein-Brabantse bibliografie wordt verzocht alle gegevens erover te bezorgen aan de samensteller, Paul Servaes, Puursesteenweg 82B2, te 2880 Bornem of via paul.servaes@telenet.be

Literair salon Filip de Pillecyn in De Abdij van Bornem

Gerard Walschap noemde Filip de Pillecyn 'De Prins der Nederlandse Letteren.' de Pillecyn werd 131 jaar geleden in Hamme geboren maar heeft altijd een innige band met Bornem gehad.

Zijn roman Blauwbaard is gesitueerd in het kasteel van Marnix de Sint-Aldegonde en zijn Boerenkrijgroman Jan Tervaert speelt zich grotendeels in Bornem af. Recent verschenen enkele ongecensureerde en becommentarieerde heruitgaven van zijn werk. Een van zijn bekendste werken 'Mensen achter de dijk' leest vandaag nog steeds als een krachtig pleidooi voor rechtvaardigheid en barmhartigheid. Zijn psychologische roman 'Monsieur Hawarden' uit 1935 was zijn tijd ver vooruit. En het poëtische 'De veerman en de jonkvrouw' is nog altijd een van de meest bekende werken van de Pillecyn. In deze lezing zal de Pillecyn-kenner prof. Waegemans ons kennis laten maken met de mens, de auteur en zijn relevantie in de 21ste eeuw. Tevens zal hij ons meenemen in de literair veelzijdige wereld van Filip de Pillecyn.

Prof. Emmanuel Waegemans is voorzitter van het Filip de Pillecyncomité en emeritus hoogleraar Slavistiek aan de KU Leuven, waar hij Russische literatuur en cultuur doceerde. Zijn 'Geschiedenis van de Russische literatuur sinds Peter de Grote 1700-2000' werd door de pers zeer positief onthaald en is ondertussen vertaald in het Frans, Duits, Spaans en Russisch.

WANNEER zondag 23 oktober 2022 van 11 uur tot 12.30 uur
WAAR De Abdij van Bornem, Kloosterstraat 71 te Bornem

Het gevaar van vuurwapens
Een tragisch ongeval in 1902

Linda Caluwaerts

Op 17 augustus is het juist 120 jaar geleden dat in Sint-Amands een tragisch ongeval plaatsvond, dat voor de nodige beroering zorgde bij de inwoners. "*Het Nieuwsblad van 't Kanton Puers*" van 24 augustus 1902 wijdde een lang artikel aan het gebeuren. Enkele dagbladen brachten het nieuws de daaropvolgende dagen in hun streekrubriek, terwijl eveneens meerdere Franstalige kranten het voorval belangrijk genoeg vonden om er over te berichten. Deze laatste verkregen de nieuwsfeiten via hun plaatselijke correspondenten in Dendermonde of Puurs.

Het verhaal

Het was al midden augustus, maar de zon had tijdens de zomer van 1902 amper geschenen. Het zuiden van Oostenrijk en Duitsland werd geteisterd door sneeuwstormen. In Oost-Pruisen regende het al dagen onophoudelijk en over de Atlantische Oceaan, in New York, beleefde men de koudste zomer in jaren. Bij ons had men wat meer geluk. Hoewel de temperaturen op zondag 17 augustus tot 31°C konden oplopen, voorspelde het Koninklijk Observatorium te Brussel veel bewolking, regenbuien en gematigde windsnelheden.

De jacht in de provincie Antwerpen zou dit jaar pas op 30 augustus geopend worden.[1] Toch besloot de vierentwintigjarige Edgar Collier uit Sint-Amands er op uit te trekken voor een jachtpartij. In zijn gezelschap vertoefden zijn vriend Eugeen Daelemans en zijn jachtmeester.

Edgar Collier was in Sint-Amands zeker geen onbekende. Hij was de zoon van wijlen Joannes Martinus Collier, fabrikant in lijnzaadmeel en eigenaar van een rospelmolen in de Palingstraat (nu E. Verhaerenstraat). Zijn vader, sinds 1884 ook burgemeester van het dorp, was begin 1902 overleden.[2] Ondertussen nam Karel Van Assche het burgemeesterschap waar en hij zou tijdens de kermisweek in september officieel ingehaald worden als burgervader. Edgar, stoommaalder van beroep, was ongehuwd en woonde nog thuis bij zijn moeder en jongere zus in het ouderlijk huis langs de Palingstraat. Zijn kameraad Eugeen was enkele weken geleden getrouwd met een nichtje van Edgar, een dochter van Joannes Desiderius Collier, broer van zijn vader, die een brouwerij uitbaatte in de Borgstraat.

Toen het gezelschap in de late namiddag huiswaarts keerde, besloten de vrienden nog even te verpozen in één van de herbergen in de Heidestraat. De drie mannen kozen een tafel uit en zetten zich neer, toen plotseling een geweer afging en Edgar dodelijk trof. Er kon geen hulp meer baten. De jongeman overleed kort daarna in het bijzijn van zijn moeder en zus, die in korte tijd echtgenoot en zoon, vader en broer verloren.

Op woensdag 20 augustus werd Edgar, begeleid door treurmarsen van harmonie Sinte-Cecilia, naar zijn laatste rustplaats gebracht. Vele Sint-Amandsenaren woonden de begrafenis bij. De overledene was niet enkel zoon van de vroegere burgemeester en erelid van de harmonie, hij was ook zeer geliefd bij zijn dorpsgenoten.

Verschillen in de contemporaine berichtgeving

Het langste en meest gedetailleerde artikel over het gebeuren stond te lezen in "*Het Nieuwsblad van 't Kanton Puers*". Aangezien dit weekblad pas de daaropvolgende zondag opnieuw verscheen, kon het toen eveneens verslag uitbrengen over de begrafenis van het slachtoffer. Andere dagbladen hadden al enkele dagen daarvoor meer summier over het ongeval bericht. In alle publicaties blijken de verhaallijnen grotendeels met elkaar overeen te stemmen, maar er zijn toch een paar belangrijke verschillen.

Enkel "*Het Nieuwsblad van 't Kanton Puers*" vermeldde dat het ongeval plaatsvond in de herberg van Joseph De Jonghe, gelegen aan de Steenweg naar Oppuers (Heidestraat). Jan Joseph De Jonghe, kuiper van beroep, woonde sinds februari 1902 samen met zijn echtgenote Regina Francisca Dewit in de Heidestraat 121 te Sint-Amands. Het echtpaar, dat in het begin van dat jaar getrouwd was, was afkomstig uit het Brusselse en had daar sinds kort een herberg geopend.[3] Plaats van gebeuren volgens "*Gazet van Antwerpen*", "*Le XX° Siècle*" en "*La Métropole*" was echter de herberg van Franciscus Leonardus Borghijs, metser-tapper, in de Heidestraat 127. Hij werd te Puurs geboren op 21 januari 1854 en huwde op 13 april 1882 met Maria Ludovica Janssens uit Sint-Amands.[4]

Het meest gedetailleerde relaas over de omstandigheden van het ongeval zijn te lezen in "*Het Handelsblad van Antwerpen*", "*Le Journal de Bruxelles*" en "*Le Courrier de L'Escaut*". Het slachtoffer had zijn geladen jachtgeweer op een stoel geplaatst. Dit dreigde echter te vallen, waarop hij het met zijn voet terug recht probeerde te leggen. De haan van het geweer bleef haperen achter de biezen van de stoel waardoor het schot afging.

Ongeluk te St-Amands-bij Puurs. — Maandag morgend van de jacht terug keerende, plaatste M. C., van St-Amands-bij Puurs, zijn geweer loodrecht op eenen stoel. Daar het wapen dreigde te vallen, duwde M. C. het recht met zijnen voet, doch de haan haperde hierbij in de biezen en het schot ging af. M. C. kreeg heel de lading in de volle borst en was dood op den slag.

Artikeltje in Het handelsblad van Antwerpen, 20 augustus 1902 (©KBR)

In "*Het Laatste Nieuws*" en "*Gazet van Antwerpen*" gaf men een vager relaas. De wapens werden op een tafel gelegd en door een bruuske beweging van één van de klanten ging een schot af. In "*L'Indépendance belge*" waren dan weer weinig aan de verbeelding overlatende details te lezen betreffende de verwondingen van het slachtoffer: '*(M. Collier) reçut la charge en plein ventre. La blessure était si grave que les entrailles pendaient sur les vêtements du malheureux.*'[5] "*Het Nieuwsblad van 't Kanton Puers*" meldde dat het slachtoffer in de bil getroffen werd. *Volgens* "*Het Handelsblad van Antwerpen*" trof het schot de jongeman echter in volle borst. Bij "*Het Laatste Nieuws*" en "*Le XX° Siècle*" situeerde de impact van het schot zich dan weer in de onderbuik.

Wat er op die ongelukkige dag precies gebeurd is, kunnen we uit de nog ter beschikking zijnde berichtgeving niet meer met zekerheid achterhalen. We kunnen enkel besluiten dat er door een spijtige samenloop van omstandigheden, misschien zelfs door zijn eigen onvoorzichtigheid, maar zeker niet door kwaad opzet, in de zomer van 1902 veel te vroeg een abrupt einde gekomen is aan het leven van deze in Sint-Amands toch graag geziene jongeman.

Bronnen:

Het Nieuwsblad van 't Kanton Puers, 43ste jg., nr. 34, d.d. 24/08/1902, p. 1.
Het Laatste Nieuws, 15de jg., nr. 232, d.d. 20/08/1902, p. 3.
Het Handelsblad van Antwerpen, 58ste jg., nr. 195, d.d. 20/08/1902, p. 3.
Gazet van Antwerpen, 12de jg., nr. 192, d.d. 18/08/1902, p. 3.
L'Indépendance belge, 73ste jg., nr. 233, d.d. 21/08/1902, p. 3.
Le XX° Siècle, 8ste jg., nr. 231, d.d. 19/08/1902, p. 3.
La Métropole, 9de jg., nr. 232, d.d. 20/08/1902, p. 2.
Journal de Bruxelles, 82ste jg., nr. 232, d.d. 20/08/1902, p. 3.
Le Courrier de L'Escaut, 74ste jg., nr. 193, d.d. 20/08/1902, p. 2.
La Meuse, 46de jg., nr. 490, d.d. 19/08/1902, p. 4.
Bevolkingsregisters en akten van de burgerlijke stand van Sint-Amands

Noten

1 Het Handelsblad van Antwerpen, 58ste jg., nr. 197 d.d. 22/08/1902, p. 1.
2 Overlijdensakte Sint-Amands 5/1902
3 Bevolkingstellingen 1901-1920, boekdeel 1, pagina 260
4 Bevolkingstellingen 1901-1920, boekdeel 1, pagina 129
5 (De heer Collier) kreeg het schot vol in de buik. De verwonding was zo ernstig dat de ingewanden op de kleren van de ongelukkige hingen.

Open MonumentenDag op zondag 11 september in de Abdij van Bornem:

Pedro Coloma in het Land van Bornem

De kastelen langs de Schelde tussen Antwerpen en Gent vormen vanaf 10 september een nieuwe toeristische trekpleister. In de abdij van Bornem werd een aanvullend onthaal- en belevingspunt gecreëerd waar men alles te weten komt over de baronnen en graven van het kasteel de Marnix de Sainte Aldegonde. Of de ideale start voor een bezoek aan het kasteel van Bornem.

Tijdens Open MonumentenDag kan je in het onthaal- en belevingspunt het rijke verleden van het kasteel induiken. Die dag worden drie lezingen over Pedro Coloma, Spaanse edelman en baron van Bornem, voorzien: 11:00 – 14:00 – 16:00 (ca. 30 min.).

Opgelet: op 11 september is enkel het onthaal- en belevingspunt van de abdij open. De kapel, kerk en koor, de kapittelzaal en de bibliotheek zijn die dag gesloten.

DE ABDIJ VAN BORNEM

Abdij van Bornem
Kloosterstraat 71
2880 Bornem

Op Open MonumentenDag doorlopend open tussen 10:00-18:00

Meer info:
deabdijvanbornem.be
abdij@bornem.be
03 890 69 23

Het Parochieblad

In ons heemkundig archief vinden we een complete reeks parochiebladen van de Bornemse O. L. Vrouw en St.-Leodegariusparochie vanaf het eerste nummer op 3 december 1944 tot en met 1 mei 1955. Als we die doorbladeren lezen we niet enkel aankondigingen van doopsels, huwelijken en overlijdens – die interessant kunnen zijn omdat onder andere het adres is vermeld – maar treffen we ook diverse artikels aan over evenementen in de parochie, over bijzondere personen zoals broeders en ook heemkundig nieuws, zodat de lezers de geschiedenis van hun parochie beter leerden kennen.

In Erfgoedhuis De Casteleyn zijn ze in hard-copy raadpleegbaar. Ook digitaal kan je ze terugvinden via 'Overzicht digitale collecties KADOC'. Daar vind je naast de uitgebreide reeks van Bornem ook exemplaren van het Sint-Amandse blad 'S. Amandusklok' en 'St.-Pietersklok' voor de parochie Puurs. Google maar eens en je kan beginnen lezen.

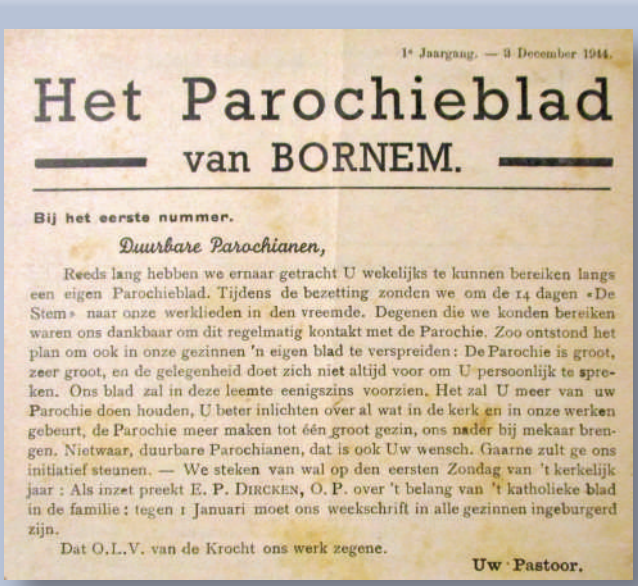

1e Jaargang. — 3 December 1944.

Het Parochieblad van BORNEM.

Bij het eerste nummer.

Duurbare Parochianen,

Reeds lang hebben we ernaar getracht U wekelijks te kunnen bereiken langs een eigen Parochieblad. Tijdens de bezetting zonden we om de 14 dagen «De Stem» naar onze werklieden in den vreemde. Degenen die we konden bereiken waren ons dankbaar om dit regelmatig kontakt met de Parochie. Zoo ontstond het plan om ook in onze gezinnen 'n eigen blad te verspreiden: De Parochie is groot, zeer groot, en de gelegenheid doet zich niet altijd voor om U persoonlijk te spreken. Ons blad zal in deze leemte eenigszins voorzien. Het zal U meer van uw Parochie doen houden, U beter inlichten over al wat in de kerk en in onze werken gebeurt, de Parochie meer maken tot één groot gezin, ons nader bij mekaar brengen. Nietwaar, duurbare Parochianen, dat is ook Uw wensch. Gaarne zult ge ons initiatief steunen. — We steken van wal op den eersten Zondag van 't kerkelijk jaar: Als inzet preekt E. P. DIRCKEN, O. P. over 't belang van 't katholieke blad in de familie: tegen 1 Januari moet ons weekschrift in alle gezinnen ingeburgerd zijn.

Dat O.L.V. van de Krocht ons werk zegene.

Uw Pastoor.

‘t Huis van Oostenrijk te Bornem

Jos Winckelmans

Tot de Franse revolutie waren vele landerijen en vastgoed in handen van grootgrondbezitters, zowel abdijen als adel. Zo strekten de bezittingen van graaf Louis de Spoelbergh zich uit tussen de Broekstraat, het domein Hemelhof, de Botermelkstraat (nu Stationstraat) en de huidige Hingenesteenweg. Aan dat deel Broekstraat welk nu gekend is als Gasthuisstraat – Bornemnaren hadden het over De Rattenhoek – stonden enkele woningen. Op de hoek bevond zich herbergbrouwerij ‘het Keysershof’.

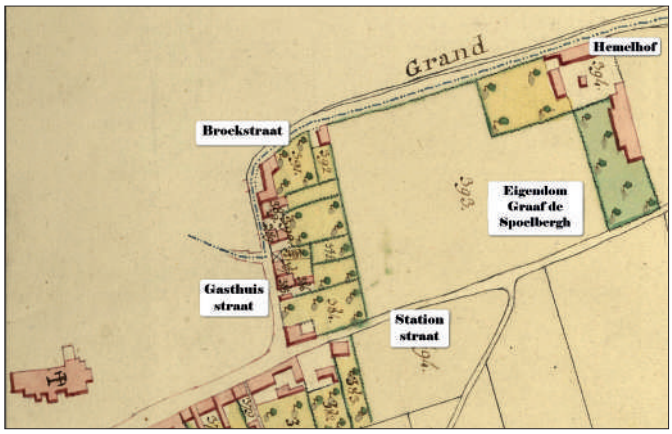

Kaart Gigault-Lebrun Bornem-1807

Dat pand kocht priester Philip Van Stappen in 1856 om er Bornemse zieken, veelal verzwakt door tyfus, op te vangen. Jaar na jaar werd het gebouw aangepast aan de toenmalige noden van ziekenverzorging en vier jaar na aankoop kon men al spreken van een echt ‘gasthuis’. In 1868 werd het oude ‘Keysershof’ afgebroken om plaats te maken voor nieuwbouw en in zijn geheel was dit de voorloper van het huidige seniorencentrum Onze Lieve Vrouw.

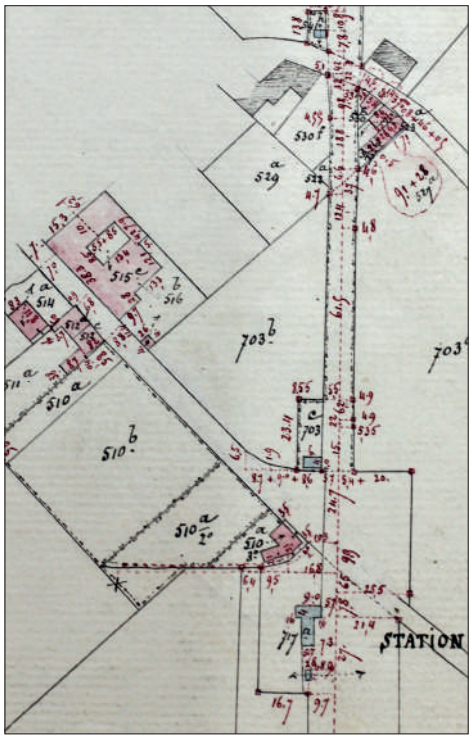

In 1870 begonnen in Bornem de werken aan de spoorlijn tussen Mechelen en Terneuzen.[1] Deze sneed het perceel van graaf de Spoelbergh schuin middendoor. Naast een station voor de reizigers van en naar Bornem kwam aan elke kruising met een openbare weg een huisje voor de bareelwachter. Zo werd er ook een opgericht op een perceel in de huidige Stationstraat.

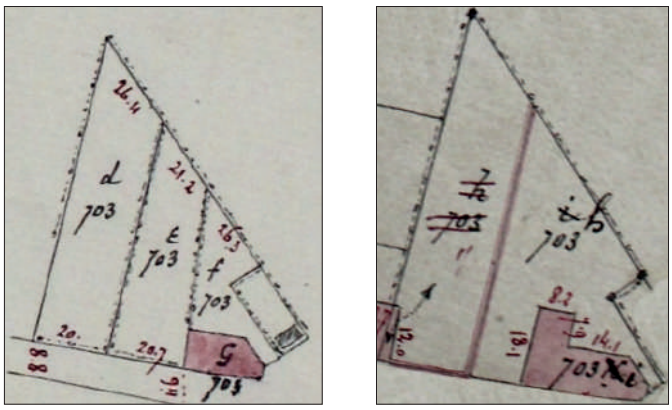

Mutatieschetsen uit 1873 en 1875 (©FOD Financiën)

In het met een spoorlijn doorsneden perceel was graaf de Spoelbergh niet langer geïnteresseerd en in 1873 verkocht hij de Hemelhoeve en de aanliggende boomgaard aan ontvanger Emmanuel Van Roie. Het gedeelte links van de spoorweg werd in drie stukken verkaveld en verkocht aan Alexander Cranleux-Nicolaessens. In 1872 liet de nieuwe eigenaar er een gebouw metselen, bedoeld als herberg, maar mits hij ook de twee aangrenzende percelen (B703d-B703e) had gekocht, bleven alle opties naar de toekomst open. Verbouwingen bleven trouwens niet lang uit: in 1877 werden twee percelen samengevoegd en de herberg vergroot met een woning, ook gebruikt als zaal.

In 1881 huwde de dochter van Alexander Cranleux, Ludovica Cornelia, met brouwerszoon Emile Van Milders uit Liezele. Bij de geboorte van hun dochter Louise (1883) bleef de moeder in het ‘kinderbed’. Zij stierf één dag na de geboorte van Louise.

Dochter Louise Cranleux zou na haar huwelijk met Maurice Bayet – Belgisch legercommandant en verplicht in het Brusselse te wonen – haar bezittingen te Bornem te koop stellen op 14 maart 1914.

Alexander Cranleux
(©Verzameling Karl Peeters)

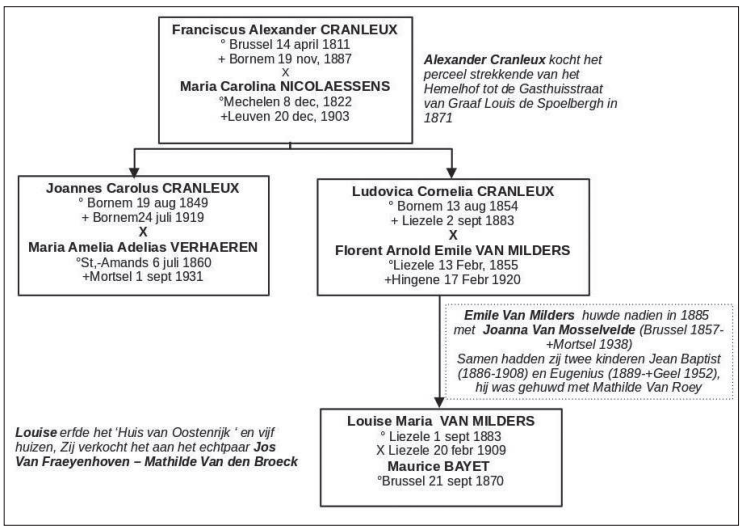

Victor Van Oostenrijk

De eigenaar had zeker niet de bedoeling om zelf achter de tapkraan te staan. Maar dankzij een spoorverbinding en een station vlakbij kon men moeilijk een mooiere ligging voor een herberg bedenken. Dus zocht hij een valabele kastelein voor de uitbating van zijn pand. Een gepaste naam voor zijn herberg zou wel volgen.

Victor van Oostenrijk (1840-1925)
(©Verzameling Karel Cools)

Die vond hij in de persoon van Victor Van Oostenrijk, een zoon van Jan Baptist, landbouwer aan de Stenen molen. Hij was pas op 14 januari 1873 te Hingene gehuwd met Maria Antonia Castelijn. Zij hadden eerst op de Kouter de herberg gehuurd van het pas overleden echtpaar Philip Van Lent en Rosalie Verbiest. Toen zij echter deze opportuniteit van een nieuwe herberg vlakbij het station begrepen, was de beslissing snel genomen.

Als naam kreeg het nieuwe pand ''t Huis Van Oostenrijk'. De zaken gingen goed en al snel werd de herberg vergroot. In 1885 werd een magazijn aangebouwd, zeg maar zaal, want twee jaar later gebruikte duivenmaatschappij 'de Pluim' de zaal voor haar evenementen. Oorspronkelijk was die enkel bedoeld als opslag voor kolen, want in bijberoep had Victor namelijk een kolenhandel opgestart.

Het gezin bleef kinderloos maar kreeg wel hulp van Barbara Rottiers. Zij bleef tot ze trouwde in 1885. Ook een nichtje langs moeders kant, Pauline Belon, woonde in als hulp, maar zij verhuisde na haar huwelijk in 1892 naar Temse.

Bornem zat in een periode van bitse verkiezingsstrijd tussen de zogenoemde 'Graven', aanhangers van graaf de Marnix, en de 'Bonten', die felle oppositie voerden. Cranleux was rentmeester van graaf de Marnix en dus vooraanstaand 'graafman'. Wanneer door al die meningsverschillen en twisten in 1897 een breuk kwam in de harmonie 'Concordia et Amicitia', begonnen de afgescheurde leden met een nieuwe harmonie: 'Nut en Vermaak'. Als lokaal werd 't Huis van Oostenrijk' van eigenaar Cranleux gekozen.

"Nut en Vermaak" te Bornhem

Symphonische & Tooneelkundige Feesten

OP

ZONDAGEN 5 EN 12 FEBRUARI 1893

IN DE ZAAL:

"HET HUIS VAN OOSTENRIJK" AAN DE STATIE

Begin om 4 ½ ure stipt.

PROGRAMMA

Eerste deel.

1° Le voyage en Chine, openingstuk . . . . . BASIN.

KOMMANDANT ROLLIER

Episode uit den Boerenkrijg in vier bedrijven door Lambert Van Ryswyck.

Victor was qua gestalte niet zo goed bedeeld en naar zijn roepnaam Victorreke lag 'bij Victorrekes' dan ook beter in de mond dan ''t Huis van Oostenrijk'. Bij andere herbergen veranderde bij een overname frequent de naam op het uithangbord, maar na 150 jaar en meerdere nieuwe uitbaters zijn de namen ''t huis van Oostenrijk' en 'Victorrekes' nog altijd springlevend. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg de zaal haar eigen benaming: feestzaal 'Victory'.

Herberg 't Huis van Oostenrijk met verderop het 'gasthuis'
(©Verzameling Harry van Lent)

Ondertussen was een andere nicht van Victor, Mathilde Van Den Broeck,[2] als hulp komen inwonen en daar bleef het niet bij, ook haar jongste zus Victoria en de oudere broer van Victor, Petrus, kwamen een tijdje logeren. Of het één met het andere te maken had, weet ik niet, maar in 'Het Nieuwsblad van het kanton Puers' vonden we de aankondiging van de opening van Herberg-Hotel 't Huis van Oostenrijk' op 15 augustus 1898. Mathilde Van Den Broeck huwde op 9 juni 1904 met Jos Van Fraeyenhoven. Bijna tegelijk vertrok de zus van Mathilde en de broer van Victor. Deze laatste ging in de Sint-Amandse Cuytegemstraat wonen. Ook het echtpaar Victor en Maria Van Oostenrijk-Castelijn verhuisde en opende weerom een herberg in de Boomstraat. Victor stierf op 22 augustus 1925. Zijn echtgenote Maria stierf op 2 februari 1927.

Nieuwe eigenaars

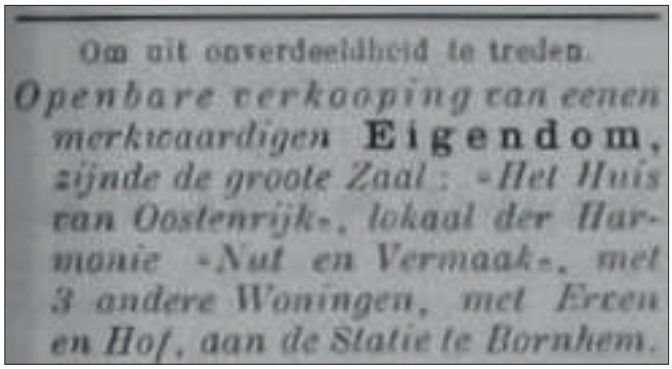
Om uit onverdeeldheid te treden.
Openbare verkooping van eenen merkwaardigen **Eigendom**, zijnde de groote Zaal: -Het Huis van Oostenrijk-, lokaal der Harmonie -Nut en Vermaak-, met 3 andere Woningen, met Erven en Hof, aan de Statie te Bornhem.

De toewijzing bij de openbare verkoop van herberg en zaal 'Victorrekes' vond onder het toeziend oog van notaris Aerts plaats op 24 maart 1914 in de herberg zelf. De kopers bleken de huurders Emiel Joseph (Jos) Van Fraeyenhoven en zijn echtgenote Mathilde Van den Broeck. Zo bleef het toch nog een weinig verbonden met de familie Van Oostenrijk. Het echtpaar betaalde 20.090 fr. voor de herberg en de drie aanliggende huizen. Maar amper vier jaar later, op 27 mei 1918 overleed Jos op 38 jarige leeftijd. Zijn weduwe bleef achter met drie kinderen van acht, elf en dertien jaar. Gelukkig had zij nog een beetje hulp van haar zus Victoria. Die laatste trouwde te Hingene op 9 november 1920 in Hingene met bakker Petrus Henri Drossaert en ging er ook inwonen.

BORNHEM.
AVONDFEEST
OP ZONDAG 21 FEBRUARI 1909, om 4 1/2 ure stipt
GEGEVEN DOOR EENIGE MUZIEKLIEFHEBBERS DER GEMEENTE
in het lokaal der Harmonie "Nut en Vermaak„ bij Jos. Van Fraeyenhoven
Het muzikaal gedeelte wordt uitgevoerd door den jongen Symphonischen Kring.

Jos Van Fraeyenhoven was in 1911 op het aangrenzend perceel over de spoorweg met een bedrijf in bouwmaterialen begonnen. De aankoop van het 'Huis van Oostenrijk' was vooral bedoeld voor zijn vrouw Mathilde, die er lang haar oom Victor Van Oostenrijk had geholpen. Het merendeel van de tijd, zeker op werkdagen, werden de vele klanten door haar bediend. Na de dood van haar man kon enkel haar zoon Gilbert af en toe helpen achter de tapkraan. Bovendien verloor ze in 1924 nog haar dochter Maria Mathilde. Bijgevolg zocht Mathilde hulp voor achter het buffet, want ook de handel in bouwmaterialen vergde veel werk.

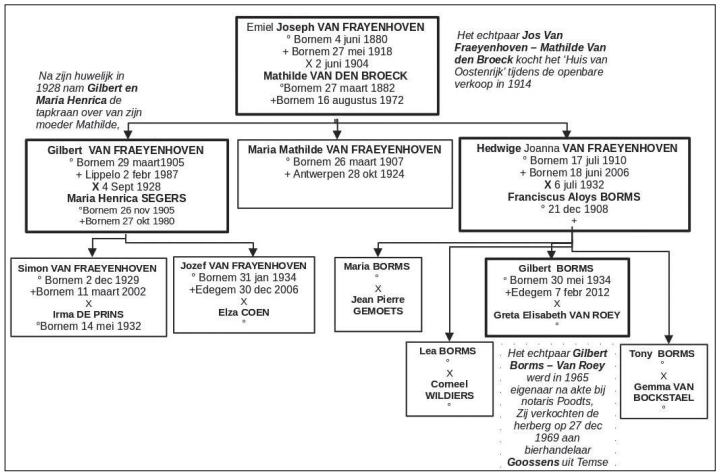

Na het huwelijk in 1928 van Gilbert Van Fraeyenhoven met Maria Henrica Segers, ging hij zich fulltime met die handel bezighouden. Waarschijnlijk liet hij het 'Huis van Oostenrijk' volledig heropknappen. De kadastergegevens vermelden weliswaar een algehele heropbouwing, maar dat lijkt bijna onmogelijk omdat pas in 1935 een verdieping was toegevoegd, volgens plan van de Boomse architect Lamot. De verbouwingen gebeurden wel met Gilbert als opdrachtgever, want na het overlijden van zijn zus Maria Mathilde was via notaris Poodts een regeling uitgewerkt waarbij de herberg onder zijn naam kwam te staan en hij als uitbater werd aanzien.

Gilbert Van Fraeyenhoven had nog een jongere zus, Hedwige, die eveneens regelmatig haar moeder hielp in de herberg. Zij huwde in 1932 met Sint-Amandsenaar Aloys Borms en het jonge koppel bleef de eerste jaren inwonen. Een paar jaar later volgde een nieuwe verdeling van de goederen Van Fraeyenhoven-Van den Broeck. Daarop kochten Aloys Borms en Hedwige Van Fraeyenhoven een perceel grond van de erfgenamen baron Pycke de Peteghem aan de overzijde van de toenmalige Broekstraat (nu Hingenesteenweg) op de hoek met de Molenveldweg. Ze bouwden er een woning en een koffiebranderij onder de merknaam LEA, de naam van hun dochter. In 1954 werden volledig nieuwe gebouwen opgetrokken op de hoek van de Molenveldweg. Het betrof burelen en magazijnen van een groothandel in kruidenierswaren.

In 1965 werd herberg 'Huis van Oostenrijk' eigendom van Gilbert Borms-Van Roey. Vier jaar later verkocht hij het pand aan bierhandelaar Goossens uit Temse. Intussen waren het huurders die de herberg uitbaatten. In 1950 was dat Desiré Van De Vondel, in 1957-1963 Jos Bernaerts. Op 3 juli 1964 heropenden de gezusters Vergauwen de zaak en in 1971 konden de herberggasten Jos Vergauwen-Borghijs achter de tapkraan vinden. De laatste cafebazen waren Karel Cools en Maria Vergauwen, dochter van Jos Vergauwen. Zij openden de herberg en de feestzaal op 1 oktober 1976. Maar na bijna veertig jaar Bornems bekendst volkscafé uitgebaat te hebben, sloten zij op 27 november 2015 definitief de deuren van 'Victorrekes'.

Noten

1 De eerste trein reed op 26 augustus 1871

2 Mathilde en Victoria waren dochters van Joannes Florent Van Den Broeck (°Puurs 27 april 1846 / +Bornem 18 juli 1918) en Philomena Casteleyn (°Hingene 19 dec. 1848 / +Bornem 9 oktober 1889); het echtpaar woonde in de Kreukelhoeve op het Hoogste te Bornem en kregen samen 16 kinderen, Victoria was de jongste.

Parochia lata et vaga
Sint-Pietersparochie Puurs tot 1803

Louis Callaert

Kerkelijke overheden namen in het verleden meestal burgerlijke omschrijvingen over. De landstreek van de Nerviërs werd tijdens de Romeinse periode het bisdom Kamerijk. Het middendeel van het hertogdom Brabant werd in 1559 aartsbisdom Mechelen. Graafschap Brussel werd aartsdiaconaat Brussel en kanton Puurs werd in 1803, eerst samen met kanton Wolvertem, dekenij Puurs.

Er waren in Klein-Brabant al voor het jaar 1000 parochies ontstaan, evenals heerlijkheden. De Puurse parochie had haar territorium naar de heerlijkheid onder de abdij van Kornelimunster en later onder die van Sint-Bernards. Het was een moederparochie waarin, naast Kalfort ook Breendonk, Oppuurs en Eikevliet hoorden. Burgerlijk was Oppuurs een eigen heerlijkheid geworden en Eikevliet een deel van Hingene in de kasselrij Bornem, parochiaal bleven ze Puurs tot 1803. Toen werden ze, als gevolg van het concordaat tussen Napoleon en de paus, bij een grote herindeling zelfstandige parochies, evenals Breendonk dat intussen een hulpparochie was geworden met een inwonende derde onderpastoor van Puurs.

Die grote parochie Puurs stamde uit de grote heerlijkheid uit minstens de 9de eeuw, toen gebieden werden geschonken aan abdijen of als beloning aan personen, waarmee de periode begon van leenheren en leenmannen. De heerlijkheid Puurs reikte van de grens met Sint-Amands, oorspronkelijk in het domein Baasrode, tot de Zwarte beek bij Blaasveld, de grensbeek met de heerlijkheid Mechelen. Willebroek en Ruisbroek werden burgerlijk vroeg vervreemd ten voordele van de voogden en werden ook een zelfstandige parochie. Kerkelijk bleef een zuidelijk deel van Ruisbroek en van Tisselt wel tot de uitgestrekte parochie Puurs behoren.

Die uitgestrektheid en onderhorigheid had als gevolg dat dopen, huwelijken en begrafenissen dienden te gebeuren in de parochiekerk, wat vooral in wintertijd met de nodige hinder gepaard ging. Een tocht vanuit ver afgelegen wijken langs bochtige bevroren of doorregende wegen was moeilijk. Ook wanneer priesters geroepen werden om de laatste sacramenten toe te dienen.

Om tegemoet te komen aan zijn parochianen ging pastoor De Smedt, pastoor vanaf 1559, tijdens de Paasweek de paasbiecht horen in drie verre wijken. De maandag aan de Rijweg in herberg *In De tinnen Pot*. Op dinsdag in Oppuurs *In Sint Marten* en op woensdag in de kapel van Eikevliet. Na de biecht brachten pastoor en parochianen een gezellige avond door en de volgende dag werd de H. communie genuttigd.

In een decanaal verslag is de parochie ooit aangehaald als '*parochia lata et vaga*', uitgestrekt en deels nog niet ontgonnen. In 1628 werd er een akkoord betreffende de tiendenverdeling gesloten tussen de abdijen Sint-Bernards en Affligem over het tot cultuur of onder de ploeg brengen van veertig bunder heide in Breendonk. In 1664 werden percelen heide aan de Keukenheide, meestal voor vijftig jaar in vruchtgebruik gegeven. Het betrof vijf grote percelen gelegen aan de Bessemstraat en in de buurt van de Keukenhoeve die gelegen is over de grens met Tisselt. In hetzelfde jaar ook twee percelen aan de Veurtstraat en nog in 1664 en volgende jaren van negen percelen aan de Grote Heide, ook geheten de Hoge Heide. Men vermeldde dit in het Landboek van de abdij als 'inberming'. Tegelijk werden er ook wegen getrokken en aan de kanten bomen geplant, eiken en sparren (dit laatste mast genoemd) en waarvan de abdij eigenaar was.

Van die uitgestrektheid zijn er drie bijzondere bewijzen: de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, algemeen gekend als de Ferrariskaart (gepubliceerd in 1777); de volkstelling van 1796 onder Frans bestuur en aantekeningen in de parochieregisters bij dopen en begravingen en in de boeken van geboorten en overlijden van de gemeenten.

Op de Ferrariskaart kregen de parochiekerken een nummer, zodat het gemakkelijk aflezen is en een rijke bron. Het Brabantse Puurs heeft nummer 24, Lippelo 20, Liezele 23, Ruisbroek 25 en Willebroek 26. De Vlaamse parochie Sint-Amands heeft nummer 14, en verder Mariekerke 28, Hingene 29, Bornem 30 en Nattenhaasdonk, de voorparochie van Wintam 44. Weert hoorde nog onder Temse met nummer 31. Toch maakten de landmeters van Ferraris soms fouten of werden bij het samenvoegen van alle losse bladen foutieve interpretaties gemaakt. Dat is niet enkel bij het intekenen van wegenis het geval, ook bij het aanduiden van het parochienummer viel dat al eens voor. Zo werd de Hingense wijk Klein-Mechelen, de latere sectie D, aangeduid als horend tot de parochie Hingene (29) wat onjuist is omdat de inwoners toen nog parochianen waren van de hoofdkerk in Puurs (24), ook al had de kapelaan van Eikevliet, onder Puurs, er enige zeggenschap.

Eikevliet op de Ferrariskaart (©Geopunt)

Deze kaart is toch in grote mate het bewijs dat de parochie Puurs in het zuidoosten tot een deel van Tisselt reikte, tot de brug over de Bosbeek in de Beekstraat. In het westen tot de heidegrens met Sint-Amands. In het zuidwesten met Hoogheide in Breendonk op de grens met Londerzeel en in het noorden met inbegrip van Eikevliet (kadaster C van de gemeente Hingene) tot aan de Loysbosstraat, waarbij Eikerheide en tot de Hulststraat. Ook over de juiste grens met de buurparochie Nattenhaasdonk werd meer dan eens geredetwist, vooral in functie van de tiendenopbrengst want huizen waren er praktisch niet te vinden. De parochie Liezele was grotendeels ingesloten door de toenmalige parochie Puurs.

Een tweede bron is de volkstelling naar de verordening van 10 vendémiaire jaar IV (1796) van de Franse tijd: '*Tafereel behelzende het getal, de namen, ouderdom, staet of handel der inwoonders van de gemeynte PUERS, hunne woonplaetse, ende het tijdstip van hun komste in de gezeyde gemeynte*'.

De inschrijving begint met Overheyde en Puersheyde met nr. 1 Jacobus Coremans, 60 jaar, kossaard, met zijn zus Joanna, 70 jaar en Elisabeth Rochtus, 27 jaar en al 12 jaar in dienst. Vervolgens vanaf nummer 151 Jan-Baptist Janssens, molenaar van de molen van Kimpelberg en daarna Puersdorp en Grooten Amer en vanaf 786 Calfort met zijn meerdere wijken.

Volgen dan, van nummer 955 de inwoners van Pullaar, Sauvegarde vanaf 1884, Nieuwkapel (de start van parochie en gemeente Breendonk) vanaf 2026, Breendonkstraat vanaf 2134 en nog voor Wachting en Veurt, Beekstraat. Werden opgetekend aan de Beekstraat: nr. 2356 Jacobus Huysmans, 40 jaar, pachter en tijd des verblijfs 40 jaar, wat wou zeggen er geboren, met twee knechten en twee jonge 'meyssen', alle vier ingeweken van 1 tot 8 maanden. 2361 Gommarus Laus, 34 jaar, pachter, ingeweken in 1791, met een knecht, 1 jaar in dienst en twee meiden, geheten Campignon, 9 maanden in dienst en zoals verder te vinden was afkomstig uit Leest. 2365 Gillis De Wit, 72 jaar, pachter, alhier geboren, met vrouw, twee zonen, twee knechten en twee meiden. 2373 de weduwe Peeter De Maeyer 75 jaar, 'pachtersse', ingeweken in 1740, met twee zonen, 38 en 36 jaar, twee dochters, 46 en 42 jaar, een knecht en een meid. 2380 Jan-Baptist De Coek, 72 jaar, 'cossaert', ingeweken in 1760, met vrouw, twee zonen, 32 en 30 jaar en een dochter van 46 jaar In totaal 29 Puurse parochianen aan de Beekstraat in Tisselt.

De omgeving van de Keukenhoeve op de Ferrariskaart (©Geopunt)

Ook nog op grondgebied Tisselt aan het Portugalveld, het gezin Jan-Baptist Cortebeek-Theresia Verhulst, gelegen aan de Bessemstraat en pachters van de oude Keukenhoeve, in die tijd en sindsdien ook gekend als Het Spaans Kasteel. Het betrof een jong echtpaar, 20 en 25 jaar en ze hadden er 3 knechten en 2 meiden.

In de parochieregisters is meer te vernemen over de in de telling ingeschreven familie Laus. Daar leest men Leys en Campion. Gommarus Leys uit Sint-Gommarus of Balderen (Berlaar) was weduwnaar van Anna Catharina Ceulemans, afkomstig uit OLV-Waver en overleden op 19 juli 1795. Uit hun huwelijk werden in pachthoeve *Het Withuys* drie kinderen geboren: Joanna Maria Leys, overleden na ongeveer 7 maanden op 2 juni 1793; Anna Maria, gedoopt in Breendonk op 30 mei 1793 en een doodgeboren kind op 28 april 1794 dat, zoals de pastoor het opschreef, gedoopt werd door de kraamvrouw: '*ab opstetrice baptisatus*'. De jonge pachter Leys hertrouwde op 6 oktober 1795 met Joanna Maria Campion (26 jaar in 1796 en 9 maanden in dienst) en die overleed op 10 juli 1796. Uit deze relatie was een meisje geboren op 24 juni 1796. Daarna trouwde hij op 5 februari 1797 haar zus en tweede meid, Maria Anna Campion (30 jaar in 1795 en even lang in dienst). Hieruit werd Joannes Leys geboren. De kinderen werden gedoopt in de kapel van Breendonk, die intussen dooprecht had verkregen. Trouwen moest Gommarus in Puurs en ook de begrafenissen werden in Puurs ingeschreven.

De hoeve 't Wit Huys in Tisselt op de grens met Ramsdonk, de verst afgelegen woning van de parochie Puurs

Bronnen:

GEBOERS A., *Geschiedenis van Puers*, 1906
BINON D., *Volkstelling 1796 Puurs*, 1996
DE BORGER P., *Het Spaans Kasteel*, 2013 in de reeks Klein-Brabantse hoeven, gepubliceerd door VHKB
WILLEMANS A., *Bewerkt Parochieregister Breendonk, Dopen 1789 – 1797 met gezinsreconstructie*, 1994

Een klokkentoren voor Puurs-Sint-Amands

David Proot

Het college van burgemeester en schepenen keurde op 6 oktober 2020 een voorontwerp voor de bouw van drie paviljoenen en een klokkentoren voor de nieuwe begraafplaats in Puurs goed. In de gemeenteraad van 22 februari werd de beslissing bekrachtigd. De luidklok van deze klokkentoren werd aangekocht bij de Nederlandse firma Royal Eijsbouts en weegt maar liefst 260 kg. Ter vergelijking: dat is net zoveel als de derde grootste klok van de Puurse beiaard. Enkel de Gemeenteklok (316 kg.) en de Duvelklok (443 kg.) van de beiaard zijn zwaarder. Bijgeleverd zit al een Apollo III-computer, waarmee het luiden kan bestuurd worden.

Het originele opzet was het luiden van één klok voor de diensten op het kerkhof. Volgens de algemene regionale en ook Puurse traditie worden rouwklokken echter aangeslagen of geklept, en niet alleen heen en weer geluid. Samen met mezelf en beiaardier Luc Rombouts en organist Dirk Andries stelden we een gedetailleerd dossier voor de gemeente op, waarbij gekozen kon worden uit twee opties:

- Het hangen van een klein klokkenspel van zeven klokjes onder de grote luidklok. Daarmee zou men het volledige 'In Paradisum' uit de gregoriaanse requiemmis kunnen laten spelen en grotendeels het 'Requiem Aeternam' en 'Dies Irae';
- Het aankopen van twee extra klokken van 164 kg. en 122 kg. om een rouwmotief mogelijk te maken door het kleppen met hamers. Volgens de traditie gebeurt het 'kleppen' immers met drie klokken: twee kleinere klokken en één grote. Zo gebeurde het ook eeuwenlang in de Sint-Pieterskerk van Puurs, voor de restauratie van het klokkenmechanisme in de jaren '80. We transponeerden de reeks om overeen te stemmen met de al aangekochte luidklok, die ook een hamer zou meekrijgen.

Men koos voor de tweede optie.

Deze twee extra klokken met drie hamers brachten natuurlijk een extra investering met zich mee, maar in vergelijking met het grotere concept van klokkentoren, luidklok en vooral de dure Apollo III-beiaardcomputer kon deze gerelativeerd worden. Bovendien was het een unieke gelegenheid voor Puurs–Sint-Amands om zich opnieuw in orde te stellen met het rouwkleppen, zoals dat al eeuwen het geval was in de gemeente. Op 21 juni 2022 werden de drie klokken opgehangen in de stalen constructie, ontworpen door architect Bruno Callaert.

© Kurt Willaerts

De Apollo III-computer werkt met een applicatie (app) waarbij een gemeentelijke verantwoordelijke per GSM de luidklok kan starten/stoppen voor en na begrafenissen. Er werd uiteindelijk voor gekozen om de klokkentoren ook automatisch te bedienen: op het uur, van 8u tot en met 20u, zal er een rouwmotief klinken: f2 - dis2 - f2 – (korte pauze) - c2. Het op het uur laten klinken van de klepmelodie geeft niet alleen een tijdsindicator die reeds uit de Middeleeuwen stamt, maar is zeer passend voor op de begraafplaats en creëert een *soundscape* bij het nieuwe *landscape*. Enkel bij het toekomen en vertrekken van aanwezigen op een rouwdienst zal de klok dus worden geluid. Vooraleer dat het geval is, zal de gemeente de omwonenden nog aanschrijven.

De klokkentoren zal binnenkort volledig operationeel zijn. Nu is het nog de bedoeling de harten van de bewoners te veroveren, zoals dat bij de realisatie van de Puurse beiaard het geval was.

Nog tot 9 oktober 2022 in Kasteel d'Ursel te Hingene:

Print & Paint. 350 jaar bloemen op katoen

Na een lange restauratie zijn de kamers in het Hingense kasteel d'Ursel opnieuw helemaal aangekleed met bedrukte en beschilderde stoffen, zowel uit India als uit Europa. De oudste stukken dateren uit het midden van de 17de eeuw en samen met de jongere sitsen vormen ze een unieke collectie. In geen enkel ander kasteel sieren zoveel katoenen bespanningen de muren.

Tijdens PRINT & PAINT kan je deze merkwaardige verzameling komen bewonderen. Tevens leende het Antwerpse MoMu tientallen stukken uit hun collectie uit, aangevuld met pareltjes uit adellijke privécollecties. Dit alles wordt gecombineerd met werk van hedendaagse kunstenaars en ontwerpers.

Voor meer informatie:
www.kasteeldursel.be.

Bornem - Den Dulft: Motte en donjon. Buffer tussen de Vlaamse graaf en de Duitse Keizer

Davy Herremans, Pieter Laloo en Ignace Bourgeois

Verscholen in een tuin in het centrum van Bornem ligt de motte Den Dulft. Op de motte staat een toren waarvan we sinds kort denken dat de basis een donjon is. Een intrigerend gegeven met mogelijke consequenties voor de lokale geschiedenis.

Archeoloog voert landschappelijke boring uit op het neerhof. Op de achtergrond de motteheuvel en de toren (foto Stefan Dewickere, © Provincie Antwerpen/Dienst Erfgoed)

Mottekastelen dateren uit de volle middeleeuwen. Dit type verdedigingswerk verschijnt in onze regio in het midden van de 11de eeuw en blijft tot in de 13de eeuw erg populair bij de adel. Het waren vrij grote structuren met een opper- en neerhof. Brede grachten omringden het geheel. Vaak was er ook een aarden wal en een houten palissade. Op het neerhof werd gewoond, vonden ambachtelijke activiteiten plaats en stond de kapel. Het opperhof – de eigenlijke motte – was een heuvel die werd opgeworpen met aangevoerde grond, met daarop een toren. Die deed dienst als woning voor de heer en had ook een defensief karakter. In de beginfase waren de torens vaak van hout, maar na verloop van tijd verschenen er veel stenen exemplaren, zogenaamde donjons.

Deze kastelen werden opgericht op strategisch en economisch belangrijke plaatsen nabij nederzettingen, kruispunten van wegen, grenzen van gezagsgebieden, overgangen van rivieren… en waren van ver zichtbaar. Voor de lokale adel waren ze dé uitingsvorm van hun macht, invloed, rijkdom en militaire daadkracht.

Den Dulft in Bornem past perfect in dit plaatje. Recent onderzoek geeft mooi aan dat de bouwers gebruik maakten van de landschappelijke situatie. De versterking werd ingeplant op de rand van de droge oever langs de schorren en slikken in de Scheldevallei. Het hoogteverschil van vijf meter tussen de rivier en de droge oever is er significant. Tel daar nog een motteheuvel van zo'n twaalf meter en een toren bij en de impact van de site op het omliggende landschap is duidelijk. Vanop de toren had men een ruim uitzicht over de Schelde en haar vallei. Passerende schepen zagen de toren, symbool van de wereldse macht, al van ver staan.

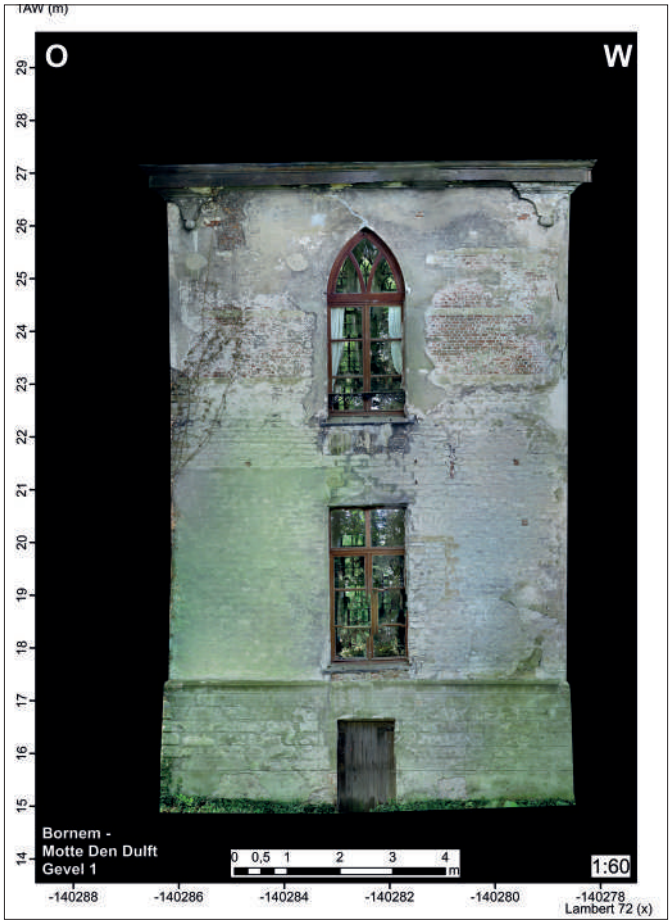

Fotogrammetrische opname van de noordelijke buitenmuur. In het middendeel is de 'Brusselse steen' duidelijk zichtbaar (© GATE)

De exacte bouwgeschiedenis van de huidige toren was lange tijd onduidelijk. We wisten wel al dat de kern ouder was dan 1802. Uit de recente studie van de toren blijkt dat er onder deze 19de-eeuwse laag een nog veel complexere en langdurigere geschiedenis schuilgaat. De opbouw en materiaalgebruik, zogenaamde Brusselse steen, wijzen op een middeleeuwse oorsprong. We vinden de middeleeuwse elementen alvast terug in de vier buitenmuren. Op sommige plaatsen zijn ze zelfs zichtbaar bewaard tot op acht meter hoog.

Dit is een verrassend nieuw gegeven. Het laat vermoeden dat ook het ondergronds bewaarde deel van de constructie ouder en zeker middeleeuws moet zijn. De toren op Den Dulft bevat dus de resten van een donjon en is mogelijk een van de oudere donjons in de provincie Antwerpen. Een datering vóór de 14de eeuw is niet uit te sluiten. Daarmee zou de toren zich inschrijven in een select rijtje van oude donjons in Vlaanderen, met als bekendste het Gentse Gravensteen.

Voor de eerste residentie van de machtige heren van Bornem, topadel in het toenmalige graafschap Vlaanderen, kijkt men steevast naar het nabije kasteel van Marnix van Sint-Aldegonde. Miskennen we hiermee het belang van de motte Den Dulft?

De motte met toren 'Den Dilft' op de kaart van Semeelen-1637 (©GAB)

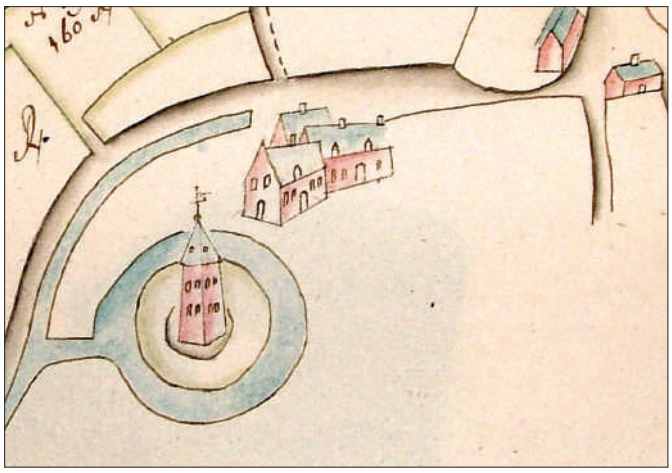

Landmeter Vertongen baseert zich op Meysmans-1787 (©GAB)

De motte met toren 'Den Dhilft' op de kaart van Meysmans-1677 (©GAB)

Kadastrale intekening door Gigault-Lebrun- ca.1806 (©RAA)

Den Dulft getekend door een broeder dominicaan van het Engels Klooster-1694 (©Douaiabbey Oxford)

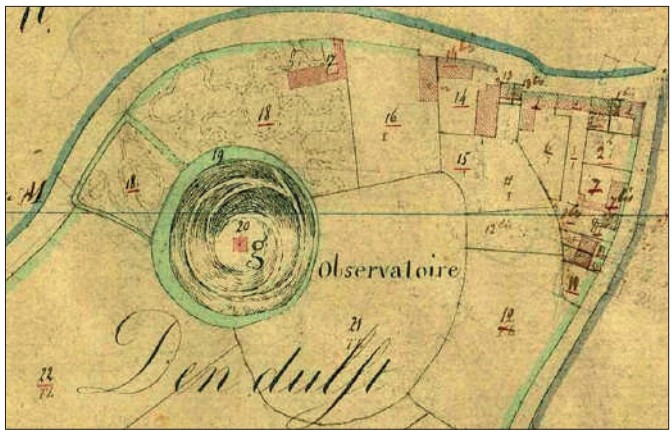

Den Dulft en omgeving (detail uit het primitief kadasterplan, ca. 1830, (© Cartesius.be-Rijksarchief in België)

U kan de gratis brochure "Bornem-Den Dulft" ontvangen via erfgoed@provincieantwerpen.be

Bewerkte Silex - niet altijd prehistorisch - Geweerkeien

Geert Segers

Silex-kling (neolitisch tot metaaltijden) gevonden te Eikevliet (© G. Segers)

Archeologische veldprospectie levert soms al eens een bewerkt silexsteentje op dat in eerste instantie lijkt op een werktuig uit de prehistorische periode maar wat dit niet is. Dit soort steentjes, *geweerkeien,* is inderdaad bewerkt, maar in een veel recentere periode en met een heel ander doel. Meestal gaat het om platte, vierhoekige silexen van geringe grootte en ietwat lijkend op een wat brede en korte prehistorische kling of schrabber. In de literatuur worden deze ook 'gunflints', musketflinten of 'pierres à fusil' genoemd.

Geweerkeien of vuurketsen vormden vanaf begin 17de eeuw het ontstekingsmechanisme van vuurwapens, in het bijzonder bij (ruiter) pistolen of musketten. In onze contreien komen ze vanaf het eind van de 17de eeuw voor.

Vuurslot met silexsteen(© debelemniet.nl)

Een vuursteenslot is een afvuurmechanisme van een vuurwapen waarbij gebruik wordt gemaakt van een vuursteen (silex). Dit systeem is in militair gebruik de opvolger van het lontslot. Wanneer men het silexsteentje kon doen slaan tegen ijzer of ijzeroxide kon dit het schietpoeder van het vuurwapen doen ontbranden omdat er een warme genster ontstaat. De vuursteen zat in een loden of lederen omhulsel vervat. Het lontslot was niet bruikbaar bij nat weer en vergde heel wat meer tijd om te herladen. Het vuursteenslot bleef in gebruik tot in de 19de eeuw wanneer het percussieslot zijn intrede deed.

Rond het maken van de benodigde geweerkeien voor de vuursloten ontstond over heel Europa al snel een hele industrie. De steentjes werden via mijnbouw ontgind. Bij deze ontginning en de productie van de steentjes waren zowel vrouwen, kinderen als mannen betrokken. Velen stierven aan een soort stoflong. Op sommige plaatsen ging de productie door tot vroeg in de 20ste eeuw: in de kolonies van sommige landen werden de geweren met deze 'oude techniek' nog gebruikt. De kaptechniek was zelfs een militair geheim en men gewaagt dan ook van spionage.

De kleur en de afwerking van de silexsteentjes verraadt in grote mate de productiecentra. In Meusnes (minstens vanaf 1643 - Frankrijk) werden miljoenen geweerkeitjes gemaakt en ook in Henegouwen en Bergen waren grote productiecentra. De keitjes van Meusnes hebben een blonde, bijna doorschijnende kleur. Grijze tot grijsgespikkelde keitjes worden aan de regio Bergen toegeschreven. Vuursteentjes uit Engeland komen van Brandon in het graafschap Suffolk. De kleur van deze laatste kunnen we omschrijven als grijszwart tot zwart. Vuursteentjes van Nimy-Maisières waren zwart. In Ciply was de kleur dan weer bruin of grijsachtig. De steentjes van Meusnes waren van een zeer hoge kwaliteit en werden als de beste aanzien.

De afmetingen van de geweerkeien geven een aanwijzing voor het gebruik in musketgeweren of pistolen:

- geweerkei voor musket: 29 - 33 mm
- geweerkei voor pistool: 20,5 - 24,5 mm

De geweerkei zou een levensduur hebben van een 30-tal schoten. Zo is het al snel duidelijk dat men enkel via massaproductie kon voldoen aan de vraag van de vele legers. Daarnaast werden ze ook gebruikt voor de jacht.

Tot nu toe werden bij archeologische veldprospectie in onze regio acht geweerkeitjes gevonden. Zeven exemplaren hebben de typische honingkleur van Meusnes (Frankrijk) en lijken gemaakt te zijn voor musketgeweren. Eentje met witgrijze kleur is duidelijk voor een pistool gemaakt. Bijna alle exemplaren verkeren in zeer goede staat, wat aangeeft dat ze weinig gebruikt werden. Opvallend is wel dat te Luipegem, waar ook heel wat archeologische prospecties plaatsvonden (nog) geen enkele geweerkei aan de oppervlakte lag.

Eikevliet (type Meusnes-1 rib) (CAI[1] 101448) (© G. Segers)

Literatuur:

BRUGGEMAN J., KNAEPEN W. (onder redactie van), *De boerenkrijg: een archeologische kijk op de periode rond 1798*, 2007

SCHELTJENS S., BRACKE M., e.a., *Boortmeerbeek – Bieststraat, Archeologische prospectie met ingreep in de bodem*, 2014

ZEEBROEK I., PIETERS M., e.a., *Een 18de-eeuwse wraksite op de Buiten Ratelzandbank (Belgische territoriale wateren) (I): multidisciplinair onderzoek van het vondstenmateriaal,* in *Relicta,* 6, 2010, p. 237-327.

Noten:

[1] CAI = Centrale Archeologische Inventaris.

Steentjen Liezele (type Meusnes-2 ribben) (CAI105825) (© G. Segers)

Steentjen Liezele (type Ciply bij Bergen? Witgrijs - 1 rib) (CAI105825) (© G. Segers)

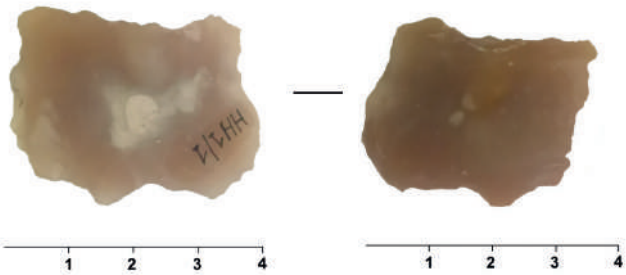

Hingene Heek (type Meusnes-1 rib)(CAI102222) (© G. Segers)

Spierenbroekpolder Bornem (type Meusnes-2 ribben: deels beschadigd of zeer veel gebruikt) (CAI105653) (© K. Grolus)

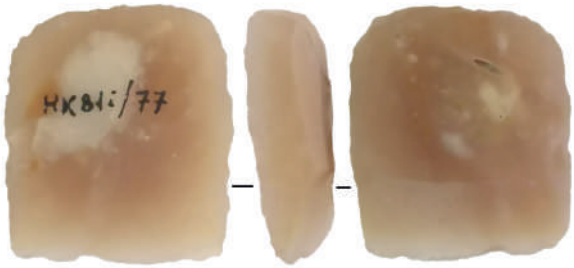

Hingene Steenland (type Meusnes-1 rib) (CAI102222) (© G. Segers)

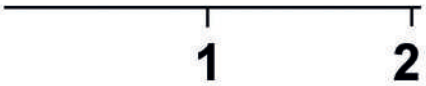

Spierenbroekpolder Bornem (type Meusnes?-2 ribben) (CAI105653) (© K. Grolus)

Hingene Steenland (type Meusnes-1rib) (CAI102222)) (© G. Segers)

Verwacht

Nieuw jaarboek VHKB

Leven in het zuidwesten van het Land van Bornem

In dit nieuwe jaarboek beschrijft auteur Julien Pauwels het leven in het Land van Bornem met speciale focus op Mariekerke en de (latere) parochie Branst, zeg maar het zuidwesten van het Land van Bornem, inclusief Boskant en 't Hoogste.

De voornaamste bron voor het boek werd het kasteelarchief de Marnix. Maar naast de informatie uit andere archieffondsen betekende ook het Cartularium van de Gentse familie Van Artevelde een uitmuntende bron voor de 14de-eeuwse activiteiten van deze familie in Weert, Branst, Mariekerke en Bornem.

Diverse onderwerpen komen aan bod: de vroegste bewoning, de molens, de pachthoven Ter Stuyft en Ten Bossche met hun uitbaters, de vissers, de relatie met de kasteelheren, de gezagdragers, de dijken, de ontginning van de heide, belastingen, de aanwezigheid van legers, enzovoort. Dit boek is daardoor niet enkel een historisch naslagwerk, maar tevens een rijke bron voor familiekundigen.

Het boek bevat bovendien vele extracten uit oude kaarten van o.a. Jeremias Semeelen (1637), Pieter Meysmans (1678), Villaret (1745), De Coster (1747), Vertongen (1787) en Gigault (1806).

Voorintekenprijs tot 15 november 2022:
€ 49,00 (excl. verzendkosten).
Bij voorkeur via overschrijving
met vermelding e-mailadres.

Voor inlichtingen en bestellingen:

Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw • p/a Secretariaat VHKB • W. d'Urselstraat 5, 2880 Hingene-Bornem

GSM: 0486 07 40 66 • E-mail: heemkundekleinbrabant@gmail.com • Rek. nr: BE63 0682 0091 4208

Erfgoedhuis VHKB, W. d'Urselstraat 5, 2880 Hingene-Bornem

Vanaf 1/10/2022 nieuw adres: W. d'Urselstraat 20, 2880 Hingene-Bornem

Check ook even volgende website: www.heemkunde-klein-brabant.com